

Василь Трилїс

*Пісні
над Пікичем*

*Черкаси
2022*

*Щира подяка **Валерію Івановичу Мартишкові**
за фінансове забезпечення цього видання.*

Василь Триліс

Т 67 Пісні над Тікичем / В. Триліс. – Черкаси : Видавець
Ю. А. Чабаненко, 2022. – 428 с.
ISBN 978-966-920-

ISBN 978-966-920-

© В. Триліс, 2022

Зміст

Михайло Хай

«Пісні над Тікичем» від Діда-Характерника

Василя Триліса5

Передмова автора14

1. Погляд на українську пісенну культуру
в ХХІ столітті.....18

2. Символізм української пісні31

3. Як і навіщо вчитися співати.....43

4. Народна пісня як частина народної медицини.61

5. Де тут покуть74

6. Як кохатися з піснями78

7. «Пити чи не пити?»87

8. Як народжується пісня91

9. Заводь нашої!93

10. Недопалки97

11. Мати сина проклинає.....	104
12. Сила музики	111
13. Співати а капела	114
14. Покаяння отверзи ми двері.....	125
15. Пісні над Тікичем.....	129
16. Світ – це театр ?	133
17. Романси	137
18. Про шаманство та енергетику пісні	153
19. То що ж ми все таки заспіваємо?.....	157
20. Ще деякі пісні найвищого пілотажу	162
21. Як читати народні пісні.....	193
Мої чумаки (З історії одного хору)	371

«Пісні над Тікичем» Big Diga- Характерника Василя Пріліса

У ситуації, що склалася на сьогодні в світі, стає дедалі очевиднішим, що першопричиною, яка детермінує й унормовує суспільне життя будь-якого суспільства/громади/колективу/індивіда, є не матеріальні блага, а саме духові багатства світу й конкретної людини/етнофора-носія цих святих і благородних чеснот – вартостей, які неможливо придбати за ніякі скарби й коштовності, що їх набуло людство упродовж свого багатовікового існування. Скільки разів не розпочинали суспільні революційні зрушення відбудову «нового» ладу з індустріалізації, електрифікації, колективізації, хімізації, аж до... домризації, балалайкізації й баянізації всієї країни – вислід був один: наруга над свободою і духовною єдністю людини з Богом і Природою, засмічення екології довкілля і чистоти людської

Душі шлаками й відходами індустріально-паразитичного свавілля світу бізнесу та паранормальних збочень знавіснїлих від розпусти й наркотиків найнижчих верств плебсу. На межі провалля, перед самим зсувом у нього, людство має на мить зупинитись і, з останніх сил зосередившись на пошуках виходу, віднайти той еліксир – чарівний жезл, святий хрест, який має зцілити зболїлі від віковичної наруги душі, повернути їм світлий розум і добрі наміри до праці, життя, дозвілля, любови до природи і ближніх братів і сестер своїх і сказати: «Навертайтеся до Божої Істини, до Матері-Землі своєї, не продавайте й не покидайте Її, Матінку, і вона віддасть вам сторицею!»

Та є у цьому всуцїль збентеженому світі Люди, яких в народї звуть Дїдами-Характерниками, здатними бачити сутність людського Буття і Матінки-Природи так глибоко й проникливо, що жодні війни та армагедони їм не страшні й ніякі наукові структурно-типологічні методи їм не потрібні! Вони живуть не за законами парадигматики/змінності варіантів структури самих життєвих явищ і колїзій, а за емоційно-чуттєвою сферою своїх особистих переживань, переломлених через призму відчуття сюжетики й поетики Її Величності Української Пісні й осмислених Власним Баченням почутого і висловленого співцями і трансформованого середовищем побутування. Цей рівень аналітики не лишень цілковито позбавлений раціонального наукового розгляду, а й, зовсім навпаки, досить застережливо, і навіть подекуди вороже, настроєний до «академічно-наукових» досліджень. Попри все, він має свій оригінальний підхід, що ґрунтується виключно на емоційно-споглядальній аналізі вербального тексту пісні та, власне кажучи, на відчуттях

того душевного «шарму», що загалом збігається з рівнем сприйняття кожної конкретної пісні реципієнтом.

Трансформувавши відому у фольклористиці «формулу Шеннона» за схемою «Творець-Виконавець-Слухач» у свою власну, автор цієї праці Дід-Характерник, відомий в Україні й світі як керівник чоловічого народного хору «Чумаки» Василь Триліс, зосібна пише: «Хтось сказав (жаль, не пам'ятаю, хто саме), що для того, щоб був співак і був спів, треба, щоб було отут, отут і отут – і показав пальцем на серце, горло й лоба. Пісня народжується отут, де серце. З почуття, з емоційної пожежі, з вогню. Далі вона рветься вгору, тісниться в горлі клубком, клекотить, вимагає волі й нерідко отримує її. І тоді чуємо, як корова кличе заблукале у верболозах теля, щоб напоїти його найкращим у світі напоєм – свіжим теплим пахущим молоком. Тоді ми чуємо дивний стукіт лелечих дзьобів, незабгненний спів соловейка, сороміцькі куплети дурнуватих підлітків і романсові зітхання перестиглих естрадних зірок – усе це заради того, щоб дати оголошення про свої негасимі гормональні потреби. Це ще не пісні. Цей могутній і безцінний матеріал має сто разів пройти третю інстанцію – ту, що в лобі. І це ще ніяка не гарантія, що буде пісня» (8. «Як народжуються пісні»). Трансформована в такий спосіб схема формули Шеннона у автора набирає ще більш конкретизованої й наближеної до індивідуалізованої, фізіологічно-емоційної основи форми: Серце – Голос – Розум.

Пригадую, як десь посередині 90-х мені вперше довелося почути спів «Чумаків» Василя Триліса та Його фантастичні короткі спічі, заглиблені в природу чумацької пісні, що ніяким чином не корелювалися з тим, що лилося тоді зі сцен, уражених синдромом

заакадемізованости, з одного боку, та зашароваризованости – з іншого. У жодні рамці аналогового порівняння з фольклорною автентикою, її науково-виконавською реставрацією-реконструкцією чи навіть «суржиковим» вокалом, здавалося б, конкурента «Чумаків» у міському побутовому середовищі велетенського мегаполісу Києва – хору Леопольда Ященка, слава якого гриміла тоді мало не на пів світу, – це не вміщувалося. Збагнути органіку цього співу, що лився поза полем процесу техніки вокального звукоутворення та фізіологічної будови живого людського організму, без вдумливих і глибоких пояснень керівника, було неможливо. Бо лився цей спів, здавалося, з самої душі співців, до яких термін «хор» ну ніяк не пасував. «Подивіться й подивуйтеся – пише В. Триліс – як люблять діти горланити, навіть коли не страждають. А як страшно кричить чоловік, кидаючись на ведмедя, мамута чи на свого ж таки брата-супостата! Який хор гримить над полем битви! Що голосніший крик, то страшніше ворогові, і цей психологічний тиск має об'єктивні, фізіологічні підстави: регулярно вправляючи собі горлянку й легені, людина поліпшує й посилює не тільки міць голосу, але й кровообіг, обмін речовин, загальну життєздатність і силу. Недарма дихальні вправи були особливим об'єктом уваги найдавніших лікарів, жерців, воїнів, філософів...» Бо «...народна пісня, хай як це дивно, може виявитися тією зброєю, що розірве зачароване коло. І наймогутнішою її терапевтична дія виявляється саме на емоційному рівні, на рівні підсвідомости» (4. «Народна пісня як частина народної медицини»).

Розглядаючи фізіологічні, емоційні, духово-духовні, лікувально-психологічні та діагностичні функції народної пісні, автор крок за кроком, поступово наближає

слухача до свого зрозуміння/тлумачення феномену механізму виникнення, еволюції й творення того дива, яке помітно вирізняє спів «Чумаків» з-поміж інших співочих гуртів та хорів міського середовища.

Такі революційні у всіх відношеннях погляди уже тоді таїли в собі й багато в чому прогнозували повний крах застарілих методик та заснованих на них виконавських практик, більшість яких і сьогодні бовтаються в багвинні прогнилої системи Світобачення й Світобудови поспіль. Зима й літо 2022-го переконливо підтвердили прогностичну місію подібного способу мислення, який тоді лишень зароджувався і скнів під тиском могутнього пресу сатанинської великодержавної Мащини, а зараз розпочинає переможний бій за Істину життя України й цілого цивілізованого Світу! «Ні, ми робимо не те. Як розшифрував один співробітник аббревіатуру УЦНТ (Український центр народної творчости): Українці, Це Не Те!» (5. «Де тут покуть?»).

У згаданому контексті доречно навести приклад діаметрально протилежного напрямку до розгляданого тут методу не міського сценічного, а науково-виконавської реконструкції сільського автентичного співу, а саме: клясичний (і – клясний!) склад традиційного родинного співочого гурта (керівники – батько Олександр та син Дмитро Полячки з Кропивницького) – 6 (максимум – 7–8 чоловік!). Відомо, що зменшення кількості співаків (до 4–3-х) зазвичай неминуче викликає відчуття втрати колективності співу, а збільшення – навпаки – ілюзію виконавського «колгоспу» й тієї ж клясно-колгоспної самодіяльності (т. зв. «народної творчости» в сенсі НТ, тобто – порівняймо – за В. Трилісом – «не те!» чи, ще гостріше – «ЦНТ – це – не те!»), яка

автоматично перетворює органіку традиційного співу у свою паралельно-простолінійну протилежність! Але тут – диво дивнеє – у «хоровому» співі «Чумаків» цей клясичний й загальновідомий у практичній фольклористиці принцип майже не працює! Відчуття «межі» між тонкощами техніки вокального звукоутворення та «звукотворення» (в сенсі музично-виконавського стилю), схоже, лежить тут у лише їм – «Чумакам» та їхньому Провідникові – «Дідові-Характернику» відомій площині морально-етичного, художньо-естетичного та етнофонічного (народно-виконавського) відчуття й, насправду-таки, мольфарсько-характерницького впливу на фанатично умотивованого і вихованого Ними ж самими Слухача.

Так само революційно вирішив для себе цей чоловічий колектив штучно нав'язане диким азійським варваром питання побутового алькоголізму: «Українське село трималося ще дуже довго. Навіть на початку ХХ століття воно твердо дотримувалося звичаю «трьох чарок»: ніде ніхто ніколи й нікому не налив би четвертої (сьогодні відгомін того звичаю ще можна почути десь на поминках, та й то...). Набагато легше спожувати робітничий клас, бо він живе не природними законами, а державними». (7. «Пити чи не пити?»).

Болісно переживає автор і сьогоднішній стан первісного синкретизму української пісні: «Заросло наше пісенне поле такими поп-реп-рок-панк-хіп-хоп-бур'янами, що, здається, нашої пісні там давно немає. А вона є, нікуди не ділась, от тільки знайти її, впізнати й відіграти коло свого серця вже не кожному вдається» (9. «Заводь нашої!»).

І ось тут, напевне, настав час задати самому собі питання: Чому не теоретикам і практикам академічного й науково-реконструйованого гуртового співу так глибоко

й проникливо запала в душу проблема первісно-синкретичної природи української пісні, а Людині, що свою теоретичну аналітику побудувала не на «свіжому» польовому матеріалі, а фактично на популярному, більшість якого нерідко високовчені фольклористи називають «фольклорною попсою?» Чи не тому, що «свіжак» у полі здебільшого вже перестояний, позбавлений саме первісної свіжості і молодечого відчуття органіки фольклорного звукоутворення? Перепущений через серця, голоси й мізки покоління, вихованого на «вершках» решток достеменної «автентики», часто інтерпретованої догматами зорієнтованої на ту саму Москву-Ленінград київсько-львівської етномузикології, він, у більшості випадків, до глибини осмислення її органіки так і не дотягнувся. Це, звичайно, не означає, що ми до кінця поділяємо позицію/орієнтацію автора збірки на відверто «фольклорно-попсований» репертуар О. Петрусенко, тріо Мареничів та інших платівок фірми «Мелодия» минулого сторіччя. Але феномен середовища, яке майже не нюхало «польового» пороку експедицій і при цьому заховало у собі таку глибочину відчуття найдавнішого архетипу творення, еволюції й перцептивного сприйняття його сучасним слухачем – воістину вражає! І ключ до цього одкровення, безсумнівно, криється саме в методологічній і, якщо хочете, в ідеологічній орієнтації цих, на жаль, таки дуже сильно віддалених одне від одного середовищ!

Ми не маємо змоги тут зупинятися на інших, не менш ґрунтовних і цікавих розділах розглядуваної збірки. На майбутнє, напевне, варто залишити й детальну структурно-типологічну аналітику нотних її зразків за парадигматичним принципом бл. пам'яті С. Грици. Не будемо навіть акцентувати на цікавезних розглядах

«недопалків» фольклорного «тютюну», так кольоритно зісмакованого автором, не менш інтригуючих проблематик «відьомських прокльонів», «свинячих пологів», а-капельного співу в фольклорі, молитовних «покаянній» у композиторській творчості А. Веделя і навіть дитячо-юнацьких рефлексій сільського побуту рідного авторові «пісенного Тікича» та інших не менш пікантних, ніж попередні, його спостережень над сублімаційними спроможностями традиційної пісні в боротьбі з напливово-романсовою стилістикою та шаманством сучасного села. Кожна з цих та інших тем «пісень найвищого пілотажу», безсумнівно, заслуговує окремого ґрунтового аналітичного дослідження, якого так бракує сьогоднішній що вербальній, що музичній пісенній фольклористичці.

Але передостанньому розділу (21. «Як читати народні пісні») кілька слів ще присвятити треба. Він подається майже на 80 сторінках у формі дуже своєрідного посібника з читання фольклорних співів, з феноменальними діялогами Автора (чим грішить також і ваш покірний слуга) з своїми дописувачами у Фейсбуці і кожен опис якого теж заслуговує цілком осібною ґрунтовною аналізою.

З цього погляду, слід звернути увагу на помітні правописні та нотографічні вади нотного додатку збірки (що потребує фахового редагування та нотної коректури), за умови дотримання котрих видання могло б претендувати й на певну «академічність». Однак, зважаючи на труднощі воєнного часу (які зараз переживають навіть професійні видавництва) та велику необхідність виходу в світ саме цього матеріалу й саме у цей момент, маємо вслід за С. Руданським, Д. Перцовим та А. Кочергою на всю Україну і весь «дуже стурбований»

Світ гукнути: «Егей, бики, чого ви стали? Чого ви стали – гей, бики?!» Та й що б то за «Чумаки» тоді були, які на півдорозі, вклоняючись якимось там «ярмам та занозам», через усі Чонгари й Джанкої не дійшли до того клятого Криму і не вернулися додому з повними валками життєнової СОЛІ, так потрібної Україні в цей важкий час? То ж – «Цоб! Цабе, вперед, наші круторогі!» Нових редакцій, корекцій і видань, у кращі часи після нашої повної Перемоги!

Усе сказане, власне, й потверджує думку про те, що праця Василя Триліса «Пісні над Тікичем» не лише заслуговує на увагу сучасної навколофольклористичної спільноти, а й обов'язково має бути розтиражована як оригінальний методичний посібник із застосування багатющої української пісенної спадщини у формуванні новітньої УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ, яка, пройшовши через горнило найстрахотливішої й не завершеної ще III-ї Світової війни, після безсумнівної нашої ПЕРЕМОГИ над найдикішим і найжорстокішим Щезником за всю історію людства, має отримати справжній еліксир для зцілення змучених цією війною душ та формування їх на основі найархетиповіших, найчистіших і найсвятіших взірців Духу і Сили українців. Бо це й є засадничі основи нашої питомої УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ.

Михайло Хай (Київ, Україна),

доктор мистецтвознавства, професор, провідний науковий співробітник, завідувач сектора етномузикології

Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України

Передмова автора

Українці мають такий потенціал розуму, таланту й працьовитості, якому позаздрить кожний цивілізований народ. Але цей потенціал не реалізується – за браком належної організації. Організації ж бракує не тому, що українці до неї нездатні (хоч би як давно й наполегливо поширювали цю брехню наші вороги), а внаслідок колоніального становища України. Чужа, ворожа нашої душі організація суспільства за багато віків переконала майже кожного, що держава – ворог, начальник – ворог, найближча сьогодні людина – завтра ворог. Виник постійний, стійкий страх перед державою, армією, міліцією, колгоспом, товариством. Недовіра до будь-якого гурту відбилась навіть у фольклорі: гуртове – чортове; моя хата скраю, я нічого не знаю. Цей тип характеру формувався століттями: надто довірлива, товариська, громадянська поведінка вела до біди – людей зі справді громадянською орієнтацією свідомості ворожа влада гучно дискредитувала або тихо винищувала. Про кооперативну культуру українців сьогодні ніде не почуєш – ніби її ніколи не було, немає й бути не може.

Отже, маємо не просто дефіцит організації; маємо дефіцит потреби в організації, маємо дефіцит розуміння

організації, маємо рефлекторну відразу й недовіру до всякої спільної справи, і це найбільше заважає об'єднатися саме тим людям, які справді мають українську душу, яким справді болять наша руїна. Люди бояться серйозної організації, бо пам'ятають, чим закінчувалися спроби об'єднати сили. Зате розрослися, мов новий бур'ян, технології об'єднання й організації шахраїв, злодіїв і бандитів – аж до державного рівня.

Необхідні тривалі й серйозні зусилля всього народу, щоб перебороти страх і недовіру. Потрібен час. Потрібні засоби, які повертають людині здоровий природний потяг до громади, допомагають кожному відчувати себе рівним серед рівних, захищеним уже самою належністю до великої спільноти, ім'я якій – Українці.

До таких засобів належить і наша народна пісня.

Недарма наші вороги так дбають, щоб ми її забули. Недарма всіма силами спотворюють її, підмінюють різноманітними сурогатами, завантажують усі наші інформаційні канали чужою музикою, чужою мовою, чужою наукою. Недарма – бо добре знають, яка це могутня єдина сила. Знають, що варто припинити отой чужоземний галас на наших сценах, теле- та радіоканалах – і зазвучить щира, правдива й прекрасна народна пісня, і кожний українець відчує себе її краплиною, стрепенеться від своєї втоми, страху, летаргійного сну, згадає, хто він такий і що йому належить.

«Україна не врятується, якщо не почує своєї пісні» (Василь Литвин).

Не можна нехтувати цією зброєю. Мільйони людей у всьому світі тягнуться саме до СВОЇЇ народної пісні – а ні в кого ж немає такої гарної, як у нас. Навіть іноземці одразу вирізняють наш фольклор з потоку сучасного

бозна-чого. Народна пісня не вмерла, хоч їй давно вже не дають дихати. Так, українці сьогодні й самі не вміють співати своїх пісень, не вміють навіть їх слухати. Забули, розучилися. Але так само розучились і не вміємо казати правду – та це ж не означає, що правда вмерла, не існує, що люди не хочуть її, що вона не потрібна.

Вернути до життя справжню українську пісню, вернути їй повний, чистий і правдивий голос – значить дати своєму народові духовні ліки, яких він давно потребує, дати зброю, яка допоможе йому об'єднатися й перемогти.

* * *

Цей збірник містить присвячені фольклору нариси, роздуми, спогади та лекції автора (2000–2022 рр.), що публікувалися в Інтернеті або використовувалися як посібні матеріали для студентів мистецької Академії ім. М. Бойчука в Києві.

До збірника включено також найкращі пісні (з текстами й нотами), від технічно найпростіших до найскладніших, які я пережив і переспівав з «Чумаками», «Рідною піснею» та багатьма іншими друзями. Назва кожної пісні, як то вже давно заведено в українських збірниках, це просто перший рядок її тексту, тож за назвою (за абеткою) читач може знайти пісню тут, у книжці, а ні то десь в Інтернеті чи в бібліотеці. Звісно, півсотні партитур – це краплина в морі, але достойна збірка наших пісень мала б містити... ну хоча б 50 000 партитур, тож чекатиме ще свого часу.

Як і в попередньому збірнику («Казки над Тікичем», 2020 р.), тут використано одне давнє правило українського правопису, а саме вживання літери І після приголосних Д, Т, З, С, Ц, Л, Н. Так просто, без нових друкарських знаків, повертається нашій фонетиці не тільки формальна логіка пом'якшення вказаних приголосних йотованими голосними (да – дя, де – дє, ду – дю, ді – ді...), але й напівзабуте миле звучання відповідних складів і словосполучень. Це вам не якась там рідкісна й не дуже зрозуміла літера Ї, що трапляється вряди-годи й передає переважно іншомовні звуки. Це НАША літера! Погляньте далі на цей текст – літера І вживається дуже часто, а отже відчутно впливає й на вимову. І не погіршує її, а покращує! Правда, до цього ще треба звикати. Ну то звикаймо, це ж не чуже, це наше, і забули ми цю вимову не з своєї волі...

Погляд на українську пісенну культуру в ХХІ столітті

1.1 Заупокійна?

Музичний фольклор був (та й досі залишається) могутньою природною основою української пісенної культури. І подібно до того, як, нехтуючи своєю унікальною землею та повівшись на чужоземні штучні технології й продукти, як, позаздривши на західний комфорт і порядок та намагаючись імітувати чужі економічні й політичні порядки, українці втрачають і свій добробут, і свою самобутність, – так само, піддавшись несамовитому натискові чужої музики, ми втрачаємо природну основу нашої

музичної культури, і тепер нас легко збиває з ніг і зносить потік культурної каналізації так званого цивілізованого світу.

Звичайно, рано чи пізно кудись винесе. Воно так скрізь у Природі: з хаосу постає порядок, на болоті виростають лілеї, з перегнутою родить жито, а зі сміху люди бувають. Але не завжди. Безжурного розвитку в третьому тисячолітті не буде. Невпинне розмноження людства і водночас ще невинніше вичерпування та отруєння земних ресурсів тільки загострюють безпощадну міжетнічну боротьбу за виживання, за територію, за владу. І марна справа вмовляти людей та їхніх пасіонаріїв, щоб жили в мирі й любові всім глобальним товариством: такого життя за минулі три тисячоліття на планеті ні разу не спостерігалось, а надалі й поготів не буде, бо стає тут дедалі тісніше.

До міжетнічної боротьби фольклор, а особливо пісня (принаймні українська), не просто має прямий стосунок: народне слово й народна пісня є дуже важливою частиною цієї боротьби, точніше сказати – зброєю. І як боротьба українців за волю не зводиться до самої УПА, так і українська пісня-зброя не зводиться до повстанських та патріотичних пісень.

Пісня завжди була для українця і поезією, й історією, і батьківською могилою. Гарно сказано, але дуже мало. Серед безлічі компліментів нашій пісні я мушу тепер виокремити саме цей: пісня є зброя. Це – захист, це й відсіч, і переможний наступ; і це – як ніколи – актуально сьогодні, а ще більше – завтра. Бо фізичне знищення – то заключна фаза боротьби, коли вже фактично з'ясовано, чий батько дужчий. І теперішні глобальні гравці-етноси дедалі більшого значення надають попереднім

етапам – боротьбі психологічній, культурній, економічній, інформаційній тощо.

На цих етапах величезне, вирішальне значення має стан свідомості етносу. Зазвичай кажуть – «моральний стан народу». Ні, не моральний, беріть глибше. Мораль – неодмінний захисний щит, але його можна й вибити з рук. Саме в цьому вправляються сучасні агресори, і то досить успішно. Хіба не деморалізована нині Україна? Та це ще не загибель. Ще не всю зброю втрачено. Етнічна свідомість має надзвичайно глибокі й живучі корені; їх неможливо умертвити, ба навіть інвентаризувати. За перших же сприятливих умов вони дають несподівано сильні паростки життя, пробуджують до чину заколисаних, засліплених, затурканих, загодованих і заляканих. Тоді й мораль з'являється. І правда, і сила, і воля.

Таїну коренів нашої етнічної свідомості годі шукати. Вона не дається не тільки ворогам, але й нам самим. Це Природа захищає своїх дітей од загибелі: тільки природним шляхом формуються такі потужні захисні механізми, як соціальні інстинкти, соціальна ієрархія, звичаї, ксенофобія, етнічна свідомість. Підміна цих механізмів людськими винаходами дає часом яскравий ефект («прогрес»), але це тимчасовий успіх з неминучою розплатою рано чи пізно.

Сьогодні Україна (і не тільки вона) є очевидною жертвою світового технічного та соціального «прогресу», розпаленого саме людським мозком – ідеями, які народилися в нездорових головах пасіонаріїв і оволоділи масами. Та хоч яка тяжка розплата за це чекає на людство, голосити й відчаюватись не годиться: живий має думати про живе. А в Україні тепер тільки й живого українського залишилося, що оті корені. Хтось їх відчуває в собі, хтось

не дуже, але вони й тільки вони, а не мільйони «нашого цвіту по всьому світу», визначають наше майбутнє. Бо цвіт той усе цвіте, цвіте та й опадає, а плоду не дає.

То що ж з нашими коренями? Одним із них є фольклор (у повному розумінні цього слова), а особливо народна пісня. Ніхто не заперечує таких високих істин, як «Пісня – це душа народу» чи «Українська пісня – найкраща в світі». Але ніхто їх нічим і не підтверджує. Вони давно стали порожніми штампами. Душа народу насправді заросла салом і залита горілкою по самісінькі вінця, а найкращих у світі пісень ніхто не співає й не слухає – ні в світі, ні в Україні. Розтоптане, споєне село ще часом посмикує сідницями під звуки «Ой, мамо, люблю Гриця» або «Навари, милая», а місто й ці гуцикавки-ерзаци зневажає. Прогрес! Тепер інші ритми!

Чи не заспівати «Вічну пам'ять» нашій народній пісні?

1.2 Трохи ближче до пісні

Найкращі наші пісні – обрядові. Їх неважко виділити в окремий масив і переконатися, що вони представляють культуру цілком інших епох, людей геть іншої ментальності. Перше диво: в них ніколи не почуєте відчаю. Зате почуєте простір, світло, радість буття (хоч і з усіма його конфліктами й труднощами). Друге диво: вони напрочуд прості за своєю формою, але в ту форму геніально вкладено глибокий зміст, вкладено ту мудрість народного досвіду, яка завжди була й буде

потрібна. Третє диво: вони дуже давні й неповторні: все, що творилося й співалося на Україні в XVIII–XIX століттях (а це теж багатюща спадщина), ніяким чином на ті пісні вже не схоже. А про те, що творилося й співалося в XX столітті, взагалі не хочеться й говорити.

Що сталося? А сталося дуже просте: народ утратив свою силу, перестав бути господарем на своїй землі. Запад Київської Русі українці усвідомили не одразу: глибину народної свідомості не могли порушити навіть такі бурі, як татаро-монгольська навала чи польське панування; подібні наруги траплялися в минулому, траплялися завжди, але й завжди минали. Хмельниччина була останнім порухом велетня, що струшує з себе дрібних, але голодних і численних хижаків. А далі українцям довелося ще кілька століть пересвідчуватися, що їх щільно й надійно закуто в кайдани. І оці минулі три століття дали цілком інший фольклор – складніший, багатший... і трагічний. Що глибше вгрузали в тіло України московські пазурі, то більше болю чулося в наших піснях. Пісні ці були прекрасні, глибокі, щирі, і складалося-творилося їх багато, як ніколи: так іноді зацвітає здорове, але підрубане дерево. Красі, щирості й багатству цих пісень завжди дивуватиметься кожен, кому пощастить їх пізнати. Це були пісні зневаженого, кинутого в неволю, але здорового й чистого духом народу.

У XX столітті, коли душевне здоров'я українців – і не тільки гетьманів та жерців, а й трудящого люду, – не витримало й почало подаватись, то подалась і пісня. Те диво, що його складали наші «темні» прадіди-грецькосії і за яким полювали найкращі музиканти, поети та етнографи, ті пісні, що виникали якось ніби самі собою, без композиторів і поетів, без нотного паперу,

без камертонів, інструментів і художніх керівників, без міністерств, інститутів і відділів культури, ота багатоголоса розкіш, що її ладів і законів не можуть утямити й сьогодні вчені етномузикологи, – все те зупинилося в XX столітті. Воно ще співалося, і співалося прекрасно. Ще спалахували такі зірки, як Леонтович чи Оксана Петрусенко, – але все рідше й ненадовго. Натомість почалося творення й множення «художньої продукції» нездорового й нечистого духом народу.

Після 1933 року Україна, просто кажучи, перестала співати. Поняття «народна творчість» виникло саме тоді, коли та творчість припинила своє існування. «Розквіт національної культури» почався саме тоді, коли національну культуру вже й нищити не треба було, достатньо лиш коли-не-коли прищипувати її слабесенькі рідкі паростки. І заступила її не чужа культура, а жаклива почвара «національної формою, соціалістичної змістом» колгоспної половини. Поступово навіть і ці, національні лише за формою карикатури вивітрювалися з ужитку; переляканому, неосвіченому, проспиртованому населенню цілком вистачало «песен советских композиторов». Народна пісня вмовкла під безпощадним натиском професійно склепаних і технічно розтиражованих продуктів масового споживання. Коли й траплялися десь зародки справжньої пісенної культури, то пробитися до світла вони вже не могли: технічні засоби працювали не для них, та й попит на серйозну пісню потихеньку падав.

Сьогодні цей процес успішно продовжується. Не потрібні складні та мудрі дослідження – досить послухати ті рідкісні краплинки фольклору, що й досі трапляються в «творчих звітах» областей України: коли й виловите дві-три справді народні пісні, то безпорадне

їх виконання відіб'є будь-який інтерес до них. Натомість вас до нудоти нагодують дешевою попсою та пришелепуватими триндичками на кшталт «Ой я, молодода, окуня купила». Яскраві вбрання (хоч і тут панує несмак), натужна святковість, наклеєні усмішки, неодмінні баяни, безглуздий вереск виконавців, завивання ведучих – і жодної пісні, яка б торкнулася душі.

Втрати очевидні й тяжкі: не стає співаків народної пісні, яких хотілось би слухати, а ті, що беруться за неї, явно не розуміють, з чим мають справу (сприймають і подають українську пісню як розважальний, а в кращому випадку – як етнічний музейно-інформативний матеріал); не стає й слухача, здатного цінувати (і вимагати) справжню пісню. Фактичний наслідок теж очевидний: народній пісні в сьогоденньому житті немає місця. Особливої гіркоти додає те, що українці й досі не соромляться вихвалити свої пісні. Солов'їні. Лебедині. Журавлині. Найкращі в світі, геніальні пісні. Пісні, яких тепер майже ніхто ніколи не співає й не слухає.

То як же не заспівати «Вічну пам'ять» нашої народної пісні?

1.3 Підводна частина айсберга

Ця сумна картина відображає тільки поверхню явища. Проте для великої маси українців, які далі поверхні не бачать і не дивляться, цієї картини досить, щоб

махнути рукою – не трать, мов, куме, сили. І творять кожний щось своє – хто симфонію, хто дачу, хто політичну партію, – геть забувши про соціальну (в біологічному сенсі) природу людини. І тяжко страждають од самотности, аж до втрати людської подоби. І ще завзятіше будують та зміцнюють технологічний мурашник, де «права людини – над усе», але де щасливими себе почувають хіба що напівлюди, строго обмежені процесами споживання й перетравлювання.

Ностальгія за відкритим громадським життям, де неможлива й не потрібна брехня, означає, що в людині не вмерли оті корені етнічної свідомости, не вмерло прагнення належати до великої спільноти, не вмерла потреба не тільки брати, а й давати. Утім, більшість українців такі далекі від цих почуттів, що зазвичай соромляться про них говорити або навіть вдають, що зневажають їх.

Однак мій тридцятирічний досвід роботи з співочими колективами переконав мене, що завжди можна докопатися до тих коренів, попри те, що сама людина загребла їх сміттям і забула за щоденною метушнею. Потрібен час і обставини. І не потрібні якісь особливі пісні. Не треба золотих голосів України. Коли гурт хлопців стоїть спокійно в підземному переході й співає на три голоси «Ой у полі три криниченьки», співає просто, без ефектів, але абсолютно щиро, – люди це чують. Не одразу й не всі зупиняються, не всі однаково сприймають – кожному, повторюся, потрібен свій час і обставини. Але за двадцять літ я багато разів бачив сльози тої ностальгії, сльози полегшення і вдячності.

Після одного такого імпровізованого концерту жіночого гурту «Рідна пісня» (це було в маленькому селі на Черкащині) до нас підійшла місцева жінка й сказала:

«Я проплакала весь ваш концерт і тільки в кінці зрозуміла, чого плачу. Концерт був геть же ж не похоронний, але я думала: як нас обікрали! Це ж наші найрідніші, найдорожчі пісні, така краса, – а їх уже майже ніхто не знає».

У глибокому підґрунті нашої свідомості (підсвідомості) є багато незбагненого, але саме звідти йдуть найпотужніші імпульси до дії. Не завжди, до речі, благородні. Але нам більше нікуди звернутися, якщо захочемо віднайти свою сутність, бути самими собою, бути панамі собі й своїй землі. В культурі Українців пісня завжди кликала до життя приховані емоційні та духовні сили, і водночас облагороджувала, ошляхетнювала, об'єднувала їх у громадську силу, куди дієвішу, ніж релігійна мораль. Бо це чуття єдності йшло від самої Природи, воно підтверджувалося тисячолітнім досвідом предків, а тому не потребувало чийогось схвалення, дозволу чи аналізу. Пісні наші склалися не на замовлення, не за гроші й не заради слави, а як неминучий продукт спільного думання й почування, як плодуючий цвіт здорового дерева нашого роду.

Пісням нашим – сотні й сотні літ, а обрядові несуть у собі знаки тисячоліть. А це означає, що силу й мудрість цих пісень не можна й порівнювати з сьогодишньою «музичною продукцією». І якщо українці геть зовсім не співають і не сприймають їх, то це не тому, що ці пісні віджили свій час, а тому що свій час віджили ці українці. Люди, які не вчаться, приречені. Жаль, бо це наші люди, але вони справді приречені. У них багато симптомів смерті, і глухота до пісні – один з найсерйозніших.

1.4 *А може, все ж таки...*

Від тупої, жадібної, брехливої, полохливої, перегодованої біомаси народжується не тільки біомаса. Хоч як глибоко зуміли спотворити українців більшовицькі «перетворювачі Природи», рід людський продовжує розвиватися за законами генетики, а не марксизму-ленінізму. А це означає, що після всіх накоєних людським розумом дурниць неминуче йде природний добір – і все, що наплодилося дурного, нездарного й непотрібного, поступово вимирає. Так буде й з нашими українцями.

Наша пісня (як і наша дума) не вмере й не загине, на відміну від нас самих. Духовна субстанція незмірно тривкіша, ніж фізична. Лиш поодинокі люди та невеличкі гуртки шанують, бережуть, співають і передають наше святе письмо – нашу справжню пісню. Здається, й передати вже немає куди. Але насправді є. То там, то там народжуються діти, яким не з небес і навіть не від батьків чи педагогів, а саме за законами генетики дано чути. Не одразу й не всі, але усвідомлюють вони абсурд бурхливого сьогодення; і приходять до старших, до геть старих, питають давнього звичаю, давніх пісень. Часом блукають по світових смітниках, шукають там чужих скарбів, часом вертають знову до свого саду. І поступово тяж стають старими. І від того досвіду народжується розуміння: нічого кращого за наш звичай і нашу пісню не існує.

Не час нині для пишного розквіту української пісні. Весь її життєвий простір забитий сурогатами, своїми й чужими. Але десь у глибині продовжує жити традиція –

не мертва, засушена музейна мумія, а жива, невмируща любов до живої, непозбутньої краси, до правдивого слова й чарівної мелодії, до чистого дзвінкого дівочого голосу, що несе вічну радість і вічну скорботу наших минулих століть. І знаходяться люди, що несуть далі ту любов, знаходяться! Дарма, що їх ніхто не слухає. Їм досить того, що вони розмовляють із тисячами людей, які були. І з тисячами, які будуть. А що сучасники не чують розмови... жаль, та не трагедія. В духовному світі теж іде природний добір, і теж виживає той, хто краще вчиться. Українська народна пісня – великий учитель. Східна приказка «Коли учень готовий, приходить учитель» в українському контексті читається поки що навиворіт: «Коли учень не готовий, ніякий учитель не прийде». Або прийде та й знову піде.

Так ото ж бо, як казала матуся. Не хапайся за зброю, якою не володієш. Не зневажай скарб, цінни якому не відаєш. Фольклор, пісня – це така справа, що потребує і любови, й хисту, й терпіння; потребує від людини всієї душі. Щось дуже дороге просить, скажете. А так, дуже дорого. Але нехай ніхто не каже, що йому не по кишені. Душу має кожен, отже, має чим заплатити. Чи в когось тільки половинка душі? Ну, то таки біда. Напівлюдині фольклор не допоможе.

Але мова тут до тих, хто має душу й готовий її віддати пісні. Їх і небагато, але саме їм, як нікому, потрібна наука. Саме вони вирішуватимуть долю нашої пісні протягом ближчих ста років. Усвідомивши, як багато спитає з них історія, вони усвідомлять і те, як багато їм дано. Тільки до такого усвідомлення ще довга дорога. Дорога навчання – але не програмування!

1.5 Дорога до чину

Чин – це дати народові його зброю. Повернути українцям розуміння своєї пісні як ідентифікаційного документа; а розуміння пісні – це вже прямий шлях до розуміння самих себе. Пізнай себе – і будеш вільний, бо знаючи свою сутність, ти вже ніколи нікому її не віддаси. Ми бачимо лише зворотний бік цієї істини: не знаючи, чий ми і хто ми, вештаємось по світу, як прибудні собаки, готові служити кому завгодно, аби кісточку кинув, і так само легко зрадити його, коли хтось кине аж дві.

Чин – це вчитися. Але вчитися, а не «засвоювати програми». Бо засвоєння програм – то не навчання, а програмування. Ним опікується Система освіти з усією своєю колосальною інфраструктурою – міністерством, різного рівня відділами народної освіти, університетами, академіями, інститутами, школами, дитячими закладами, аж до шкіл материнства. Все охоплено. Усіх програмує Система, і то так, щоб для справжнього навчання не залишилось ні місця, ні сил. Ця Система давно налагоджена, вмонтована в суспільну свідомість і працює так досконало, що вчитися в нашому суспільстві надзвичайно важко. Вчитися доводиться майже потай, бо правдива освіта дратує всіх. Досить сказати, що в лідери всіх сфер і рівнів наше суспільство дедалі впевненіше висуває людей малоосвічених – це не жарт, а грізний медичний факт. Коли рівень професури й далі так зростатиме, як минулі сто років, то колапс не за горами.

Тому чин – це ще й тяжко боротися з середовищем. І з самим собою. Заохочувати дітей і молодь казати правду, робити діло, господарювати на своїй землі – це страшний «зло-чин» проти сучасного суспільства, воно його негайно помічає й карає. Тому неозброєним я пропоную вчитися співати. Це теж важко, зате ніхто не карає й не забороняє. А коли людина хоч раз заплаче, усвідомивши, як нас обікрали, то її вже не запрограмуєш. І покличе її дорога і до навчання, і до чину.

Учитися співати українцям простіше, ніж іншим народам: наша співоча спадщина не має собі рівних, і вона... ще не вмерла. Тому важливо вибрати правильну методику: не перетворювати навчання на програмування, спів на розвагу, а пісенну продукцію на товар, а вчитися співати так, як моляться, – щиро. Проте й цього не досить. На відміну від молитви, наша пісня не може існувати самотою. Вона потребує громади – і сама її творить. Українська пісня – це завжди колективний чин, покликаний дати кожному відчутти себе окремою клітиною більшого організму, без якого сама клітина нічого не важить.

Жовтень 2009, Київ

.....2.....

Символізм української пісні

2.1 *Тajemниця людської душі*

 ле спершу я розкажу про мого собаку. Коли ми з ним ідемо на прогулянку (в ліс), то маємо різні програми й різний порядок денний. Це нас не тільки не ображає й не відчужує, а навпаки, дозволяє побачити один в одному *іншого*, а не лише себе. Цікаво, повчально, безболісно.

Він літає десь по кущах, іноді так захопиться, що й загубиться. Але ніколи не забуває про мене. Коли-не-коли підбіжить і торкнеться холодним мокрим носом литки або руки – та й знов біжить. Іншого разу тільки вусами по пальцях війне (ви бачили при доброму світлі, скільки вусів-волосин навколо собачої морди?) – та й помчав далі.

Оцей періодичний доторк спонукав мене пильніше придивитись до собачого життя, яке й без того не таке вже мені чуже. Та хіба тільки мені.

Бо біологи кажуть, що одні тварини живуть гуртом, зграями, інші – самотники, треті – залежно від обставин. Це неправда! Усе, що є на світі живого, гуртується, всі тварини й навіть рослини. Кожна істота шукає пари, шукає віри, прагне здійснити закладену Природою програму. Різняться лиш кількісні показники спілкування, в головному ж природа живого однакова: для того щоб множитись і різноманітнитись (і таким чином виживати), необхідно триматись гурту. Про єдність можна говорити тоді, коли тримаються гурту багато різних сутностей. Різноманітність і єдність – невіддільні один від одного полюси, і вага їх, у певному сенсі, однакова.

А що люди? Чи мають вони причини поводитись інакше? Не тільки не мають, але й перейняли від Природи безліч варіантів спілкування – від інстинктивної суєти в сільському чи міському мурашнику до павучого усамітнення в персональному павутинні. Ми бачимо, як торкаються одне одного мешканці вулика чи великого міста, і думаємо, що це дуже соціальні істоти; на відміну від них великий джміль або чернець-пустельник здаються нам безнадійно самотніми – проте це не так: і той, і той довго (іноді весь вік) готуються до спілкування (іноді одної-єдиної зустрічі в житті), і те спілкування важить не менше, ніж щохвилинні доторки всередині зграї. Чи можна Нестора-літописця, що більшу частину життя просидів самотою в келії, вважати менш соціальною істотою, ніж якогось сучасного поета, який не сходить зі сторінок газет та журналів і не вилазить з літераторських кав'ярень? Нестор уже он скільки століть спілкується з нащадками,

а спритного поета охоче й надійно забувають через три роки по його смерті. А то й раніше.

Звичайно, людина – істота виразно соціальна, тобто її природа потребує постійної гуртової діяльності. І самотні пустельники – це тільки неминучі винятки, а точніше – тимчасові відхилення. Щодня, щохвилини людині необхідно відчувати близькість подібних собі, доторкатись до них якщо не вусами, то поглядом, словом, усмішкою, думкою, відчувати й їхні доторки. Усамітнення не знімає й не руйнує цієї потреби, а лише трансформує її.

Це все, так би мовити, біологічний, природний бік справи. І залишався б він природним, коли б не людський розум. Ця «технічна новинка» з'явилася на Землі відносно недавно, і ні вона до Природи, ні Природа до неї пристосуватись ще не встигли. Розум увесь час вигадує щось нове, таке, чого немає в Природі. Це не дивно, бо на те він і розум. Біда лиш у тім, що він виявився надто складною системою, якій у Природі немає аналогів і, відповідно, немає регуляторних механізмів. Розум настільки складний, що досягнути й контролювати його ніколи не зможе ніяка інша сила, та й сам себе він не може опанувати, бо для цього треба бути розумнішим за самого себе. Тому часто робить непередбачувані дурниці.

Одною з найвагоміших і в наш час уже очевидних дурниць стало його уявлення про те, що Природа – це матерія, а він, розум, – дух. І що дух – активний господар, а матерія – це щось пасивне, вторинне, підлегле. Не той, словом, рівень. Протиставлення розуму Природі, свавільна гординя духу перед матерією – одна з найтяжчих помилок в історії людства. Вперше ця помилка зафіксована в Старому Заповіті: вигнання людей з Раю – то і є перший знак відторгнення їх від Природи. І хто там

винуватий – за біблійною символікою не дуже зрозуміло. Та й що тепер винних шукати.

Відтоді конфронтація між людиною й Природою тільки посилювалась. Фігове деревце, що всохло від Ісусового прокляття – ще яскравіший символ приниження Природи й возвеличення духу. А далі вся західна цивілізація розвивалася під гаслом підкорення Природи. Людина й справді завдяки розуму запанувала над світом. Але господар з неї виявився нікчемний. Технологічний рай (та й той не для всіх) дорого коштував земній біосфері, а тепер загрожує всьому живому й самій людині.

Та найтяжчою втратою стало пригнічення й спотворення отого самого гуртового інстинкту. Що більше панувала людина над світом, то більше цінувала себе й пишалася собою. Як усякий несправедливий деспот. Дбаючи про свій *індивідуальний* комфорт, люди попридумували такі ідеали, як Свобода, Рівність, Братерство, Справедливість, Права Людини й т. ін. Усі ці ідеали в Природі не існують, принаймні не діють, тому фактично люди застосовують їх до самих себе – тобто одне до одного. Але люди – це теж Природа. І наслідок, як завжди при спробі нав'язати Природі неприродний механізм, виходить протилежний задуманому. Забираючи собі в голову свою неперевершеність, неповторність і самотність, кожна людина врешті протиставляє себе всьому світові, перестає відчувати себе часточкою величезного цілого чи бодай малої спільноти. Вона сама, її персона, бачте, суверенна, дорогоцінна, недоторканна. Ніякого утиску не терпить. Нічого ціннішого ніде в світі немає. Переконаючи себе в цьому, захоплюючись боротьбою за особисті права, успіхи й вигоди, люди дедалі більше відчужуються від спільноти і, власне, одне від одного.

Страшна самотність (серед людського виру), недовіра один до одного (а ми ж усі одного біологічного й навіть етнічного виду!), недовіра до всякого гурту (колгоспу, трудового колективу, школи, армії, партії) – оце і є плата за незаконне зазіхання на високе крісло «вінця Природи», за спробу знехтувати власною природою – природою малесенької частинки Великої Природи. Витравлена з ужитку, загнана в підпілля, в підсвідомість біологічна потреба справжнього спілкування жорстоко мстить за себе: людина страждає, хворіє, рано вмирає – і не знає чому. Часом хтось здогадується: «Єдина на світі справжня розкіш – це розкіш людського спілкування», і всі погоджуються, що так таки, так, – але висновків не роблять. Надто глибоко скалічена соціальна природа людей, і виправити становище дуже важко. Пригнічення й спотворення гуртового інстинкту позбавило людину наймогутнішого знаряддя – колективного розуму, найвищі досягнення якого, власне, складають етнічну (природну) культуру.

Заворожена безвихіддю, як кролик удавом, людина втрачає активність, звичайний біологічний смак до життя, переймається трагізмом існування і, як казав Л. Толстой, цілий вік тільки те й робить, що готується до смерті. Часом пручається, бо таки жива ще! І тоді придумує собі на втіху щось отаке: «Єдине, що ми можемо протиставити смерті, це мистецтво» (здається, Вольтер).

Мистецтво, строго кажучи, це різновид наркотику. Його *основна* функція, як і всякого наркотику – зміна психічного стану, переведення душі (свідомості) в інший стан. Якщо сутність наркотизму розуміти так широко, то треба з ним якось розібратися: наркотик – це добре чи погано? І річ зовсім не в тому, хімічний він, чи

з натуральної травки, чи чисто психічний (пропаганда, реклама, гіпноз, кіно, релігія, комп'ютер, дискотека...). Чи існує критерій, який розрізнив би хороші й погані наркотики? Я, наприклад, відношу й народну пісню до наркотиків, але вважаю її «хорошим» наркотиком. Я навіть пристав був на такий критерій: хороший наркотик сприяє духовному здоров'ю людини, поганий – шкодить. Але, застосувавши цей критерій до реального життя, побачив, що поняття духовного здоров'я в людському суспільстві спотворене й неприродне, як і саме суспільство. Хтось доводить, що допінг – це добре, бодесь колись у якійсь екстремальній ситуації він допоміг людині перевершити себе, вижити, перемогти. Інший обожнює релігійну секту й оддає їй усього себе заради тих «містичних осяянь», які вона йому коли-не-коли дарує. А загалом таке враження, що ці люди просто тихо (або голосно) їдуть з глузду. То де ж той критерій?

Мені відповідь на це питання дала українська народна пісня.

2.2 *Тамниця народної пісні*

Чому в Україні складено так неймовірно багато народних пісень? Чому вони переважно трагічні або сумні? Чому їх перестали співати?

Я шукав відповіді на ці три питання давно, але ніколи не сподівався, що відповідь на них одна й та сама: тому що українці порушили закони Природи.

Як людина муштрована в науковій дисципліні, я мушу нагадати, що закони Природи, на відміну від людських, порушити в принципі неможливо, і винятків вони не мають. Насправді українці не порушили, а лише перестали шанувати закони Природи. Як той дурний велосипедист, що повернув колесо не туди, куди хилився велосипед, а в протилежний бік – йому здалося, що так він втече від того твердого місця, об яке йому належало вдаритися дорогоцінним, але недосконалим лобом.

Лихо сталося порівняно недавно. У нас ще й досі збереглися пісні, яких ніколи не було багато (на кожний важливий випадок вистачало кількох або й одної), всі вони були прості, веселі, сповнені радості й смаку буття, і співають їх люди, не перестають, уже не перше тисячоліття. Це так звані обрядові пісні – весільні, купальські, щедрівки, колядки, веснянки... Якщо ви натрапите в цих піснях на трагічні ноти – знайте, це вже додатки, нашарування кількох минулих століть.

Що ж сталося за ці минулі століття? Коли і як почалася і як розросталася біда?

Землеробська цивілізація, що веде свій родовід принаймні з трипільських часів, формувала етнос, ідеально пристосований, прилагоджений до землі, на якій він жив. За тяжку працю ця земля платила вдячно, не обманювала селянина, а це закладало в нього просту, ясну й міцну віру – в землю, в односельців, у власні сили, в доцільність буття. Всесвіт був добрий до українця, хоч і не скажеш, що поблажливий. Суворий, але любий батько-світ. Незбагненна й не дуже лагідна, але прекрасна й життєдайна мати-земля. Такі були й люди на цій землі. Такі були й їхні пісні – прості, доброзичливі, здорові, не надто солодкі. І незбагненно прекрасні.

Ситуацію змінило християнство. С саме воно принесло ідею вознесіння Духа над Землею, князя над підлеглими, попа над мирянином, чоловіка над жінкою, всього штучного, премудрого, інтелектуального над природним, нехитрим, здоровим. Християнство заходилося розказувати дітям Природи про неймовірні протиприродні чудеса – непорочне зачаття, ходіння по воді, воскресіння, вознесіння, друге пришествя та безліч інших казок, які брутально суперечили здоровому глуздові й законам Природи, але саме цим і причаровували немудрих гречкосіїв, як оце тепер причаровують наших дітей безглузді комп'ютерні ігри та розваги, спокушаючи не дбати про реальні речі, бо комп'ютерна «реальність» набагато привабливіша. Християнські казки, сприйняті всерйоз, неминуче привчають людину до брехні й лицемірства – так само, як щиро бреше й лицемірить дитина, коли захищає своє право сидіти по вісім годин щодня перед екраном! Християнська віра неминуче привчає людину зневажати Природу, зневажати власне тіло, усвідомлювати себе рабом і молитися на святого Духа, а водночас і на попа, царя й пана, чия влада – від Бога. І брехати. І боятися. І, відчуючи, що всі брешуть і боятися, відповідно нікому не довіряти.

І народ, який тисячоліттями витримував, переживав страшні навали чужих племен і орд, швидко, за якихось кілька століть утратив свою єдність і незалежність, а землю його заходилися шматувати й перекроювати сусіди. Остаточно цю землю прибрала до рук Москва після останньої великої козацької спроби 1648–1654 рр.

Прибрати прибрала, але не так просто знищити етнос на його землі. У нього відібрали його природну релігію й нав'язали чужу. У нього відібрали прекрасну

мову й примусили вивчати чужу карикатуру на неї. Але він і далі працював на своїй землі, як бджола, якій залишають меду лише на прожиток, і ще довго не розумів, що земля вже годує не так його, як його зажирілих катів. Чітке усвідомлення прийшло аж за більшовиків.

Проте від Петра I до більшовиків було 200 років повільного катування й знесилювання. І саме на ці двісті років припадає дивовижний розквіт народної пісні. Так іноді зацвітає підрубане дерево. Жива українська душа протиставила смерті єдине, що могла, – своє мистецтво, свою пісню. Пісня стала для українців правдивою релігією, відрадою для душі й поміччю для тіла, безсмертним символом страждання – і краси життя:

«Ой зійди, зійди, ясен місяцю»

*...Ой не бий, мати, та не лай, мати,
Та не роби каліченьки.
Зав'яжи очі темної ночі
Та й поведи до річеньки.*

*А як приведеш та до річеньки,
То розв'яжи карі очі –
Нехай гляну я та подивлюся,
З білим світом попрощаюсь.*

*Ой світе ясний, світе прекрасний,
Як на тобі тяжко жити,
А іще тяжче молодесенькій,
Не наживишись умирати.*

Це ж не просто нещасна дівчина – це сама красуня Україна, це її народний інстинкт кричить, благає милости від прекрасного, але такого жорстокого світу. І світ не почув її! І християнський бог не почув її – і прокляв його Шевченко за свою Україну убогу, бо такому богові місце в пеклі...

Більшовики діяли рішуче. Криваве, з голодомором, упокорення України в 1918-25 роках, далі винищення цвіту селянства й примусова колективізація, далі ще страшніший голодомор і винищення цвіту інтелігенції в 30-х, далі кинута під ноги Гітлеру, а потім Красній армії вже практично безпорадна Україна вчиняє останній відчайдушний спротив у 1943–54 роках – і, можна сказати, все... Далі йде спокійний, методичний відстріл поодиноких непокірних Українців. По сьогоднішній день. Це вже й боротьбою не назвеш, так, профілактика. Профілактикою, черговою санобробкою був і Чорнобиль '86.

А співати українці фактично перестали після 33 року. Голодомор був ударом по найсвятішому: він зломив Віру українців – віру в те, що на цій землі варто жити, вирощувати хліб, народжувати дітей і співати пісень. Ще не стихла муза Леонтовича, ще Кошиць дивував своїм хором увесь світ, ще доспівувала Оксана Петрусенко, але переможним маршем уже йшли «песни Лебедева-Кумача и других советских композиторов», а від українських артистів вимагалось якщо вже співати, то або про Гандзю-цяцю, або про комуністичну партію.

Вмовкли не тільки пісні. Вмовкли й самі люди, та так, що й не знати, чи вони ще zostалися на цій землі. Це поет сказав: «Того народу вже нема. Від нього залишились тільки пісні – прекрасні, як його душа, і сумні, як його доля».

Так, пісні залишились. Лежать золотими скарбами в нікому не потрібних збірниках, пісенниках, фондах, сховищах, на плівках, платівках, флешках і дисках, чекають своїх археологів. Тільки в цих піснях і залишилась наша сила. Розбудіть її – ви почуєте безсмертну душу народу, його історію, його правду й віру, його надію на нас, нащадків.

Величезна сила цих пісень – у їх правдивості. Що завжди можна почути в народній пісні, але ніколи не почуєте ви там того лицемірства, яким дихає сьогоднішня хоч естрада, хоч опера, хоч сита ресторанна гоцавка.

Справжня народна пісня не може існувати в сьогоднішньому «культурному» просторі, як не можна почути спокійне розумне слово в юрбі крикунів. Потрібно відгороджуватись – і територіально, і психологічно. Пісня – це не просто вісім віршованих рядків і дві смужечки нот. Її магія – не християнське чудо, а чудо простої, природної, вічної правди.

«Ходить орел понад морем»

*Ходить орел понад морем
Та й заглядає пильно в воду.*

*Заглядає пильно в воду –
Чи нема землі, нема броду.*

*Нема землі, нема броду,
Та нема дівці переходу.*

*Нема дівці переходу
Та на той бік, до свого роду.*

Який фантастичний символ – орел ходить понад морем, шукає дівці броду! Нісенітниця – якщо ви не чуєте символіки. Чиста правда – якщо відчуєте, що орел – то якась добра сила, що хоче допомогти дівці. Чоловіча сила. Може то давній, як світ, символ Ора, батька трудівників-землеробів? Може батько, брат або коханий? Немає однозначної відповіді. Та й що б то був за символ, якщо він однозначний. Але надія дівки на допомогу, на порятунок – одухотворена. Не батько, не козак, не братик рідний – орел ходить понад морем.

А може, це вся Україна не на своєму березі опинилась? Вільне узагальнення? Можливо. Тут велика воля для фантазії. Але яка пекуча й вічна правда – розлука з родом, з рідним звичаєм. І ні слова про причини, бо то вже в кожної своє: та вийшла заміж невдало, а та подалася на заробітки в італійський бордель... Назад переходу немає. Вічна пастка, вічний біль. Але послухайте ще й мелодію – це щось несподівано інше! Це простір, воля, краса й сила! Це потужний поклик до всіх куточків душі, до всіх резервів, це справжній допінг, і біологічний, і духовний. Як це все – і трагедія, і оптимізм – тримається в одній пісні? Оце вона й є, таємниця: трагічна пісня, а дає силу.

Але її треба вміти взяти.

У тім-то й задача, що величезний масив народних пісень несе в собі неміряні запаси душевного здоров'я, але як те все почути, як узяти собі? Що можна зробити, коли оглухли саме ті, кому ця сила найбільше потрібна, просто необхідна? Я не знаю відповіді на це питання, і можливо, що її й не існує. А якщо існує? Я кидаю все та йду шукати ту відповідь...

2002 року, Київ

3

Як і навіщо вчитися співати

3.1 Справді, навіщо?

У «природне» питання сто років тому видалось би так само безглуздом, як, скажімо, навіщо вчитися ходити чи розмовляти. Але сьогоднішньому українцю співати не потрібно. Так він думає. Тобто він не думає, за нього вже давно подумали, а він, не напружуючи голову, просто погодився, та на тому й край. Коли, бува, й засмокче душу якась незрозуміла порожнеча, то до його послуг, серед інших розваг, десятки різноманітних кнопок: тицьнув пальцем – і гримить електронна звукова розкіш, вгинаються ребра, тремтять стіни. Ну, ще можна пожаліти сусідські вуха й тяжку працю будівельників та встромити собі в вуха пару дундуляторів – насолода неземна, і нікому до тебе нема діла.

Сучасне цивілізоване суспільство створило потужну індустрію музичних забав, орієнтовану на якнайширший

ринок споживачів – безпритульних дітей. Більшість наших дітей справді безпритульні. Батьки покидають їх у ранньому віці, тобто віддають у спеціалізовану Систему Нагляду й Зайнятості – дитсадки, школи, ліцеї, гімназії, секції, студії тощо, де нікого не цікавить ні виховання цих дітей, ні їх навчання, а цікавить школярська дисципліна й своєчасна та добра оплата нелегкої педагогічної роботи. Відлучені від життя діти активно й довго – років до тридцяти – шукають бодай якого порятунку від очевидної й невблаганної тюрми, яка маскується під освітні заклади. І знаходять ілюзію свободи в доступних їм наркотиках: це комп'ютерні ігри, кіно, тютюн, пиво, секс... На добрій українській горілці цей шлях розвитку зазвичай мирно закінчується, коли вже остаточно сформується психіка вічного будівника соціалізму. Вічного кріпака або найманця.

Серед найдоступніших наркотиків – музичні записи. Бо живої музики, живого співу тепер майже не буває. Всі потреби задовольняє музична продукція – виготовлені в професійних майстернях («студіях») і доведені до абсолютної технічної досконалості вокально-інструментальні твори, наспівані й награні професійними музикантами. Цікаво: що вищий професійний рівень такої продукції, то бідніший її зміст. Це не випадково. Професіонали краще, ніж хто, знають потреби своєї грандіозної аудиторії – неосвічених, невихованих, нездорових, нещасних, ледачих дітей віком приблизно від 10 до 30 років. Цьому контингентові нічим так не догодиш, як примітивними ритмізованими акордами з домішкою не менш примітивного тексту, який або слугує наполегливою мантрою, або просто додає фізіологічного відчуття людського голосу, живого тіла серед інструментального ревища.

На різноманітних майданних, стадійних та палацових «шоу» музична продукція супроводжується ще й відеорядом – ритмічними кривляннями самих виконавців, хмарами диму, блискотінням різних предметів у неспокійних кольорових променях світлотехніки. Відеокліпи – найвища форма цього неонеандертальського мистецтва, де вже й відеоряд вибудовано професіоналами й зафіксовано в студії на технічні носії.

Якось реальна участь споживача в таких діях не передбачається. Споживач просто споживає те, що йому дають, ото хіба що інколи виттям, свистом і ритмізованими ж таки рухами подає знаки схвалення. Несхвалення коли й буває, то мовчазне – ногами. Споживач узагалі не любить не те що співати, а й розмовляти. Справді, навіщо?

Вказана вікова ніша – майже виключно споживачі. Рідкісне явище – юнак чи дівчина, захоплені співом або інструментальною грою, як внутрішньою потребою. А може, такої потреби й немає? Навіщо вона?

Ні, така потреба є. Є природна потреба, природний потяг людини як соціального біологічного виду до гурту, до спілкування, до спільної діяльності. Саме ця потреба зумовила зародження й розвиток художнього мистецтва як засобу спілкування. І саме пісня завжди давала українцям незрівнянне й незабутнє переживання душевного контакту, близькості, єдності з собою подібними, з усім суцільним. Важко пояснити неспівучій людині, яку то радість, чистоту й силу дає гуртовий спів. Але треба пояснювати, бо, втрачаючи свою співучість, українці водночас втрачають і здоров'я, і природну віру, і навіть людську гідність. Звичайно, втрата пісенної культури – не єдина причина загального занепаду

цілого народу; це тільки ланка в тяжкому й довгому ланцюзі наших невдач і поразок. Але систематичне свідоме повернення собі цієї звичаєвої ланки теж діє за ланцюговим принципом – за одною ланкою тягнеться друга, третя, вивільняється шлях до оздоровлення й очищення всього українського духовного простору.

Потреба співати не знищена, бо вона незнищенна. Вона гніздиться в найглибшому корінні нашої свідомості, нашої душі. Просто вона немилосердно пригнічена звалищем вторинних продуктів життєдіяльності сучасної паразитичної цивілізації. Ми не маємо змоги ні задовольнити, ні навіть усвідомити цю потребу, поки сидимо на «кнопці насолоди» в технологічному раю. Так само тішився той сумнозвісний пацюк, якому біологи вживили електроди в мозок, у самісінський центр насолоди – і несила було пацюкові відійти від кнопки, якою він навчився вмикати собі блаженство, і здох він з банального голоду, але в стані інтенсивного задоволення. Отож нащо морочитися з тими співами? Якщо людство вже витворило споживацьку цивілізацію, то давайте споживати, поки це приємно! І поки дають!

Тих, хто вибрав шлях наркотичного задоволення своїх природних потреб, марна справа переконувати. Однак більшість людей узагалі нічого не вибирає. Це раби. За них роблять вибір їхні хазяї. Оце до них, рабів, я й звертаюся: шановні раби, не думайте, що ми з вами вільні; не сподівайтесь, що юшка в кориті буде завжди. Ми насправді нікому не потрібні, навіть як робоча сила, бо тепер більшу частину всякої роботи виконують машини. Просто хазяїн ще не придумав, що з нами робити. Поки хазяїн думатиме й будуватиме якийсь еквівалент газових печей, у нас залишається невеликий,

але реальний шанс стати вільними. Для цього не треба нікого вбивати, нічого руйнувати, не треба навіть ходити на мітинги. Бути вільним – бути собою – це суто внутрішній стан. Це чуття й розуміння своєї власної душі, своїх потреб, своєї сили. Тільки вільне внутрішнє саморозуміння відкриває нам можливість розуміти інших. А це вже перший і найважливіший крок до відновлення своєї людської (повторюю ще раз: соціальної!) природи – до вільного спілкування, вільного вибору, вільної гуртової діяльності.

До чого тут спів? А я ж сказав щойно: це тільки ланка у великому ланцюзі. Сам собою спів – це така ніби гра. Зверніть увагу, як охоче, як радісно приймають цю гру малі діти. Але ж кожна розумна гра – це не пусте: це крок до чогось важливого, це своєрідна школа, яку Природа розробляла мільйони й мільйони років і дала всім людям і тваринам як необхідний етап розвитку.

Спів – дуже важлива гра для дітей і дорослих. Ця гра зближує їх, навчає приглядатись і прислухатись не тільки до себе, а й одне до одного, разом творити красу. Досвід спільного творення краси (пісні) обов'язково поширюється й на інші царини діяльності, і всюди він сіє прості й прекрасні принципи взаємності – уваги, оцінки, розуміння, поваги, доброзичливості. Особливу цінність становить гармонія – чудо колективного творення складних речей, окремому індивідові непосильних. Задовольняючи цей соціальний інстинкт і здобуваючи спільний духовний продукт (це такий специфічний продукт, що не породжує проблем розподілу, бо від ділення не зменшується), людина переживає так звану повноту життя: вона оздоровлюється й зміцнюється у своїй вірі. Для цього й співали всі українці в усі віки.

А чому ж ми не співаємо? А якщо й співаємо, то навіщо?

На ці запитання рідко хто відповість серйозно й правдиво. Хіба що професіонали – композитори, співаки, диригенти, аранжувальники... Вони можуть чесно сказати, що виробляють художній продукт і тим добувають собі на хліб (на масло до хліба – це вже як вдається, а вдається мало кому). Професіонал ніколи просто так не співатиме – у нього якщо колись і була така потреба, то він давно забув її й смак. Тепер – тільки за гроші. Або за якийсь їх еквівалент – зв'язки, рекламу, аплодисменти, добру вечерю тощо. Пісенному професіоналові просто заспівати – те саме, що таксистові в годину відпочинку просто сісти й покататися по Києву на власній машині.

Але, зрештою, професіоналів дуже мало, а хороших – узагалі крапля в морі. Зате ще є величезна маса українців, просто українців! Це ж цей народ сотворив сотні тисяч (імовірніше мільйони) пісень незрівнянної краси й багатства, і то не за гроші й не задля амбіцій, а... не знати навіщо. Навіщо вони їх складали, співали? Чому перестали співати? Придивіться, порівняйте цифри – та це ж дивовижна загадка нашого часу!

Чому вимерли мамути? Де поділась грандіозна давньоєгипетська цивілізація, де її нащадки? Де правічна чоловіча честь – попереджувати супротивника про свій напад? Де те козацьке лицарство, де японське бусідо? Ми з побожністю говоримо про давно зниклі чудеса світу, але не хочемо бачити, як на наших очах зникає ще одне чудо – українська народна пісня. Ми палко співчуваємо небіжчикам та їхнім рідним, однак лінуємося з'ясувати, чому вмирає ще жива частина власної душі.

Українець охоче береться пояснити, навіщо потрібна пісня. Він так гарно про це розказує, що аж сльози

на очі навертаються. Але вмовкає, щойно спитаєш його, чому ж він сам не співає. Не одразу вмовкає – пробує щось там аргументувати: мовляв, слон на вухо наступив (хоча тут таки пригадує, що рід у нього був дуже співучий), немає вільної години (бреше), не такі тепер часи, щоб співати (це ж які вони такі, що не такі?), а то ще й візьметься переконувати, що наша пісня не вмере, не загине, бо он подивіться, як багато всяких фестивалів та конкурсів, мало не щодня, як не в Миргороді, то в Києві на Співочому полі, як не по радіо, то на дисках та флешках – таке море пісень, що ого-го... Ну то й чого ж ти, чоловіче, сам ніколи не співаєш? Дівчино, а покажи-но, яку ти колискову заспіваєш своїй майбутній дитині? А ти, п'яненко добродію, чи знаєш ти до кінця хоч би слова хоча б одного куплета хоч би одної пісні, яку оце хапаєшся горланити? Жіночко мила, а скільки пісень ти передала своїм дітям?

Чому перестають співати українці? Я можу відповісти на це питання, але краще б на нього відповів кожний українець. Для себе. Утім, скажу я вам, відповідь нічого не дає. Коли настає посуха, садівник не читає звітів і дисертацій про глобальне потепління, а бере відро та йде поливати дерева. Це безрадісна робота, проте ніякими балачками її не заміниш.

Ми сьогодні ще маємо всі можливості повернутися до своєї пісенної культури. Якщо не відчуваємо інстинктивної потреби, то нехай це буде через умовляння розуму.

3.2 Як учитися співати?

Той стан суспільства, коли співати вчилися непомітно, без видимих зусиль, з колиски – так само, як учитися людина розмовляти, – той стан утрачено. Тепер учитися пісень доводиться так, як навчаються іноземної мови. Або рідної, але міцно забутої.

Спершу до співу треба поставитися трохи по-дитячому – саме як до гри. До речі, колись так і казали – «грати пісні», але слово «грати» тепер уживається тільки стосовно інструментальної музики.

Спробуймо погратися з піснею. Візьмімо найпростішу – знаменитий «Щедрик». Це всього три ноти: довга фа, удвоє коротші мі, фа, і, нарешті, довга ре. А далі те саме, доки всі слова не виспіваєте. Що може бути простіше?

*Щедрик, щедрик,
Щедрівочка,
Прилетіла,
Ластівочка,
Стала вона
Щебетати,
Господара
Викликати:
– Вийди, вийди,
Господару,
Подивися
На кошару:
Там овечки
Покотились,*

*Там ягнички
Народились.
В тебе товар
Весь хороший,
Будеш мати
Мірку гроший.
Хоч ни гроший –
То полова, –
В тебе жінка
Чорноброва.
Щедрик, щедрик,
Щедрівочка...*

Що може бути краще? Що може бути лагідніше, добріше й правдивіше? Це ж той давній Новий рік, коли починалася весна, і прилітала ластівка й мостила гніздо під стріхою над вікном, не перестаючи щебетати, і приходили під вікно маленькі щедрівники та перекладали те щебетання зрозумілою людською мовою – виходила чиста й ясна, як Сонце, співана поезія, і виходив до щедрівників сам пан-господар, і щедро обдаровував їх, бо так гарно хвалили і його дружину, й дітей, і його кошару, зичили їм добра і в коморі, і надворі... І не було сумніву, що побажання збудуться, бо то був святий день і були святі наміри. То було Свято, а не розвага!

Слухайте, а колись же хтось заспівав цю щедрівку ВПЕРШЕ! Вперше люди словами сказали те, що творилося й діялося навколо них і в них самих, і забриніли ті слова на трьох нотах, ніби ластівочки розсілися на трьох небесних струнах та й давай вигравати! А потім почув тих ластівочок і тих щедрівників Микола Леонтович. І не змінив він у щедрівці жодного слова, жодної

букви, жодної ноти, а тільки додав до них своїх музичних візерунків – от тоді й полетіла наша ластівочка по всіх країнах, і сьогодні геніального «Щедрика» знає, грає й співає весь світ.

Що може бути краще й природніше, ніж заспівати й нам з вами цієї щедрівки?

Може й заспіваємо, але навряд чи це буде гарно й природно. І причина тут аж ніяк не в вокальних чи хорових труднощах. Простішого й легшого співу – три ноти! – не існує ніде в світі. Отже, проблема в нас самих. Якийсь блок стоїть отут, у горлі, не дає пісні ластівкою злетіти вгору.

Блок треба усунути. Для цього треба його зрозуміти. Атрофія співучого нерва – так він називається, але лікарі такої хвороби не знають. Та навіть і нерва такого немає, кажуть вони. А я вам кажу, що є. Це захворювання нервово, а точніше – психічне, до його механізмів лікарям добратися зась. Невроз, кажуть вони, можливо навіть фобія. Коли щось скажеш по-вченому, то ніби аж порозумнішаєш. Але я скажу просто. Відомо, що кожен з глузду їде по-своєму. Хтось боїться тісних приміщень, хтось, навпаки, відкритого простору. А ми боїмося співати. Така от хвороба. Для поважності можна назвати її кантофобією. Вражає в досить ранньому дитинстві, так що рідко хто може пригадати обставини захворювання. Чим викликана ця масова недуга, краще не згадувати, а зосередитися на її подоланні.

Як лікуються неврози? Усвідомленням хвороби й добровільною, доброзичливою, але наполегливою практикою. Нам буде просто й легко: хворобу ми, вважайте, вже усвідомили, а наполегливу практику, принаймні на початку, спробуємо замінити приємною грою.

Перший і очевидний симптом кантофобії – нездатність повторити голосом музичний тон. Узагалі, навіть голос подавати не хочеться. Чи то соромно, чи страшно. От через цей поріг треба переступити. Спробуйте: фа... низько? Візьмемо вище: соль... Переберемо різні ноти... не виходить? Ви не просто не можете повторити ноту – ви тікаєте від неї! Ми перебрали всі дванадцять музичних нот, і жодна з вашим голосом не зійшлася, а це означає, що ваш голос не стоїть на місці, тікає, ухиляється від точного повторення.

Зайдемо з іншого боку. Є такі ігри – ловити втікача. Є вони і в музиці: коли співають якусь мелодію в певній тональності, то дуже важко одночасно співати її в іншій тональності: тональність, задана в формі мелодії, притягує, ловить, тримає «втікача»! І якщо людина не зовсім безнадійна, її голос неминуче, хай не зразу, піддається заданій тональності, підтягується до правильного тону, бо від кількох нот утекти важче, ніж від одної. Спробуємо гуртом: соль – фа дієз – соль – мі, соль – фа дієз – соль – мі, ... ще, ще, ще... це ж наш «Щедрик»!

Отак люди й навчаються. Найлегше вчитися співати гуртом – але не для того, щоб свої помилки сховати, а щоб легше було підтягуватись до правильного тону. Комуś це за виграшки, а комуś дуже непросто. Потрібне терпіння, іноді величезне. Спершу уважно слухай («співати починають вухами»), потім пробуй повторити хоча б окремі ноти, потім простенькі музичні фрази... Слухай і підспівуй!

Є таке смішне правило гуртового співу: співай, але щоб тебе не було чути. Коли співаєш правильно, то серед інших співаків не виділяєшся, отже тебе й не чути. Коли ж співаєш неправильно, то тебе не просто чути,

а твій неправильний тон ріже вуха й руйнує загальний стрій. Тому співати треба так тихо, щоб ніхто, навіть поруч, не чув твого «співу». Цього треба навчитись, бо виженуть з гурту. Як навчитися? Дуже просто: затули одне вухо рукою й співай як завгодно тихо, хоч би й носом, тобто закривши рота – свій голос у затуленому вусі чутимеш навіть на футбольному матчі! Але водночас слухай і другим вухом, поки не навчишся співати в лад з усіма.

Від цієї гри до справжнього бажання співати, а далі – до справжнього вміння співати – ще далеко. Як ото в спеку поливаєш суху, потріскану землю й не знаєш, чи буде врожай. Але якщо не поливати, то врожаю таки точно не буде. Тому наполеглива практика, хочеш чи не хочеш, необхідна. Немає іншого шляху до успіху. Зате – повірте тим, хто цей шлях пройшов, – на вас чекає дивовижної краси прохолодний сад, де так затишно, вільно, і де родить усе, чого душа справді потребує.

3.3 Все ж таки: Навіщо вчитися співати?

Поза всіма моїми численними балачками це питання якось навчилося прослизати або непоміченим, або само собою зрозумілим. Я пішов питатися, що з цього приводу люди думають, і виявилось, що найдостойнішим мотивом є «досягти майстерности». Якщо йдеться

про мадригали, романси чи навіть арії Баха та сучасну естраду, то жодних заперечень не виникає. А от з народною піснею... тут у мене заперечення категоричне. Тому що мета самого співу в фольклорній традиції геть інша, і якщо вона не враховується, то висока майстерність не тільки не допоможе, а навпаки, підкреслить потворність і гріховність такого співу.

Секрет народного співу в тім, що співаки перебувають у пісні всередині, як перебуває людина в своїй хаті, своєму тілі, своєму одязі. Це геть не те, що оперний чи естрадний спів, коли співаки майстерно зображують таке перебування, а слухачі сприймають це як культурну домовленість чи умовність. Опера, естрада й т. ін. – це ряджені: співаки рядяться в чуже, і головне враження від того виходить зовнішнє, умовне; і оцінюється й цінується саме вбрання пісні – вокал, аранжування, поведінка виконавців. Якоюсь мірою, звичайно, сприймається й глибинний зміст (якщо він є), але основний акцент залишається на атрибутах, тобто на способі й майстерності виконання.

Народна пісня (та й будь-яка, але справжня) складається й співається як обряд, як акт причастя. І якщо співак або слухач не причащається, не входить органічною частиною в саму суть пісні, то він опиняється в ролі стороннього, а спроби імітувати причастя лишаються спробами (а то й цілою технологією) обдурювання самого себе, інших учасників та слухачів. За певного рівня невибагливості й нерозбірливості це дурисвітство вдається, але частіше стирчить, як шило з мішка.

На жаль, сьогодні такий «майстерний» спів скрізь домінує, нахабніє й береться навіть до прекрасних

народних пісень. Цьому могла б зарадити розбірливість слухачів, та, на жаль, її теж катма.

Саме тому так важливо не просто навчитися співати, а розуміти, навіщо люди беруться співати. А для цього потрібна не так спеціальна музична та вокальна освіта, як освіта загальна. Але справжня.

Саме тому музичні вундеркінди, як ніхто, потребують загальної, а не вузькофахової освіти.

І чого це ти, дїду, так переймаєшся тонкощами співу? Чи немає важніших бід у нашому депресивному сьогоденні? Є, аякже. Тільки про кожну з них можна сказати те саме. Хоч яке лихо візьми, завжди знайдеться щось іще лихіше, ще глибше, ще глобальніше. Кожному з нас сьогодні щось болить, і кожному болить по-різному. На те ми й суспільство, а не армія зомбі, охоплених «чуттям єдиної родини». Ну, от мені болить те, як наше суспільство співає. Для мене в цьому спотвореному, жалюгідному співі, мов у дзеркалі, яскраво відображуються всі інші болячки нашого роду. Коли людина лицемірно співає, то так само лицемірно вона й говорить, і працює, і воює, і любить. Вона навіть їсть погано. Вона звекає дурити не тільки слухачів, жінку чи начальство, а й саму себе.

Коли все тіло (все суспільство) охоплене лицемірством, то вибиратися з цього стану так само важко, як ледареві вранці вилізти з любимого ліжка. Добре лежати під теплою ковдрою, хоч ніби вже й виспався; але ж поступово починає боліти голова, хочеться їсти, постіль непомітно робиться осоружною... та таки треба вставати! І не так важливо, кинешся ти до холодильника, підеш на свіже повітря чи заходишся ковтати анальгін, головне – щось мушиш робити.

Коли мене obsідає абсурд і лицемірство, я беруся співати. Я навчився співати сам-один, мовчки. Навіть дуети й тріо, навіть хором умію. Саме в таких співах я зрозумів, чому наші пісні такі невеселі – але які ж вони щирі, багаті, добрі. І розумні. Жодного лицемірного слова. Жодного слова задля рими, чи показної краси, чи розваги. Коли трапляється в народній пісні щось неладне, то я вже догадуюсь: це або пізніше спотворення, або я чогось недочовпав, або це просто не народна пісня. Уважне дослідження завжди підтверджувало мені цей здогад.

Як багато у нас таких чистих, глибоких і нелукавих пісень! Якби ж стільки таких самих людей – хто б нас переміг? Таких людей тепер не випускають. Про це дбає державна «Система освіти й виховання». Цій Системі протистоїть наша рідна, вічна, народна пісня. Неймовірно потужна зброя. Тільки мало хто сьогодні вміє нею користуватися.

Ось для чого необхідно вчитися співати. А зовсім не для мистецтва, майстерности та розваги.

3.4 Що нам, власне, треба від пісні?

(несподіваний, але горечкий догадок)

«...нам треба піснями (а пісня, як знаєте, впливає на емоції людини, так як і релігія) формувати образ сильного, багатого, вільного українця!»

Я не вказую автора цитати, аби ні з ким не почубитись за авторські права. Бо цю думку висловлює так багато українців, що... ну, словом, треба щось робити.

Ще в ранніх 90-х я стрів одного вихователя юних пластунів, який щиро мріяв заборонити ВСІ пісні, за винятком патріотичних маршів.

Я вже тоді зрозумів, що треба щось робити, але не знав що саме. Я й тепер не знаю, але за вікном дощ, робити сьогодні нічого не можу, і «треба щось робити» трансформувалось у «треба щось сказати».

Істинно кажу вам (от шельма, месію з себе корчить): пісня – це не методичка. Якщо ви чекаєте від пісні адреналіну, правильних указівок і негайних рушень посполитих у правильному напрямку, то, вибачайте, ви маєте пісенну культуру собачого рівня: на адреналіні пес чудово підвиває хазяїну, а коли почує серед слів пісні «о борт корабля», то виділить із цих слів тільки знайомий йому «апорт» і прожогом, скільки того адреналіну набігло, рвоне куди бачить, і принесе вам якогось цурпалка або капця (коли б він іще знав, що таке «кора-бля», то може й шмат кори приніс би від сусідської щепи, бо на корабель не кожному псу сил вистачить). Ви ж похвалите такого собаку, правда? І ось, уся наша пісенна культура сьогодні перебуває на такому похвальному рівні, влаштовуються навіть творчі перегони й конкурсні підвивання, для яких зовсім не треба розуміти, що й навіщо співається. Краще навіть співати якоюсь іноземною мовою, тоді адреналін чистіший виходить, без домішок смислу.

І ще істинніше скажу вам: для того щоб вийти з цього рівня на хоч трохи вищий, треба вчитися. Отак як не можна обговорювати диференційне чи інтегральне числення в третьому класі школи, треба спершу хоча

б дробити вивчити, так само не можна ні слухати, ні співати українську народну пісню, не отримавши попереднього музичного стажу хоча б «від маминої колиски до дівочої цицьки». Поки ви не втямте, як співає мамина долоня, батьків пасок, украдений з баштана кавун, захолола картоплина після голодного дня, молода душа, що так страшенно хоче літати, а нема куди, та й крил катма, словом, поки ви не пройдете курс живих людських радощів і страждань У СУПРОВОДІ ГАРНО Й БЕЗЦІЛЬНО СПІВАНИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ, – марна вам справа слухати чи судити такі пісні, як **«Ой п'є вдова»** або **«Ой ходив чумак сім літ по Дону»**. Вам залишається тільки підвивати, та й то якщо маєте від природи слух і голос. І, знаєте, це зовсім не біда. Он сьогоднішнє молоде покоління навіть не підозрює (навіть коли кажеш йому – не чує), як його страшно обікрали. Діти, які сьогодні живуть над канавою з назвою «Супій» або «Тікич», поняття не мають, як то їхні діди-прадіди віками теж жили в цих самих місцях, усе літо купалися, а зрідка й топилися в Супої й Тікичі, плавали по них на човнах з гаківницями, ловили там пудових і двопудових сомів, а на берегах громадили гори сіна, пахощі якого всю зиму квітчатимуть їхні двори й коров'яче молоко. Сьогоднішні діти, навіть сільські, нічого цього сном-духом не відають – І ЗОВСІМ НЕ ПОЧУВАЮТЬ СЕБЕ ОБІКРАДЕНИМИ!!!

Отож не розстроюйтесь, коли вас розстроює якась журлива народна пісня. Викиньте з голови, та й усе.

Тільки нікому не розказуйте, ЩО «нам треба» від пісні.

3.5 Від кексу до коксу (ще один догматок.)

Поки суд та діло, співати ми успішно перестали. З древніх, реліктових пісень музики-професіонали ще виколупують первісні дикунські ритми й кричалки, як родзинки з кексів, та надають їм ароматів коксу. За пару років ці маразми забуваються так само, як забулися дикі танці Руслани. Дешева, підліткова імітація чогось дуже важливого... але недосяжного. Химерні, винахідливі, запаморочливі конструкції сценічного дійства, безліч роз'яснень і розтлумачень, а шум залишається шумом – річчю в собі. Король голий.

Гучна слава й масова підтримка з боку «демократизованих» юрмищ тільки підтверджують минуцість і порожнечу сучасної шоу-продукції.

Та ні, воно мені вже давно байдуже. Просто декотрі з моїх друзів хотіли знати мою думку. Вона не оригінальна: все це минеться.

4

Народна пісня як частина народної медицини

4.1 Фізіологія

Перший крик немовляти – це профілактична фізіологічна процедура, запрограмована Природою: швидкий, майже конвульсивний вдих повітря, а затим тривалий, вичерпний аж до конвульсії видих. Тривалість видиху зумовлюється його гальмуванням, гальмування ж забезпечують голосові органи – лунає Перша Пісня Життя. Забігаючи наперед, скажемо, що вона не з веселих і, отже, підтверджує буддійську благородну істину: життя є страждання.

На тому не кінець. Подивіться й подивуйтеся, як люблять діти горланити, навіть коли не страждають. А як страшно кричить чоловік, кидаючись на ведмедя, мамута чи на свого ж таки брата-супостата! Який

хор гримить над полем битви! Що голосніший крик, то страшніше ворогові, і цей психологічний тиск має об'єктивні, фізіологічні підстави: регулярно вправляючи собі горлянку й легені, людина поліпшує й посилює не тільки міць голосу, але й кровообіг, обмін речовин, загальну життєздатність і силу. Недарма дихальні вправи були особливим об'єктом уваги найдавніших лікарів, жерців, воїнів, філософів – про це можна знайти згадки в ведичній літературі і в єгипетських текстах, цими питаннями переймалися мільйони мудреців і дослідників від часів зародження йоги до сучасних нам Бутейка, Стрельнікової, Фролова та багатьох інших.

Цікаво для нас те, що з безлічі найрізноманітніших систем дихання помітно виділяється один характерний режим: швидкий вдих – повільний видих, причому сповільнення, гальмування видиху здійснюється не діафрагмою, а артикуляційним апаратом (голосовими зв'язками, горлом, язиком, губами, навіть зовнішнім приладом чи інструментом). В найширшому, узагальненому розумінні це й є *пісня*. І перший крик дитини, і лютий рик воїна, і палка молитва самотника, і мантри тибетського монаха, й ритмічні погуки робочої артілі, і маршова пісня виснажених тяжким переходом бійців, і розкішна оперна арія – все це має під собою одну й ту саму основу: людина, свідомо чи несвідомо, знаходить найздоровіший, найефективніший спосіб дихання.

Неможливо не віднести до цього ряду й українську народну пісню.

Чому саме *народну* й чому саме *українську*?

Народна пісня як частка традиційної культури творилася багато століть, якщо не тисячоліть, а отже пройшла такий добір (свідомий чи стихійний – тепер не так

важливо), якого не знав і не міг знати жодний інший музичний жанр. Досить навіть побіжного знайомства з народними піснями, щоб помітити, що цей добір вплинув і на фізіологічні параметри пісні (ритміку, тривалість, темп і глибину дихання і т. ін.), ідеально достосовуючи їх до практичних потреб співаків.

Українська пісня – унікальне у світовій культурі явище. Вона вражає не тільки й не стільки кількісними показниками (за різними оцінками, українці склали від кількох сотень тисяч до кількох мільйонів пісень – таку кількість досить важко уявити, а ще важче зрозуміти її необхідність); та головне чудо – якість української народної пісні, розмаїття її тематики, жанрів, стилів, глибина змісту, незбагненна й незрівнянна за своєю красою й простотою поезія.

Звісно ж, усе це виходить далеко за межі суто фізіологічних явищ.

4.2 Емоції

За емоційними ознаками українська народна пісня може здатися біднішою, ніж, наприклад, італійська, латиноамериканська (іспанська), циганська чи російська. Та це буде поверхове враження. Зовнішня стриманість ще нічого не говорить про прихований емоційний заряд; скоріше її можна розуміти як ошляхетнення емоцій, підпорядкування їх вищим, моральним і духовним імперативам. Але це підпорядкування ніколи не буває

примусовим, категоричним; воно не тільки не вбиває емоцій, але й парадоксальним чином виправдовує їх, дає їм інше, вище життя, сублімує.

Цю парадоксальність не так легко прочитати. Потрібна певна культура і виконання, і сприйняття народної пісні, а така культура, на жаль, генетично не передається. Тільки вихованням. Виховання ж сьогодні становить найтяжчу проблему, а точніше – хворобу українського суспільства. Суть хвороби в тому, що *системи* освіти та інформації монополізовані некомпетентними, байдужими, а то й ворожими українській культурі людьми, а *несистемне* (родинне) виховання значною мірою зруйноване так званим технічним прогресом, що вже стає планетарним лихом. Втрати від цих бід, зрозуміло, не обмежуються цариною пісенної культури...

Але народна пісня, хай як це дивно, може виявитися тією зброєю, що розірве зачароване коло. І наймогутнішою її терапевтична дія виявляється саме на емоційному рівні, на рівні підсвідомості.

Цю дію, цю терапевтичну властивість народна пісня виявляє навіть тоді, коли її виконавці, її слухачі не можуть похвалитися пісенною культурою. Досить просто шанобливого ставлення, уваги до пісні. Її виховна, методологічна геніальність теж формувалася століттями! І послабити, спотворити її майже неможливо: для цього знадобилася б така ж могутня сила, яка закладена в самій пісні, – але це мала б бути свідомо ворожа сила. Такої сили й близько немає у ворогів української пісні. Всі незчислимі спроби профанації народної пісні не завдають їй жодної шкоди: вони породжують силу-силенну музичного сміття, яке може захарашувати (й захарашує)

весь культурно-інформаційний простір, але не може дати ніякого плоду і рано чи пізно буде виметене.

Чим уважніша людина до народної пісні, тим легше відрізняє вона зерно від сміття, тим багатша її пожива від цілющої сили справжньої пісні.

В чім же та сила, і як вона діє?

Почнімо з колискової пісні. Це дуже чітко спеціалізований, «стерильний» жанр, у якому майже нічого іншого, крім емоцій, немає.

Коліскова – це перші кроки пісенної практики в традиційній культурі. Причастя починається ще в материнському лоні, коли майбутня мати вивчає (або згадує) колискові, які скоро співатиме дитині. Під час співу і мати, й дитина входять у потік особливої інформації, на них накочуються цілющі хвилі... хвилі чого? Таємниця. Слава Природі, людина не годна розчовпати цю технологію. Бо йдеться про свята святих, про найскладніші процеси взаємодії людських емоцій, людських психік. Люди, тисячі людей, які були, починають говорити через пісню до людей, які є і які будуть. І через незбагненно прості й мудрі, теплі гойдання колискового ритму та мамині інтонації передають свою душевну рівновагу, свою любов і довіру до Буття, до Природи, одне до одного. Трохи пізніше ці почуття рівноваги, любови й довіри набувають конкретніших форм мами, світла, колиски, стін кімнати, котика... Колискова триває. Буття розширюється, багатшає, ускладнюється. З'являються слова. Котик буває неслухняний; гулі не прилітають і не сідають на люлі саме тоді, коли хочеться; мама часомдесь зникає; а ще трапляється й таке, що болить живіт. Ой, Буття не завжди прекрасне! Проте в душі дитини

вже сформувався перший захисний редут – пам'ять про те, що доброго в Бутті більше, ніж поганого. Звісно ж, цей редут треба зміцнювати й далі. І, звісно ж, не тільки колисковою. Та в перші роки життя роль колискової неоціненна.

Старшим колискова вже не допомагає. Вони знають, що Буття жорстоке, Природа ненадійна, довіряти одне одному... дуже хотілось би, та небезпечно. Вони знають, що й самі грішні; їм так хочеться правди й милосердя, однак часом здається, що всі люди вороги. Вони заплутались і не бачать рятунку.

І от до них – через справжню народну пісню – звертаються оті їхні далекі, невідомі прадіди й прабабусі. Говорять дивною мовою: начебто кажуть одне, а чуєш щось інше. Не лають, не повчають, не залякують, не дають наказів і рецептів, та й не звеселяють... але... жаліють. І не тільки жаліють, а й утішають, розказують нам, які ми добрі, гарні, чутливі, розумні... І людина, яка зіпила зуби й героїчно терпить злидні, обман, розбій, невдячність, не витримує цього щирого жалю до себе і, природно, плаче.

Не соромтесь плакати, слухаючи гарну пісню. Дайте волю сльозам. Це ваше очищення й причастя, і якщо воно щире й повне, ви відчуєте велике полегшення й нові сили, яких вам так не вистачає в надто важкому житті.

Найчастішою емоційною реакцією на українську народну пісню бувають сльози. Проте свідчать вони зовсім не про відчай, горе, сум, страх та інші негативні емоції: пісня викликає сльози тільки через контраст. Контраст між лихом – і красою.

Ой зацвіла червона калина

Над криницею...

Горе жити, моя рідна ненько,

За п'яницею.

Краса не лише в цвітінні калини; краса в мелодії; краса в розумі, доброті і, зрештою, жертвовності молоді жінки.

Ой не лай, мати, не клени, мати,

П'яницю мого,

Бо як умре – зостануться діти,

Горе буде без нього.

На тлі краси особливо болючим контрастом виступає лихо – знівечена, зневажена доля доброї людини, розтоптана чоботом п'яниці.

Слухач (чи співак) бере до серця саме красу, і тоді лихо стає антиподом, зовнішнім чинником, чужою, ворожою силою. Формується усвідомлення, а частіше відбувається підсвідома ідентифікація моральних орієнтирів. Приймаючи сторону краси, людина не приймає, заперечує лихо – і тим самим визначає свою позицію в моральному просторі. А це вже велика сила, великий внутрішній ресурс у боротьбі з життєвими травмами та загрозами.

Зрештою, все це відповідає відомій тезі про те, що краса рятує світ.

4.3 Духовний світ народної пісні

*Із-за гори, гори та буйний вітер віє,
Ой там удівонька та пшениченьку сіє.
Сіє вона, сіє та й стала волочити,
А заволочивши, стала Бога просити:
«Ой зароди, Боже, та пшениченьку яру
Та на моїх діток, та на вдовину славу».*

Розкіш поезії, розкіш мелодії, широке дихання, впевнене мажорне багатоголосся зразу вводять слухача в Храм просто неба, в піднесений настрій великого свята – справді, вдовина тяжка, непосильна праця сприймається тут як священнодійство, її прозаїчний буденний зміст прихований і потребує окремого осмислення, яке прийде пізніше, коли ви вже не раз послухаєте, прочитаєте пісню. А тим часом далі йде справжнє диво, досить рідкісне навіть у піснях із фантастичним сюжетом:

*А ще тая вдова та й додому не дійшла,
А вже кажуть люди, що пшениченька зійшла.
А ще тая вдова та й на лавку не сіла,
А вже кажуть люди, що пшениця доспіла.*

Якщо слухати тільки словесний текст, то легко почути солоденьку казочку про милостивого Бога, який сотворив чудо над пшеницею. Вдова роботяща та богослужняна – от їй і шана від Бога. Але таке тлумачен-

ня лежить на поверхні. Треба почути все – і гармонію пісні, і всі її інтонації, й загальний настрій. І, крім того, треба мати трохи ширші уявлення про вдовине життя на селі, ніж про нього сказано в пісні. Тільки тоді ви зрозумієте справжній зміст. Ви побачите сильну, незалежну жінку. Вона звертається до Бога, але як! ЯК ДО РІВНОГО СОБІ. Вона з Ним на ти, і це не метафора, це впливає і з контексту пісні, і з контексту вдовиного життя. Вона сотворила своє чудо – тепер Його черга. І якби Він не сотворив Свого чуда, то навіть не дорівнявся б до вдови. І, зважаючи на подвиг удови, вічний подвиг матері-жінки з малими дітьми й без чоловічої опори, звичайного природного чуда тут мало! Потрібне чудо надприродне – і воно стається: за годину-другу сходить і дозріває пшениця!

Ніякої казочки тут немає. Навіть дитина розуміє, що нічого подібного насправді не буває, закони Природи куди певніші, ніж людські. Це не казка, це щось вище: це «вдовина слава», та нагорода, на яку вона заслуговує за свою тяжку працю й піклування про дітей. Немає в Природі сили вищої, ніж її материнська сила – і доводиться вводити, бодай у пісню, силу фантастичну. Цю пісню склали безіменні селяни-хлібороби, і вже ніколи ніякий поет і композитор не перевершать цього гімну духовній величчї сільської жінки-вдови.

Це лише моя, може й не дуже зграбна спроба осмислити духовне послання цієї конкретної пісні. Але на таку спробу має право кожен. А пісень такого рівня, такої повноти, такого багатства прозаїчної правди й правди містичної – безліч! Навіть перше знайомство з українським фольклором показує, що духовний світ українців далеко не обмежується суто релігійною сфе-

рою – або ж релігійністю треба назвати благоговіння перед життям, Природою, Сонцем, красою космічного й людського ладу.

Духовне багатство наших пісень – це не збірник канонізованої мудрости, не музей застиглих моральних правил і повчань. Справжній фольклор – це живий організм, що активно й розумно реагує на сьогоднішні події й проблеми. Можливо, головною ознакою фольклору є його постійна актуальність. А глухота до живого фольклору свідчить про серйозну душевну патологію.

У народної пісні багато різноманітних функцій, і одна з найважливіших – *функція лікувальна*. Якщо ця функція очевидна на фізіологічному та емоційному рівнях, то ще глибша й важливіша вона на рівні духовному. Пісня лікує душу – це відома емпірично знайдена істина, яка, проте, може бути підтверджена й з наукового погляду.

4.4 Лікування психіки

Психічна (душевна) хвороба – це завжди якась проблема, яку людина *взяла до душі*, тобто не може її кинути її, ні розв'язати. Сучасні психіатри знають, що єдиний спосібвилікувати таку хворобу – це стати з нею віч-на-віч, побачити її, визнати її існування, а далі тривалими, болісними зусиллями проаналізувати і, врешті, розв'язати проблему – зрозуміти її і, як наслідок, «відпустити», тобто позбутись.

Як цього досягти?

Психологічні науки взялися до цього питання порівняно недавно, але рецептів уже маємо задосить – чого варті тільки різноманітні напрямки психоаналізу. Не беручись їх зважувати, скажемо натомість, що наші прадіди, хоч і не знали тих наук, створили величезну кількість пісень, кожна з яких – за належної культури споживання! – це цілюща краплинка для травмованої душі.

Пісня непомітно й завжди несподівано допомагає (якщо не сказати – примушує) стати віч-на-віч із своєю бідою, своєю душевною травмою. Бо, взагалі, людині властиво від своїх психічних травм ховатися, не визнавати, «не помічати» їх – дуже вже це болісно. Тому так важко лікуються психічні хвороби.

Через емоційний канал, минаючи сторожу свідомого інтелекту, пісня розкриває хворому суть його страждання, акцентуючи на красі, доброті, на божественному началі, яке справді ніколи не вмирає в людині. І хворий *приймає в душу* пісню, її красу, а далі мусить усвідомити й проблему. Це теж нелегко: що глибше відповіла пісня душевній травмі, то гострішою виявляється емоційна реакція. Найчастіше це розчулення, сльози. І ніколи не агресія, не лютя, не ненависть (тут не йдеться про так звані патріотичні пісні), бо пробуджено, активізовано сферу краси, сферу духу, де немає місця ненависті.

Авжеж, це ще не одужання. Це тільки перший, але найважливіший крок до нього: людина усвідомила суть своєї травми, стала віч-на-віч із бідою. Але вона ще не хоче (або не може) зрозуміти причину страждання – їй усе ще здається, що та причина зовні, що від неї можна сховатися чи що її можна усунути. Наступний етап – аналіз причини. Це тривала й складна робота, що стає можливою тільки за умови активізації всіх духовних

ресурсів психіки – розуму, віри, надії. І любови. У результаті цієї роботи з'ясовується, що не треба проклинати п'яницю, не треба ненавидіти ворога – якщо хочеш вилікуватися.

Розкіш ненавидіти ворога може собі дозволити здорова, сильна істота; хвору ж людину ненависть убиває остаточно. Переводити своє життя на ненависть – це значить просто скорочувати його.

4.5 Діагностична функція

Велика кількість серйозних, глибоких пісень (невіглас називає їх «сумними» й «занудними») – це захисна реакція на суспільному рівні від душевних страждань. Якщо суспільство продукує багато змістовних пісень на якусь вузьку тему, значить, у відповідній сфері треба шукати систематичну травму. Скажімо, рекрутські пісні – це стихійний вияв невідступного страждання через систематичне знекровлення загалом здорового суспільства: нічого не можна вдіяти проти примусової солдатчини, але й змиритися з нею хлібороб не може, бо для нього вона справді безглузда. Ця хронічна травма (протягом століть!) і покликала до життя безліч «некрутських» пісень, таких болісних і сповнених відчаєм, хай часом і задержуватого.

Наявність «пухлини» – збільшеної кількості пісень на певну тему – це й є діагностична ознака якогось нездоров'я, якоїсь колективної травми у відповідній

сфері суспільного життя. І чим глибший, серйозніший зміст цих пісень («беруть за душу»), тим тяжча травма цього суспільства.

Візьміть чи не найпотужніший масив українського фольклору – пісні про жіночу долю. Цей колосальний, потрясаючий документ тільки глухого й сліпого може залишити байдужим: яке море нестерпних мук, лютої несправедливості! Який страшний контраст між душевною красою, жертовністю жінки – і її долею!

Та, виявляється, це не тільки привід для голосіння. Цей масив пісень – це й перша медична допомога, і діагностичний сигнал про якийсь серйозний дисбаланс в організації суспільства. Який?

У землеробському суспільстві жінка не може бути приниженою перед чоловіком – це б суперечило здоровому глуздові, розумній організації побуту. Для матриархату українська земля теж мало підходить – надто потребує вона не лише такої організації, але й звичайної фізичної сили. Отже, мусила тут існувати рівноправність статей. Що й підтверджується багатьма дослідженнями, та й просто очевидними звичаєвими формами стосунків між українцями й українками.

Порушення рівноправності повинно було мати – і мало – свої причини. Корінними серед них я бачу з'яву християнської цивілізації, в найглибші підвалини якої закладено догму вищості чоловіка над жінкою й протиставлення Людини Природі, а далі неминучий розвиток нездорової технологічної цивілізації, який зрештою привів до занепаду землеробства і його загибелі як культури. Та це вже інша тема.

2000 року, Київ

De тут покутъ

5.1

Ніч же не в тому, яким (наскільки адекватним) є світогляд людей якоїсь культури чи цивілізації. Світогляд – це лише теорія, Слово про реальне буття. А справжній інтерес становить саме реальне Буття Людей, його, перш за все, внутрішня логіка, а тоді вже його відповідність найближчому й найдальшому всесвіту і, таким чином, його зовнішній і внутрішній комфорт, виправдання й прийняття. Отже коли ми пробуємо оцінити буття якоїсь цивілізації чи культури, наприклад Трипільської, і, за звичкою, починаємо з розшифрування їхнього Слова, то дуже ризикуємо пошитися в дурні: переклад того далекого Слова сьогоденішньою мовою – діло вкрай складне, а якщо те Слово ще й поетичне, то... всі чули, що переклад поезії майже неможливий. А я додаю, що зовсім неможливий.

Тоді виникає питання, а як же бути з нашою культурною, духовною спадщиною, що назбиралася на цій

землі за багато тисяч років? Та отак і бути – любити її і вивчати всіма можливими способами. Я вже чую зведений хор: «Так ми саме те й робимо! Чого ж ще?»

Ні, ми робимо не те. Як розшифрував один співробітник аббревіатуру УЦНТ (Український центр народної творчості): Українці, Це Не Те! Ми без великих роздумів «здаємо в переклад» оте древнє Слово... кому? А кому не ліньки повправляти свою недорозвинену логіку, поетичний хист, фантазію і вроджену або набуту графоманію. А то ще й меломанію. Як наслідок, довгождана незалежність і свобода вилізли тим чиряком, якого ніхто не чекав: культурний простір України дуже швидко заповнився «не тим». Мало нам сусідів, що майже силоміць засовують нам свою культуру, так розвелася своя армія письменників, перекладачів, піснярів, етнопсихологів, етномузикологів і навіть етнофілософів; їхня страшна, ніким і нічим не стримувана продуктивність просто топить у собі будь-які проблиски справжньої культурної роботи. Бо справжня культурна робота – ой важка, ой невдячна, а часом і ой небезпечна.

5.2

Повернути до життя нашу давню Рідну Віру, що вродилась і розквітла на цій землі й тисячоліттями охороняла землеробський люд від усіх лих. Повернути віковичний Звичай, що ввібрав у себе й Віру, й усі знання,

здобуті тяжкою працею й тривалою перевіркою, і безліч дивовижних міфів, жорстоких правил і чудернацьких забобонів, які, проте, добре допомагали цьому народові захищатися від власної дурости. Повернути собі той нібито простий суспільний лад, що нині видається дикунським – а проте це він витворив, і захистив, і утвердив усе те, чим ми сьогодні можемо пишатися. Але не пишаємося, соромимося, як багатий дурень соромиться бідних батьків, і не в тямую нам, що пишатися ж більше не маємо чим...

Повернути собі всю цю законну спадщину – що може бути прекрасніше й благородніше. І, зрештою, ніхто ж особливо й не заважає. І справді, щорік, щодень прибуває «рідновірів» на нашої землі – отих людей, які не так зрозуміли, як відчули, який то гріх і втрата нехтувати цією спадщиною. Рідновірський рух виявився таким потужним, що в ньому вже завелось немало мастих «лідерів», «волхвів», «гуру» та інших достойників, які нічого не знають, не вміють і вже ніколи нічого не навчаться, але дуже люблять керувати, очолювати й прорікати. Вони легко знаходять собі прихожан, які, я ж кажу, глибоко відчують, та мілко розуміють, а наслідок типовий: мов гриби від дощу виникають секти – яскраві осередки новітнього дикунства, страшного тим, що воно думає, що бога (богів) за штани спіймало. Ці секти, а особливо їхні лідери, люблять влаштовувати скажені суперечки з такими ж «освіДченими» християнами або й між собою, і цим, власне, й вичерпується їхня діяльність.

Робота з нашою дохристиянською (я б краще сказав позахристиянською) духовною спадщиною дуже не проста й нелегка, потребує терпіння, часу й любови – а де воно все візьметься, коли двері туди давно не відчинялись? Я знайшов одні з найближчих дверей, а саме українську народну пісню. Я навіть називаю її Українським Святим Письмом, але життя показало мені, як неохоче читають його пересічні українці. Точно як пересічні християни – Біблію. Інші двері – історія, археологія, писемність, релігія, міфологія – ще складніша матерія, до того ж більше забрехана, заляпана й заслинена невігласами та зайдами.

Так от. Саме ця тяжка картина є достойним викликом козацькому духові українця. Одне діло стріляти – для цього у нас є ще багато прекрасної, але нерозважливої молоді (то давно вже повелось – посилати на фронт не мужів, а дітей). Друге діло – побачити велич і пекучу актуальність духовної задачі, що стоїть перед українцями, і скромно, терпляче й безоглядно покласти свою маленьку силу й тихе життя на роботу, на врозуміння отієї самої спадщини, якої ми, правду кажучи, таки не розуміємо. Іншого достойного шляху я не бачу.

2017 року, с. Добраничівка

Як кохатися з піснями

Сергію Цушкові

А так само, як і з жінками.
Звісно, не все так однаково, як комусь, може, хотілось би, але більше спільного, і оте спільне – найважливіше. А те, що відмінне – найцікавіше. Тому я розкажу вам трохи того й того з багатющого досвіду мого, аби ніхто не перебивав.

От, скажімо, і жінки, й пісні бувають такі, що легко чіпляються, а відчепитися від них важко. Бо щось у них таке є... А є такі, що не зразу її й помітиш, а хоч і помітиш, то не зрозумієш, а хоч і зрозумієш, то не оціниш, а хоч і оціниш, то все одно душа не лежить. А то ще є такі...

Ні, цей ситий професорський тон класифікатора мені не личить, та навіть і не пасує. Насправді я ніколи не почував себе запанібрата ні з піснями, ні з жінками. Признаюся навіть, що не я їх вибирав, а вони мене.

Ось недавно стрілася мені одна, спокійна така, не нав'язлива. Не крутилася перед очима, не вискакувала з гострими словечками, взагалі нічого нового не казала. І собою ніби нічого особливого – так, «окуратенька», та й годі. Багато таких. Але обставини змусили нас спілкуватися протягом кількох днів, і врешті щось мене зачепило.

Я майже випадково дізнався, що вона майже випадково з'явилася десь недавно в радіоефірі і її майже випадково встигли помітити й запам'ятати майже випадкові люди. І ще дізнався, що в тому ж ефірі було сказано, що родом вона з Соловків: десь у ті незабутні 30-ті сиділи чи лежали наші земляки там на нарах і тихенько з нею кохалися, одводили душу.

*Соловею-канарею,
Чом ти сумний, невеселий?*

*Як же мені весел бути,
Коли в кліточці замкнутий?*

*Ой візьму я ключ із клинця
Та й випущу канаря,*

*А сам піду послухати,
Як він буде щебетати.*

*Бо живу я на чужині,
Нема батька ні родини,*

*Нема батька ні родини,
Ні рідної України.*

«Невеличкі» біографічні деталі відразу все розставили по місцях. Ага, з Соловків. Кожний рядок, навіть кожне слово раптом зазвучали по-іншому – точно, просто, гостро до болю. І навіть мелодія наче переродилася. То була така схожа на вульгарну «Ой на ставу на ставочку пливуть гуси в три рядочки», а тепер стало очевидно, що навпаки: ті страждальні гуси мусили підмінити (чи підтримати?) політично неблагонадійного канарея, бо здох би разом з мелодією в роки розгорнутого повоєнного соціалізму.

А що то таке «ключ із клинця»? Навіть ця незначна побутова деталь стає важливою, як кожна дрібничка, що залишилася від дорогої тобі людини. Я не знаю, що то за клинець. Може, просто поличка трикутної форми, причеплена десь у кутку. А може заструганий на клин та вбитий у стіну патичок. Я не спішу доскіпуватися, бо пісня, як і жінка, з таємницею ще краща.

З піснею й вінчаєшся, як із жоною. Обряд вінчання вводить у святиню нового для тебе буття, дозволяє причаститися того буття і всім присутнім. Увійти в холодні вошиві бараки й полежати на нарах під дрантям поруч із змученими, змордованими людьми, од яких тільки й залишилося, що кістки та шкіра та ще вогник пам'яті в душі... Здригнешся, але ввійдеш, пісня тебе поведе за руку, за серце, і ти зрозумієш, чому вона така проста й спокійна. Це спокій відчаю без надії. Ти не відмовишся причаститися, бо зрозумієш, що й тебе жде те саме. Не тебе, то твоїх дітей чи онуків. Може воно й не діждеться. Але тепер ти вже так легко не відмахнешся від страшної примари. Ти іншою людиною вийдеш із барака...

Кажеш, нащо це тобі? Тобто, хочеш прожити вік на одному, солодкому краю життя й не заглядати на другий

його край? Ну що ж, пробуй. Але тоді пісня тобі не потрібна. Чи ти й так уже без неї обходишся?

Тоді нам не по дорозі, бо я без пісні не можу. І потрібна мені не одна! А їх таки багато й є, аби віка та здоров'я. Це тобі не жінки.

* * *

Колись двійко наших дітей-родичів збудували собі в дідовій садибі під старою яблунею курінь для спільного життя. Коли Галя приходила до того куреня, то була там королевою, а коли трохи набридала Славкові, то він виганяв її на пасовисько, і тоді вона була козою. «Я вже напаслася!» – чути було з-за огорожі. «Пасися ще» – діловито відповідав старший на місяць Славко.

Жінки суміщають (саме суміщають, а не поєднують) у собі козу й королеву набагато частіше, ніж здається. Хоча, власне, мені нічого ніколи навіть і не здавалося, доки ті шестирічні діти не відкрили нам очі, мені й моїй дружині. Минуло небагато часу, і я навчився безпомилково вгадувати, з ким я маю справу – з козою чи королевою. Це я кажу про мою жінку. З чужими жінками трохи складніше, особливо на початку, але характер їхньої енергетики теж завжди можна визначити.

Так само воно й з піснями.

З непроглядного дитинства я знав і любив пісню **«В кінці греблі шумлять верби»**. Коли мої сестри вже діювали, вони нерідко брали мене малого з собою на вулицю або на вечорниці, бо я їм був за вивідницю, і там я навчився співати багатьох пісень, переважно

«вулишних» – веселих, бадьорих, рухливих, як кози. Над словами пісень я тоді майже не задумувався, і мене мало обходило, коли вони трохи суперечили стрибучій мелодії.

*В кінці греблі шумлять верби,
Що я насадила.
Нема того козаченька,
Що я полюбила.*

*Нема його та й не буде,
Поїхав за Десну,
Сказав: «Рости, дівчинонько,
На другу весну».*

*Росла, росла дівчинонька
Та й на порі стала,
Ждала, ждала козаченька
Та й плакати стала.*

*Плачте, очі, плачте, карі,
Така ваша доля:
Полюбила козаченька,
При місяці стоя.*

Дівчата в селі співали «Полюбила чорзна-кого», додаючи словам веселої зневаги й легкості. Така от собі пісня-коза.

Але потім батько купив кілька платівок із записами Оксани Петрусенко. І була серед них «В кінці греблі...» Яке ж було моє здивування й розчарування, коли там виявилася зовсім інша мелодія. І взагалі, не сприйняв я Петрусенко. Ще сяк-так можна було слухати «Гандзю» або

«Чом, чом не прийшов», а інші пісні просто допікали якоюсь болючою напругою, абсолютно мені незрозумілою.

Минули роки, платівки побилися, пісні не те щоб пропали, але припали пилом десь на горищі... Я вже парубкував! Не треба, не треба іронічних посмішок – бо то була пора найгостріших, найглибших вражень, найдорожчого емоційного досвіду, якого потім вистачить ще на десятки років. І одного разу, під якийсь особливий настрій, випадково заспівала мені Оксана Петрусенко – ту саму «В кінці греблі...» Нічого не змінилося, не могло змінитися в пісні, бо передавав її той самий патефон з тієї самої недобитої платівки. Змінився я.

Я раптом почув, побачив ту красуню з минулих століть – хто вона? Маруся Чурай, Оксана? Чи одна з моїх прабабусь? Ніжний, гнучкий і глибокий дівочий голос розказував свою печаль, передавав свій біль, але найперше, що заворожувало, була краса. Зрозуміти природу тієї краси я не міг, але вона була справжня, сильна, жива. І ще одна властивість: вона себе не підмальовувала, вона була правдива. Така довершеність підкорила мене, примусила зовсім інакше слухати пісні, зовсім інакше дивитися на дівчат і жінок. Якщо вони вміють так прекрасно оповідати свою долю, то, значить, і самі вони прекрасні.

* * *

Ця ілюзія отруїла мені немало стосунків. Моя душа вперто відмовлялася бачити жінку як істоту подвійну – козу й королеву. Я вимагав ідеалу – того самого, який

явила мені Оксана Петрусенко. Правда, не міг відмовитися й од другого ідеалу – веселої, примхливої, але доступної кози. Обидва ідеали співіснували в моїй уяві, але ніяк не зливалися в одній жінці.

*Скажи мені, дівчинонько, як рідная мати,
Ой чи мені женитися, чи на тебе ждати?*

*Ой я тобі, козаченьку, і раджу, й не раджу:
Я з тобою вечір стою, на іншого важу.*

*Бодай тобі, дівчинонько, з твоєю радою:
Я до тебе з щирим серцем, а ти – з неправдою.*

Підступність жіночих чар доводила до відчаю. Я бачив цю підступність, дволикість, ненадійність і страждав од неї – бо не бачив своєї вини. Та в мене її ще таки й не було. Коли ж набралось досить, я перестав осуджувати жінок. Навпаки, мене вразила невмируща краса й правда їхньої пісні, що не бруднилася навіть під звичною зневагою самозадоволеного чоловіцтва. Часом здається, що якби не насильство, пияцтво, зрадництво, зневага чоловіків, то жінки не складали б таких невимовно гарних пісень.

*Із-за моря, ой із-за моря та вітер повіває,
А мати дочку та про життя питає.*

*Спитай, мати, ой спитай, мати, та сірого утяти,
Що сіре утя та по морю плаває.*

*Сіре утя, ой сіре утя та по морю плаває,
Ой воно ж моє та все горечко знає.*

*Перше горе, ой перше горе, що дитина мала,
А друге горе – що свекруха лихая.*

*Третє горе, ой третє горе, що мій милий ревнивий
Ой та поїхав та й у поле орати.*

*Та й поїхав, ой та поїхав та й у поле орати,
А мене узав та воли поганяти.*

*Цабе, воли, ой цабе, воли, ой цабе, половії!
Ой пройшли ж мої та літа молодії...*

Цю молодичку й цю пісню я кохаю вже років сорок. Скільки тих болючих-горючих розмов матері з дочкою в наших піснях! І все мало, все не виливається вічний біль скривдженої, знівченої, зневаженої краси й щирости. Не переказати незліченних і нескінченних кривд молодій невістки – одне хіба що утя все горечко знає. Ще мала дитина на руках – і водночас «пройшли ж мої літа молодії». Оце й уся її біографія – скажена свекруха, ревнивий чоловік, діти, робота. Подивившись на таке життя та й подивуєшся: кому воно потрібне? Хіба це життя? А може, пісня трохи приборіхує, може, не самим лиш горем сповнені дні молодій жінки? Не самим, звісно. Але й пісня не бреше. Вона розказує про все найболючіше, однак прислухайтеся до мелодії: це ж яка краса! Яка голосиста, повногруда, повнокровна краса! Вона не знаходить собі відгуку в чоловічій

душі – зате виливається в щирій та розкішній піснї, а все ж не в'яне й не вмирає. Тисячі й тисячі жінок підхоплюють пісню, славлять красу й співчують гіркій долї... і незбагненим дивом набираються сили. Оця магічна властивість народної піснї, мабуть, і забезпечила їй безсмертя. Навіть сумна, навіть трагічна пісня не пригнічує, не паралізує, а навпаки, очищає душу, додає їй життя.

...І тому, коли я кохаюся з гарною піснею, я віддаю їй усе, на що здатний, – свій голос, час, досвід, свою душу. А вона мені все одно віддає ще більше.

Як кохана жінка.

.....7.....

«Пити чи не пити?»

У є гамлетівське питання в усій його величї стало перед українцями років триста чи чотириста тому, коли торгівля горілкою опинилася в руках справжніх природних гендлярів і швидко набула ваги одного з головних джерел державного бюджету. Українці ніколи до того не були п'яницями – землеробський спосіб життя заперечує цю втіху. Або ж ця втіха заперечує землеробський спосіб життя. Несумісні вони. І коли на всіх наших дорогах через кожні 5 верст вирости корчми, то це означало війну не на життя, а на смерть.

Українське село трималося ще дуже довго. Навіть на початку ХХ століття воно твердо дотримувалося звичаю «трьох чарок»: ніде ніхто ніколи й нікому не налив би четвертої (сьогодні відгомін того звичаю ще можна почути десь на поминках, та й то...). Набагато легше споювати робітничий клас, бо він живе не природними законами, а державними. А державі вічно й конче не вистачає бюджету...

Тож мірою того, як село пролетаризувалось (вимирило, тікало в міста або перетворювалось на сучасні робітничі та пенсіонерські поселення), кількість п'яниць на душу населення невпинно зростала. Якщо ще на мій пам'яті пияків було двоє-трое на все шеститисячне село і на них люди пальцями показували, повчаючи дітей: «Дивись, яка гидота, й не бери тої отрути в рот», то сьогодні скоріш почувеш: «Дивіться, який недотепа, навіть надурняк не п'є. Чи хворий, може».

В 1990-х роках київський чоловічий народний хор «Чумаки» захопився проблемою серйозно. Спонукала до того не тільки тяжка ситуація з алкоголізмом в Україні, а ще й недобра й несправедлива слава про чумаків як невинуватих гульвіс, що не вилазять з корчми та тільки й роблять, що пропивають до останнього батіжка «все чумацькеє добро». Дивно: а де ж у хронічних п'яниць і волоцюг те добро взялося? Як такий важкий і трудомісткий промисел, як чумацтво, міг триматися й тримати економіку України понад пів тисячоліття на плечах нікчемних п'яничок? Чому, з іншого боку, чумаки як соціальний стан стояли вище простих орачів чи косарів? Чому чумаків з піврічного походу чекали в селі як найдорожчих гостей, стрічали їх з хлібом-сіллю та іконами? Як, нарешті, міг витворитися незрівнянної краси чумацький пісенний фольклор, що й сьогодні вражає художньою довершеністю й глибоким людським змістом? У середовищі, ознаки якого недобрі люди приписують чумацтву, витворюються шедеври типу «Мурки» та «Ципльонка жареного», але аж ніяк не «Було літо» чи «Ох і не стелися, хрещатий барвінку».

Робочим матеріалом нашого хору, як завжди, був фольклор. Нас цікавили тільки справжні, ніким

не спотворені документи – українські народні пісні. Врешті сформувалася програма, яку ми представили в Будинку вчителя як «Науково-дослідний концерт». Тема дослідження звучала провокативно: «Пияцькі пісні як вияв духовного здоров'я народу». Ця дивна формула має свій глибокий зміст: попри жахливу традицію й звичку горлати певні пісні за чаркою, створювалися ці пісні в зовсім іншій атмосфері й відображували саме оту безпощадну війну, коли держава-окупант докладає всіх зусиль, щоб споїти неслухняне населення, – а населення, з свого боку, дає свою нелукаву оцінку перебігу цієї війни. Все в наших піснях є, і справжня хмільна «звитяга», і її причини, і твереза оцінка з боку суспільства, зокрема жінок, як особливо зацікавленої сторони.

Проста, всім відома пісня **«Ой наступала та чорна хмара»** вже давно увійшла в монопольний ужиток п'яненського товариства десь після четвертої (або й чотирнадцятої) чарки, тому повернути їй справжнє обличчя вельми непросто. Бо таки йдеться про п'яну бійку десь у корчмі, яка тут може бути краса чи мораль? Та в цій пісні, як і в усіх народних піснях, моралі таки й немає (це збиває з пантелику людей, вихованих на соціалістичному реалізмі, який вимагає щасливого кінця, моралі та оргвисновків). А от краса тут справжня. Це пісня дужих, сильних, щирих людей, зведених якоюсь недоброю силою до рівня «бідної голоти». І ось ця голота, що зібралась заради чи не єдиної доступної втіхи, мусить терпіти насмішки дуки-глитая, який, власне, їхньою кров'ю й потом живиться й жиріє. Терпіти? Доки? І вибухає протест – нестримний бунт, у якому голота показує – як уміє – свою гідність і силу. Нї про яке звільнення під проводом вождя чи мудрої партії в пісні немає ні слова, бо

таке слово було б брехнею. Йдеться про нетерпимість, силу й гідність. А висновки, слухачу, роби сам.

Науково-дослідний концерт був побудований на основі чоловічих пісень, так чи так причетних до п'ятики. Чергувався цей чоловічий «героїзм» з виступами опонентів – жіночих гуртів та солісток («Золоті ключі», «Рідна пісня», «Троянь»...). Усе дійство супроводжувалося коментарями «експертів». Після концерту Василь Марусик сказав мені: «А я думав було... А виявилося, що я ніколи в житті не чув кращої антиалкогольної пропаганди!»

На жаль, хоча цей концерт і був записаний цілком, він зазнав редагування, внаслідок якого весь текстовий супровід просто викинули. «Сучасний формат» його, бачте, не вміщає. Та треба дякувати й за те, що збереглися бодай записи пісень, деś блукають по Інтернету у вигляді альбома «Пити чи не пити?». Надіємося, що слухачі самі зуміють розібратись, де тут жарт, де фантазія, а де справжня СИЛА в її сковородинському смислі.

2018 рік,
с. Добраничівка

Як народжується пісня

Де беруться пісні?

Справжня пісня – це завжди несподіванка, завжди щось нове, ба більше – неповторне. Як ото кожна людина: народжується суцільною загадкою, яка потім розкривається протягом усього життя. Правда, людей-клонів ще, здається, не навчилися тиражувати, а от пісні – будь ласка. То така їм і ціна. Несправжня пісня – це коли немає там нічого живого, неповторного.

Тейяр де Шарден зрозумів і нам пояснив, що все справді нове й значуще народжується непомітно. Не те щоб то така вже таїна велика, а просто те новонароджене ще геть мале, ніяк себе не розкрило й не проявило, то хто ж помітить, чим воно вирізняється з мільйонів клонів і випадкових народжень.

Зовсім з іншого боку цю загадку підважив років сто тому Сеченов: жодна навіть найпростіша думка, жодний

ментальний образ, реакція чи рефлекс у людському мозку не виникають самі собою, а зачинаються з тих сигналів, які надходять у мозок ІЗЗОВНІ.

Хтось сказав (жаль, не пам'ятаю, хто саме), що для того, щоб був співак і був спів, треба щоб було отут, отут і отут – і показав пальцем на серце, горло й лоба.

Пісня народжується отут, де серце. З почуття, з емоційної пожежі, з вогню. Далі вона рветься вгору, тісниться в горлі клубком, клекотить, вимагає волі й нерідко отримує її. І тоді чуємо, як корова кличе заблукале у верболозах теля, щоб напоїти його найкращим у світі напоєм – свіжим теплим пахущим молоком. Тоді ми чуємо дивний стукіт лелечих дзьобів, незбагнений спів соловейка, сороміцькі куплети дурнувятих підлітків і романсові зітхання перестиглих естрадних зірок – усе це заради того, щоб дати оголошення про свої негасимі гормональні потреби.

Це ще не пісні. Цей могутній і безцінний матеріал має сто разів пройти третю інстанцію – ту, що в лобі. І це ще ніяка не гарантія, що буде пісня.

Не розгубивши іскор, не втративши й краплинки емоційного вогню й звукової сили, ця розпечена магма повинна пройти тривалий і доскіпливий контроль Розуму і тільки з Його дозволу та схвалення вилитися в остаточну форму й застигнути.

А далі ця оформлена й зафіксована краса йде шукати своєї долі.

Заводь нашої!

Мені не раз доводилося пояснювати різним людям, як слід розуміти українську народну пісню. Я старався, але марно. Я вишукував помилки й неточності в своїх поясненнях. Я грішив на своїх слухачів, що вони тупі або нещирі. Врешті я таки зрозумів, що добросовісним запитувачам необхідно пояснити, чому цього не можна пояснити. Такий лікбез (здається мені) допоміг би їм не лізти на стіну, а обійти її збоку.

Музика – це грандіозна сфера людської діяльності й людської свідомості. Як і інші подібні сфери (живопис, спорт, архітектура, кулінарія, математика, література, ...), вона ділиться на окремі сектори, галузі, напрямки, представники яких мало розуміють один одного, а то навіть і не пробують зрозуміти. Не цікаво та/або не потрібно. Не існує й універсальних музикантів. Найпотужніші, найкрутіші з них присвячують усі свої сили, свою творчу енергію більш чи менш виокремленій галузі музики. Для когось музичним богом є Бах, для когось – фольклор, ще хтось знаходить найвищу втіху в віртуозному виконавстві, а хтось присвячує все своє життя естраді. А може й опері.

Не треба їх мирити. Не треба заганяти всіх в один зведений районний хор-оркестр. Це не потрібно й не цікаво. Хай собі існують, живуть своїм життям, створюють та обожнюють свої шедеври, слухно вважаючи їх унікальними явищами.

Але й існування цих галузей у вакуумі, без взаємних впливів, теж неможливе. І хай собі впливають – мірою вільного бажання й природних можливостей.

І ось за одним столиком виникає наполегливий інтерес: а що там їдять і п'ють за сусіднім столиком? Е, так ми ж теж такого хочемо! А чому цього немає в нашому меню? Ну то й що, що вони китайці? Ми теж хочемо смаженого вужа й собаче стегенце... Боже, яка гидота... Це треба заборонити! Це середньовічне варварство!

Українська народна пісня вирізняється серед інших музичних океанів своїм СИНКРЕТИЗМОМ. Та, насправду, не своїм, а загальним синкретизмом землеробського життя. Колись українське життя пережило цивілізаційний вибух – коли землеробство, скотарство, мисливство, рибальство, садівництво, бджолярство злилися, сплавились у повсюдний єдиний і надзвичайно ефективний спосіб життя – осіле сільське господарювання, яке я для стислості іменую землеробством. Саме ця єдність дала людям небачену доти кількість і якість харчування та оптимальне фізичне навантаження, а як наслідок – формування прекрасного народу з завидним фізичним здоров'ям та врівноваженою психікою. І подальший наслідок – розвиток багатющої гармонійної духовної культури, зокрема й пісенної. Не на продаж, а як невід'ємної частини життя.

Навіть ми, українці в сорок дев'ятому поколінні, не завжди розуміємо, що все це було можливим, і стало

можливим, і проіснувало віки лише завдяки згаданому синкретизму. Навіть найрозумніші серед нас уперто не хочуть усвідомити, що вивчення, дослідження, реанімація, реставрація – словом, відродження окремо взятого покутського чи слобожанського фольклору, окремо взятого ткацтва, бджільництва, окремо взятого українського борщу чи паляниць – абсолютно безнадійна фантазія. Ще б якийсь сенс міг бути у відродженні всього землеробського способу життя в усій нерозривній і багатій повноті його синкретизму – але тут уже й не найрозумніші розуміють, що це ще безнадійніша фантазія.

Відроджувати в фольклорній лабораторії обрядові пісні й пропонувати їх до вжитку (наприклад, на сучасному весіллі) – це те саме, що зварити точно за рецептами давній український борщ, спекти за рецептами селянський житній хліб, сфотографувати гарненько миску такого борщу й кілька скибок такого хліба, ще й цибулину поруч покласти, та й запропонувати гостям помилуватися на це ФОТО замість РЕАЛЬНОГО обіду. Скажу більше: навіть справжній давній борщ із справжнім житнім хлібом сьогодні мало хто їстиме; особливо недоречним буде хліб, бо це правічне джерело калорій для хлібороба сьогодні не вписується в жодну дармоїдську дієту.

Відроджувати й споживати давні народні пісні набагато складніше. А принцип усе той самий: якщо ти не живеш життям, яким жив творець тих пісень, то знайти й відчутти їхній справжній смак тобі буде вкрай важко. Простіше кажучи, це не цікаво й не потрібно.

То може таки й не варто взагалі звертатися до давнини, до традиційної кухні, одягу, фольклору? Викинути цей старий мотлох та жити новим життям? Та ні,

тут глибше. Завжди звідкілясь приходили, приходять, а мабуть і далі будуть приходити люди, котрі дуже серйозно цікавляться шумерським письмом, Гомером в оригіналі, Стоунхенджем, шаманізмом різних народів... Вони присвячують своєму захопленню все життя, а навзаєм отримують незрівнянну насолоду найкращими плодами давно зачинених культур. От тільки покласти на це треба великі й тривалі зусилля. Щось на зразок освоєння іноземної мови. Дуже багато букв і слів треба вивчити. Для початку.

Україна, золота давня Україна ще не така далека, як мова Шекспіра чи архітектура інків. Ще ось-ось, варто лиш руку простягти... Але й нам вона вже незрозуміла. Навіть ті, хто так палко переконує себе й мене, що наша пісня – душа народу, що нічого кращого за українську пісню не було й немає, – навіть вони не розуміють пісень XIX століття, не кажучи вже про **«Воротарчика»** чи **«А ми просо сіяли»**. Та що там – прості народної пісні не відрізняють від солодко-слинявих шлягерів XX століття... Заросло наше пісенне поле такими поп-реп-рок-панк-хіп-хоп-бур'янами, що, здається, нашої пісні там давно немає. А вона є, нікуди не ділась, от тільки знайти її, впізнати й відіграти коло свого серця вже не кожному вдається.

Тим більша моя шана сміливцям, які йдуть до цих хатців.

.....10.....

Недопалки

10.1 Недопалки як голя

 о недопалків ставляться по-різному.

1. Недопалки можна не помічати, можна їх гидува-
ти або зневажати. Сміття, відходи, неохайність.

2. Недопалки можна жадібно шукати, а знайшовши, спрагло припадати губами й затягуватись смердючим, отруйним, а водночас і рятівним димом.

3. Можна методично збирати їх, відділити незгорілий тютюн, потім зробити з ним свіжу самокрутку й неспішно, велично, зі смаком закурити. Тютюн усе ж таки смердітиме, бо вже підкопчений, але за певних обставин така цигарка дарує кілька хвилин незрівнянної насолоди.

Словом, до недопалків слід ставитися якщо не з повагою, то принаймні з увагою. В них, як і в найбруднішій калюжі, відображується цілий світ. А якщо ви вмієте читати символи, то це вам буде справжня енциклопедія. Не вірите?

* * *

Наш пісенний світ (зокрема фольклорний) давно перетворився на звалище недопалків. Для прикладу – типовий матеріал з Інтернету, скопійований до букви й коми:

*Вітер з поля, хвиля з моря,
Ой, да довела любов до горя (2)
Ой, ти орле, сизокрилий,
Скажи мені правдоньку, де ж мой мілой (2)
А мой мілий да на работе,
Ой, да на літейному заводі (2)
Що ж йон робіт, да виробляє,
Ой, да медні трубоньки виливає (2)
Пошла ж пара да по заводу,
Ой, пошла неславонька по народу (2)
Ой, пошла неславонька по народу,
Да й на тую девочку, що без роду (2)
Й а я слави да не боюся,
Да й на той же девочке оженюся (2)*

Це чудо записане в Києві (!) в наші дні. Я не чіпатиму примітивної мелодії, але слова! Скільки братерських мов тут намішано? Чому «мой мілой» – і тут таки, наступним рядком, уже «мой мілий»? Чому «йон робіт»? Чому «медни трубонькі»? Реальний образ епохи? Так недопалки теж цілком реальне явище! Чим отакі співи кращі газетної самокрутки, набитої тютюном із різних недопалків?

Пробую пояснити. Наші фольклористи, а точніше етномузикологи (яке вчене слово!) трепетно й спрагло підбирають отакі «недопалки» саме тому, що на

сміттєзвалищі вже немає нічого іншого. Все, що було путнього, давно записане, обсмоктане й надійно ув'язане в тих чи тих фондах, архівах, сховищах. Що не встигли записати – вже надійно забули. Зате отакі опуси, як «Вітер з поля», «Ти машина, ти залізна», «Ой ти, Галю», «В саду гуляла», ... (ім'я їм легіон), що ними свого часу погидувались грамотні фольклористи, тепер зробились головним товаром! А сучасні збирачі «народних пісень» свято несуть заповіт своїх учителів: «Записувати як є, не змінювати ні слова, ні жодної літери, дати точний зріз епохи». Ну, в XIX столітті це таки мало сенс, а сьогодні колекціонувати недопалки нашого фольклору, ретельно зберігаючи сморід прокопченого тютюну й присмак автентичної слини... це означає не мати ні серйозної освіти, ні природного естетичного чуття.

Треба віддати належне, декотрі записувачі все ж таки не допускають у свої матеріали такого відвертого й безглузлого суржику. Ось ця сама пісня – чи то записана від трохи культурніших носіїв, чи просто трохи відредагована:

*Вітер з поля, да хвиля з моря,
Ой да довела любов до горя. (2)
З горя ніженьки не носять,
Ой да ручки ділонька не роблять. (2)
Голова моя кружиться,
Ой да на плече орел садиться. (2)
«Ой ти, орле сизокрилий,
Ой да скажи правдоньку, де мій милий?» (2)
«А твій милий на роботі,
Ой да на літейному заводі». (2)
«Що ж він робить, виробляє?»
«Ой да мідні трубочки виливає. (2)*

*Ой да хазяїн його лає:
 «Чого в тебе, парень, роботи немає?» (2)
 Ой як поїхав хазяїн із дому,
 Ой да нарobili хлопці лому. (2)
 Хлопці трубочки розвалили,
 Ой да по заводу пар пустили. (2)
 Пошла паронька по заводу,
 Ой да пошла славонька по народу
 Да на ту дівчиноньку, що без роду.
 А я тії славоньки не боюся,
 Да й на тій дівчиноньці оженюся! (2)*

Проте й тут від тупого, невикорінимого суржику аж нудить, а вкраплені «правильні» форми (наприклад, тут не «на дівчонку», а таки «на дівчиноньці» зібрався женитися герой) тільки додають фальшу цьому «документові епохи».

Схожі пісні рясно вродили в нашій країні в 1920-30-ті роки, коли входила в моду індустріальна тема. «Літєйний завод» чергувався з «сахАрним», а в новітні часи хтось таки віднайшов суто українське слово «ливарний». Всі ці суржикові букети блякнуть і меркнуть перед ідеологічним ідіотизмом сюжету: тут і тяжкий капіталістичний гніт, і революційний гнів трудящих «хлопців», і «пішла славонька по народу» – про що, про бунт? Та ні, про дівчиноньку, про любов! Суміш зовсім різних недопалків дає себе знати, але явно не бентежить ні упорядників, ні виконавців. Тут бездумно намішані не тільки мови, але й неперетравлені рештки якихось (можливо й гарних) інших пісень. Зверніть увагу, яке море подібної продукції заливає сьогодні Ютуб, Інтернет та різні «Етнофолки» (цікаво, чи розуміють винахідники цього

слова, що вони зліпили?). Серед такого нагромадження сміття якщо й трапляється пісня, варта назви «народна», то спробуйте її знайти та впізнати під сучасною манерою співу. Більшість сучасних записів – це спрощені, спрimitивлені, спотворені давні пісні, іноді їх вдається впізнати. Але сморід недопалків переслідує...

10.2 *Що народна пісня чи не народна?*

Запеклі суперечки про визначення пісні (народна, популярна, авторська чи ще яка) спалахують часто й закінчуються так само, як і будь-які суперечки, де сторони дуже хочуть утвердити СВОЄ розуміння, але навіть не слухають ІНШОГО, бо не дали собі труда домовитися про визначення термінів.

Коли йдеться про фізичне явище, математичну проблему або шахову партію, то подібна суперечка швидко видає невідповідних учасників, дилетантів, а відтак моментально згасає, як тільки сторони зрозуміють, у чім помилка. Треба домовитися про визначення слів, якими користуються учасники – тільки й усього.

Коли ж дідько підневідить добрих людей поговорити про народні пісні та ще й поплакати з того приводу, що їх витісняють пісні естрадні, попсові, кічові, популярні, блатняцькі... то дискусія швидко переходить від оцінки пісень до оцінки учасників. І добре, якщо під кінець,

поки ще не почали літати в повітрі праски й шматки цегли, явиться народу, як бог із машини, вчений фольклорист та присоромить усе те товариство: «Краще б ви, пані й панове, почитали хоча б мого підручника з українського фольклору, а тоді вже дискутували. А то вас соромно слухати. Я з того підручника читаю вже 30 років студентам, і ще ніхто не жалівся!»

Допитливе товариство, дарма що присоромлене, читати того підручника, звісно, не візьметься. Ну, може знайдуться один-двоє вкрай доскіпливих однооких шахі... перепрошую, amatorів фольклору та таки добудуться до того підручника. Можливо, навіть озброяться там беззаперечно вченою класифікацією народних пісень. Але щастя нікому не прибуде.

Арічутім, що пісня, будь-яка справжня пісня (прекрасний приклад – давня народна) – це не та сфера людського духу, де можна запровадити точні визначення, ознаки, класифікацію... а відтак розсортувати, інвентаризувати і назавжди розкласти по полицках. Та ні, запровадити, ясна річ, можна, й навіть корисно – ЯК ОРІЄНТИРИ, – але нещасний той слухач, шукач чи академік, котрого вся ця наука влаштовує. Бо бачити орієнтири – то одна наука (і зовсім не проста), а сперечатися за межу – зовсім інша.

Сперечатися за межу – це в українців таке саме священне древнє звичаєве право, як у східних народів торгуватись або в інших етносів відзначати свято мочемордієм та мордобитієм стінка на стінку. Якщо не будеш сперечатися за межу, то тебе швидко засунуть у найдалший куток провалля, аж туди до очеретів, там тобі й жаба цицьки дасть.

То оце ж те саме й з народною піснею. Осьо тобі народні, а оце авторські. Ніби все просто й зрозуміло? Ага,

йєс, авжеж. «Кожна народна пісня колись була авторською!» Коли це вона була авторською? А дідько знає, але ж не могли ту мелодію й слова складати всім колго... ой, народом? Не могли. Значить, був якийсь автор! То й що, може з такого ума будемо вважати народними ВСІ пісні без винятку?

Еге. Угум. Кхм... Ні, народними треба вважати тільки ті пісні, що їх усі знають і співають. Ну, це ніби ще простіше. Народними будемо вважати «Ти ж мене підманула», «Всюди буйно квітне черемшина», «Пісню про рушничок» та «Пісню про Путіна». А що робити з рештою? Є ще багато пісень, що їх усі знають, але не співають. Або співають, але не знають (є й такі, і то чи не більшість). А що робити з тисячами пісень, що їх ще 73 роки тому знали й підспівували геть усі собаки в кожному селі («Ой хмелю мій, хмелю», «Ой за лугом зелененьким», «Ой у лузі та ще й при березі», «Ой гиля, гиля»), а сьогодні знають лише кілька фольклористів? А як бути з піснями, яких в Україні НІХТО не може заспівати ДО ЛАДУ («Вилітала галка», «Ой у полі древо», «Та не жур мене, моя мати», «Ой зійди, зійди та місяць на ту пору», ..., я вже мовчу про сучасні геніальні речі, такі як «Тернова ружа» Володимира Іванишина та Галини Менкуш)?

Масова нездатність відрізнити народну пісню від не-народної – це не брак строгих визначень та методичних посібників. Це насправді брак справжнього інтересу до пісні, справжньої в ній потреби, відчуття й розуміння. Це брак музичної й загальної освіти. Це засилля дешевого фальшивого «культурного» продукту, нікчемного тютюну й недопалків, які ще довго прийдеться вимітати, а потім ще й довго після них провітрювати хату.

Мати сина проклинає...

*У неділю рано...
Всі долі плачуть.*

(Надія Денисюк,
«Праукраїнська цивілізація»)

* * *

*Іди, каже, сину,
іди пріч од мене...
Нема тобі, каже, кусня,
ані пучки солі,
ані сонечка у небі,
ані вітру в полі.
Не тут зростуть твої діти,
не тут ваше жито...
Прощай материну річ,
шукай свої долі...*

*Іди, каже, пріч.
Іди собі геть за доли,
за ріки, за гори...
Далеко-далеко – за море...
За море. Ой, горонько-горе!
Іди, іди не вертайся,
не зори на мене.
Росте терен за тобою,
колюча шипшина.
Ой синочку-сину!
А від сина: «Нене. Нене!»
Мамі в грудях: «Ой!».
Ой, у неділю рано пораненьку,
ой, да мати сина виря-джа-...
та-во-на-йо-го-за-кли-на-а-а-ла...*

((с) Анатолій Бабич)

Чуємо явний перегук з народними піснями:

*Гомін, гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває,
Туман поле покриває,
Мати сина проганяє.*

Цей мотив – конфлікт між матір'ю й сином – досить поширений в українському фольклорі. А як придивитися, то й не тільки у фольклорі.

Тема глибша, ніж може допірнути сучасна людина. Бо сучасна людина завжди трохи зомбі. Тобто не бачить, не хоче бачити і, зрештою, не може бачити деяких очевидних речей. До таких речей належить і священний образ

матері. Засолоджений, зануджений, затяганий, цей образ давно заступив дійсність для більшості людей, і ці люди ніколи не дозволяють собі й подумати про реальні, десакаралізовані стосунки матері й сина.

Один з найсучасніших – і найстрашніших – материнських прокльонів синові полягає в тому, що вона відмовляється того сина народжувати... Зате тема «Іди, сину, пріч од мене, нехай тебе орда візьме!» мабуть, вічна, бо йде ще від тваринного світу.

А згадаймо надзвичайно гарну й донедавна надзвичайно ж таки популярну пісню про Василя та вдову:

Ой за лугом зелененьким (2)

Брала вдова льон дрібненький. (2)

Вона брала, вибирала, (2)

Тонкий голос подавала. (2)

Ой там Василь сіно косить, (2)

Тонкий голос переносить... (2)

Я не можу уявити, яким же це треба бути забовтаним щоденною метушнею, щоб не зупинитися перед цією красою, не намалювати собі той луг, і косовицю, й море льону, й Василя, зачарованого співом удови! А це ж тільки заспів, початок! Бо Василь не може не відгукнутися на той спів – він його «переносить»!

А знаєте, що це означає? Переносити, переводити голос у пісні означає не дати їй перерватись, підтримати звучання, коли інший співак бере дихання. Василь слухає спів удови, чує, що її голос зараз перерветься, й підхоплює той голос, і переносить його через паузу, ніби саму

притихлу вдову несе на руках через річку, і ось вони вже співають разом! Зрештою, це звична техніка українського акапельного ансамблю, звична ситуація українського сільського життя, звична дія пісенних чарів...

Кинув косу на травоньку, (2)

А сам пішов додомоньку. (2)

А сам пішов додомоньку, (2)

Схилив на стіл головоньку. (2)

Розстроївся. Роздирають хлопця дві непоборні сили: не може він забути вдовин голос, її молоде гаряче тіло серед синього лляного поля, – але й добре знає, що мати не дозволить йому одружитися з нею. А треба знати, що вдова в українському світі – це щось особливе, унікальне. Відьма? Та й відьма теж. Коли треба. А унікальність спричинена тим, що, за звичаєм, вона рівна чоловікові, але доля надто часто ставила її в такі умови, коли та рівність була ні до чого: не було з ким і рівнятись. Ніде у світі вдовина доля не відображена так глибоко з усіх боків, як в українському фольклорі. Варто якось про це окремо позгадувати...

– Дозволь, мати, вдову брати – (2)

Тоді будем пить-гуляти. (2)

– Не дозволю вдову брати, (2)

Вдова вміє чарувати! (2)

Зчарувала мужа свого, (2)

То зчарує й сина мого! (2)

Далі починається най-най-най... най... немає слів для того, що починається. Бадьорий совок далі пришив кінцівку, сповнену оптимізму:

*– А я чарів не боюся
Та й на вдові оженився!*

Ну, приємно відчувати отаку чоловічу рішучість і незалежність! І в галичанському сучасному фольклорі ця пісня навіть прибрала собі іншу мелодію – радісну, танцювальну, веселу, аж дотепну. Блискуче співала її Надія Боянівська під розкішне оркестрове аранжування Андрія Шустя. Але з-під тих веселощів нема-нема та й виринає сумнів: коли все так просто та радісно, то чого б то Василь перед тим так журився та матиного слова чекав?

Я ще тільки парубкувати брався, коли тітка Сяня повідала мені дивну річ: «А ти знаєш, Василю, справжній кінець цієї пісні?» Як же мені було знати, його вже й старші люди позабували, бо такий він якийсь негарний і нещасливий. Та й молодий-дурний був, не дуже уважно тітку слухав, ужахнувся тому, що вона наспівала, а по тому скоренько й забув. Запамяталося тільки, що син матері не послушав... і мати того сина прокляла... і збулося те прокляття. А коли трохи мені почало світати, то й тітки вже на світі не було, й ніхто навіть серед найстаріших не пригадував якогось іншого закінчення пісні. Але чудо все ж таки сталося – текст, нехай відчутно деформований, але й відчутно автентичний, знайшовся... в Інтернеті!

*Син матері не послушав,
Сів на коня та й поїхав.
Стала мати доганяти,*

Стала сина проклинати:

*– Бодай тобі кінь горою,
А дорога кам'яною,
А нагайка гадиною,
А сам же ти яворюю!*

.....

*Вийшла мати жито жати,
Та став дощик накрапати. (3)
Стала мати утікати, (2)
Під явором спочивати.
Під явором спочивати,
Із явора листя рвати.
Та й став явір промовляти:
– Не рви, мати, листя з мене
Буде тобі гріх за мене.
– Іди, сину, додомоньку,
Змию тобі головоньку.
Змию тобі головоньку,
Бери собі удівоньку. (2)
Не клич, мати, додомоньку,
Не мий мені головоньку.
Не мий мені головоньку,
Вже не візьму удівоньку...*

А що мене найбільше вражає, то це те, що хоч воно й балада, а яку незбагненно красиву мелодію витворив до неї... невідомий автор! Саме на таких піснях зразу, з першої ж строфи чутно, чи розуміють співаки, ЦО вони співають...

Тільки не кидайтеся в протилежний бік. Ніхто не заперечує велич матері, її любов і величезну самопожертву. Але чому ж ви не бачите, як саме ця безмірна й

жертвна любов породжує в материній душі розчарування, неприйняття, а часом і прокляття всього того, що витворює син? Чи ви думаєте, що це тільки батько може вбити сина, та й то в буйній фантазії якогось там Гоголя чи Шевченка?

То загляньте в наш (та й не лише наш) фольклор – старі пісні, балади, казки. Пісня починається з емоційної пожежі, з вогню! Загляньте в свою душу, в свою пам'ять – я вже мовчу про історію голодоморів. Ви мусять хоча б запідозрити, що любов дуже недалеко ходить від ненависти, і чим більша та любов, тим... (Іди, сину, іди пріч від мене, / Нехай тебе орда візьме!)...

Такі трагедії стаються не часто, але од них, як од тюрми та од суми, не можна зарікатися. Люди придумали безліч заборон і святинь, аби уникнути подібних конфліктів, але час від часу в багатьох родинах чути підземні вулканічні струси, а буває, що людська природа бере гору над будь-якими культурними заповідями... і тоді ми... намагаємося забути страшну подію. Цього не було, бо цього не може бути. Ніколи.

Завжди буду поважати фольклор за те, що він не бреше. Ніколи. Навіть про найстрашніше говорить правду, хоч і зрідка.

.....12.....

Була музики

асправді українська народна пісня – це дуже просто. Але це коли вже все розумієш. Ми давно перестали розуміти свою пісню, перебралися на зовсім чужу музичну територію й звідти часом намагаємося роздивитися, а то й спожити цей «фольклорний матеріал». Декому вдається вплести його у свою музичну творчість, іноді з концертним і навіть комерційним успіхом. Як же неприємно чути й музикам, і їхнім шанувальникам, що з українською піснею ця творчість не має нічого спільного.

Моя особиста статистика: серед тих 10% українців, які ще часом трохи слухають українську пісню, хіба що один з десяти чує мелодію (про триголосо вже мовчу). Решта сприймає лише слова; доказом є зворушлива популярність таких шедеврів, як, наприклад, «Ой ти, Галю» (карапетна гоцавка на підрихтований сюжет давньої балади) або «Пісня про матір» (на слова Б. Олійника). Про мелодії цих пісень – ніде жодного змістовного слова, зате які дискусії і скільки відгуків про тексти!

Це така приказка, або ж епіграф.

А справжня казкова бувальщина, з елементами чуда, трапилася мені влітку 199* року, коли наш веселий гурт повертався з Залізнички на Безпалівку після потужного гостювання в родичів. Ішли через те саме поле, де я колись малим крав колгоспні кавуни. Одна з залізничських родичок запропонувала нам помилуватись на її новітню передову приватну свиноферму, розташовану просто серед поля. Це була сяка-така будівля, власне свинарник, а навколо неї великий «двір», охоплений міцною металевою огорожею з навісним суцільним коритом з нержавійки майже по всьому внутрішньому периметру. В корито в належний час подавалася вода, пійло та інші втіхи недовгого свинячого життя.

Була тиха тепла серпнева пообідня пора, коли ото пора б уже й поспати. Але до ліжка ще було кілометрів зо два, а тут така цікава екскурсія. І ми не тільки побували в святая святих усередині свинарника! Ми сподобились побачити, як дівчина приймала свинячі пологи, як вона вправно обтирала кожне паця соломною й тут таки клала його до безконечного рожевого вимені, десь аж у протилежному кінці якого розташувалась і розчулено рохкала велика мамина голова.

«Двір» ферми був заповнений свинотою різного віку. Все це товариство інтенсивно спало, підставивши боки лагідному сонцю, і не звертало на екскурсантів уваги. І от комусь із дітей стрільнуло в голову постукати по кориту, хоч іще не настав час трапези. Огорожа завібрувала, і це був сигнал для всіх мешканців ферми! Вони зірвалися на ноги й кинулися кожне до найближчої ділянки корита. Попереду летіла перспективна молодь, за ними дещо повільніше трюхикали підсвинки, далі йшли зовсім поважні свині, і лише кілька величезних розгодованих хряків

ледве підняли мудрі голови – та й знов їх поклали, зрозумівши, що це незграбний людський жарт.

Гніву одурених не було меж. Свині підняли страшний гвалт, товкли рилами порожнє корито, і коли б їм якогось еквівалентного парасюка чи парубія, то пішли б, либонь, що-небудь штурмувати. Але штурмувати не було чого, лідера теж не було, тому вся ферма просто кричала, як справжнісінський майдан! Не вистачало музики.

І тут я згадав, що в мене ж у руках гітара. Я поставив її на металеву огорожу (для акустики!) й кілька разів ударив один і той самий акорд. Вступ до 5-ї симфонії Бетховена не справляв на людей такого враження, як мій простий фальшивий ре мінор – на свинячу аудиторію! За одну секунду стало так тихо, що можна було почути, як колупається в носі чийсь онук. Німа сцена, тиша, вкляклі свині, їхні розгублені погляди, звернуті до мене... і ще запам'яталися маленькі уважні очі тих досвідчених хряків – вони теж нічого подібного ще не чули; так дивився на мене колись один голова колгоспу, коли я запропонував спільно з «Чумаками» збудувати на підвладній йому території чумацький хутір...

Як і всяке чудо, це масове остовпіння тривало недовго. Не більше 30 секунд. А далі серед свинячого загалу почулися окремі незадоволені вигуки, які швидко злилися в той самий голодний гвалт. Ніякі мої найкращі акорди (я навіть співати пробував) більше не діяли, гвалт тривав іще довго, поки ми віддалялися від ферми, і стихав набагато повільніше, ніж починався, стихав за законом спокійної природної експоненти.

Співати а капела

13.1

Усі ми мусимо навчитись вимовляти це культурне слово, бо аякже, нам треба до Європи, а там нас не зрозуміють, якщо ми скажемо просто СПІВАТИ. Уявіть собі суспільство, де всі ходячі ходять не як-небудь, а на милицях: у них там це називається просто «ходити», а коли хтось іноді й піде отако ногами, без милиць, то це назвуть «ходити без милиць» і дивуватимуться майстерності, з якою той дивак рухається: майже як на милицях! Можуть і слово культурне придумати на зразок «ходити а капела».

А що воно значить, співати а капела? Та яка різниця, головне, щоб слово гарне. Навіть більшість музикантів знають тільки те, що це «спів без інструментального супроводу», а до чого тут капела? І що таке власне капела?

Капела народилась таки в Європі – в XV столітті котрийсь із Римських пап замовив собі такий невеличкий куточок, кімнатку, де було б гарно, затишно молитись – отой куточок і назвали капелою (а, між іншим,

українські слова «закапелок», «каплиця» ви чули?). Пізніше капелою почали називати місце в католицькому храмі, спеціально відведене для моління; там же або поблизу розташовувався хор. Співав той хор так, щоб не порушити тиху гармонію людської душі, зверненої до Бога. Тобто співав зрідка, неголосно і, головне, без будь-якого супроводу. Європейці тієї епохи ще відчували красу й силу такого дійства, вони перенесли цю духовну практику у своє мирське життя й називали це «співати а капела» – співати як у капелі. Як у скромній келії на молитві.

Ожиріння європейського суспільства не сприяло цій культурі. Зростав матеріальний добробут, зростав і апетит до розваг та втіх не тільки матеріального, але й «духовного» характеру.

Святі отці ще добре розуміли диявольську спокусу, яка йшла від надто досконалих музичних інструментів, і тривалий час забороняли не тільки інструментальний супровід, а навіть акапельне багатоголосся, бо воно не відповідало загальному стилю скромного християнського життя. Але з часом, мірою потовщення й розквіту матеріальної гілки сучасної цивілізації, суворі моральні приписи забувалися або перетлумачувались, і врешті від того акапельного співу залишилася лиш формальна оболонка – спів без інструментального супроводу, більше схожий на циркову майстерність, ніж на розмову з Богом. Сьогодні акапельний спів ще практикується як кістка для журі – щось на зразок обов'язкової програми в конкурсних змаганнях, де головне – технічна майстерність. Є й блискучі колективи, що співають винятково а капела, але, знову ж таки, це скоріш циркове диво, ніж духовне дійство.

Мало того. Капелами себе вже називає ледь чи не хто завгодно, зокрема й такі колективи, концертна діяльність яких кардинально суперечить первісному значенню цього поняття (капели бандуристів, великі симфонічні капели, джазові й навіть танцювальні капели тощо).

То чи є ще десь хоч залишки тієї культури, що породила акапельний спів як правдиву духовну потребу?

13.2

Українці тривалий час нічого не знали про спів а капела і нітрохи тим не переймалися, а просто собі співали, як уміли. Без супроводу, без диригентів, без нотного запису. Але дуже гарно. Бо саме так, «безграмотно» були складені найкращі наші пісні, що принесли світову славу Україні як дивовижній землі, де співають усі, де прості селяни вміють читати, знають напам'ять безліч народних пісень, (а на додачу ще й церковну службу), де гуртове багатоголосся не вкладається ні в яку науку, але перевершує своєю складністю, поетичною красою й глибоким змістом фольклор будь-якого народу. Особливий скарб у цій спадщині становлять давні обрядові пісні. Їхня краса не позичена, це цілком самобутні мелодії й слова, де, на відміну від фольклору XVIII–XIX століть, немає явного впливу інших музичних і поетичних культур. А ще вони відзначаються чистим, здоровим, радісним світоглядом; страждання, роздуми, туга, від-

чай прийшли в нашу пісню пізніше, разом з неволею на нашу землю й нашу людність. Так розцвіла народна пісня в XVIII–XIX століттях, поєднавши європейські впливи (партесний спів, строгу темперовану музичну техніку) з розкішним ліризмом, сердечністю й щирістю поетичної натури українців. На жаль, до цього водночас додалось усвідомлення тяжкої несправедливості, принесеної чужинцями-окупантами. Як наслідок, маємо неймовірний пісенний фольклор саме XVIII–XIX століть, багатющий мелодійними й поетичними шедеврами, проте наскрізь пронизаний трагізмом страшної, нестерпної для українця неволі.

Однак зараз нас цікавить не соціальний, а суто вокальний аспект нашого Святого Письма – народної пісні. Хоч як це дивно чути нашому сучаснику, але що давні обрядові пісні, що величезна маса пізніших побутових, ліричних, військових, трудових, чумацьких та інших пісень, – усе це співалося без супроводу! І зовсім не тому, що бідний народ не мав коштів на дорогі інструменти. Інструментальна музика в Україні розвивалася за своїми законами, тут було безліч інструментів, і своїх, і запозичених, і гібридних, але музики – то одне, а співи – то інше. Не без того, що завжди були кобзарі й лірники, але вони становили свій окремий цех з окремим репертуаром і специфічною естетикою, що ріднила їх не так зі співаками, як з мандрівними поетами, філософами, проповідниками.

А от акапельний спів наших селян... Це треба зрозуміти, хоч би й не зразу й не легким зусиллям. Причина такого пуристичного ставлення українців до співу не технічна, вона лежить глибше – хоч і сама техніка такого співу разюче відрізняється від співу «під рояль», «під

гітару», «під оркестр», «під камертон». Оце простецьке «під», замінене згодом на культурне, політкоректне «в супроводі», дає коротку й точну відповідь: співак чи співаки опиняються внизу, «підлягають» інструментальному диктату. Завершальним «контрольним у голову» стали такі технологічні новинки, як «мінусовка» та «фанера».

Виявляється, це для української пісні – смерть. Вторгнення інструментів у народний спів у XX столітті якраз цю смерть і принесло. Найбагатші, найцікавіші, найдорожчі наші пісні швидко й насамперед були витіснені з ужитку, їх замінили легкодоступні порожні брязкальця розважально-танцювального або барабанно-патріотичного характеру. Звичайно, цьому сприяли й інші, не менш трагічні обставини – культурна окупація України.

У чому ж секрет українського співу без супроводу? У тому, що він потребує (й виховує) зовсім іншого співака – зосередженого, серйозного, чутливого, здатного до колективного творення. Він потребує зовсім іншого музичного мислення. Немає ні диригента, ні інструмента, ні нот – немає нічого, що задавало б співакові темп і тональність, підкоряло його чиємусь замислу, хай навіть геніальному. І тому співак сам собі обирає темп і тональність, які найкраще підходять саме ЙОМУ. Але ж найкращі наші пісні – гуртові, багатоголосі; як бути в такому разі? А так само, хоч це й не просте мистецтво. Кожний співак слухає іншого, ніхто не головний, поступово, з помилками й поправками, знаходять учасники «консенсус» – тональність, силу звуку й темп, – який оптимальним чином влаштовує всіх. Потрібен чималий час, щоб навчитися співати в такому гурті, швидко ловити той консенсус. Оця культура співу й породила наш непе-

ревершений фольклор, наші найвищі пісенні шедеври. Це вона робить нашу пісню унікальною, прекрасною... і, в певному сенсі, дуже непростою для виконання. Це не частушки й не коломийки. Це найвищого рангу елітарне мистецтво, доступне лише віруючим.

Я не обмовився. Така пісня – це не тільки мелодія, чарівні голоси й поетичні слова. Це молитва й сповідь. Це щире служіння богові краси, любови й правди. Це ні з чим не зрівнянне відчуття причастя до великого, до спільного творення краси й сили, творення недоступного одній людині. І чи не головне: досвід такого спільного творення неминуче переноситься й на інші види людської діяльності, переноситься не як технічна навичка, а як звичка, потреба, як животворний інстинкт.

13.3

Може здатися, що серед страшних погромів і катастроф XX століття смерть традиційного українського акапельного співу і, по суті, всієї нашої пісенної культури – то так собі, невелика втрата. Сім літ мак не родив... Як буде хліб, то буде й пісня... Від цих напівсвинячих приказок до знаменитого совкового «Головно, щоб ковбаса була по 2.20!» – зовсім коротка доріжка, і її вже успішно пройдено. Що ж далі?

Далі – ковбаса. Найжирніша, найтовща й найдовша в світі. Аж до книги Гіннеса. Правда, дедалі дорожча. Ну,

то, може, субсидії даватимуть... Може, пенсії індексують... Та якось уже доживемо, нам недовго лишилось...

В оцьому переляканому, недовговічному, а все ж безтурботному раю ми живемо й досі і молимося, щоб не було перемін, і бажаємо один одному чистого неба над головою. Які тут можуть бути пісні, який спів? Двох десятків скоморохів, що завивають у мікрофони якесь таке химерне чортзна-що, щоб аж вуха в'яли, цілком достатньо для задоволення «духовних» потреб цього суспільства.

А от і ні. Завжди були й будуть люди, яких не обдуриш стукотінням по порожньому кориту, яких не втихомириш куснем хліба насущного і 7D-видовищами. Їм потрібен хліб НАДСУЩНИЙ, і якщо його немає... то вони його самі виростять, змелють, замісять і спечуть. Завжди будуть люди, яким, як повітря, необхідне повноцінне спілкування – щоб душа в душу, – спільна радість творення, спільне причастя до Сили й Краси, спільна молитва вдячності одне одному. Бо не існує вищої сили й краси, як у Великому Гурті.

Якщо сьогодні ви захочете переконатися, що така Сила й Краса – річ реальна, то дайте собі труд прислухатись до наших давніх пісень. Вони (їх записи) недосконалі, а сьогоднішній живий їх спів поспіль жалюгідний, але це треба зрозуміти й набратися терпіння. Треба навчитися їх знаходити, слухати, читати – й розуміти. І тоді, через вікове старцівське дрантя й пронизливі крики сучасних ярмаркових блазнів до вас долине не тільки чарівна мелодійно-поетична краса, а й жорстока, болюча, вічна й прекрасна правда нашого життя. Ви змінитесь. Ви більш не будете боятися перемін.

То з якого ж боку до цього всього підступитися?..

Про акапельний спів ми вже говорили й з'ясували, що це дуже просто й споконвіку відомо всім українцям: це спів без супроводу. Але з'ясувалося також, що й цю просту річ можна розуміти й практикувати по-різному. Для когось це майстерне володіння голосовою технікою, просто таки ідеальна імітація інструментальної музики, словом, вишуканий музичний цирк; а для когось це молитва, мантра, медитація, причастя й відчуття єдності не тільки з учасниками гурту, а й з тисячами людей, які були, й з тисячами – які будуть. Як таку різницю відчутти й почути практично?

Сьогодні вельми в моді «автентичний спів». Це такий акапельний стиль, яким співали (чи й сьогодні співають) справжні НОСІЇ народної пісні, оті самі неосвічені, музично неграмотні селяни, що споконвіку навчалися співати й співали так, як дитина навчається розмовляти й розмовляє в своїй родині. Якщо такий спів точно копіюють хоч би й дуже талановиті, залюблені в пісню музиканти-фахівці, то все-таки це вже не автентика, це «секундарний» (вторинний) фольклор. А коли так, то як не старайся, а в святая святих тобі зась. Можеш хіба що старанно імітувати автентику або використовувати її як інгредієнт до якогось музичного олів'є. Можеш нагнати холоду на своїх слухачів, гібридизуючи автентику з африканськими барабанами чи звуковими ефектами з фільмів жахів. Звісно, до цього дуже пасує популярний арсенал світлових, димових та інших витребеньок дешевої естради. Усе отаке справді практикується, але ні ретельні послідовники-копіювальники автентики, ні винахідники «нових сплавів» навіть на думці не мають добути того шаманського стану, який власне і є метою справжнього співу. Тому «автентика»-копія – це те саме, що учнівська копія картини геніального художника: в копії немає душі, і це головне.

13.4

Стійка манера виконання найкращих народних пісень – голосна й криклива – притаманна практично всім сучасним так званим «колективам автентичного співу». Причому ця крикливість нічого спільного не має з безмежними степами й широкими полями. В широкому полі чи степу кричи хоч лопни – все одно далеко той нещасний звук не полетить. Ніякі дурні ніколи й не дерли горлянку серед поля, а якщо хто й співав, то спокійно, для себе, для свого гурточка, для душі. Крик з'явився в совдепівській естетиці масових соцзмагань і ще масовіших зведених хорів. Такий оптимістичний спів було всучено й українцям разом з гармонями, баянами й балалайками. Головна ознака цієї естетики – «пабольше звука!» – свято зберігається нині в усіх без винятку популярних комерційних дійствах, хоч фольклорного, а хоч і рок-панк-поп-естрадного замісу.

Як співали наші прабабусі справжні пісні – таїна велика. Того співу не збереглося. Найбільш наближеними до питомого українського співу є записи на грамплатівках 30-х років, але тих записів надто мало, та й у них уже відчувається могутній вплив «старшобратської» співочої школи. Існують більш ранні записи, але мені стрічались тільки записи професійного співу, та й виконавці ті віддавали перевагу операм або романсам.

Сьогодні основою для реставрації українського народного співу може бути тільки здоровий глузд і ретельне вивчення сотень справжніх давніх народних пісень – змістовних, багатоголосих і добре збережених у нотних записах визнаних майстрів. Наскільки мені відомо, ніхто цим шляхом тепер не йде. Всі копіюють «автентичний» спів яких-небудь п'яленьких мужичків з-понад Сейму або беззубих хуторянських бабусь, ніби забуваючи, що всі вони народилися й старілися під баянно-балалаєчний розлив совєцького радіо.

Я ж не проти потужного, красивого голосу з безмежним диханням, із виводом. Але такий голос треба мати. Ніяким криком, ніякою електронною «обробкою» його не замінити.

То що, безвихідь? То що, навіть акапельний спів не рятує від пустопорожнього музикування?

Не рятує. Навіть найавтентичніші потуги не рятують. Бо найвища таїна не в пісні і не в способі її виконання, а в тому намірі, з яким ви беретесь до співу. Питайте себе: НАВІЩО я беруся співати? З цікавості? З амбітності? Заради аплодисментів? За гроші? Для розваги?

Якщо вам вдасться відкинути всі ці мотиватори, якщо ви зрозумієте чи відчуєте інтуїтивно, що це не ваше, що вам потрібна не розвага й не заробіток, а щось прямо протилежне – оте причастя до правди, сили й краси, про яке говорилося вище, – тоді вам не так уже й важливо, щоб це були саме акапельні, саме автентичні українські співи. До правди й краси є дуже багато доріг, неминуче важких і довгих. Акапельний спів – одна з найкращих шкіл. Український народний гуртовий акапельний спів – взагалі й безумовно найкраща дорога. І коли ви зрозумієте, що ви на СВОЇЙ дорозі, то поба-

чите, що ніякої автентики не існує, це міф, придуманий копіювальниками.

Ні, я скажу краще. Досягши справжнього шаманства в пісні, гурт стає сам собі автентикою (бо й слово «автентика» означає – «справжнє»). Тоді – але тільки тоді – не такими вже й важливими (важливими; обов'язковими; але не головними) стають технічна майстерність і вибір матеріалу. Тоді вас – як автентику – почнуть копіювати, але вам то буде байдуже. Вам копіювання ні до чого, то заняття для початківців.

.....14.....

Покаянія отверзи ми двері

*Покаянія
отверзи ми,
отверзи ми,
отверзи ми двері,
отверзи ми двері, жизнодавче.*

*Утренюєт бо дух мой,
утренюєт бо дух мой,
дух мой ко храму, ко храму святому,
ко храму святому твоєму.*

*Храм носяй тілесний
весь осквернен,
весь, весь, весь осквернен.*

*Но яко щедр, очисти,
но яко щедр, очисти,
очисти благоутробною твоєю милостию.*

*На спасенія стезі
настави мя, Богородице,
студними бо,
студними бо
окалях душу гріхми
і в лїности,
і в лїности
все житіє моє іждих.*

*Но твоїми молитвами,
но твоїми молитвами
ізбави, ізбави мя,
ізбави мя от всякия нечистоти.*

*Множества содіяних мною лютих,
множества содіяних мною лютих
помишляя, окаянний, трепещу,
помишляя, окаянний, трепещу
страшного дне,
страшного судного дне,
страшного судного дне.*

*Но надїяся на милость
благоутробїя,
благоутробїя Твоего,
яко Давид вопію Ти:*

*Помилуй мя, Боже,
помилуй мя, Боже,
помилуй, помилуй, помилуй
по величїй Твоїй милости.*

Це канонічний християнський текст, розташований відповідно до того, як його поклав на музику Артемій Ведель. Не звертайте уваги на правопис – це одна з різноманітних спроб повернути церковному тексту українську вимову, але зараз це не так важливо.

Важливо, ЩО сотворив Ведель. Бо саме в цьому творі розкрився не тільки його талант; розкрилась його душа, розкрилась трагедія цієї дивної, незрозумілої, недооціненої людини. Здається, проста, майже звична річ: людина звертається до Бога з покаянням і молитвою, з палкою надією на вищу милість щодо грішного свого життя...

Про Артемія Веделя відомо небагато, навіть передчасна смерть його захована в таємницях і загадках. Але відомо, що він був щирим християнином, схильним до смирення й служіння Богові й людям. Бувало годинами, а то й цілий день стояв де-небудь у лісовій гушавині навколїшки, молився.

Трохи більше відомо про його надзвичайний музичний дар. Його й у Могилянку взяли ще дитиною – хлопець вражав своїми знаннями, кмітливістю, а понад усе – чарівним голосом і майстерною грою на скрипці.

Життя Артемія складалося непросто, але його головна інтрига не в біографічних деталях, а у внутрішньому конфлікті. Глибоко віруючий християнин – і не менш глибоко чутливий язичник-музикант, що виріс на піснях свого народу. Послухайте його «Покаяння отверзи ми двері». Як могла канонічна покаянна молитва великого посту так лягти на українські народні мелодії? А лягла! І народилась не просто пісня-молитва, а ціла сповідь, ціла людська доля. У кожному фрагменті ми чуємо прості й щемливо рідні інтонації нашого споконвічного

мелосу, а як це все дібрано й розташовано! Урочистий мажорний вступ – рішучий намір, свято, торжество: людина йде до БОЖОГО храму, щоб очистити свою душу.

І раптом зупинка. Людина бачить усю скверну СВОГО храму, свого тіла, свого несправедного життя. І розгортається драматична боротьба між надією й відчаєм; благання до великої милости Господньої тут таки змінюється усвідомленням своєї гріховності, безпорадності перед неминучим Страшним судом; і знову благання про милосердя, вогник надії – і знову відчай. Ці епізоди чергуються, ніби в якомусь фантастичному танці, напруга дедалі наростає... і завершується ця мука останнім розпачливим криком «Помилуй, помилуй, помилуй – по величій Твоїй милості!»

Такий твір могла написати тільки людина, що сама пережила оцю суперечність, нерозрішимий конфлікт між своєю гріховною природою і своєю ж природою творчою. Де там пережила! Такий конфлікт пережити не можна, і Ведель жив у цьому пеклі все своє недовге життя. Не могли в його душі поступитися місцем ні суворий християнський Бог, ні щира, сердечна, сповнена поезії пісня.

Саме так ми, «Чумаки», почули «Покаяння...», так його й співали. Це не професійно, не канонічно, ще й записано любительським магнітофоном – хоровий спів узагалі найскладніша робота для звукозапису. Проте даю тут посилання, де зберігається ця фонограма (<http://www.pisni.org.ua/songsfiles/7349343.html>) – кому треба, той почує. Існують значно досконаліші записи цього твору, але його драматургія там розкрита інакше.

.....15.....

Пісні над Тікичем

Ми вже були студентами, а хто не доскочив вишу, то якийсь час усе ж пишався своїм Атестатом зрілості, бо слово «зрілість» – то таки було поважне слово, хоча йому нічого реального в наш час уже не відповідало. Хіба що статева зрілість, але з неї навіть оцінки в атестаті не було. Проте ця таємна дисципліна ще довго зводила нас, 10-й Б, до купи. Ми збиралися в літні канікули, брали з собою закуску, трохи вина, кошики на гриби чи ягоди та й вирушали всім класом у Єрківський ліс, бо коли погода була не дуже пляжна, то кращого місця для романтики годі було й бажати.

Авжеж, ліс тоді був незмірно кращий, ніж тепер. І со-
сни були товщі, й гриби більші, а таких гарних дівчат, як у нашому класі, ніде й ніколи я не бачив ні тоді, ні пізніше. А як вони вдягалися! Ні, ніяких джинсів та шортів тоді ще ніхто й не знав, еластичних тканин теж не було, та й «модничать» уважалося ділом соромним і оз-
накою дурости. Про вишиванки народ, здавалося, взагалі забув навіки. Навіть на ті лісові прогулянки дівчата

вбирались у майже шкільну форму – прості темні спіднички й світлі блузки. Але боже ж мій, скільки мистецтва вкладалося в ті блузочки, як ретельно вони були випрані, накрохмалені, напрасовані! А який крій! То ж кожна якось ладнала свою сорочку до свого неслухняного тіла, та так, що й просторо йому було в тій сорочині, але місцями й тіснувато, так тіснувато, що хлопцям кортіло швидше до Тікича, щоб трохи охолонути.

Але річка була далеченько, і тоді ми просто співали. Ми знали безліч пісень і співали їх не так на шкільних вечорах, як при кожній нагоді, а особливо на вулиці, на пляжі чи в лісі. Такий от видався наш 10-Б клас, що неспівучих там, здається, зовсім не було. І всі наші пісні були як прохолодна річка або гаряче багаття, вони рятували нас од дурману дівочих блузок, од холоду самотності й жару незграбних юнацьких залицянь. Любили ми співати, а як наслідок, любили й шанували інших співаків.

У той день ми й находились, і наспівались, а як уже йшли додому, то на краю лісу побачили корів, а за ними й місцевих пастухів.

– О, я цього хлопчика знаю! – вигукнула Майя Коровіцька. – Ходім попросимо його поспівати, в нього такий гарний голос!

– Та хіба буде він співати? – засумнівався я. – Такий табун чужих людей...

– Буде! Він любить співати й ніколи не відмовляється. Любить, коли слухають.

Я слухав те диво, і в мене не стискалося серце. Мене, звичайно, вразив дивовижно чистий і простий, як пастуша сопілка, голос десятилітнього хлопчини, але я тоді ще не міг зрозуміти, який діамант перед нами. На відміну від усяких робертін та інших вундеркіндів, він

не малювався й нікого не мавпував. Він виспівував пісні, які вподобав і перейняв у старших або почув по радіо чи з грамплатівок, виспівував не заради оплесків чи оцінок, а заради насолоди від самого процесу виспівування. Ніхто його ніколи не вчив, як співати. Пісня клекотіла в ньому, це було видно, але він уже вмів тримати її в покорі й дисципліні. Це був природжений співець, що називається від бога.

Ми ще довго слухали його, та пора було й нам честь знати, і йому корову додому гнати – вже вечоріло. У дівчат десь знайшлися залишки цукерок, ми щиро подякували хлопчикові та й подалися в райцентр, де вже гриміли танці. Я навіть імені того пастушка не запам'ятав, бо що б я з тим робив. А головне, не було в мене тоді належного розуміння такого явища.

А тепер я знаю, що явище це генетичного походження. Попри всі моди, впливи, бузувірську школу й задурих рекламою батьків, в Україні щороку народжується невеликий, але стабільний відсоток геніальних дітей, зокрема й музично обдарованих природою. У мій час серед старшого покоління можна було зустріти таких співаків (така була батькова сестра тьотя Нюся). Вони тішили своїм співом родичів і односельців, але далі діло не йшло, бо кому то треба. Що ті співи, коли нічим хату натопити. «Буде хліб – буде й пісня», бадьоренько запевняли народ партійні погоничі. Хоча... Я знаю випадки, коли людина незадовго до смерті казала, що головне в її житті було – співати! Мабуть, я й сам так можу сказати, тільки мені до смерті ще далеко.

Але сьогодні, коли я стрічаю таку обдаровану дитину, я вже не рипаюсь. Я знаю її долю наперед. Доля може скластися по-різному, але співати в повному сенсі цього

слова така дитина не буде. Вона взагалі не буде співати, бо без відповідного культурного середовища (в родині, в селі, в школі, армії, інституті...) швидко знехтує той божий дар. Скоріш заспівають ті, кому це мистецтво дається тяжко, – от тоді вони ним дорожать... і торгують. Навіть коли музикальну дитину помітять і оцінять, вона негайно стає жертвою «музичних педагогів» і одурених батьків («Ми за рік виведемо вашу доньку на міжнародну сцену!», «Та цим горлом він зароблятиме гарну копійку!»).

За все своє життя я не навчив співати жодну дитину. Не тому, що я нездарний учитель. Я навіть не міг перевірити, чи справді я нездарний. Сьогодні жодна музично обдарована дитина не має жодних шансів на хорошу загальну освіту (а їм, обдарованим, вона значно необхідніша, ніж іншим дітям) і на вільний духовний розвиток. Де панують гроші, там помирає мистецтво – стара банальна істина.

Міліє, затихає, висихає наш Тікич. Затихають і пісні над ним. Зате гримлять у райцентрі веселі, вгодовані танці, а всі сквери, бульвари й навіть ліси зайняті дорогами автівок і торговельними кіосками. Народу не до пісні. Народ виживає, як може.

.....16..... *Світ – це театр ?*

 ижче йдеться про пісню **«Як приїхав мій миленький з поля»**. Послухати її й побачити співачок (гурт «Рідна пісня») можна тут: <https://www.facebook.com/groups/730091093704274/permalink/1747454788634561/> (Воскресіння. Живе радіо 27 лютого 2017 р. Пісня звучить з 8-ї хв.).

«Світ – це театр, а люди в ній – актори.» Дивуюсь, чому ніхто ніколи не збунтується проти цієї «істини»? Чому нікого не обурює ця конституція, цей Основний Закон Усезагального Лицемірства?

Зайду ще з іншого боку. За що Лев Толстой так палко не любив Шекспіра? За що Пісарев так люто порвав Пушкіна? Саме за «театральність», умовність, показуху, штучність їхньої творчості. І от, дуже цікаво: культурна публіка, зокрема прихильники-шанувальники-фанати театру, нічого по суті не заперечують, а роблять типовий пірует наших радіо– та телеведучих: ну що ж, Ваша думка теж має право на існування (а що така думка не буде обговорюватися й приречена на негайне забуття – зрозуміло автоматично).

Між тим, закляття «Світ – театр, а люди – актори» повторюється то тут, то там аж надто часто – а це свідчить про те, що насправді в людей є сумнів. А може й не сумнів, а якась глибинна ностальгія за чистим буттям як воно є, без машкари й котурнів, без лицемірства й лицедійства. Але до такого буття як до неба пішки, і душа мусить коритися реальності, де все пронизане умовними законами взаємного лукавства. Пронизане так густо, що сама собою встановлюється віра, ніби інакше не буває й не може бути. А, власне, чому не може?

У мене свій рахунок до Шекспіра й Пушкіна. Я їх рівняю по... українській пісні. По українській народній пісні. Річ у тому, що українська пісня – це ніякий не театр, хоча хто тільки не заганняв її до театрального балагану! Зазвичай вона має й сюжет, і драматичну інтригу; і діло вона робить те саме, що й театр, – звертається до людської душі – але зовсім іншими засобами. І, головне, з іншою метою.

У чому тут різниця? Наша пісня ніколи не бреше. У ній не буває пишних, але лишніх слів. У ній не буває отої театральної технології – накрутити неймовірної інтриги й довести глядача до шалу, до істерики. Вона нерідко доводить слухача до сліз, і часом це дає невігласу привід покепкувати з плаксивих українців. А чому ж той невіглас не кепкує з тисяч фанатів, коли вони, втрачаючи людську подобу, виють, шаленіють на стадіонах чи в критих ринках від своїх кумирів – супермодних кривляк-музик? Саме тому, що він таки невіглас.

У народній пісні немає шекспірівських нагромаджень пристрастей, шпаг, кинджалів, отрути, коли кожен епізод сам по собі вмотивований і реальний, але нереальною є ціла низка таких епізодів, та ще й з наростанням

напруги впродовж спектаклю. В українській пісні немає пушкінської пишності, вишуканости, паркетного блиску, «циганського надриву», шляхетних дуелей, витонченого листування закоханих... У народній пісні дуже простими, однак точними словами твориться незбагненна магія: такі прозаїчні речі – воли, коні, гуси, поле, річка, гай, жодної екзотики, – а перед нами найвищої проби поезія.

*Як приїхав мій миленький з поля
Та й прив'язав коня до явора.
Та й прив'язав коня до явора,
Сам заплавав, край коника стоя.
– Нещаслива нам, коню, дорога –
Засватана дівчинонька моя.*

Навіть якби Шекспір або Пушкін узялися за такий банальний сюжет, то без ножів, викрадень, дуелей і таємних вінчань не обійшлося би. А послухайте, як просто й правдиво розгортається в нашій пісні цей людський вузол.

*А дівчина по світлоньці ходить,
Білі ручки до серденька ломить:
– Ой ти, мати, порадице в хаті,
Порадь, мати, – що людям казати?*

Дівка заплуталась. У вітальні за столом сидять старости від нелюба. Вона любить того, що плаче, прихилившись до коня; але й старости ж так просто не приходять, мабуть, якісь натяки чи знаки подавала й цьому, нелюбому. Бо дівоча доля така – чи той ще збереться старостів прислати (і коли то він збереться), а цей – чи

довго ждатиме?.. А хто ж знав, що вони обидва такі рішучі... Проте мати безпощадна:

*– Як уміла гостинчики брати,
То знай, доню, що й людям казати.*

А що ж та бідна мати тепер порадить. Пізно радити. Але щось же треба людям казати, щось робити. І отут розкривається ще одна унікальна властивість народної пісні: в ній немає розв'язки. Ні тобі хепі енду, ні кривавої різанини або й рубанини сокирою. Взагалі, ніби немає кінця. Невіглас так і питає: А що ж далі було?

А нічого далі не було. Це не Шекспір. Це навіть не Франко. І не статут військової служби. Це людська доля, а доля, скільки її не питай, як на неї не ворожи, залишається невгаданою. Остання сотня років ознаменувалась великим пожвавленням невігласів-редакторів. Натрапивши на такий от сюжет без кінцівки, вони тут-таки пришивають йому, як кобилі хвоста, якийсь кінець. Найчастіше – щасливий. Яскрава ознака жалюгідного смаку й повного нерозуміння народної драматургії...

І останнє (а може, й головне) диво: мелодія. Але що тут скажеш людям, які над усе люблять «Ой ти, Галю» або «Ой, смереко!»

То що, може, наша пісня стає непотрібна саме тому, що людство вірувало в театральну природу життя?

.....17.....

Романси

17.1 До визначення понять

В нашій пісенній культурі романси зайняли трохи дивно, але, зрештою, дуже підходяще й затишне місце – між народними піснями та високопрофесійною вокальною музикою. Та так, що тепер і межу провести між популярним романсом і піснею практично неможливо. Точніше сказати, ця межа буває така нестійка, що залежить не тільки від виконавця, а навіть від його настрою чи наміру. А все ж таки, поняття «романс» щось та означає! І не просто означає, а діє на широченну публіку, як валер'янка на kota: від гострого ніжного шоку до глибокого занепокоєння і помітної втрати емоційного контролю. І то ще до самого виконання. Ще співак і краватку не поправив, ще музикам-акомпаніаторам не кивнув, а слухачів уже «несе». Правда, це можна сказати й про пісню, але далеко не всяку і, головне, пісня не так круто несе.

Та зайдемо від початку (оце завжди мені з початком просто лихо: все забігаю наперед).

Історично романс в Україні явище імпордне. Та хіба тільки в Україні? Народився й доріс до певної досконалості й виразності цей жанр десь над Середземним морем, в товаристві гарячих носіїв котроїсь із романських мов, здається іспанської. Саме слово «романс» тоді позначало всього лиш народну пісню місцевою (іспанською, наприклад) мовою. Але люди півдня про що співали? Правильно, про любов. Тому й поріднилася ця назва навіки з «романтикою» – бурхливою людською діяльністю, яка найчастіше, тобто рано чи пізно, завершується коханням. Романс, правда, ніколи того завершення не зачіпає, а ще менше цікавиться подальшим розвитком подій. Але я знову поперед батька спішу.

Коли вже геть вицахало бароко і починався присмерк Європи, а з ним і первісна глобалізація, оті гарячі пісні про кохання вирушили в тріумфальний похід через державні кордони. Назва «романс» так і залишилась, але не вона стала змістом пісень, а навпаки, палке «романтичне» кохання нав'язало цьому невинному слову свій еротичний смисл.

Англія, Франція, Італія, Угорщина, ... докотилося, врешті, й до Росії. Кожна країна, кожна культура сприймала романс по-своєму – і кожна відгукнулась по-своєму, створивши фактично свій жанр, так що переплутати французький романс із німецьким чи угорський з російським неможливо.

А от що можливо, то це переплутати російський романс із українським. «А что, вы считаете, что существует украинский романс?» зверхньо посміючись сказав мені колись один переплутаний. І це була для мене добра вакцинація. На кілька років я всерйоз захопився

українським романсом як ЯВИЩЕМ, навіть співав цілу концертну програму з Ольгою Богомолець, а Микола Мерзлікін дуже серйозно обговорював зі мною розкішну театральну інтерпретацію ЧИСТО українських романсів, та, на жаль, не судилося... Наслідком того захоплення виявились три переконання.

1. Український романс існує і художньою цінністю не поступається російському (справді достойному супернику; я переконаний, що так званий «русский старинный романс» – то своєрідний Еверест серед найвищих, найкращих романсів усього світу). Не можна сказати, кращий він чи бідніший. Він інший.

2. В Україну романсова культура йшла двома потоками: більш популярним із Росії, більш змістовним і академічним – з Європи. Як наслідок, склалася трохи заплутана й трохи комічна ситуація, в якій українські романи можна називати як завгодно – класичними, академічними, старовинними, давніми, популярними, народними. Оцього останнього підвиду, здається, нїде, крім України, вже не існує.

3. Глибока і всебічна темнота сучасного нашого люду в співочій естетиці, панування несмаку та влізливого шоу-бізнесу практично виключають дискусію, я маю на увазі змістовну дискусію, про особливості українського романсу і його долю. Але не виключають, а вимагають серйозних роздумів, якими я хочу поділитися з читачами.

17.2 Романс чи пісня?

Буває й посваряться добрі люди через невизначеність. Той чує одне, а інша душа, саме тому що прагне іншого, чує щось своє, і хоч ти її вбий. А слухають же одне й те саме творіння таких самих людських душ.

Спрага за точними визначеннями веде свій родовід із тих дрімучих епох первісного соціалізму, коли всім без винятку хотілося, щоб усім було добре. Ця непереможна гуманна потреба, власне, й лягла в основу соціалістичної ідеї – зробимо так, щоб усім було добре. Але природний розвиток первісного соціалізму з народженням цієї ідеї замість прискорення відразу ж загальмував, і тоді настала епоха НАУКОВОГО соціалізму. А науковцям що. Їм же ж головне – щоб від самого початку були правильні визначення, тоді все піде як по маслу. Визначень соціалізму вже написано стільки, що серед них обов'язково знайдеться й правильне. Визначення знайдеться, а соціалізму все нема. Ну, тобто, будемо, ось-ось уже завершимо... але поки що нема.

Коли є визначення, а щастя немає, тоді настає епоха глибоких розчарувань, зневіри й відчаю. Оце зараз ми живемо в таку епоху. Бог би з ним, соціалізмом, якось би жили й з недобудованим, але зневіра й відчай уже заторкнули й такі важливі життєві струни, як пісня й романс. А ви що, може думаєте, що політика важливіша?

Це все приказки, а от чим усе ж таки романс відрізняється від пісні? Моя думка, здається мені, варта уваги не тому, що я весь вік зводив їй кінці з кінцями й зрештою прийшов до сталого розуміння (хоча ж добре знаю, що

стале розуміння буває дуже різним у різних людей). Мое бачення, відчуття пісні й романсу, сподіваюсь, допоможе глибше осмислити окремо зміст і багатство кожного з цих жанрів, а це саме те ВІДАННЯ, якого сьогодні так прикро бракує й нашим музикам, і їхнім шанувальникам.

1. Романс – це гостра форма хвороби, яка зазвичай трактується як любов, кохання, пристрась. Романс – це ще гостріша потреба й більш-менш вдала спроба висловити, виспівати, передати людям ці симптоми й відчуття, як вони, слухачі, бодай трошки заразилися й співчують співаку. Романс – це своєрідна публічна сповідь, основна відмінність якої від сповіді звичайної – краса. Це як вихідне святкове вбрання: коли людина хоче підкреслити свої найшляхетніші риси, поставу, манери, то вже ж надягає на себе все найкраще, аж до втрати міри й смаку. Романс – це мазохічна насолода своїми стражданнями; власне, це така дивна суміш насолоди й страждань, коли ні розділити їх, ні відмовитися від них немає ні змоги, ні бажання. Своєрідна наркоманія. Різна пропорція «насолода/страждання» може бути покладена в основу класифікації романсів (класифікація – теж дуже поширена й поважна хвороба).

2. Романс не має сюжету. Сюжет, якась правдива або правдоподібна історія примушує думати про те, ЯК це могло статися-відбуватися й ЧОМУ воно відбулось чи відбувається. А це вже ні в які ворота, бо романсовий наркотичний сеанс на те й затівається, щоб про хворобу не думати, а просто сп'яніти від краси, насолоди й болю. Тому найкращий романс – це спалах, вибух емоцій, які домовлено вважати красивими й благородними.

3. Романс – це завжди Він і Вона. Навіть ті рідкісні романи найвищої сублімації, де ні Він, ні Вона прямо не згадуються («**Де ти бродиш, моя доле**», «**Белеет парус одинокий**», «**Когда, душа, просилась ты**», «**Ставок заснув**», ...) творилися не без участі отих природних сил взаємного тяжіння. Це те старе вистояне вино, де первісне хмільне шумовиння вже вивітрилось, але залишився ніжно-солодкий або терпкий, гіркуватий, але такий дорогоцінний спогад («Ставок заснув», ...). Але такі облагороджені романи тепер не в моді, споживач потребує міцних і швидкодіючих продуктів.

4. Романс завжди адресується до публіки, і то чим ширшої. Дарма що романи при свічках у затишному салоні вважаються найвищим класом у цьому жанрі, співак (ліричний герой) ніколи не зосереджується на своїх переживаннях. Реакція слухачів для нього набагато цінніша, якщо не сказати єдино важлива. Романс – це мистецтво напоказ, і тому відрізняється від опери та театру не по суті своїй, а тільки технічно. Ніхто й ніколи не бачив і не побачить виконавців романсу чи оперних артистів, які зібралися поспівати гурточком, а тим більш виконавців на самотині, «для душі». Якщо щось подібне й трапиться, то знайте: то йде репетиція «вистави».

Є й багато інших і навіть унікальних ознак романсу, особливо технічних (у вокалі, в інструментальному супроводі тощо), але все не перелічиш. Нам досить і згаданих чотирьох головних.

А що ж пісня? Та оцих чотирьох, хай і трохи іронічних, характеристик романсу, якщо додати до них приставку НЕ, майже досить для правильного визначення пісні. Але «правильне» не означає «вичерпне» чи

«точне». Тому я скажу дещо й про пісню, але так, щоб ніхто не подумав, ніби я претендую на вичерпність або бодай точність.

1. Пісня. Далі тут скрізь це слово означатиме «народна пісня». Я вважаю трохи принизливим щораз нагадувати цей епітет, бо маю думку, що українські не-народні пісні не заслуговують ні на який високий епітет. Популярні серед авторських є, а народних – немає! Окремі хіба наближення, але вони ніяк не впливають на сумну загальну картину...

Так от, кожна справжня українська пісня – це людська доля ((с) Катерина Левенко). Це завжди звернення до своєї правди, до своєї душі. Це щось дуже близьке до причастя й сповіді, але не перед публікою й не ради оплесків. Наша пісня вміщує в собі й архаїчні форми природної релігійності – мантру, медитацію, молитву – але й додає багато такого, чого в тих формах не було й немає. Наприклад, поетичну й мелодійну красу найвищого рівня, глибоке осмислення теми й сюжету, їх аналіз, незбагненно багата символіка й метафоричність. І – сповідь.

2. Наша пісня майже завжди має сюжет. З багатьох українських пісень тільки сідай та пиши повнокровний художній твір – роман, повість, сценарій, картину. Але таке рідко хто собі дозволяє (знаменитий приклад – «У неділю рано зілля копала», повість О. Кобилянської), бо все вже сказано в кількох строфах і геніальній мелодії, тому виходить переживання. Хоча, судячи з того, яку мерзоту виготовляють наші музики й співаки з народних пісень, нині для подібної літературної пихи, мабуть, просто бракує кебети.

3. Україна має неймовірну кількість ліричних пісень (тепер частіше кажуть «пісні про кохання», а найкраще, як на мене, їх називав Степан Килимник – еротичні пісні, – не припускаючи того характерного порнографічного присмаку, який панує нині), де головні або єдині герої – теж Він і Вона! І ці пісні віками, як не тисячоліттями, задовольняли потребу українців якось відгукуватися на природну вулканічну діяльність у своїх душах і тілах. Тут теж витворилась на диво змістовна й доречна символіка, художнє й виховне значення якої важко переоцінити. Зважаючи на багатство наших еротичних пісень, Україна могла б і без романсів обійтися, та ба. Насувалась європейська висока мода, нестримно перла сюди й московська естетика. І можна тільки диву даватися, як достойно й гарно відповіли українці на виклик часу: зібрати найкращі наші романси – диво було б не менше, ніж загальна картина українського пісенного фольклору.

4. Українська пісня завжди творилась і співалась не для виставляння на публіку. Хоча й не скажеш, що слухачі якось заважають співу (ну, буває, але мало чого не буває). Українці люблять і вміють співати на самоті, а ще більше – збиратися гуртом. Власне гуртова пісня – це й є найпоширеніша форма народного музикування. Публіка, слухачі теж передбачаються й навіть вітаються, але це йде другим пунктом. А перший пункт – це спів для самих себе. Заради отого дива творення багатоголосої гармонійної краси гурточок сходиться до купи НЕ СЕБЕ ПОКАЗАТИ, а пережити душею спільне дійство, пережити ЦІЛУ ЛЮДСЬКУ ДОЛЮ, в якій і себе впізнати. Це глибинно релігійне переживання

найбільше відрізняє нашу пісню від романсів, опер, сучасної естради та іншої продукції, що випускається на втіху, розвагу, забаву і використовується скоріш як декорація до життя, ніж як частина життя.

5. Українська пісня – це не розвага (хоча є в нас і безліч розважальних, жартівливих пісень, які, проте, далеко не завжди зводяться до пустого триндикання); це великий літопис мудрости, краси й правди. Справжня народна пісня має сьогодні репутацію «сумної», «тягучої», навіть «занудної». Це атестація не пісень, а тих, хто їх слухає. Точніше, не слухає, не хоче й не може слухати. Бо це не забава, а нескінченна душевна робота, де менше розваги, а більше уваги. Це висока культура, вона з телевізора не прийде, її треба опанувати, треба вчитися. І це головна проблема сьогодення. Населення, яке потребує тривалої й серйозної душевної терапії, відвертається від свого головного духовного скарбу, від багатющого терапевтичного арсеналу, який ніколи не буде себе нав'язувати й лізти всім на голову з безцеремонністю «медичної» реклами та шоу-бізнесу...

Інтермедія

Розкішного тютюну прислав мені зять із Чехії. І ось прийшов час його смакувати – тихі літні вечори, фізична втома, Козацька світлиця (яку жінка зневажливо називає літньою кухнею), блаженство медитації в сільському раю перед сном. Тютюн шкодить здоров'ю? Які наївні уявлення, яка довіра до примітивних медичних афоризмів.

ПАЛІННЯ НЕ ВБИВАЄ! Це таке саме мистецтво, як добра кухня, чиста горілка, велика робота («Зробити й

не наробитись»), щасливе кохання та багато іншого, дарованого людині на втіху й повнокровне життя.

МІРУ ТРЕБА ЗНАТИ! В усьому! Все, в чому не знаєш міри, вбиває тебе. ВСЕ, в чому зумів уловити міру, збагачує й ошчасливлює тебе. Палити тютюн треба навчитись по трошки, до тої межі, коли він перестає давати насолоду, а натомість приходить необхідність смоктати той дим, аби не мучитись. Яка вже тоді насолода. Тоді ти раб. Вміти спинитись на цій межі – непроста наука, але доступна кожному. Якби ж ви вчилися так як треба...

Якщо вже навчився пускати димові кільця, то не забувай спостерігати за ними. Я оце дивлюсь на мої кільця... трапляються такі гарні, що вже й жаль бере на їхню неминучу загибель. Вхопити фотоапарат, зафіксувати! Е, ні, це не те. Це зовсім не те. Це як бігати все життя по хуторах і селах, по концертах і творчих п'янках та все бігом записувати, записувати пісні, та складати їх у фонотеки, та впорядковувати, та досліджувати, порівнювати, вивчати їх історію... Воно може й не зайве, але чуєте, як не вистачає головного?

Наші пісні не пропали, їх так багато записано – на ноти, на диски, плівки, циліндри, платівки й флешки. Але як фото димових кілець ніколи не дасть вам смаку тютюнового диму й легкого запаморочення від нікотину, так і записані пісні, скільки б ви їх не слухали, не дадуть тієї повноти душевного сп'яніння, яку дає лише живий спів. Участь у живому співі.

Така от вечірня медитація. А тепер, після перекуру, повернемось до наших романсів.

17.3 Український романс чи російський?

Що за запитання. Чий старший? Чий кращий? Чий розумніший? Чий рідніший? І взагалі, нащо їх порівнювати? Ну то я вам скажу, що заради їх порівняння й пишу цей нарис. Бо все людське життя, всі страждання й радощі – це майже суцільне, безперервне порівняння. Бо в скаженій колотнечі сучасної війни культур упізнати СВОГО – це вже половина перемоги. І тому не треба лякатися порівнянь, а треба навчитися з ними поводитись. От маємо прекрасну нагоду повчитись порівнювати.

*Тихо над річкою
В ніченьку темную,
Спить зачарований ліс.
Ніжно шепоче він казку таємную,
Сумно зітха верболіз.*

*Нічка розсипала зорі злотистії –
Он вони, в річці на дні.
Плачуть по той бік берези сріблистії,
Стогне хтось тяжко вві сні.*

*Що йому мариться? Доля щасливая
В хвилях бурхливих життя?
Може озвалося щастя зрадливес,
Плаче, шука вороття?..*

Текст С. Черкасенка тут дещо змінений, але це типовий зразок того, як «музику творить народ»: народу щось муляє в первісному тексті чи мелодії, знаходяться сміливці, які беруться той твір редагувати, а далі йде «природний відбір» на редагованого. Від 1906 року на редагованих варіантів цього романсу набралось кілька десятків, і тепер, порівнюючи їх, дуже важко не розгубитися. Я нічого не редагував, я тільки вибрав із наявних той варіант, який саме мені найкраще ліг на душу. Ніхто вам не заважає зробити те саме – по-своєму.

Тепер треба вибрати – саме для порівняння – російський романс, який послугує нам аналогом. Невдячне діло, бо аналога не тільки немає, а й бути не може: це мистецтво. І все ж осмілюсь запропонувати прекрасний дует «Когда, душа, просилась ты» (у виконанні Г. Виноградова та А. Іванова) як одну з вершин високого російського романсу. Тут немає звичного, але трохи вульгарного й набридлого «Він і Вона» (простіше «Маня + Ваня = любовь»), а є пекуча туга за промайнулою молодістю, за невловимим щастям зрадливим... І є «сон душі», якого автор (дещо кокетливо, але традиційно) просить «не порушувати».

*Когда, душа, просилась ты
Погибнуть иль любить,
Когда желанья и мечты
К тебе теснились жить,
Когда еще я не пил слез
Из чаши бытия, —
Зачем тогда, в венке из роз,
К теням не отбыл я!*

*Зачем вы начертались так
На памяти моей,
Единый молодости знак,
Вы, песни прошлых дней!
Я горько долы и леса
И милый взгляд забыл, —
Зачем же ваши голоса
Мне слух мой сохранил!*

*Не возвратите счастья мне,
Хоть дышит в вас оно!
С ним в промелькнувшей старине
Простился я давно.
Не нарушайте ж, я молю,
Вы сна души моей
И слова страшного «люблю»
Не повторяйте ей!*

Цей бездоганний вишуканий текст барона Дельвіга за 200 років ніхто не зважився «редагувати» – і це свій важливий показник. Докладалися до романсу (елегії!) різні майстри, навіть сам М. Глінка сотворив достойне аранжування і, власне, дует (бо Яковлев написав тільки основну мелодію), але ніколи й ніхто не замахувався змінити загальний настрій і, головне, суть романсу. І, за всього дива, суть наведених двох романсів, хоч і з такою різною долею, однакова: висока панська печаль, тим щемливіша, що ніякими благами й багатствами від неї не відкупишся...

Тим дивовижнішою залишається прірва між українським і російським романсами: спокійна проста мелодія, нехитра лексика тексту С. Черкасенка роблять своє

чудо – не затіняють головної, філософської теми і водночас створюють погідний настрій, насолоду від музичного «краєвиду», своєрідну психотерапію, яка не відволікає від щемних спогадів, а навпаки, примирює з ними.

Текст А. Дельвіга складений зовсім інакше. По-перше, це красиво (с): рядки просто заворожують чудесами поетичної майстерності – епітетами, метафорами, римами... По-друге, всі ці прикраси, нічого не змінюючи по суті, непомітно перемикають нашу увагу на деталі, а головна тема... ну так, вона є, нікуди не ділась, але не така вже там вона й головна, вона була й залишиться, а ви тільки послушайте, як гарно сказано «Зачем тогда в венке из роз к теням не отбыл я». І таки ж не скажеш по-мужицьки «Чого я не вмер молодим», бо вийде щось брутальне, незграбне й... неправдиве.

Крім тексту ще є мелодія. Тут знову характерна «панська» пишнота, мелодійна розкіш. Музика напоказ. Дуже гарно, але результат виходить трохи парадоксальний: якщо романс розглядати як постановку й оцінку якоїсь ПРОБЛЕМИ, то український романс вас у цю проблему вводить, занурює, а російський допомагає пропливти НАД нею. Російський романс яскравий, часом блискучий, дуже виразний, аж до «надриву», і це принесло йому велику популярність і славу серед відповідної публіки. Український романс стриманий, як вихована шляхтянка, але зате більш змістовний, проте добратися до його змістовної глибини широкій публіці бракує терпіння, бо тут потрібне і виховання, і музична підготовка, і взагалі, таке слухання романсу більше схоже на роботу, ніж на розвагу.

Я взяв для порівняння чи не перші-ліпші два романси. Таких пар можна нашукати багато, і завжди

результат виходить той самий. Це стосується «поважних» романсів, де відверто еротична тема замаскована або відсунута «в глибину сцени» за рахунок загальнофілософських сентенцій про долю, далеку молодість, невтішну душу, світову тугу...

Але ще більший контраст спостерігається й серед класичних популярних романсів «про головне». Він і Вона! І от тут російському романсові, здавалось би, немає рівних. Але, знову ж, як дивитися. Якщо слухач бажає палкої драми, відвертості, аж до певного надриву та естетичної агресії, то він кращої пропозиції, як у «старинному російському романсі», ніде не знайде. Як пару для порівняння пропоную читачеві взяти знаменитий романс «Я встретил вас» та куди менш знаменитий, але насправді ще кращий і глибший «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Обидва романси про любов, обидва змістовні, обидва сполучають у собі бездоганні тексти з бездоганною музикою, але... одне діло «блестящий салонный романс», інше – щира, палка сповідь безнадійно закоханого героя. Ведмежу послугу нашому романсові забезпечили наші ж таки недолугі співаки, ЖОДЕН з яких не передав того вогню, що викресався з щасливої зустрічі двох геніїв – І. Франка та А. Кос-Анатольського. Найтяжчу травму цьому романсові завдають саме ті майстри, які намагаються співати його в емоційній манері романсу російського – це дуже нагадує прокрустове відтинання ніг або голови гостеві надто високого зросту...

Взагалі, оце вона й є, сьогоднішня загадка «Чи існує український романс?» Його складають, а ще частіше виконують, саме «на манір» популярних російських романсів – і тим самим дають право кожному перевертню сказати, що українського романсу не існує. Школа

справжнього нашого романсу поки що в майбутньому.
У нас уже є немало геніальних романсів – навскидку:

«Де ти бродиш, моя доле»

«Ставок заснув»

«Скажи мені правду»

«Тернова ружа» (В. Іванишин – Г. Менкуш)

«Тиха осінь» (Т. Курпіта – І. Кириліна)

«Віолончель» (В. Коломієць – С. Щербак)

Мабуть, насправді набагато більше, але ми їх «не чуємо». А зросійщення нашої романсової культури – явище неминуче й дуже чіпке, бо почалося давно й фактично збагачує російську скарбницю (чого варті тільки «Очи черные»).

Та навіть отакий гібрид, як «Ти не моя, дівчино дорога», – це ж справжнє нещастя. Його написав С. Руданський, так, той самий, що й «Співомовки», але й той самий, що «Повій, вітре, на Вкраїну!» Написав, коли вчився в Петербурзі й дізнався, що його кохану дівчину видали заміж за іншого. Не знаю, хто там приклався до мелодії (бо текст, без питань, чисто український), та тільки романс вийшов ні в тин, ні в ворота, музика російського стибу, а слова наші... Дружбі народів це, може, й сприяло, але художня якість твору...

А ще хочу повернутись до романсу «Тиха осінь». На нього можна було б і уваги не звернути, до того ж там досі незрозуміло, хто автор слів. Але кілька років тому його наспівала світлої пам'яті Надія Боянівська – і от той запис варто послухати і осмислити саме з цієї вершини – чи існує український романс.

PS. Автор слів, попри всі різночитання й різнотвердження – Теодор Курпіта (1913-1974).

.....18.....

Про шаманство та енергетику піснi

Мовелося колись брати участь у перекладі та редагуванні монографії Мирча Еліаде «Шаманізм». Дуже цікава й корисна книжка для всіх, хто вміє читати, а особливо чию психіку трохи розхитують страшні міфи, балади та й просто всякі «таємничі» жахіття. Добра освіта в цій царині дає не просто прояснення для мозкової частини організму, але й дозволяє в цілком іншому світлі побачити різного роду чортівні, що сидить у людській природі. Це велике знання – бо ніяке чортівні ніде ж більше й не сидить, як тільки в людській природі. Мало того, оволодівши бодай часткою цього знання, людина справді може використовувати ці «дикі сили», якимось потроху керувати ними, помножуючи зло чи добро, залежно від того, до чого вона більше прихильна. Володіння цим знанням часто є привілеєм (чи карою) великих артистів, спортсменів, полководців, справжніх шаманів, ворожбитів, цілителів, пророків... словом – волхвів.

Цікаво й те, що сьогоднішня людина, заціюпана своїм технологічним прогресом та мантрами академічної науки, на диво тупо сприймає ці знання: або вважає їх повною дурнею, або, коли вже попадеться на гачок, робиться безпомічною жертвою спритних шахраїв, котрі навіть не володіють цими знаннями, а всього лиш імітують їх.

Почитайте Мирчу Еліаде. Там, правда, немає малюнків і навіть дуже мало фантастичних історій, зате багато букв, які дарують знання. Завдяки цій книжці я, наприклад, почав розуміти, що таке народна пісня, особливо українська. Це теж своєрідне шаманство; і доля її так само сумна й прекрасна, як і доля древнього щирого шаманства.

Раїса Цапун: «Я не раз задумувалась над тим, чи зберігає пісня енергію попередніх виконавців. Стародавні речі зберігають у собі величезний згусток енергії, а як із піснею? Це в тому випадку, якщо пісня передається з уст в уста.»

В. Т. Я вважаю, що виконавці тут частіше заважають, аніж щось путнє додають. Наприклад, такі потрясаючі драми, як «Ой наступала та чорна хмара» або «Ой п'є чумак, п'є», п'янички перетворили на «застольне» горлання, що за століття ввійшло в звичку й буквально перегородило шлях до душі пісні. Неймовірно важко тепер відмити ці пісні від сивушних олій – така в них сидить «енергетика» пияцтва. А вони ж геть не застольні! Коли їх хапаються співати напідпитку, то це такий самий злочин, як надресувати 13-річного школяра читати на шевченківському конкурсі «Мені тринадцятий минало».

Однак чимало й таких пісень, співаючи які, ми «чуємо» в них голос і душу тих, хто за століття до нас складав їх і співав. Ба більше, ця «енергетика» відчутно поширюється

на тих, хто слухає наш спів і потім згадуватиме, й повторюватиме, й передасть його нащадкам. Цей «метафізичний» зв'язок – насправді абсолютно природний механізм, правильно налагоджені канали інформації, але якщо комусь подобається пов'язувати його з енергетикою, енергією – то й нехай, це лиш питання термінології.

З предметами, по суті, те ж саме. Взявши до рук у музеї рогаха чи рубля й відчувши тепло відполірованих жіночими долонями руків'їв і держаків, людина нерідко плаче чи принаймні переживає незрозумілий емоційний шок. Точно такі самі з такого самого дерева виробили, вистругані недавно і не відполіровані людською рукою або відполіровані машиною, залишать нас байдужими. Навіть не усвідомлюючи цього, ми відчуємо штучність таких муляжів.

Тому – так! Передається енергетика і авторів, і користувачів вишитого рушника, старої гітари, випрацьованого топорища й давньої пісні... але передається не кожному й не однаковою мірою. Отут починається царина шаманства. Справжній шаман уловить ту «енергетику» навіть у нікчемному виконанні, в уривку, в недбалому нотному записі.

Пісня не вмирає, поки існує будь-який її матеріальний запис (на нотному папері, на грамплатівці, в людській голові тощо). Це еквівалентно анабіозу в живій природі. Зерно може пролежати сотні років – а потім зійти й дати плоди! Мені траплялося відновити пісню по пам'яті під впливом якогось випадково почутого фрагмента, можливо, навіть з іншої пісні чи з інструментального твору. Але переважно це стається набагато простіше: відкриваєш пісенник – наприклад, виданий Андрієм Хвилю у 1933 році (книжка не була знищена,

але ретельні слуги народу в кожному примірнику позаливали тушшю прізвище автора, ворога народу) – і бачиш там абсолютно невідому, ніким ніде давно не співану «Ой ти, дівчинонько,/ Чи з паперу пошита?/ Держала козака/ Аж до самого світа.» Мертва пісня? Та нічого подібного! Розбираємо ті простенькі ноти, додаємо трохи свого досвіду в народному співі, трохи уяви, трохи фантазії... і ось уже всі Чумаки співають цю маленьку перлинку так, ніби вік її співали. Так само – «Чумак вози обертає», «Іване, Іване, раз!»

Як охоче оживають чумацькі пісні, що пролежали в стані клінічної смерті півтораста років! Яка то втіхати такий пісні розплющити очі, глянути на білий світ, задзвеніти на весь голос! А що робиться з людиною, котра потрапляє на хвилю давньої пісні...

Гарне питання – а хто потрапляє? хто це чує? кому це треба? Отут справді сум. Сумно не тому, що таких людей мало. А тому, що люди щиро вважають, ніби то – минуле, а тепер потрібні нові пісні.

Вони просто сном-духом не знають, яку красу закинули на смітник. Просто НЕ ЗНАЮТЬ.

.....19.....

То що ж ми Все таки заспівємо?

Но річ у тому, що нам тільки здається, ніби це ми вибираємо. А воно ж усе малюється однаково. Сидить бідний сільський учитель над полумиском гарячої картоплі, сидить успішний політик над кошиком свіжісінських стиглих персиків, і обидва вибирають. І ніхто їм не заважає вибрати найсмачнішу картоплину чи, відповідно, найстиглишого персика. От тільки вчитель що не вибере, то все буде картоплина. А якщо він озлиться від тої одноманітності, та піде на базар, та... та чого це на базар? Супермаркети тепер і в селі є, що він, не людина чи що? І піде він у супермаркет і купить собі... баночку червоної ікри... ні, аж дві баночки! Так, і ще одну чорної ікри, хоч він її й не любить, але щоб було. Він що, не людина? Та хоча б заради свят!

Я не про те, що його обдурять і тріскатиме він пластикові (а може навіть агар-агарові) кульки з чимсь підсоленим і підфарбованим під кетову ікру. То не страшно, головне щоб душа радувалась: Світ Новий народився! І вибрав чоловік, що хотів. Зрештою, так само можуть

обдурити й успішного політика з його персиками, і тріскатиме він неймовірної краси великі плоди, нафаршировані таблицею Менделєєва. І сконає він так само, як і вчитель, у свої 63 роки як не від таємничого ковіду, то від абсолютно реального тромба. А поки що головне – впевненість у своїх успіхах.

Так от, я не про це. Це так тільки, приказка. Казка буде про пісню.

Бо воно ж усе однаково. Сидять два дядьки на возі, солома м'яка, але степ широкий, дорога далека, все таке одноманітне, нудьга... Чи не заспівати? А яку виберемо? А давай чумацької! Та ні, скільки вже можна ті чумацькі співати, давай краще про косаря. Або ні, ось давно не співали «Та орав мужик край дороги»! І співають хлопці, то по одному, то в два голоси, а бува ще котрий і сопілку з-під мішка дістане. Та так розважаючи себе й їдуть, куди зібралися. І якщо життя їхнє і всі засоби підтримки, забезпечення й прикрашання того життя суттєво не зміняться, то минатимуть віки, а вибір пісень буде все той самий, хіба що пісні ставатимуть дедалі кращими, досконалішими.

Руйнація підкрадається непомітно, бо починається з непомітних дрібниць, важливість яких просте око не бачить, як не бачить воно яєчок фруктової молі, аж поки молода міль не почне вилітати з мішка. Стабільний, успішний спосіб життя неодмінно породжує надлишки – спершу харчів, потім речей, а далі й дармоїдів. А вже дармоїдам догодити неможливо, бо неможливо обмежити їхні потреби. Кожна сьогодішня людина є певною мірою дармоїд, тобто споживає не тільки більше, ніж виробляє, але й більше, ніж їй насправді потрібно. Кожна сьогодішня людина вважає своє ПРАВО

НА НАДПРИРОДНІ ПОТРЕБИ священним: принаймні, спробуйте його в неї відняти.

То це ж воно так само й з піснею. Співали українці своїх хліборобських, косарських, чумацьких пісень, і поки це було природним і влаштовувало всіх, наші пісні були і змістовні, і неперевершено прекрасні.

Першими підняли клекіт, звичайно, дармоїди. Їм першим набридли наші селянські пісні, бо насправді стали для них незрозумілими. Якщо людина ніколи не перла плуга, не возила сіль за тисячу верст, не косила сіно й навіть тісто на хліб не місила, то як же вона зрозуміє такі пісні? Як же ж вона може бодай поважати безліч обрядів, звичаїв і пісень, що віками і тішили, й навчали наших прабатьків?

А що ж, власне, потрібно дармоїдові? Він живий, активний, не виробляний, йому завжди чогось хочеться, але в сфері мистецтва й краси його ніщо не задовольняє, бо він не розуміє ЗМІСТУ. І от тоді приходить зоряний час ФОРМИ. Він хапає все, що попадеться (бо сам зазвичай не є творчою істотою), і хапає не заради змісту, а саме заради форми, яка більше-менше слугує йому розвагою чи хоча б подразненням.

Був би попит – знайдуться й постачальники. Серед дармоїдів трапляються зовсім недурні, та навіть і творчі люди. Бо дармоїдство явище не генетичне. Дармоїдами стають не тому, що це погані люди, а в силу вже згаданої надлишкової продуктивності успішного способу життя.

За своє досить довге життя я встиг поспостерігати, як українці поступово відмовляються від своєї тисячолітньої селянської культури, яка вже нічого їм не давала, крім страшного рабства-кріпацтва, голодоморів і кривавих репресій. Зарадити цьому лихові вони не знали

як, а хоч би й знали, то не могли. І оце прийшли до того, що сьогодні маємо. І єдина наша перевага перед праїдами – ми маємо МОЖЛИВІСТЬ розібратися, де конї, а де віз. І де батіг. І хто погонич. На жаль, від можливости до дійсности ще далеко.

Але я не про це, а про пісню. Бо воно все однаково. Колосальна споживацька злочинність сучасного способу життя (практично вже всього людства) не виключає колосальної його продуктивности. В мистецтві, зокрема в співі, маємо просто жахливу масу «продукції», в якій немає змісту. Наші сучасні пісні так само беззмістовні, як і спосіб життя, який їх породжує. Вони існують лише заради форми, яка споживається як розвага, подразник або наркотик. Зрозуміло, дуже швидко набридають і замінюються новими й ще новішими.

Не треба далеко ходити – найпоширеніші сьогодні пісні сповнені крику. Ну звісно, не простого крику, а художнього. Коли ця мода тільки починалася (я не добрий знавець, але згадаю Queen з неперевершеним Мерк'юрі та Led Zeppelin), багато хто вирішив, що їхній відчайдушний, пронизливий вокал-вереск якраз і несе нові сенси, є тим змістом, що відповідає бурхливому сьогоднішню. Але далі ця пошесть пішла як вогонь по долині, бо сильнішого подразника для сучасних наркоманів від музики таки важко знайти. А тепер уже стає очевидним, що король голий.

Верещать усі. Увімкніть яке-небудь «радіоєнве», і той несамовитий надсадний крик через кожні п'ять хвилин переконає вас, що ви в форматі. В самісінькому стрімі. Водночас ви зрозумієте, що він уже не несе ні жодного смислу, ні навіть жаданої наркотичної втіхи. Просто верещать співачки й співаки, як коти, яким наступили

великим чоботом на хвіст і повільно повертаються на каблуку. Але вже нікого чомусь не жаль.

А днями показували старий фільм «Щелепи». Я потрапив саме на ті кадри, коли «акула» жувала одного з героїв. Він дуже творчо верещав, і я відразу впізнав той мейнстрім. Аж засмутився, бо нині той мейнстрім перетворився на величезну калюжу, де кожний пуголовок навчився квакати і вважає себе великою жабою.

Та ні, ніяких старих пісень ми, українці, вже не заспіваємо, ні чумацьких, ні косарських. Нам знадобилося 70 років, щоб підхопити пісні советських композиторів, а тепер ще 50 років учимося верещати, як драні коти... все якісь мейнстріми доганяємо... а своє? А ЦО СВОЄ?

Ще деякі пісні найвищого пілотажу

Такі вершини нашого фольклору, як «Ой за лугом зелененьким», «Та не жур мене, моя мати», пісні Марусі Чурай, «Вилітала галка», «Ой у полі древо», «Ой зійди, зійди та місяць на ту пору», «Ой сербине, сербиночку» (кінця списку немає й ніколи не буде, на те вона й народна творчість), потребують не тільки найвищої технічної майстерності (голосу, слуху, гармонійних та ладових навичок тощо), а й неугасимого чуття своєї належності до цих пісень, до їхнього світу, до людей, які їх творили й будуть творити.

Але «найвищим пілотажем» у народному співі я вважаю не тільки, а іноді й не стільки це. Звісно, добрий піснє пасує й розкішний вокал, і витончений, дотепний супровід, і зі смаком підібране поголосся, і артистизм виконавців. А все ж таки всі ми переживали такі несподіванки, коли ніби простенька пісенька, якась тиха, невибаглива мамина колискова, в скромному виконанні, а дістає самої глибини нашого серця. Бо прозвучала вона «під руку», в відповідних обставинах і до відповідного

настрою нашої душі. То це теж найвищий пілотаж. Цим шаманством має володіти не тільки співак, а й слухач. Це така божествена трійця – Пісня+Співак+Слухач, – яка здійснює унікальний, незрівнянний політ. Це зовсім не обов'язково троє людей: може бути й одна людина, й двоє, й цілий гурт, часом навіть великий. Але це все одно НАЙВИЩІЙ ПІЛОТАЖ, він потребує і майстерності (культури співу), і певних душевних якостей, якими природа колись щедро нагородила українців. Тобто не таке вже воно й утаємничене, наше шаманство. Але вчитися треба, і то все життя.

То оце під цю дудку я хочу нижче нагадати читачеві ті пісні, які так чи інакше вразили і вражають мене своєю досконалістю, багатством, красою, а ще й необмеженими можливостями для виконавців – від простого наспівування, нехитрого експромту – до грандіозної хорової, театральної, оперної інтепретації.

Це не обов'язково складні пісні, технічно вони переважно прості, часом на диво прості. Саме показна, позірна простота примушує сучасних аранжувальників та виконавців «щось робити» – прикрашати, розвивати, обробляти, доповнювати пісні, в яких сотнями літ ніхто не смів ні слова, ні ноти змінити чи викинути. Як наслідок, ми сьогодні майже ніде й ніколи не чуємо простого нехитрого, але правдивого виконання. Між тим, усі оті обробки-обделки та модні вокальні засоби безнадійно гублять пісню, передусім її головну ознаку – ГЕНІАЛЬНУ ПРОСТОТУ. Текст дуже часто скорочують, а музику, навпаки, чепурять зайвими витребеньками, і тоді вилонити первісний СМИСЛ пісні стає ще проблемніше, ніж відновити скелет динозавра за другою фалангою третього пальця його четвертої лапи.

«Ой пуцу я кониченька в саду»

Треба знати цю пісню, хоча б текст. Мелодія складна, вишукана й дуже гарна, сьогодні її можуть «потягнути» тільки професійні співаки, але вони зовсім не розуміють, що співають, можете не шукати по ютубах, навіть хор ім. Верьовки слухати – мука смертна. Ото найкраще відкрити пісенник і розібратись самому.

*Ой пуцу я кониченька в саду, (2)
А сам піду к отцю на пораду.
Отець мій по садочку ходить,
За поводи кониченька водить.
Ой на, сину, коника, не гайся, (2)
Щоб ти д'того війська не зостався!
Військо йде, короговки мають,
Попереду музиченьки грають...*

*Ой пуцу я кониченька в саду, (2)
А сам піду к неньці на пораду.
Ненька моя по садочку ходить,
У рученьках сорочечку носить.
Ой на, сину, сорочку, не гайся, (2)
Щоб ти д'того війська не зостався!
Військо йде, короговки мають,
Попереду музиченьки грають!*

*Ой пуцу я кониченька в саду, (2)
А сам піду к милій на пораду.
Мила моя по садочку ходить,
На рученьках мале дитя носить.*

*Ой на, милий, дитину, загайся, (2)
Щоб ти д'того війська та й зостався!
Військо йде, короговки мають,
Попереду музиченьки грають!!! (3)*

Великий текст, а слів насправді дуже мало. Зате які! Характерні повтори від строфи до строфи не просто полегшують вивчення пісні. Вони емоційно й наполегливо відображують метання молодого козака між двома великими силами, двома незрушними скелями, двома наказами: він розривається між обов'язком воїна – і обов'язком батька, коханого, голови сім'ї. І старий батько, й мати випроваджують сина у військо, турбуються, щоб він не відстав, не спізнився, не зганьбив себе й рід ухилянням од служби. А молода дружина простягає йому дитину: куди ж ти, спинися, не кидай нас сиротами!

Обидва накази категоричні. Порушення кожного з них – це або ганьба, або смертельна небезпека всій родині. Як завжди в наших піснях, ніякого навіть натяку на розв'язку, тим більше на щасливий кінець. Це залишено слухачам. Або співакам. А що можуть ті співаки?

Нічого не змогли наші співаки. Найчастіше вони просто передають чарівну мелодію, користуючись нагодою показати свій ще чарівніший голос. У хорових обробках – ще гірше: нудне сповільнене виспівування акордів, що їх понавидумував хоровик-аранжувальник («обробив» пісню). Драму, яка душу рве, не показав ніхто. У деяких виконавців цілком викинуто два ключові рядки: Військо йде, короговки мають, / Попереду музиченьки грають.

А станьте-но на місце козака, молодого батька. Він ще не муж. Він ще геть юний, не звик рубати з плеча, не вміє вирішувати швидко й однозначно, він кидаєть-

ся по пораду... І жодна порада його не втішить. А тим часом – слухайте, слухайте уважно! – за кожною порадю, як судьба, йде, йде, безжалісно насувається Військо. І тут наші співаки пішли врозтіч. Хто співає про військо як щось другорядне, прохідне, а хтось ці рядки просто викидає (?!).

Як можна не бачити, не почути гострої, лютої, вічної актуальності цієї пісні! Її, до речі, любив, обожнював Максим Рильський.

Я не встиг поставити цю пісню з «Чумаками» – виїхав за кордон наш тенор Славко Стус. А іншого тенора знайти не так легко, як здається. Авжеж, це пісня хорова. Більш того, їй би пасував великий хор і симфонічний оркестр, а може велика капела бандуристів. Однак заспіває її одинокий ЛІРИЧНИЙ тенор – ніжна добра душа українця, мало пристосована до ратних звитяг. До тенора приєднуються інші голоси – батько, мати, дружина... Проте щоразу ті зворушливі камерні ансамблі (які там цікаві гармонії, традиційні архаїчні лади просяться!) перебиває звукова громада Війська – воно з кожним куплетом усе ближче, потужніше, страшніше... і в цьому згромадженні відкривається своя, зовсім інша Краса, краса величезної колективної сили, небезпеки, ризику, можливо й Смерти. Саме ці рядки звучать у фіналі, звучать як апофеоз, торжество... Чи як жах, катастрофа? Чи ще якось?

Не знаю. Коли ставиш таку пісню, вона нерідко показує свій характер у процесі роботи й може геть поміняти твої наміри. Але... випробувати цю пісню так і не вдалося. Нащадки, де ви, гей!?

«Ой у полі тихий вітер віє»

*Ой у полі тихий вітер віє,
Ой там козак пшениченьку сіє. (2)*

*Ой він сіє, досіває лану,
Аж виходить дівчинонька з гаю. (2)*

*– Помагайбі, козаче-гультяю,
Виведь мене з зеленого гаю,
Я молода – дороги не знаю.*

У веселішому, аж танцювальному, але трохи придуркуватому варіанті пізніших часів ця дівчина, виявляється, «по гриби ходила», та заблудила, та вирішила там і заночувати, під дубом, а то був не дуб, а козак молоденький, але наша дівка не з лякливих, та давай його тролити (цілком слушно), гультьєм узивати, а він же такий порядний (якого тільки дідька було йому СТОЯТИ в зеленому гаю – не дуже зрозуміло), словом, веселенька жартівлива нісенітниця для легкої розваги. Не сказано, але легко зрозуміти, що дівка, силою обставин, таки заночувала... під тим дубом. Повернімося до першого варіанту.

*– Якби дівка дороги не знала,
Вона б мене гультьєм не звала,*

*А сказала б: «Козаче-соколю,
Виведь мене з зеленого бору
Та й проведи до самого двору».*

Якщо в кінці проспівати ще раз перший куплет, то залишається відчуття, що козак на провокацію не піддався...

Не пошкодуйте 10–15 хвилин, в Інтернеті є обидва варіанти, послухайте й порівняйте. Порівняйте веселу й таки дотепну триндикавку «Ой дівчина по гриби ходила» з давнішою елегійною красою природи, польової роботи, романтичної зустрічі Козака й Дівчини («Ой у полі тихий вітер віє» – поганенько, пластмасово співають її наші народненькі, а все ж чути ту глибоку щирість і доречність кожного рядка, яку рідко стрінеш у сучасних піснях).

Тут ви бачите не опереткову, а правдиву зустріч двох молодих істот. Це не жарти. Це далеко не тільки жарти, це як дві шаблі схрестилися. Могутнє тяжіння протилежних зарядів стримується не менш могутнім Звичаем, який забороняє легковажні стосунки. Наслідки цього протистояння НЕВІДОМІ, пісня не сміє казати, чим закінчився двобій. Бо це таки великий двобій – Природи з Культурою. І коли народ приймає веселий варіант – це перемагає Природа, а коли серйозний – Культура. Для того й виникла людська культура, щоб спляти ріжки надто норовистій людській природі. Он сьогодні щира й довірлива природа українців узяла гору над їхньою таки приохлялою культурою – маємо черговий клопіт і, схоже, надовго.

Я люблю Україну за те, що саме тут виробилась і вже не пропаде без сліду тисячолітня культура такої краси й сили, якої не знайти ніде в цивілізованому світі. Ніде не дінеться сила нашого давнього Звичаю, бо ніхто ще не перевершив досконалости закладеного в ньому несподіваного, парадоксального, неймовірного СОЮЗУ

Природи з Культурою; наш Звичай чекає свого часу. Повернеться повага до Землі, до Матері, до Родини й Роду, до Розуму – бо це Вічні Сили.

Недарма цей світ так затято підважує, товче, душить і виснажує нас – сам він узяв курс на Споживацькі Ідеали (перемогла його природа, а замість культури розцвіла «прагматична» цивілізація – мистецтво потурання тваринній природі людини). Українська культура, а з нею й Звичай, опинилися в ізоляції, проте вмирати не хочуть. І не збираються.

«Козаченьку, куди йдеш?»

– Козаченьку, куди йдеш,
Чи ти жалю не маєш?
– Не плач, не плач, дівчино, не журишь
Та до мого серденька пригорнись.

– Я без тебе загину,
Як ти підеш в чужину...
– Ой не плач же, дівчино, не журишь
Та до мого серденька пригорнись.

– Чи тебе лихо жене?
Бачу – зрадиш ти мене.
– Я вернусь, серденько, восени,
Як упаде листячко з калини.

Ждала дівка навісна,
Мина осінь і весна.

*Нема, нема козаченька та й не чуть,
Злії люди, вороженьки, вже кують.*

*А як жито зацвіло,
Прийшла звістка у село:
Не вертатись вже до тебе козаку –
Заснув в степу він, сердега, довіку..*

Дивовижна, рідкісна особливість цієї пісні – яскраво танцювальна ритміка. Але тільки в другій половині кожної строфи. Ось що про це пише Б. Антоненко-Давидович: «Немов і сама пісня хотіла вирватись із безпросвітньої вічної журби народу й вдарити об землю тим лихом-журбою. Але кінець цієї пісні баба, попри все, виводила сумним, мінорним речитативом...»

Дуже важливе спостереження, але витлумачене трохи по-советськи («Вася, давай нашу!»). Ой немає в цьому «танці» вдаряння лихом-журбою. А є щось глибше, що не піддається перекладу на слова. Це ознака справжньої пісні (хоча їй, схоже, не більше 100–150 років). Це не розвесела кадрили «забудь-печаль», це якась урочиста танцювальна хода, мова якої нам не дуже зрозуміла. Ми скоріш сприйняли б караульний крок військових олов'яних солдатиків, ближчого аналогу в нас немає. Андрій Іванов (чи не єдиний запис виконання цієї пісні) аж ніяк цієї ходи не передає – проте її неважко уявити. Так починаються грецькі сіртакі – але до веселого вихору ритміка тут не переходить. Навпаки, закінчення зовсім сповільнює ходу; танець, як саме життя, завмирає...

«Ой у полі могила»

*Ой у полі могила
З вітром говорила:
Повій, вітре буйнесенький,
Щоб я не чорніла.*

*Щоб я не чорніла,
Щоб я не марніла,
Щоб на мені трава росла
Та ще й зеленіла.*

*Ні вітер не віє,
Ні сонце не гріє,
Тільки в степу при дорозі
Трава зеленіє.*

*Там у степу річка,
Через річку кладка.
Ой не кидай, чумаченьку,
Та рідного батька.*

*Як батька покинеш –
Сам намарне згинеш,
За річкою за бистрою
За Дунай заплачеш.*

*Бодай тая річка
Куширем заросла,
Вона ж мого товариша
За Дунай занесла.*

*Бодай тая річка
Риби не плодила,
Вона ж мого товариша
Навіки втопила.*

Перші три куплети – ні про що... якщо читати їх буквально. Якщо ж увімкнути сприйняття символічних образів, то почуємо благання. Ні, це не гора благає вітер, це щось людське. Повій, вітре. Це потреба якогось оновлення, перемін, життя. Могила – це завжди щось важливе, наповнене змістом, але мертва, покинуте, забуте. І ось могила не хоче чорніти, марніти, а хоче, щоб на ній трава зеленіла. Трава єсть знак божественний. Зелений колір – колір надії... Могила не просить більш нічого, їй досить надії. Але ні сонце, ні вітер на те не зважають. Трава зеленіє, але десь аж у степу при дорозі.

Цей настрій безнадійного благання підводить нас до четвертого куплета, який тепер не здається випадково «пришитим» до трьох перших. Не кидай батька. Ота спокуса, отой степ і кладка через річку – то омана! А батько тут теж не просто сивоусий мудрий чоловік; в заданому символічному ряду він представляє коріння роду, родину, гніздо, землю, яка тебе породила. Не кидай їх, бо буде біда!

Та чи є в світі птах, який засидівся б у своєму гнізді від роду? Чи спинила хоч одна мати свого чумаченька чи козаченька, коли тому прийшла пора вилітати в широкий світ?

І наступний, заключний епізод пісні – як холодний душ жорстокої реальності на надто романтичну голову. Це плаче самотній чумак, що втратив свого побратима. Проклинає ту річку, ту підступну казку, зрадливу долю,

що «поманить, поманить, та й геть полине». Бо то не річка, то саме життя – бистре, звабливе, незбагненне, а в скрутну хвилину безжальне.

Сядьте, заспівайте собі цієї пісні. Це дуже просто: <https://nashe.com.ua/song/8954/notes> Краще в два голоси, по музиці вона така, що це ніби двоє побратимів співають, байдуже, що одного вже немає. В пісні він є. Нот на двоголосся я не знайшов, але це теж дуже просто.

А можна й послухати готовий запис: <https://www.youtube.com/watch?v=Wvudi2tuRYc> Сучасні кобзарі охоче її співають, хоча, схоже, не розуміють змісту («Тільки в степу при дорозі МОГИЛА чорніє»).

Та, наскільки мені відомо, на цю нехитру пісню ще ні в кого не піднялася рука, щоб «обделать» чи доповнити її, таку просту.

А що нам треба від пісні?

(із циклу «Як і навіщо вчитися співати»)

«...нам треба піснями (а пісня, як знаєте, впливає на емоції людини, так як і релігія) формувати образ сильного, багатого, вільного українця!»

Я не вказую автора цитати, аби ні з ким не почубитись за авторські права. Бо цю думку висловлює так багато українців, що... ну, словом, треба щось робити.

Ще наприкінці 90-х я стрів одного вихователя юних пластунів, який щиро мріяв заборонити ВСІ пісні, за винятком патріотичних маршів.

Я вже тоді зрозумів, що треба щось робити, але не знав що саме. Я й тепер не знаю, але за вікном дощ,

робити сьогодні нічого не можу, і «треба щось робити» трансформувалось у «треба щось сказати».

Істинно кажу вам (от шельма, месію з себе корчить): пісня – це не методичний посібник. Якщо ви чекаєте від пісні адреналіну, правильних указівок і негайних рушень посполитих у правильному напрямку, то, вибачайте, ви маєте пісенну культуру собачого рівня: на адреналіні пес чудово підвиває хазяїну, а коли почує серед слів пісні «о борт корабля», то виділить із цих слів тільки знайомий йому «апорт» і прожогом, скільки того адреналіну набігло, рвоне куди бачить, і принесе вам якогось цурпалка або капця (коли б він знав, що таке «кора-бля», то може й шмат кори приніс би від сусідської щепи, бо на корабель не кожному псу сил вистачить). Ви ж похвалите такого вірного пса, правда? І ось, уся наша пісенна культура сьогодні перебуває на такому похвальному рівні, влаштовуються навіть творчі перегони й конкурсні підвивання, для яких зовсім не треба розуміти, що й навіщо співається. Краще навіть співати якоюсь іноземною мовою, тоді адреналін чистіший виходить, без домішок смислу.

І ще істинніше скажу вам: для того щоб вийти з цього рівня на хоч трохи вищий, треба вчитися. Отак як обговорювати диференційне чи інтегральне числення не можна в третьому класі школи, треба спершу хоча б дроби вивчити, так не можна ні слухати, ні співати українську народну пісню, не отримавши попереднього музичного стажу «від маминої колиски до дівочої цицьки». Поки ви не втямте, як співає мамина долоня, батьків пасок, украдений з баштана кавун, захолола картоплина після голодного дня, як співає молода душа, що так страшенно хоче літати, а немає куди, та й крил кат-

ма, словом, поки ви не пройдете курс живих людських радощів і страждань У СУПРОВODІ ГАРНО Й БЕЗЦІЛЬНО СПІВАНИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ, – марна вам справа слухати чи судити такі пісні, як «Ой п'є вдова» або «Ой ходив чумаки сім літ по Дону». Вам залишається тільки підвивати, та й то якщо маєте від природи слух і голос. І, чуєте, це зовсім не біда. Он сьогоднішнє молоде покоління навіть не підозрює (навіть коли кажеш йому – не чує), як його страшно обікрали. Діти, які сьогодні живуть над канавою з назвою «Супій» або «Тікич», поняття не мають, як то їхні діди-прадіди віками теж жили в цих самих місцях, усе літо купалися, а зрідка й топилися в Супої й Тікичі, плавали по них на човнах із гаківницями, ловили там пудових і двопудових сомів, а на берегах громадили гори сїна, пахощі якого всю зиму квітчатимуть їхні двори й коров'яче молоко. Сьогоднішні діти, навіть сільські, нічого цього сном-духом не відають – І ЗОВСІМ НЕ ПОЧУВАЮТЬ СЕБЕ ОБІКРАДЕНИМИ !!!

Отож не розстроюйтесь, коли вас розстроює якась журлива народна пісня. Викиньте з голови, та й усе.

Тільки нікому не розказуйте, ЩО «нам треба» від пісні.

* * *

Восени 199* року запросив мене Володя Купчин у свій знахарський похід Карпатами. Мене мало хвилювали цілющі корінці, але маршрут був урізноманітнений гостинами в людей, котрих Володя колись лікував своїми травами й бальзамами, а крім того, ми з ним любили співати вдвох. Це навіть спровокувало мене взяти

з собою гітару – що цілком себе виправдало, незважаючи на майже невинні осінні дощі.

Останній день мандрів видався особливо невтішним. Находившись по горах і зворах, прибрюхалися ми надвечір до Ворохти, де в санаторії працювала медсестрою давня Володина знайома, котра йому завжди надавала там якусь комірчину для достатньо комфортної ночівлі. Та з'ясувалося, що вона саме того дня кудись поїхала до родичів. Ніхто з її колег на нас не зглянувся. Отам, за містком, люди здають кімнати для «дикунів», ідїть, може хто візьме вас на ніч.

Дош сїяв собі далї, а ми вже присмерком ішли від хати до хати, не маючи жодних гарантїй, що заночуємо бодай у столї. Врештї повезло. Господиня змилювалась над нещасними мандрівцями і впустила у свій двоповерховий будиночок, де відвела нам типову «курортну» кімнатку нагорі – дві койки, одна тумбочка й кілька гвіздків у дерев'яній стїні.

Ми були безмірно щасливі, але мокрі, холодні й голодні. Витягли залишки харчів, я спустився вниз попросити окропу для чаю. На той час повернувся додому й господар. Він сердито буркнув:

– То буде за додаткові гроші. Бо тут нічого даром з неба не падає.

Ми запарили чаю, трохи відігрілись, підвечеряли... а воно ще й рано спати. Тихенько заспівали. Під гітару. Саме в ті дні ми вподобали пісню «Ой у полі могила», то вона нам була як перше кохання. А ще недавно перейняли в Огневого «Ой кряче, кряче та чорненький ворон». А тоді ще...

– Йй-бо, зараз прибіжить ґазда або постукає, щоб платили йому за співи.

Але внизу було тихо, ніхто не гукав і нічого не забороняв. За годину ми наспівалися всмак та й полягали спати, бо вранці мали добиратися до залїзниці.

Тільки-но ми прокинулися й заворушилися, як до нас тихенько постукали. Я відчинив двері. На порозі стояла господиня, тримала в руках тацю, а на таці стояла миска гарячих млинців із сиром і два кухлики свіжої сметани.

– Доброго ранку. Ви ще не снідали? Ви вибачте, хлопці, що вчора так непривітно до вас... Ми з чоловіком цілий вечір слухали, як ви співаєте. Ой же ж як гарно! І пісні такі гарні, ми таких і не чули ніколи. Аж шкодували, коли ви перестали співати.

– То чого ж ви не сказали? Ми співали б вам до ранку!

– Та коли б же знати... А ви тут часто буваєте? Може ще побудете? Ну то коли надумаєте приїхати сюди... відпочивати чи що... то до нас, ми вас завжди поселимо. А котрий же з вас виводив?

Але ми мусили спішити, в кишені лежали квитки на потяг до Києва. Проте ті млинці з сиром і сметаною ще довго грїли нам наші грїшні марнославні душі.

«Там, де Ятрань круто в'ється»

Хто тільки чого не доплїтав до цієї пісні! Так зійшлися в нїй козацька краса й сила, шляхетність і недоля, так усе це лягло на прекрасну, як небо, мелодїю, що кожен чує в цїй пісні себе, свої назаповітніші мрії, найбезнадїйніші сподівання... І досить хоч на граминочку втратити поетичний смак – одразу лїзуть на сцену актуальні проблеми. У кого які.

А вона ж така проста й знаменита! Постежте за логікою тексту – і вам навіки відпаде охота додавати туди патріотичного соусу.

*Там, де Ятрань круто в'ється,
Де по каменю біжить,
Там дівчина, а як зветься –
Козак знає, та мовчить.*

*Дарма, дівко, квітки сієш,
Вони тобі не зійдуть,
Дарма батька-матір просиш,
Бо за мене не дадуть.*

*Бо ти дівчина багата,
Батько й мати в тебе є,
Двір широкий, хата гарна,
А що в хаті – все твоє.*

*А я бідний сиротина
Степ широкий – то мій сват,
Шабля, люлька – вся родина,
Сивий коник – то ж мій брат.*

Шукав в Інтернеті, хотів порадити, кого послухати – а нема кого. Багатьох старих виконавців просто не знайти («Not found»), а те, що пропонується, мало схоже на українську пісню взагалі. В кращому випадку з цієї щирої краси роблять оперну арію. Мабуть, таки запис Оксани Петрусенко на сьогодні найкращий. Хоча там теж трохи втомлюють витребеньки інструментального супроводу. Та й пісня, все ж таки, для чоловічого голосу.

До історії пісні «Їхав козак за Дунай» (18.03.2016 р.)

Був собі козак Семен Климовський.

Жив десь на Слобожанщині. Ніхто тепер не знає, коли він народився, коли вмер; є думка, що прожив він усе 18-те століття, ще й потрохи 17-го та 19-го прихопив. Та воно, може б, не так і важливо, але одного разу склав Семен пісню «Їхав козак за Дунай». Видана в кінці 18-го століття, вона швидко стала популярною, була перекладена й поширена в Англії, Франції, Шотландії та інших країнах, а в Німеччині на її мелодію Бетховен навіть опуса написав! Коли прибукала до наших земель (з самої Росії!), то вже вважалася шотландською (он як!) народною піснею. Своєю її вважали ще кілька народів, зокрема поляки. Тим більше що Тиміш Падуря доклався до неї й написав свій текст – обома мовами, польською й українською, був-бо настільки двомовний, що й сам до пуття не знав, русин він чи поляк. Так чи не так, але мелодія залишилася первинною. Про текст не варто говорити, досить згадати, що Т. Шевченко називав Падурю «мізерним»; за змістом вірші Падури мало відрізняються від Семенового оригіналу, ото хіба неокочирними деталями: «Гей, гей, гей, соколи, обминайте гори, ліси, доли» (в польській версії є ще й «поля», так що не зовсім ясно, де ж тим соколам їхати).

Та значно цікавіше, що було далі. Пісня Климовського благополучно прожила в Україні 200 років як улюблена й загальновідома українська народна, з незначними додатками (Лучче було б, лучче було б не ходить, / Лучче було б, лучче було б не любить...). А невдовзі після

2-ї світової війни хвилею пішла мода використовувати відомі мелодії до нових текстів, а іноді й відомі тексти – до нових мелодій. Майже без винятку це означало «опущення» гарної пісні до якогось пияцького блювотиння або похабного блюзнірства.

Дісталось і Семену Климовському. Не міняючи мелодію (на свою явно олії забракло), українці склали придуркуваті, але веселі триндикавки «Ти ж казала, в понеділок...», яка протягом кількох десятиліть практично витіснила з ужитку «Їхав козак за Дунай». Можна було б припускати, що це така сама культурна диверсія, як і підміна геніальних українських пісень (наприклад, «Розпрягайте, хлопці, коней» або «В саду осіннім айстри білі») московськими троянськими кониками. Але «Їхав козак за Дунай» клятві москалі не чіпали! (Можливо, просто руки не дійшли.)

Натомість завдяки Єжи Гофману в Україну прибули «Гей, соколи», і сьогодні мало хто сумнівається, що це і є найвища кляса! Пікардійська терція так і співає – польською мовою. І це все при тому, що існують історичні документи, які чітко й однозначно підтверджують авторство слів і мелодії Семена Климовського!

Невже не соромно?

Цей допис не залишився непоміченим.

Коментар Василя Живосила Лютого (18.03.2018 р.): «Пан Василь Триліс, безумовно, видатний знавець старовинних пісень. Однак те, що він написав, – це думки, описані мною рік чи два тому і саме з того ж приводу. Шкода, що він не згадав «Копав криниченьку», а відразу приписав Климовському авторство музики «Їхав козак за Дунай». Однак з моєю думкою згодні видатні бан-

дуристи, що знають всі оригінали, а саме Тарас Компаніченко і Тарас Силенко. Ба більше, це не моя особиста думка, це думка нас усіх. «Копав криниченьку» використав Климовський, написавши тільки текст «Їхав козак за Дунай», Падура написав два тексти, Бетховен переробляв, а совки зробили «Ти ж мене підманула». Будь який музиколог ладен це довести» (кінець цитати).

– **Друже Василю!** Це ж не питання, хто з ким згоден, і хто що й кому може довести. Навіть повна згода всього кобзарського цеху не може вплинути на історичну істину, засвідчену в архіві Петра І. Я, правда, того архіву в очі не бачив, але чомусь на нього покладаюсь. Тобто, не сумніваюсь, що «Їхав козак за Дунай» склав таки Климовський. Падуру та його «Соколів» тут можна й не згадувати, бо це вже було значно пізніше.

«Копав, копав криниченьку» – одна з найдавніших українських пісень і таки справді рідна сестра іншого світового шедевру «Їхав козак за Дунай». Складені вони були, так чи інакше, десь у XVII–XVIII столітті й мають усі ознаки ясної барокової музичної культури.

А мені завжди сумно слухати цю пісню. Не тому, що «моя не буде», а тому що сучасні українці ніяк не впіймають цієї краси: тут дивовижне все: і напружена, але з усіх сил стримувана ритміка весільної ходи, і проста, а водночас незбагненно чарівна мелодія, і необмежені можливості експромту в поголоссі, і так само проста, але до сліз зворушлива драма сільського хлопця, котрому залишилось тільки мовчки дивитися, як його кохану до шлюбу ведуть.

Скажу вам, що цю пісню-жар-птицю спіймати зовсім таки не просто. Її оманлива технічна простота провокує до безцеремонного поводження з нею: її або «бацають» у плясовому ритмі, перетворюючи на куплетики до танцю, або, навпаки, втрачають ритміку й тягнуть бідолаху, як kota за хвіст, і кіт мусить верещати, а виконавці ніяк не второпають, чому ж так нецікаво й невесело виходить.

Авжеж що непросто. А це тому, людоньки, що воно вам чуже. Щоб добратися до найкращих струн душевного строю тих українців, треба зішкребти з себе сучасну потворну музику, брехливу манірну поезію, а ще й свій «культурний» гонор.

А от щодо споріднености «Копав, копав криниченьку» з піснею Климовського, то тут є про що подумати. Гармонійна основа в них справді спільна, але це явище досить поширене й про плагіат не свідчить, та й мелодія відрізняється, і то ще більше, ніж гармонія. Проте для людини музикальної будь-яка з цих пісень могла б бути ПІДКАЗКОЮ на створення іншої. З цього я роблю два висновки:

1. Для того, щоб довести, що Климовський «списав» свою пісню з «Копав, копав криниченьку», треба спершу довести, що ця «Криниченька» існувала вже на початку XVIII століття.

2. Навіть якби це могло бути доведено, то тим очевидніше стало б, що й телятко наше, й бичок наш. Тобто виходить, що в цих піснях, як і в пізніших їх наслідуваннях, господарями (авторами) були й є українці. Вони ж, уже в наш час, самі й спаскудили свою пісню до рівня «Ти ж мене підманула». Звернути на це увагу шановного панства й було метою моєї публікації.

Децю про обрядові пісні

Взагалі-то кожна народна пісня (та й авторська, але справжня) може виявитися обрядовою, бо складається й співається як ОБРЯД, як акт причастя. І якщо співак або слухач не причащається, не входить органічною частиною в саму суть пісні, то він опиняється в ролі стороннього, а спроби імітувати причастя є спробами (а то й цілою технологією) обдурювання самого себе, інших учасників та слухачів. За певного рівня невибагливості й нерозбірливості це дурисвітство вдається, але частіше стирчить, як шило з мішка.

На жаль, сьогодні такий «майстерний» спів скрізь домінує, нахабніє й береться навіть до прекрасних народних пісень. Цьому могла б зарадити розбірливість слухачів, та, на жаль, її теж довго шукати.

Саме тому так важливо не просто навчитися співати, а розуміти, навіщо люди беруться співати. А для цього потрібна не так спеціальна музична та вокальна освіта, як освіта загальна. Але справжня.

І чого це ти, діду, так переймаєшся тонкощами співу? Чи немає важніших бід у нашому депресивному сьогодні? Є, аякже. Тільки про кожную з них можна сказати те саме. Хоч яке лихо візьми, завжди знайдеться щось іще лихіше, ще глибше, ще глобальніше. Кожному з нас сьогодні щось болить, і кожному болить по-різному. На те ми й суспільство, а не армія зомбі, охоплених «чуттям єдиної родини». Ну, от мені болить те, як наше суспільство співає. Навіть на найвищому душевному злеті,десь на майдані або на футбольному матчі, масовий спів якщо й нагадує пісню, то хіба тільки ритмікою, та й то

коли вона гранично проста. Мелодії ж ви там не почувате, бо кожен співає в своїй тональності, легко, проте, її міняючи. В сумі виходить якась дикунська «кричалка». Так само співають і наші військові, та й будь-який випадковий гурт. Військових примушує старшина, а випадковий гурт, відчуваючи свою безпомічність, співати теж не любить, ото хіба чарка розв'яже тугу краватку... Зате своє золоте дно тут мають професійні музики-кривляки, для котрих немає й бути не може жодної критичної реакції. Для мене в цьому спотвореному, жалюгідному співі, мов у дзеркалі, яскраво відображуються всі інші болячки нашого роду. Коли людина лицемірно співає, то так само лицемірно вона й говорить, і працює, і воює, і любить. Вона навіть їсть погано. Вона звекає дурити не тільки слухачів, жінку чи начальство, а й саму себе.

Кілька обрядових пісень

«Ой ти, жайворонку»

*– Ой ти, жайворонку, ранняя пташино,
Рано-раненько, ранняя пташино.
Ой чого ж так рано ти з вир'їчка вийшов,
Рано-раненько ти з вир'їчка вийшов?
– Не сам же я вийшов – Дажбо мене вислав,
Рано-раненько, Дажбо мене вислав.
Дажбо мене вислав ще й ключики видав
Рано-раненько, ще й ключики видав
Зиму замикати, літо відмикати
Рано-раненько літо відмикати*

*– Ще ж по горах сніги, а в долинах криги,
Рано-раненько, а в долинах криги!
– А я тії сніги крильцями розмету,
А я тії криги ніжками розтопчу,
І гніздечко зів'ю, й діточок наведу
Рано-раненько, й діточок наведу!*

Немає, не існує кращої веснянки. Цей крихітний пташок нічого не боїться! Прийшов його час, прийшов гострий перелом, коли Зима ще скаженіє, але йде Весна, непереможна й вічна, і ось її вісник і пророк, малесенький жайвір, не злякавшись ні снігу, ні криги, вже співає свою пісню життя. Скільки ж там тих крилець, які ж то ті ніжки, що зібрались розтоптати всю кригу, – а воно, мале, знає свою силу й співає свою перемогу. І переможе! Це ж наша віра, наша поезія, наша молитва!

Цю фантастичну, казкову веснянку співає, має співати, дитина. Без гримас, без жестів, без сюсюкання й манірного «рякання». В сучасних записах багато різновидів манірності, але я зараз, коли вже зачепив, мушу сказати про рякання.

А знаєте, звідки в нас це рякання? Це давній і потужний вплив північних сусідів. У них приголосні р, б, м, п, в, ф часто пом'якшуються, чого в українській мові колись не було, та й сьогодні нашому артисту доводиться добре муштруватись, щоб вимовляти «тебя», а не «теб'я». І ребята, і мясо, і пять українці так і не навчились вимовляти по-московському, а от буряк, рядно і навіть пряники – за милу душу! І таки прижилося це пом'якшене Р! («Ой кряче, кряче та чорненький ворон») Ну то й бог з ним, багато чого приживається чужого в кожній мові, от тільки міру треба відчувати.

Наші артистки дуже часто передають куті меду – рюкають, рюкають, рюкають там, де цього явно не треба робити. Червону рюгу не шукай вечорами... Ряно-ряненько, рянняя пташино... Це називається манірність. Таке собі невинне модне кокетство – щоб привернути увагу. Можливо, в естрадному співі це й прикрашає пісню (особливо коли більше нічим її присмачити), а обрядові пісні, отакі як оця щира, ніжна, пронизлива веснянка, від жіночого кокетства страждають невимовно.

Хоча, правду сказати, чоловіки теж не далеко втекли. Навіть Великий і Неповторний Назарій Яремчук співав: Ой висока крюча, де лежить Тарас. Ну, не так відверто рюкав, а слово «Тарас» і зовсім не посмів зачепити, а все ж...

Та естрада є естрада, там свої закони й порядки, я туди носа не пхаю. А от давні обрядові пісні – це святина вища, ніж молитва і, звісно, вища, ніж естрадна пісня, тож спотворювати їх або використовувати для забави єсть гріх і невихованість. Що, вам цього ніхто не казав? Ну то я ось кажу. Зрештою, маєте й свій розум.

«Стояла сосна серед Дунаю»

Листопад 2021 року... Пізня осінь сльота вкупі з політичною, екологічною й карантинною депресіями накрили вже й мене, завзятого любителя дощів, туманів і самотности. І не поїдеш же нікуди, бо – невакцинований. І не кинешся ж ні до кого в жилетку, бо нічого не отримаєш, крім премиленної мармизьки, що обнімає таку огидну мені роздуту червону валентиночку: «Тримаймося»...

І раптом нізвідки злітає до мене давня-давня і, схоже, древня-древня колядка про сотворення світу!

Стояла сосна серед Дунаю, Дажбоже! (2)
На тій сосонці сив Сокіл сидів, Дажбоже! (2)
Крильцями стрінав, в Дунаєць упав, Дажбоже! (2)
Вийшов він відтам третього року, Дажбоже! (2)
Виніс він відтам трое насіння, Дажбоже! (2)
Перше насіння – чорна Землиця, Дажбоже! (2)
Друге насіння – яра пшениця, Дажбоже! (2)
Третє насіння – зелена трава, Дажбоже! (2)
Чорна Землиця – хліб ізродиться, Дажбоже! (2)
Яра пшениця – для коровайця, Дажбоже! (2)
Зелена трава – для худобоньки, Дажбоже! (2)

І весь день я сьогодні в цій колядці. Ні, це не кіносеріал, не роман, не симфонія чи опера. Це не торгово-розважальний центр і навіть не екскурсійний міжпланетний корабель. Це якийсь такий безмежний і незбагнений казковий простір, де все є, все відкрите мені, все живе, ним можна розпоряджатися як завгодно, а воно від того не спотворюється й не страждає, а лиш відкриває свої нові й нові видива.

Це сказати тільки – колядка про сотворення світу. Насправді це запрошення в зовсім інший світ, у чисту наївну душу отого первісного землероба, де тільки й могла зродитися така краса. Авжеж, сьогодні така примітивна схема побудови Світу може хіба що розсмішити. Будь-який школяр не гірше академіка розгромить оту сосну з сив соколом серед Дунаю – бо звідки та сосна й той Дунай узялися й на чому та сосна стояла, коли ЩЕ НІДЕ НІЧОГО НЕ БУЛО! І куди той сокіл пірнув, і де й що він

там шукав мало не три роки... та нема про що говорити, якась незграбна казочка для зовсім малолітніх-малоумних... А ми тут уже давно й про першовибух чули, і про розширення Всесвіту, й навіть Стівена Гокінґа дехто начитався. Правда, мало що зрозуміли, але він такий пророчий, що ми вже готові повірити: життя на Землі приречене, пора думати, як перебратися на Марс. Чи ще куди. А Земля – це так собі, сміттєзвалище, відпрацьована ділянка. Ось як далеко в цивілізацію залізла вперта ментальність волоцюги-кочівника...

В чиїх уявленнях про Світ більше божевілля – покаже тільки далеке майбутнє, до якого ми не доживемо. Як не дожили справжні землероби, як не дожив і Стівен Гокінґ. Але від землеробів зосталася оця колядка, що тепер рятує мене від депресії, а від Гокінґа – моторошні видива, з погляду сучасної науки дуже правильні, та чорт їм рад, а я чомусь ні.

А я повертаюсь до моєї втіхи, до цієї сонячної колядки, й видужую в ній від нестерпного тягара схибленої цивілізації. І пригадав, як цю колядку співали «Чумацькі діти» – був колись у нас із Валентиною Ковальською в київському Будинку вчителя такий дитячий гурток, який нерідко виступав у концертах «Чумаків». Заспівувало невимовне маленьке чудо в трохи закоротких колготках, які воно, правда, невимушено підтягувало (в неї ще й зуби мінялися – дівка саме росла!), а ще треба було якось упоратися з оцим жахливим рядочком «На тій СоСонці Сив Сокіл Сидів» – а ви спробуйте це виспівати без двох передніх зубів... а водночас про колготки не забути... А ще в самому кінці ряду стояла зовсім дрібнота – троє братів Лузанів, найменший із котрих, здається Іван, розкутою поведінкою й бездоганною, як для

трирічного шибеника, вимовою бездоганно вивчених текстів доводив зал до овацій і гомеричного реготу.

Багато разів я бачив, як люди співали цю колядку – і завжди вони усміхалися. Справді, усмішку неможливо стримати, така світла, радісна, щира ця пісня. Проспівуючи, проживаючи кожний рядок, кожне слово, ви входите в той первісний світ, у саму душу древніх селян – немудрих, нелукавих, доброзичливих. Щось подібне сьогодні можна відчутти, коли вам відкривається дитяча душа.

Все одно, послухайте цю колядку уважно. В Мережі є кілька різних записів, з невеличкими різночитаннями мелодії й різними гармонійними «обробками», але головна суперечність виникла в тексті: інакше й бути не могло, бо коли таку яскраво язичницьку колядку намагається «оприходувати» християнська церква, то внутрішній абсурд такої продукції неминучий. Невеличка підміна – «Дай, Боже!» замість «Дажбоже!» – і маємо типовий рабський маразм. Клянчити щось у бога взагалі недостойно, а тут навіть не ЩОСЬ, а бозна що, от просто дай, боже, а що дати, то й сам бог за таким текстом колядки не допетрає. «Дай, Боже!» – це чисто християнський мем, що ну ніяк не в'яжеться з набагато давнішими уявленнями про сотворення світу, ніж у Біблії.

Один з найкращих (найточніших) записів: <https://soundcloud.com/nastya-melnychenko/no22>

Виразно танцювальний характер колядки зовсім не означає, що її легко танцювати. Я далекий від хореографії, а все ж смію думати, що її взагалі неможливо танцювати. Її ритміка не просто синкопована, вона не вкладається в звичні нам танцювальні схеми 3/4, 6/8 чи навіть 7/8. Можливо, тут застосовувалась якась інша структура обряду, де танець використовувався фрагментарно.

А все ж найбільше душевної роботи потребує такий текст колядки. Ключове питання – про «три насіння». Звісно, тут це символіка, але водночас і проста суворість реальності. Єдиного беззаперечного тлумачення тут бути не може – це яскрава особливість українського фольклору.

Про дитячі пісні

Давно мене непокоїть ця тема.

А річ у тім, що дитячих пісень не існує. Дитинка, яка з мікрофоном у руці співає на камеру, часом дуже пристойно, а частіше з жахливою імітацією ДЦП, для мене вічна й тяжка травма. Дитині співати немає про що (вона ще не доросла до пісні, як не доросла до кохання, до війни, до тяжкої праці...), тому вона мавпує дорослих, часом до огиди – з грайливими інтонаціями й жестами «про любов», або з рішучим запекло-патріотичним виразом обличчя, або й ще з якою личиною дорослих лицедіїв. Але ж це тільки дитина! Навчаючи її мавпувати, кривлятися, співати те, чого вона не розуміє й не відчуває, батьки й музичні «педагоги» прирікають її на таку саму поведінку до кінця днів – що й спостерігаємо на нашій (і не тільки) естраді.

З іншого боку, святе місце пусте не буває. Діти, особливо талановиті й чутливі, все одно співають і будуть співати, і не можна їх кидати напризволяще, прирікаючи на іншу біду – несмак, «кричалки», примітивну дешеву попу...

Який може бути порятунок? Я, як завжди, оглядаюсь на нашу давню етнопедагогіку, тобто – як воно

було в нашому селі, ще коли туди не проникли патефони, телевізори, навушники і всяке таке. Було дуже просто: дітей ніхто спеціально не вчив, вони крутилися під ногами і, кому бог дав, уважно підслуховували, що співають старші, переймаючи все так само талановито, як мавпують і сучасні діти, але з геть іншою свідомістю. Таких явищ, як вундеркінд, овації, гран-прі, всенародна слава не було й бути не могло. А ще менше загрожували дитині «заохочування» з боку дорослих – вокальні студії, вправи, муштра, далі конкурси, вища музична освіта, конкурси, заробітки, конкурси, життя серед святих людського духу, які далеко не кожна доросла людина здатна розуміти та ще й поводитись відповідно хоча б своєму розумінню.

То як же, діду, поратися з дітьми? А знаєте, дуже просто: не «заохочувати». Бо насправду, всі оті батьківські та вчительські заохочування – то є дурне, а часто ще й недоброросове насильство над дитиною. З широким застосуванням свідомого чи несвідомого обману дитини. Ви хочете йому добра, а воно теж любить вас і хоче вам догодити, а між тим до свята святих, до його душі, до його інтимних стосунків з музикою, а особливо з піснею, нікому й діла немає, а хоч би й є, то все одно таїна там велика, й не знати, що з тієї таїни виросте. Я знав десятки музично обдарованих дітей, чиї батьки (я сам до таких належу) не потрапили правильно поведися й віддали маленького бога на подвійні тортури – в школу звичайну та в школу музичну. Одне моє дитя, відмінник, кинуло шкільну музичну семилітку за пів року до блискучого її завершення, а друге чесно доорало ту ниву, отримало Атестата й навіки забуло, яким боком сідати до інструмента. Це ніякі не винятки, це правило!

Винятками є діти, які, витримавши весь музичноосвітній марафон, зберегли в собі інтерес до музики. Це істинні герої. Їх так мало. Їх завжди було й буде мало, то навіщо ж їх так мордувати. А головне – навіщо мордувати тисячі й тисячі непричетних до музики й також ні в чому не винних дітей?

З цього випливає моя концепція укладення пісенного збірника – не дитячих пісень, а пісень ДЛЯ дітей. Це будуть «дорослі» пісні (повторюю, дитячих пісень не існує), але без прицілу на вундеркінда. І найважливіше: на титульній сторінці криком кричатиме епіграф: Не можна ні примушувати, ні заохочувати дітей до навчання! Особливо до музичного.

.....21.....

Як читати народні пісні

Розмова 1

(важливі пояснення)

Весь цей розділ народився разом з 2012 роком на веб-сайті <https://www.pisni.org.ua/>, господарям і учасникам якого я безмежно вдячний не тільки за творчий привіт і затишок, а й за їхню велику загальну роботу в саду нашої пісенної культури. На сайті на сьогодні розміщено вже понад 40 000 українських пісень, чимало які з нотами, текстами, аудіозаписами, кліпами, акордами для гітар, награваннями, коментарями, довідками тощо. Більшість пісень – сучасні авторські, але й народних багато, якби до них хисту та бажання, то на цілий вік вистачить слухати, вивчати й співати. Про цей осередок нашої пісні вже можна писати серйозне наукове дослідження, але я рекомендую всім просто реєструватись там (це швидко й безкоштовно) та й копатися в розсилах скарбів, зібраних ентузіастами.

Як читати й розуміти народні пісні – тема безконечна, і я її зачіпаю, власне, в кожному своєму рядку, який стосується співу. Але тут я хочу присвятити цій темі окремий розділ – як знак того, яка вона важлива й актуальна. А ще – як спроба повести тривалу вільну розмову з незнайомими друзями. Яким я теж дуже вдячний.

Моя розмова про те, як треба ЧИТАТИ народні пісні, почалася... та читач зараз побачить, з чого й чому вона почалася, – і впродовж майже двох років велася переважно як монолог, але коментарі читачів і слухачів, хай і не дуже численні, відчутно допомагали мені формулювати думки та виправляти огріхи. Тому значною мірою весь цей розділ має колективне авторство; імена серйозних учасників я тут відтворюю так, як вони були представлені в наших дискусіях. Зокрема я там значуся як ДідВасиль – то хай так і буде, це єдиний мій титул, який ні в мене, ні в сучасників не викликає сумніву.

Нижче подано всі варті уваги тексти цих дискусій, із зазначенням авторів. Поправки для цього видання я вносив мінімальні й несуттєві, аби лиш краще пристосувати тексти до ширшої читацької аудиторії.

Розмова 2

ДідВасиль, 07.01.2012 11:33. Слухати українську народну пісню – це приблизно те саме, що книжку читати. Можна все до останньої букви в книжці прочитати (що правда, ніколи не знаєш, котра буква в пісні остання) – а ні, то можна ж тільки малюнки дивитись.

Зараз така мода, щоб дивитись малюнки. Іноді цього достатньо – «читач» отримує повне задоволення, навіть коли абетки не знає. Правда, таких пісень у нашому фольклорі небагато, і тому стрімко розвивається сучасна пісенна культура, виразно відмінна від фольклору: в ній рішуче переважають «малюнки», для сприйняття яких майже не треба вміти читати; навіть професійним бардом можна стати, маючи за душею відчуття ритму 2/4 або 3/4 та три акорди в тональності власного голосу. Мені це так нудно, що я давно повернувся до народних пісень. Там, окрім малюнків, є що читати!

Проте виникла інша халепа: невдовзі я побачив, що мені немає про що говорити з моїми земляками – вони не читають і не вміють читати наших пісень! Це жаль, бо серед них, земляків, є немало здібних, навіть талановитих, але вони так виховані, що просто НЕ ЗНАЮТЬ, як поводитися з народними піснями. Вони як діти: люблять розглядати малюнки, але навіть не підозрюють, як багато краси заховано в незрозумілих їм літерах.

Однаке діти ростуть – і якщо ВЧАТЬСЯ ТАК, ЯК ТРЕБА, то скоро переходять до читання, і тоді вже малюнки їм майже не потрібні.

Отже я хочу поділитися своїм досвідом читання пісень, так само як кожній людині кортить поділитися своїм досвідом сприйняття краси («Подивись, який гарний красвид!»). Трохи непокоїть мене неминуче роздратування окремих читачів, котрі почуються ображеними моїм зверхнім тоном, але на те є рада: то нехай не читають. А решта, я сподіваюсь, розуміють, що це не зверхній тон, а великий досвід. І велика любов до нашої пісні.

Словом, запрошую до фольклорної *медитації*. Слово це латинське, і означає воно підготовку. Я б замінив

ним слово «репетиція» – теж латинське, але значно бідніше, бо означає всього лиш «повторення», тобто лиш найтупішу, найпримітивнішу, але ж і найнеобхіднішу частину священного процесу навчання. А медитація – це те, що відбувається на півдорозі від «сказано» до «зроблено». Можна дорогу скоротити – викинути медитацію – але тоді виходить за народною наукою: що швидко робиться, то дурне вродиться. На жаль, сьогодні побільшости нашу народну пісню саме так і слухають, саме так і співають. Швидко-швидко. Бігом-бігом. Коротше. Веселіше. Отож про це все потрібна розмова. Потрібне певне навчання.

Медитація – це не просто підготовка. Це слово означає також «роздум», «зважування», тобто процес навчання стає повноцінним, бо включає УСВІДОМЛЕННЯ.

А тепер до діла. Прочитаймо одну дуже популярну й досить просту пісню: **«По садочку ходжу»**. Така вона мила й зрозуміла, що всяка душа її сприймає беззаперечно як *свою* – кожного зворушує проста й прекрасна проблема кохання, якому щось стоїть на перешкоді. Хлопець любить дівчину (вона його, до речі, теж), але його премудра й практична мати, а ще зміючки-сестри, не бажають такої невістки. Якої? Не дуже зрозуміло, чим вона їм не догодила, але не бажають та й годі.

Ходить хлопець по садочку, кониченька водить, виє, як сірко на місяць. Безвихідь. Тільки тебе одну буду вік кохати...

І ось тут – увага. Не так давно цими словами пісня й закінчувалась (є запис її виконання І. С. Козловським, легко знайти в Інтернеті), але для народу це було нестерпно, і народ почав складати подальшу долю закоханих. Два запитання:

1. Чому далі йде так багато варіантів тексту (в Інтернеті знайдете принаймні три або чотири)?

2. Який з варіантів най-най-най(кращий, правдивіший, змістовніший, глибший, ...)?

Леся, Івано-Франківськ, 09.01.2012 16:48

Діду Василю, дороженький! Не спонукайте до непотрібного аналізу! Народну пісню треба вбирати в себе, як губка, на рівні підсвідомому і відчувати нутром усе багатство мелосу. Слова – вони завжди щирі, але інколи бувають просто слова, якщо не покласти це все на мелодію. Український мелос є неповторним, навіть деякі з народностей щось звідти «крадуть». Але ті, хто не вміє читати українських пісень, того потрібно вчити читати не з аналізу фраз, а з літер, як це робить звичайна абетка.

Спочатку показати малюночок, потім показати літеру А... Доки дійде до Я, учень знудиться. Між А і Б треба розповісти смішний анекдот, між В і Г запропонувати розіграш призив, між, допустимо, Р і С – грошовий бонус на якусь мобілку, і так аж до останньої літери. Отак і зацікавите, бо життя пішло вперед і ТелеБачення з його аферизмом є сильнішим, а Ви так відразу подумали, що всі кинуться читати народні пісні. Їм би взагалі навчитися щось читати, окрім дешевих пліток в інтернеті (навіть газети в прольоті, не те, що якісь ноти якихось пісень, тим паче народних...). Я про це кажу, бо багато спілкуюся з молоддю. Народні пісні мало хто любить, і я їм не нав'язую цієї любови, але потихеньку щось показую, зовсім непомітно... Маю успіхи!..

...Але Ви пишіть! Думаю, що багатьом і, зокрема, мені це багато допомагає і дякую Вам за Ваші коментарі до всіх тем на форумах!

Макоша, Верховина

Щось ви не те пишете... Навіщо ви примушуєте не-вігласів лізти у національний скарб?!.. Вони вже й так нагадали добряче! Треба вам, щоб ще гірше нагадали?!..

Хто любить народну пісню, того не треба нічому вчити, а хто не любить, хай буде якнайдалі й не лізе сюди, бо як полізе, це виникне нова карамелькова брехня для новоспеченого «гламуру». Досить того, що вже загадили Карпати каналізацією на турбазах на кшталт Буковелю (колись з наших потоків воду можна було пити, а зараз навіть хідника не попереш...), а ви ще й закликаєте бидло до нашої пісні? Та вони на цьому бізнес побудують! Вже й так побудували, що нема чим дихати. Поїзди з Дніпропетрівська тут матюками смердять і лазять усякі товстяки у костюмах кольорів фломастеру (у нас же люди стрункі і невеличкі!), шукають банкомат, культурне установа, хочуть пожертви суші (суша в Сахарі) і матюкаються на маму невідомо за що (опісля зрозуміла, що це у них приправа до будь-якої розмови).

Дідусю Василю! Не кличте їх до любови до нашої пісні, нехай собі катають свій тюремний шансон і не лізуть до нас ні за чим (вже шмигали тут усілякі з диктофонами...). Вони ж несуть сюди біду й горілку, а в нас люди ще живі і жива пісня!

Просто від учора приїздила у Верховину... Сумно і незатишно...

ДідВасиль, 09.01.2012 21:35.

пп. Лесю й Макошо!

А я ж не до бидла, я до вас звертаюсь. Бидло собі хай пасеться, а ми поділимося хто чим багатий. Ви вмієте читати пісні? Якщо не вмієте, то будемо читати разом, а

якщо вмієте, то чому ж ви не дочитали «По садочку ходжу»? Запевняю вас, це дуже цікаво. Принаймні краще, ніж голосити над сумною та незатишною Верховиною.

Приносити й складати на купу пісні, а то ще й розкладати їх по поличках – діло, безперечно, хороше й потрібне. Та хіба в тім печаль, що ми мало пісень склали? Навіть того неупорядкованого пісенного багатства, яке вже закорковане в грамплатівках, нотах, на плівках і дисках, не вистачить життя, щоб бодай переслухати. Тільки в тім-то й печаль, що ніхто не слухає й не співає. А коли співає, то молоко скисає й мухи дохнуть від того співу.

І якщо чекати, коли наші діти почнуть «як губка всмоктувати пісні на рівні підсвідомости», то те саме буде й далі. Ще й гірше.

«Чи ти діточок непевних звичаю не **вчила**? Таких фундаментальних речей, як звичай, мова, совість, треба навчати, інакше здичавіння прогресуватиме. Питання в тому, **кого навчати і як навчати**. То я оце побачив, що навчати треба всіх, хто до навчання здатен, інші сюди й не заглянуть, не бійтесь. А як навчати – та я, як і ви, теж не знаю. Але думаю, що цей сайт створений не тільки як формальна база даних. Саме тут і треба виробляти методик; а покладатись на стихійне всмоктування пісні нутром... ой, дівчата, не будьте ледачі.

Леся:

«По садочку ходжу» найкращий варіант мені сподобався, де дівчина відповідає матері нареченого, що свого коня має. А це суттєво?...

ДідВасиль, 11.01.2012 13:59.

Та це ж найсуттєвіше!

«Слова – це боеголовка, музика – ракета-носій» (старовинна народна мудрість).

Мене довго мучила загадка: чому автентичні носії віддають беззаперечний пріоритет словам піснї, а разом із тим співають так, що жодного слова не розбереш? Врешті зрозумів: кому треба, той слова давно знає, а кому не треба, то таки й не треба.

В нашій справі ця діалектика не годиться: тепер мушиш кожную пісню **показувати** людям, ще й з усіх боків, ще й пояснювати, як дітям. І це працює, і це варто робити, не впадати в гординю.

З цієї позиції легко зрозуміти, чому сучасні піснярі так люблять, щоб інструменти ревіли, а голос «купався в музиці». А що тому голосу ще робити, коли немає чого сказати? Коли слова такі жалюгідні, що краще їх утопити, ніж людям показувати?

Народній піснї є що сказати, у неї є чого навчитись, але це творчість високого духу, до неї потрібна підготовка, певний рівень культури. Треба вміти читати й між рядками...

п. Лесю, Ви назвали не найкращий варіант «По садочку». Але й не найгірший. Чи не могли б Ви пояснити Ваш вибір? А може й ще хтось поділиться думками. Я й своє розуміння додам – та так помаленьку й прочитаємо пісню.

А для повноти розмови прослухайте цю пісню у виконанні Надії Боянівської та Володимира Самайди. Зверніть увагу на дикцію, вимову. <http://www.pisni.org.ua/songsfiles/2212624.html>

Леся, Івано-Франківськ, 13.01.2012 20:57

Я зізнаюсь, що не вмію читати між рядків. Не можу пояснити свій вибір в даних варіантах «По садочку

ходжу», просто найбільше сподобалося саме те, що вибрала.

А от «...чому автентичні носії віддають беззаперечний пріоритет словам піснї, а разом із тим співають так, що жодного слова не розбереш?» а це тому, що не для сцени вони співають і не для слухача, а співають для серця і для душі.

Запропонований Вами запис піснї чудовий, душевний і приносить задоволення, але це ж така сама гра на слухача, а пісня повинна бути своєрідною медитацією, мантрою, раз Ви вже беретеся читати її «між рядків».

ДідВасиль, 14.01.2012 07:41

З Добрим Старим Новим Роком, товариство! Та вже ж і з Василем! А вийшло так, що п. Леся ще й за Меланку буде – Ви не проти, п. Лесю?

Отже засіваю. Між рядків – це потім, спершу треба прочитати самі рядки. Найперше для закінчення з'явилися рядки *Матір перепрошу, сестри переможу, приведу дівчину, як червону розу*. Це такий собі самовтішний варіант у совковому стилі: солоденький оптимізм без будь-яких на те підстав.

Куди цікавіше, коли сама дівчина вирушає свататись! І от тут треба знати, що був на Україні такий звичай – у певних ситуаціях свататись могла й дівчина. І ось вам справжня поезія на такий випадок:

*Вийшов місяченько
З двома зірочками,
Вийшла дівчинонька
З двома дружечками.*

*Прийшла дівчинонька,
Стала у куточку:
– Прийміть мене, мамо,
Та й за невісточку.*

І тут треба вже трохи читати між рядками. Звичай забороняв відмовляти дівчині! І логіку, і велику гуманність того звичаю можна зрозуміти: на такий крок дівчина зважувалась тільки **в певній ситуації**, до якої був причетний і молодий лицар.

Поки він там по садочку ходить, у хаті розігрується справжня драма. Мати не може прийняти цю невістку («...щоб оця... мого сина... піддурила... спокусила... на пузо взяла!»), але не може й відмовити. Єдиний вихід – відкупитись:

*На тобі, дівчино,
Коня вороного,
Тільки відступися
Ти від сина мого.*

Далі знову йдуть різні варіанти. Як на мене, то найдостойнішим є той, де молода показує старій свої кігтики:

*Я на Вашім коню
Нігди не поїду,
Але з Вашим сином
Де схочу, там піду!*

Різка відсіч – але цілком пристойна, бо мати таки принизила дівчину своєю пропозицією.

Боянівська й Самайда хоч і в студії співали, але справді «на слухача», і немає в тім нічого осудного. Послухайте мелодію (це теж важливий компонент читання пісні): типовий прилизаний австро-угро-польсько-німецько-галичанський вальсик, абсолютно не підходящий до медитації, хіба що до танцювальної. Отже, тепер цей жанр скоріш тяжіє до співаної поезії чи нехай до романсу – принципово публічних способів самовираження.

Взагалі, спів *не на слухача* – це трохи міф, слухач завжди є, бодай уявний. Інше діло, що певні пісні так заворожують виконавців, що ті забувають про слухача. Здається, «По садочку» – не з таких.

Дуже важливий куплет «Вийшов місяченько...», на жаль, відсутній у виконанні. Він відкриває другу частину драми, надаючи їй серйозного, «космічного» звучання. Без космічної підтримки, без двох зірочок-дружечок те дівча було б просто жалюгідним, та ще й у куточку. А з цим концептуальним куплетом стає зрозумілою й виправданою така ніби зухвалість дівчини: вона не сама йде клянчити свою долю, а сповнює звичай; вона в своєму праві, і вона в своєму **обряді**! Хоча, зрозуміло, їй дуже нелегко, бо й вона має свою частку вини в тій драмі.

Юрій_К., Львів, 15.01.2012 03:46

З цікавістю стежу за Дідовими роздумами, бо й сам люблю отакі читанки з заглибленням у підтекст, адже без вдумливого проникнення у зміст пісні сприйняття неповноцінне. Красивий образ дівчини, це вам не сумирна безмовна Маргарита. Скромність скромністю, а характер та воля... така й за себе постоїть, і дітей виховує не боязкими тишками, а волелюбними козаками,

теж не боягузливого десятку. І деспотизм свекрухи та неприязнь сестер навряд чи зігнуть отаку молодицю.

ДідВасиль, 15.01.2012 09:16

Дякую, п. Юрію, за влучний коментар!

Про цю пісню ще хочеться сказати, що це свого роду камертон, по якому молодь вивіряє свою поведінку. Вільне кохання існувало завжди, але завжди «регламентувалося» звичаєм. (Окрім сучасного, яке, втративши всяку шану що до батьків, що до звичаю, вже мало чим відрізняється від розпусти.)

Ось до цього ще архаїчний документ:

*Покладу дощечку вербову, вербову –
Час нам, дівчата, додому, додому.
А ти, Ганнусю, зостанься, зостанься,
З молодим Іванком звінчайся, звінчайся.*

Ця язичницька «дикість» – зовсім не розпуста чи безкультур'я. Навпаки. То справжнє, первісне **вінчання** (сьогодні й вінчання, й вінки – популярні атрибути, але мало хто розуміє їхню законодавчу сутність). Вінчання серед чистої розкішної природи, без свідків, без попів чи жерців, без батьків, – це була найсвятіша обітниця одне одному, коли свідки справді ні до чого, бо обман немислимий. Той звичай скидати з себе сексуальні заборони саме в Купальські ночі мав не тільки практичне значення (діти, народжені в березні, в Велокодній тиждень, мають найбільше шансів на здоров'я й душевну міць серед усіх інших); той самий звичай навіки закріплював за молодятами обов'язок вірності, і порушити його означало порушити волю богів, а що, мабуть, ще

серйозніше – волю суспільства. Бо, власне, звичай – це й є воля суспільства.

І сьогоднішня відмазка молодих (і не дуже) «вільних-цивільних» коханців, що, мовляв, щО там той штамп у паспорті значить, це нас тільки принижує! – це чисте лицемірство людей, які насправді просто панічно бояться брати на себе обов'язки.

Наш фольклор, як ніякий інший у світі, є безцінною скарбницею Звичаю – того неписаного регулятора людських стосунків, який єдиний здатен утримувати високий лад у суспільстві, але, на превеликий жаль, Українцями ж самими й занехаяний. І раз уже зайшла ця тема, то я звернусь до іншої пісні – це вже пізнішого покрою,десь 17–18 (можливо й 19, хоч і малоймовірно) століття:

«Ой у полі вітер віє»

*Ой у полі вітер віє,
А жито половіє.
А козак дівчину
Та вірненько любить,
А зайнять – не посміє.*

(останні три рядки повторюються)

Класичний заспів – два «пейзажні» рядки, які нібито сюжету й не стосуються. Нібито. А насправді вводять у храм під відкритим небом: жито половіє (набуває такого кольору, що й передати іншим словом годі), половіє саме тоді, як цвіте, а коли по ньому ще й вітер хвилі гонить – можна вмерти від краси. Пора цвітіння жита – це червень, це ті самі древні Купальські дні, найбуйніший розквіт усього живого, коли Ярило мало не силоміць примушує до кохання, єднання, продовження роду!

І Козак теж не може бути байдужий до Дівчини, і не просто любить її, а вірненько любить! А от зайнять не посміє...

*Ой тим же ж він не займає,
А що сватати має,
Ой да тим же ж він
Та й не горнеться,
А що слави боїться.
Ой да тим же ж він
Та й не пригорнеться,
А що слави боїться.*

Зауважте невеличку зміну в тексті при повторі – це характерна для наших пісень гра синонімів, прикраса – але й змістовний акцент – у пісні. Взагалі, це пісня Подніпрянщини – серця України, серця нашої самотності. Пісня розмальована не тільки текстовими іграми, а й дивовижними мелодійними візерунками, від яких дух перехоплює, в тому числі й фізичний дух: її не так просто виспівати в повноцінному варіанті, тому редактори й співаки тут нерідко «зрізують кути».

Грайливість мелодії нітрохи не заважає могутньому, широкому розспіву – тут і безмежний простір, воля, краса, але тут і вся складність людських взаємин. Думаєте, все так гарно та доладно? Ні, це була б неправда. А фольклор – це сама правда:

*Сидить голуб на дубочку,
А голубка на вишні,
Ой скажи да скажи,
Серце дівчино,*

*А що в тебе на мислі?
Ой скажи, признайся,
Серденько дівчино,
А що в тебе на мислі?*

Все той самий Звичай диктує й стратегію дівочої поведінки: нізащо не відкривай усю душу козакові. Мало що. Ще здумає собі щось...

В одному з варіантів дівчина сама переходить у «контратаку»:

*Сидить голуб на вершечку,
А голубка на купці.
Ой скажи, ой скажи,
Серце козаче,
А що в тебе на думці?*

Бо на думці може бути зовсім не те...

І ось ця гра дивної краси в двох перших куплетах та прихованих думок і мотивів – у двох наступних і відображує повнокровну правду життя. Але, на відміну від попередньої пісні, тут вирішальну роль грає мелодія. Один із шедеврів Українського фольклору, вона вносить у простий, майже банальний сюжетик нестримну повільність почуттів – здоров'я, кохання, небезпечну й таку солодку, вічну гру двох великих природних Сил.

Микола Частій і Оксана Петрусенко, як на мій смак, найкраще (а все ж недостатньо) передали і красу, й силу, й простір цієї симфонії для двох... Баритон і сопрано, Дубок і Берізка (або Ліана, що його обвиває, але йому не піддається), Сила й Краса... і безмежне поле Жита-життя, що цвіте й грає хвилями!

«Ой у полі вітер віє» М. Частій та О. Петрусенко записали ще в 1930-х роках. Я вважаю цей запис справжнім шедевром Української музики й поезії, шедевром виконання, а ще до того в Мережі подано й прекрасний відеосупровід (рідкісне явище!): www.youtube.com/watch?v=CXsWezj_q-o

Чому нічого подібного не створено після них?

Придивіться до відео (не знаю, звідки цей сюжет, мабуть із якогось кіно?). Замість широкого поля, простору, вітру, житніх хвиль, дуба, вишні... бачимо тихий вечір, човен, латаття, двоє закоханих... і більш нічого?

А більш нічого й не треба. Все воно є в пісні, навіть дублювати. З усієї пісні взято під мікроскоп тільки два головних слова: «вірненько любить». Зате як взято! Жодних ознак такої модної ветеринарної еротики, а разом із тим яка еротична краса, які вони обоє гарні, молоді, дужі, вірні – тільки десь-десь набіжить легка хмарка сумніву чи страху, та й знову сяє, кипить, вихлюпується кохання. А сидять на віддалі... Придивіться до їхніх облич – там багато чого можна прочитати. У неї – щастя, енергія, радість, довіра... іноді осторога... А він – лицар, та й годі; але його прекрасне обличчя неважко уявити зовсім іншим – хижим, насмішкуватим, байдужим, жорстоким. Врешті, це досить типова життєва ситуація, вона могла б бути навіть банальна – коли б не пісня. Саме пісня тримає нас у полоні, саме вона показує найбільшу красу, підказує найголовніші тлумачення.

Найдивовижніше те, що слухаєш пісню раз, і другий, і десятий, у різний час і з різним настроєм, і щораз вона відкриває якісь інші куточки душі...

Оксана Петрусенко – це велика богиня Української пісні, дарма що напівросіянка (навіть у цій пісні проска-

кують «московізм» – до речі, хто-небудь їх помічає?) – все їй прощається за такий душевно щирий і технічно досконалий спів.

Леся, 17.01.2012 20:11

До Діда Василя хочу звернутися: «читати між рядків» дуже цікаво, і за це хочу подякувати, але це можливо, коли знаєш народні обряди. Діду Василю! Дякую за Ваші підказки, але мені потрібно перш за все вивчити звичаї мого роду, а вже потім звертатися до світових стилів. А ще я б хотіла «ще щось почитати між рядків».

Dido, Україна

Дуже цікава тема, от тільки жаль, що більша частина нашої молоді не читає цього і не співає народні пісні, а просиджує в барах весь вільний час...

ДідВасиль

п. Лесю, не ставте собі психологічних бар'єрів. Народні пісні для того й існують, щоб учитися звичаїв (звичай і обряд – це різні речі; пізнайте, зрозумійте звичай – обряд сам прийде). Учитися наших звичаїв і наших пісень ніколи не пізно й не соромно, але трохи складно, бо цей простір дуже захарашений сміттям. Тим цікавіше!

Один китаєць недавно сказав (правда, зовсім з іншого приводу): «Нам зараз краще, ніж будь-коли, бо справи наші такі погані, що далі вони можуть тільки поліпшуватись!»

І до п. Dido.

На молодь у барах нарікати не варто. Це жертви своїх батьків і вчителів. Якщо вже шукати винуватих, то в

старших поколіннях, але шукати винуватих – то не наш звичай...

Для повноцінного читання народних пісень треба напрактикуватися добре стежити за головними компонентами пісні:

1. Слова
2. Мелодія
3. Виконання

Перші два компоненти священні. Змінювати їх мають право тільки геніальні люди Української культури. Мені з таких людей відомий тільки М. Леонтович. Є й інші (хтось же, наприклад, розвивав пісню «По садочку ходжу» після того, як її співав І. С. Козловський!), але ці інші зазвичай залишаються невідомими. Але є, і то дуже багато, таких, хто безцеремонно влазить і в текст, і в мелодію, калічить їх (не підозрюючи про те), ще й за свої авторські права очі видряпає. Ну, то біда, і нема ради, хіба чекати, поки те сміття спливе рікою часу.

А от третій елемент – виконання – цілковито в розпорядженні виконавців. Є тисяча способів передати голосом одну й ту саму мелодію з тими ж самими словами – і щораз буде щось нове, інше і не обов'язково гірше.

Культура читання пісні полягає в тому, щоб належно почути всі три компоненти, надаючи їм відповідної ваги. Так ось тут секрет такий, що в різних піснях різна, дуже різна питома вага кожного з трьох компонентів.

Скажімо, та ж сама «По садочку» – виразна співана поезія, тут слова – головне; але й мелодія її гарна: хоч і проста, а відповідає текстові ідеально. А от виконавці...

Я ще можу зрозуміти Козловського – він співає давніший варіант мелодії, і той варіант багатший, цікавіший

саме як музика; до того ж і текст там коротший і простіший. Тому використовувати таку пісню для того, щоб голос свій показати, більш-менш природно. І все одно, за всієї поваги до Козловського, важко слухати, як він малюється з своїм голосом. Голос прекрасний, вимова бездоганна, але саму пісню, саму її душу ота манірність просто вбиває. Нї, він не душу вклав у цю пісню, він вклав у неї свою самозакоханість. Тим сумніше, що вклав на найвищому рівні технічної майстерності.

Мене можуть не зрозуміти молоді, бо тепер манірність стала неодмінною складовою виконання не тільки сучасних, а й давніх пісень. Сучасні пісні на те цілком заслуговують, оскільки самі собою зазвичай нічого не варті, і лише кривляння виконавців може надати їм якщо не змісту, то хоча б видимості. Тому, власне, й сформувалась у нас культура публічного кривляння.

Інша біда – коли гарну пісню розпинають на безжалісній одноманітній «мінусівці».

Ось чому я віддав перевагу Боянівській із Самайдою: у них власний супровід (бандура й гітара) й мінімум брехні.

Розмова 3

20.01.2012 09:43

«Вилітала галка»

*Вилітала галка з глибокого балка,
Та вилітала друга з зеленого луга.*

«Нейтральний» заспів – пейзаж, деталь, епізод, вихоплений із реального природного оточення, – може нести в собі чіткі символи наступного змісту пісні («Ой наступала та чорна хмара»), а може й не нести. Як ця галка, а за нею друга, стосуються життя жінки в чужому краю? Може й ніяк, але співати про свій біль якось не годиться відразу. Потрібна підготовка душі. Задивитися на білий світ, забути на мить свою тугу.

*Сіла-впала галка на високій сосні
Та й на високій сосні, на гілці розкошній.*

Але ця зрима картина не дає забуття, навпаки, кожною дрібничкою щось нагадує, ятрить серце. Тут можна шукати символів-паралелей. Можна, але навіщо? Що з того, що жіноча доля чимось схожа на галку, яка вилетіла з рідного гнізда? І сіла на високій сосні, на гілці розкошній? Мабуть, і жінка високо злетіла та сіла в розкошах – а щастя немає:

*Не хилися, гілко, бо й так мені гірко,
Та не хилися, сосно, бо й так мені тошно.*

*Тошно сиротині на чужій країні
Та на чужому краю, де роду немає.*

Туга за родом, за рідним гніздом – природне й зрозуміле почуття, але саме собою воно не могло б породити такої щирої й пекучої краси-поезії, від якої набігають сльози:

*Тільки в мене роду – два братіки зроду,
Та й ті прибувають аж третього году.*

*Ой приїдьте, братці, у неділю вранці,
Та сядемо, братці, на тисовій лавці.*

*Та й сядемо, братці, на тисовій лавці,
Та вип'ємо, братці, горілки по чарці.*

*Чогось мені, братці, горілка не п'ється –
Та коло мого серця як гадина в'ється.*

*Совила гніздечко, де моє сердечко,
Та й совила двоє, де серденько моє.*

Ні, тут не сама лише туга за родом. Ось уже й брати приїхали, вже й по чарці хильнули, та щось та горілка не гріє. Далі слова мені не відомі, а можливо їх і немає. Вони, власне, не потрібні. Зрозуміло й без них, що біда жінки глибша, ніж просто розлука з родиною. Бо, зрештою, кожній жінці приходить час залишити батька-матір, попрощатися з двором, а може й з селом, та будувати нову сім'ю, нове життя.

Видно, не будується.

Характерно, що текст пісні дуже невизначений, нечіткий, у ньому дуже мало фактів. Відповідно, велике поле для фантазії. Навіть ні словом не вказано, що йдеться про жінку – можна уявити собі й чоловіка чи хлопця на чужині, в наймах.

Отже, тут текст – більше символ, ніж сюжет. Саме такі пісні, де текст не потребує особливої уваги, нерідко

виявляються геніальними своєю мелодикою й багатоголоссям. Це по-своєму логічно: коли слухаєш чи співаєш таку музику, надто насичений текст заважає музиці. Будь-який аналіз мелодії та гармонії тут безсилий – таку музичну магію треба просто слухати.

Цю музику, це багатоголосся – варто послухати: це шедевр Полтавщини-Слобожанщини, це музична сила, без якої ті слова залишилися би звичайним скиглінням...

ДідВасиль, 21.01.2012 09:32

«Ой не пугай, пугаченьку»

Микола Частій – зовсім не випадковий партнер Оксани Петрусенко. Це стає зрозуміло, коли послухаєш його запис «Ой не пугай, пугаченьку»: <http://www.youtube.com/watch?v=CtYN0rQzv40>.

На платівці вмістилося тільки три куплети (та й не сприяла епоха таким пісням), але ось повний текст, і мисленно можна доспівати цю трагічну козацьку пісню-думу 17-18 століття до кінця:

Ой не пугай, пугаченьку (2)
В зеленому байраченьку!

Як же ж мені не пугати? (2)
Кругом гори та й байраки,

Ніде ж мені гнізда звити, (2)
Ще й діточок розплодити.

Ішла вдова долиною (2)
З маленькою дитиною,

Сіла вдова спочивати (2)
З своїм сином розмовляти:

– Ой, сину мій малесенький, (2)
Де ж твій батько ріднесенький?

Сидить орел над водою, (2)
Розмовляє з удовою:

– Не плач, вдово молодая, (2)
Бо я твого мужа знаю,

Бо я твого мужа знаю – (2)
Тричі на день одвідаю.

І снідаю, й обідаю, (2)
Ще й третій раз – вечеряю,

На кучері наступаю, (2)
Очі з лоба видираю.

Частій співає саме так, як треба співати наші пісні, – просто, щиро, без витребеньок. Він показує не себе, не свій голос, а пісню. Жаль, мало прожив чоловік (десь років 57), мало про нього й пам'ятають, а таких виконавців народної пісні більше й немає.

Не знаю, чи співав він до кінця цю пісню (та безумовно співав, тільки...). Але послухайте запис і покладіть перед очима весь текст: та в тих трьох куплетах уже чути всю наступну історію вдови з дитиною...

ДідВасиль, 22.01.2012 08:29

«Летіли лебеді понад став»

*Летіли лебеді понад став, (2)
Просили водиці – я не дав! (2)*

*Вдарили крильцями по льоду,
Збудили дівчину молоду.*

*Уставай, дівчино, не лежи,
Попаси ми коня не межі.*

*Я би тобі коня попасла,
Якби зимна роса не впала.*

*А вже попід межу йде вода –
Уставай, дівчино молода!*

Кому цікаво – спробуйте прочитати цю веснянкову пісню-гру. «Летіли лебеді понад став» є в Мережі, і на ноти є стежка: <http://nashe.com.ua/song.htm?id=12526&tab=1> – там таки, при нотах, є дещо інший текст, але явно фрагментарний.

Л. Яценко детально описав саму гру, але жодного слова про текст – а текст увесь зітканий із символів. Дуже гарна задачка ті символи прочитати, спробуйте!

Там ще є не дуже зрозумілі слова «попід мещ йде вода» – здається, це таки «попід межу».

Врешті сама пісня дуже гарна й нескладна, можна співати й без гри, можна співати не тільки на весняних ігрищах, а й, наприклад, на весіллі.

Леся, 28.01.2012 12:38

Мій чоловік ніколи не називає людей, що не бачать, сліпими. Він каже, що вони незрячі, а сліпі – це такі, як я. Діду Василю! Хочу, щоб Ви розшифрували ті символи.

ДідВасиль, 01.02.2012 15:23

п. Лесю, не картайте себе, традиційна символіка тепер далеко не всім і не завжди дається, і мені теж. Це не проста, химерна сфера нашої культури. Вона й сама собою неоднозначна (залежить від контексту), а зважте ще й на те, що рідна «система освіти» 300 років намагалась її похоронити.

– Лебеді – символ кохання й вірності.

– Вода – взагалі жіночий символ: коли йдеться про кохання, то це як спрага – дай коню води – дай напиться – все зрозуміло кожному хлопцеві. Та й кожній дівці. (В інших контекстах вода буває й чоловічим символом: Дощ або запліднює Землю, або є необхідним засобом, коли її запліднює Сіяч; хлопці, вмиваючи своїх дівчат з ополонки або в Обливаний понеділок, одержують навзаєм поцілунок або крашанку – знак згоди, готовності до зародження життя).

– Став (не ставочок, не ставок, а цілий став!) – багато-багато води... але під кригою! Це ще не пробуджені величезні запаси молодого кохання, нестримного руху, життя. Нетерплячі лебеді б'ють крилами по льоду – будять дівчину.

– Межа. Ну, межа є межа. Подоки ось можна, а далі ні. Попаси коня скраю, але в город не пускай. Але коли вже **попід межу** йде вода... ніякого коня не втримаєш, заскочить таки, шибеник!

– Зимна роса. Не зимова, а зимна, тобто холодна роса – як правило, негативний образ. Це загроза, погана слава, обмова, плітки. Це заборона, охолодження надто гарячої голови. Це родич інею, снігу, смерті.

В нерозшифрованому сприйнятті ця пісня несе цілу вервечку неясних, але солодких до щему образів-**вражень**, це недоусвідомлений, недооцінений, але такий казковий Український народний експресіонізм; його, до речі, дуже гостро відчувають діти (ось попросіть їх проілюструвати цю пісню малюнками). Розшифровка **вражень** приносить **знання**, характерне для старших людей.

Як бачите, проф. С. Килимник не дарма називав усі наші пісні про кохання еротичними. Це справді хімічно чистий ерос у його первісному незалапаному сенсі.

Увага, запитання: чому **Я не дав?** Чому саме чоловік, парубок пожлюбився пригостити лебедів свіжою водою?

ДідВасиль, 14.02.2012 23:29

Погані пісні

А що ви думаєте, є й такі, навіть серед народних. А що особливо сумно – вистачає «промоутерів», щоб такі пісні надмірно популяризувати.

«Ой ти, Галю»

Не буду наводити текст, його знають навіть ті, хто до народної пісні зовсім... незрячий. Справа не в тому, їхали там козаки, чи татари, чи хозари. Татари й хозари з'явилися як благородна спроба обілити наших і без того білих та пухнастих козаків. Справа й не в приліпленому пізніше повчанні («а хто дочок має, нехай на-

учає»), хоча справжній фольклор завжди обходиться без дидактики. Справа навіть не в приліпленому ще пізніше бадьорому хепі-енді совкового розливу (про козака чи козаків, які врятували дівчину, а татарів-хозарів порубали). І навіть не в самому автентичному сюжеті з такими неестетичними жахами (у фольклорі є немало ще крутіших «страшилок», і в тому є спеціальна мудрість).

Секрет ідіотизму цієї пісні – в її мелодії. Мелодія якась така, що просто провокує на дурнуватий спів, особливо під чарку. Ота карапетова ритміка («Девчоночка Надя, чево тебе нада...») швидко виводить пересічну людину з смислового поля в поле фізіологічне – танець-гойдалку. Вигукуючи цей танець, дуже важко водночас усвідомлювати зміст пісні.

Врешті, разом з усіма своїми довісками, доробками й хозарською проблематикою, ця «пісня» надійно увійшла в золотий фонд п'яниць та неперебірливих споживачів ритміки. Повернути їй людське обличчя неможливо, бо вона його ніколи й не мала (на відміну від багатьох інших пияцьких пісень, як-от «Моя мила шу-дре-тудре» або «Ой п'є чумак, п'є»).

«Пісня про Байду»

Це особливо яскравий і болючий приклад дурнуватості пісні, бо, поза всяким сумнівом, вона справді дуже давня, автентична і не сприйняла ніяких пізніших «доробок». І має безліч «уподобайок» та захоплених відгуків. Для прикладу:

Зеновій Красівський:

БАЙДА

(вірш, написаний 1968-71 рр. у тюрмі)

*Догулявся козак на кривавім пиру,
Що ні друзів, ні зброї, ні волі.
«Ой помру я в неволі! Безславно помру!
По мені не насиплють могили у полі!»*

*Догулявся козак, стогне тіло від ран,
Руки й ноги закуті в кайдани.
Радив раду Великий Турецький Диван,
І не спалось ночами султану.*

*І сказав по надумі важкій Сулейман:
– Сватай, Байдо, у мене царівну!
І веди яничар! Покори Ляхистан!
І до Порти з'єднай Україну!*

*Плюнь на хрест! Присягни на священний Коран!
Будеш жити! Будеш панувати!
...Капле кров із відкритих порубаних ран,
Дзвін кайданів гуде по палатах.*

*– Сулеймане! Нещасний султане рабів!
Чесць і славу міняєш на зраду?!
Хочеш в сина купити святині батьків
І народ довести до заглади?*

*Хочеш мною вести яничарські полки,
Воювати мою Батьківщину?*

*Щоб упав мій народ від моєї руки
Яничарина-зрадника-сина?!*

*– Схаменися!
– Плюю я на ласку твою!
– Смерть гяуру!
– Султане поганий!
Хай прокляття над вами... – Сказилася лють,
Шкірять зуби в злобі ятагани...*

*На високій галацькій фортеці-стіні
Серце Байди на гаку залізнім
Перелилося краплями крові в пісні,
В честь, і гордість, і славу Вітчизни.*

Ці рядки вражають красою й силою патріотичних почуттів, коли б іще правдою. Є у Красівського й роман «Байда», на жаль, не закінчений. У всякому разі, історики сходяться на тому, що достовірних документів про поведінку й страту в Стамбулі Байди (Вишневецького) не існує, точніше, така його поведінка ніде не підтверджена, попри численні легенди й перекази. Тому читаємо саму пісню – чистий давній фольклор без будь-яких купюр чи поправок. Нам тепер важливі не історичні факти, а рівень мислення автора (чи авторів) тексту.

Отже. Сидить цей жлоб у самому серці чужої імперії, сидить на базарі й пиячить. Пиячить відкрито, довго й гучно. Аж сам цар до нього підходить – спробувати схаменувати. Що пропонує цар турецький? Фантастичну річ: «Бери мою дочку та йди царювати»! Чи можна уявити благороднішу і щедрішу пропозицію? (Зрозуміло, що

«цар турецький» не посунувся розумом, бо мав реальні підстави залучати Байду в союзники.)

І яка ж відповідь Байди?

Не будемо дорікати йому за його політичну безграмотність. Може й справді не розумів нетяга, що союз із Туреччиною (нашим найближчим природним союзником і по крові, і по духу) був би вигідний Україні з усіх боків. Але чемність! Безмозка шляхетська пиха штовхає Байду на найбрутальнішу відповідь, яку тільки можна уявити. Наслідок цілком логічний – на гак ребром. І шизувата нереалістична кінцівка – знищення царської сім'ї і повна свобода... пиячити далі.

Ця пісня не просто дурна. Вона погана й шкідлива. Вона відображує й розпалює ту ворожнечу, якій так сприяла різниця релігій. Вона, власне, і є вираженням політики нацьковування одних народів на інші за допомогою релігійних примар.

Знаходяться популяризатори й на цю пісню. Авдієвський зробив з неї щось на зразок невеличкої опери, огидної не тільки як музична невдача, а ще й як образ пришелепуватих козаків, що тиняються по сцені з пляшками й бочками горілки, ледве тримаючись на ногах...

Гориславець, 15.02.2012 10:51

Дарма ви так «наїхали» на ці пісні. Ви, звичайно, можете мені закинути, що я нічого не тямлю у фольклорі, але вони мені подобаються, особливо перша. Я не розумію, чого вони вас так дратують, разом з піснею «Розпрягайте, хлопці, коней», яку ви колись назвали «дурною гикавкою» чи якимось так. Я, звичайно, не фольклорист, але я історик і дещо знаю. Народні пісні – це відображення нашого життя, зі всіма його

вадами (неважко здогадатися, що в першій пісні між «прив'язали Галю до сосни косами» та «розбрелись по лісу, назбирали хмизу» відбулося групове згвалтування). Звичайно, що часто зустрічаються гіперболізації чи алегорії, які не слід сприймати буквально. Те, що в пісні про Галю така мелодія – це рівень таланту композитора, який її написав.

Турки не були етнічно близькими до українців. Татари і половці – так, вони взяли участь в нашому етногенезі. Але до чого тут турки? Тим паче що все населення України традиційно ставилося вороже до ісламу та його традицій. І звинувачувати наших предків у цьому не можна.

Знаю, що зараз викличу цілу дискусію, але що поганого в тому, що козаки, як й інші українці, іноді любив випити? Ще Володимир Великий казав, що «нам вино для весілля дано». Масовий алкоголізм почався у нас лише після Другої світової війни, і це погано, але протягом всієї історії народ любив перехилити чарку-другу, що тут такого?

ДідВасиль, 15.02.2012 11:32

Та не обов'язково бути фольклористом!

Це мистецька тема. А в мистецтві головне – міра і смак. Саме «рівень таланту композитора» й засвідчує, що у його «Галі» ні міри, ні смаку. Звісно, сперечатись тут ні до чого, оскільки міра й смак у кожного свої. Я висловив своє сприйняття й розуміння цих пісень і, як міг, пояснив. І нехай би була ціла дискусія – що в тім лихого? Та скоріш за все її не буде...

Те саме з чаркою-другою. Навіть третьою. Був ще не так давно в Україні твердий звичай – три чарки й не більше, ніде ніхто більше не наливав, ніхто й не взяв би

до рук четверту. Тепер того звичаю дотримуються хіба на поминках, та й то чи завжди. Байда ж хизується не чаркою-другою, а «не одну нічку та й не годиночку» хилєє, а далі чинить відповідне хамство. Спробуйте виправдати його по суті, а не загальними фразами «вино для весілля дано» або «перехилити чарку-другу, що тут такого?».

Щодо турків. Ще й сьогодні, ідучи вулицями Анкари, дивуєшся антропологічній схожості турків з українцями. Двісті літ тому ця схожість була ще більшою, і тому є історичні підстави. Сьогодні, справді, азійська косоокість зближує нас скорше з росіянами, і причини цього склалися вже після Байди Вишневецького.

А ворожість Українців до ісламу так само дурна й деструктивна, як і всяка міжрелігійна чи міжконфесійна колотнеча. Але саме вона культивувалась в Україні... християнською церквою.

Читайте. Робіть висновки.

ДідВасиль, 15.02.2012 12:27

Ще про турків.

Не турки брали участь у нашому етногенезі, а ми, точніше наші давні предки, брали участь в етногенезі турків. (Тільки один приклад: татусі – турки, родинні прізвища, імена, виховання, релігія – все турецьке... лиш мами – наші незаймані дівчата...). Але це далеко не єдине джерело турецького етногенезу, наші хлопці теж там спокон віків товклись... згадайте гіттів – дуже загадкова історія, та чи не тому ж вона загадкова, чому й турків нам завше «подають» як бусурманів, дурнів, ворогів (бо не дай бог знайдемо з ними спільну мову).

Юрій_К., 15.02.2012 13:39

Доводилося й мені побувати в Туреччині, я доброї думки про турків, культура висока. Напевно, цікаво буде про земляків, яких я там зустрічав: є цілі села, де живуть етнічні українці, «запорожці за Дунаєм». Рідною мовою володіють не у приклад так званим *кубанцям*, добре володіють, хоча й турецькою хіба ж так цвірінькотять, а дехто ще й грецькою, ніхто себе за іноземця не має, прижилися люди, глибоке коріння пустили, ніякі не чужинці, свої. Є національні бібліотеки, книжковий друк українською мовою, у школах діти вчать її. Навіть корчму бачив, там селяни збираються обговорювати свої діла. Для мене було найдивнішим, коли дізнався, що себе називають турками. Не так, як у опері смішно було «тепер я турок не козак», а у тому розумінні, що вони повноцінні й повноправні громадяни землі, на якій живуть, а звичаю дотримуються християнського, і ніякої релігійної чи ще якої ворожнечі нема й близько. Ну, сусіди з сусідами живуть мирно. У мене почуття поваги.

Гориславець, 15.02.2012 16:44

Я завжди знав, що ворожість українців до мусульман перебільшена. Професор Таврійського університету Якубович підрахував, що за 350 років існування Кримського ханства українці і татари воювали всього 50 років, а протягом 300 років жодних бойових дій не велось, тобто воювали тільки кожен сьомий рік, якщо в середньому.

ДідВасиль, 15.02.2012 19:29

Довге життя й могутність Оттоманської імперії пояснюють не тільки природною мудрістю й мужністю турків, а ще й їхньою дивовижною (як на наше око)

толерантністю до інших вірувань, мов, звичаїв. Турки в ті славетні для них часи ніколи не забороняли національних проявів у підлеглих їм країнах.

Чомусь про це наша пропаганда завжди мовчить...

А ворожість Українців до мусульман не просто перебільшена, а вміло й штучно сформована й підігріта. Як і антисемітизм і багато чого іншого.

Читайте. Думайте.

Розмова 5

Юрій_К., 21.02.2012 14:59

Нещодавно ми з онуком удвох грали на концерті «Гиля-гиля гусоньки на став», успіх був великий, я на бандурі, онук на сопілочці, обидва інструменти дуже цікавлять московитів, хто постарше, в тих ностальгія за давніми часами. Але зараз про інше мова, питання до Діда Василя: ми люди не сільські й гусака звикли бачити вже печеного, з яблуками, тому й не знаємо, чому у пісні хлопець жене гусей до ставу ввечері, тоді як це треба робити зранку? Онук пита, а я відповіді не знаю. Якщо нам поясните, будемо дуже вдячні.

ДідВасиль, 21.02.2012 15:27

Знаменита, загальновідома, заяложена «народними» хорами й хориками «Ой гиля, гиля, гусоньки, на став» захоплює красою мелодії, пишною ритмікою, під яку так зручно робити парадний вихід на сцену! Ця пісня так позамилувала вуха, що давно вже ніхто не прислухається до її слів. А що там прислухатись? Гуси, відра,

парубок, що плететься з досвітків, дівка (нечупара або, навпаки, справна господиня, що ось має добре його нагодувати – залежно від варіанту тексту), – ну що тут поетичного? Звична «шароварщина», отой стереотипний сільський примітив, до якого нас привчали кілька століть. Слова не мають значення, а мелодію... ну так, «красіва», можна використати як танцювальний супровід. Ніби як «циганочка з виходом».

Важко відсторонитись від цього стереотипу, але спробуйте. Перш за все – медитація над словами. Що можна почути в цих двох рядочках?

Ой гиля, гиля, гусоньки, на став.

Добрий вечір, дівчино, бо я ще й не спав.

Страждальні українські гуси! Скільки таємниць, мрій, радості, відчаю, горя, туги, сподівань переповіли їм українські жінки й дівчата, скільки пісень починаються звертанням саме до цієї розумної, поважної птиці! Ніякої містики тут немає, просто в нашій поезії завжди використовуються найпростіші, найближчі образи й порівняння. Звісно, гарні мають бути порівняння. Навряд чи знайдеться пісня, яка починалась би звертанням до свині або до індиків.

Гарні то вони гарні, ще й у господарстві потрібні, та от лихо – щодня треба вигонити їх на пашу, до води, в поле, та не коли-небудь, а дуже рано, чи не вдосвіта. Доручається ця важлива справа найчастіше дітям або дівчатам. Спати хочеться, але гуси треба вигнати. А тут, як на зло, ще й Миколу чорти несуть, не інакше як із досвітків плентається. Зараз, мабуть, дражнитись буде...

Але парубок якимись іншими очима дивиться на молоденьку сусідку: леле, та вона ж яка красуня! Спантеличений цим відкриттям (а може надто сонний?), здоровкається він невпопад: «Добрий вечір, дівчино» – та й спохоплюється, помітивши її трохи здивований, а трохи насмішуватий погляд: «...бо я ще й не спав!» Молодець, перевів діло на жарт. То вже й далі – напівжартома:

*Ой не спав, не спав, не буду й спати –
Дай же мені, дівчино, повечеряти!*

А далі? Далі важко уявити. В свідомості сучасників соціалістичного реалізму відразу спливають вареники, із сиром пироги, смажений судак чи окунь, варена курка, ковбаса, ще й пляшечка оковитої. Але спаскудити цей ліричний, чистий заспів навіть праведному совкові не повертається язик. І з'явилося компромісне продовження:

*В мене вечеря – рибка печена,
Задля тебе, серденько, приготовлена.*

Варіант затверджено, найчастіше тепер так і співають. Хоча логічно ця гастрологія не дуже в'яжеться – якось не віриться, щоб дівка звечора приготувала парубкові вечерю, а тепер так зворушливо вітала його «серденьком»... після невідомо де проведених досвітоків.

А чи був правдивий варіант тексту? Мені пам'ятається, був. Він дуже цікавий для роздумів:

*Я ж не топила, я й не варила,
Пішла по водиченьку – відра побила/втопила.*

Раніше (1940-50-ті роки, Черкащина) співали тільки так. Що ж це за дивна відповідь? Та нормальна відповідь молодій дівчини, навіть у таких жартах ще недосвідченої. Вона, зрозуміло, бреше. Бо треба ж якось цього нахаби здихатись... але й ображати його чомусь не хочеться... За простими, прозаїчними обставинами сюжету пульсує ніяк не вербалізована тема молодих почуттів – а щоб її вгадати, треба прислухатись до мелодії! Мелодія ця – справжній шедевр, особливо в двоголосці. Але теперішнім українцям він не відкривається. Так глибоко засїв образ табунця самовпевнених горластих доярок із п'яненським чубатим гармоністом на чолі, що цю пісню ніхто й не пробує заспівати ніжно, лірично, на сором'язливій усмішці, проникнути в отой здоровий, чистий світ сільської молоді. Світ, який минувся...

ДідВасиль, 21.02.2012 16:12

І знову згадалась Туреччина. Ми з моїм директором майже випадково потрапили туди на міжнародний симпозіум «Фольклор Великого Шовкового шляху», що тривав 9 днів – щодня в іншому місті. І щодня після засідань увечері давався концерт силами учасників. А ще з нами мандрували троє знаменитих турецьких артистів гумористичного жанру: вони всі втрьох розсідалися на сцені, кожен із своїм 2-струнним дутаром, і починали один з одного приколюватись. Народ у залі рачки лазив од сміху (їх там дуже шанували), а ми з директором плакали, бо не розуміли слів. Ми теж співали в цих концертах – чоловічий дует, українські народні пісні – це приймалось дуже гарно. Артисти подивлялись на нас трохи зверхньо й ніколи до нас навіть не наближались. Мені здавалось, що вони зляться, що ми їм славу перебиваємо.

Настав прощальний день, точніше ранній ранок: увесь симпозіум висипав з готелю, чекали наших автобусів до Анкари. Діло було на горі, на якійсь високій кручі – внизу розкинулося невеличке ще сонне місто (вже й не згадаю, яке), по вуличках якого бродили кози. Чути було далеких півнів. Несподівано для самого себе я взяв гітару, став над кручею й заспівав «Ой гиля, гиля, гусоньки, на став». Мій директор підійшов і підхопив другий голос. Ми співали туди, в прірву, на далеке місто. (Ми ні разу не співали цю пісню в концертах: давив стереотип «чогось веселенького, ритмічного».) Ми самі очманіли від краси: не в наших талантах річ, а саме в красі моменту. І самої пісні.

А головне сталося, коли ми скінчили пісню й озирнулись. Весь симпозіум просто вкляк, слухавши. А потім найголовніший із тих трьох артистів підійшов до нас і мовчки потис нам руки. Він не сказав ні слова, бо не знав жодної з мов симпозіуму, крім турецької.

Але слова й не були потрібні.

Юрій_Крилатов, 26.02.2012 10:47

А тепер пропоную знов побубоніти про уважне ставлення до змісту народних пісень, бо й я не люблю, як пісню співають немов папуги, без уваги до тексту. Тема надзвичайно цікава, для мене було несподіванкою врешті зрозуміти те, що доти здавалося нісенітницею: жене гусей хлопець на став та, зустрівши дівчину, вітається: добрий вечір. А тут мені обізнаний Дід пояснив, що мала місце кумедна сцена, якої я не помітив: загулявся хлопчина та не зчувся, що вже ранок. Мені важко собі уявити, як це працею зморені юнаки й дівчата бавляться на вечорницях, адже я міський і не бачив

такого звичаю, а тут обізнана людина все пояснила, про що мова. Тож давайте ще побубонимо, бо гой як цікаво Дідусь оповіда!

Говоріть, Діду! Ми слухаємо.

ДідВасиль, 01.03.2012 18:20

Кажуть (чужі люде), що українські пісні дуже сумні. Це неточно. Вони правдиві. А що правда українська невесела, то тут нічого не вдієш. Хтось відвернеться, а українцю відвертатись не випадає. І навчилися ми за три століття так плакати, що від того не слабнемо, а навпаки, сила прибуває. Диво, та й годі.

Я зараз нагадаю найжалібнішу з наших пісень, які я тільки знаю. Ось зайдіть в Інтернет, послухайте:

<http://www.youtube.com/watch?v=I3PcdcJzwAQ>

Там ще є такий коментар: *Послухала, наревілася, потім ще раз послухала... Майте совість, хоч напишіть, хто виконує!*

От що значить ідеальне виконання! Який простий і який гарний спів, цей голос ніби богом сотворений для ніжних пісень, для глибокої любови українця до свого роду; і це ж треба, в самий розпал совкізму, коли кожний тенор мусив «голос показувати», цей чоловік зумів заспівати так просто й так проникливо.

Та я не був би Трилісом, якби не додав ложку дьогтю. Тут у співака явно перетнулися різні пісні, бо порушена логіка. По конику вороному він плаче в іншій пісні, а тут же йдеться про далеку родину, про матір. І «убивається» мати тільки в російській мові, а українською «побивається». Ох ці московізм.

Але це насправді дрібниці. Чистий голос, інстинктивне відчуття мелодії, настрою, пронизливої краси-

печалі – це такі рідкісні дари, що всі дрібниці відразу забуваються.

Наведу трохи інший варіант тексту. Відмінності невеличкі, але цікаві, бо суттєві.

«Ой кряче, кряче та чорненький ворон»

*Ой кряче, кряче та чорненький ворон
Та й у лузі над водою.
Ой плаче, плаче молодий козаче
За своєю родиною.*

*Ой іде козак доріженькою
Та сльозами умивається:
Десь моя ненька, десь моя старенька
Та за мною побивається.*

*Ой згадай мене, моя рідна нене,
Коли сядеш та обідати:
Десь моя дитина на чужій сторонці,
Що нікому та й одвідати.*

*Ой згадай мене, моя родинонько,
Як сядеш увечері їсти:
Десь наша кровинка на чужій сторонці,
Та й нема од його вісти...*

Знаєте, так щиро плакати не всі вміють. Скільки то треба пережити, щоб із сліз виросла така краса...

Гориславець, 02.03.2012 17:47

Ага, значить це все таки Огневий. І знову ви про «совкове виконання». Невже показувати свій голос – це погано? Тим паче, що Костянтин Дмитрович один з найщиріших та найдушевніших українських співаків, Козловський у цьому плані й поруч не лежав.

А у П. Домінго, Х. Карераса, Л. Паваротті теж «совкове виконання»?

ДідВасиль, 03.03.2012 07:15

У тих європейських піжонів 1) є голоси, які нашим тенорам і не снились, і 2) вони значно краще своїм голосом розпоряджаються – вміють і на публіку зіграти, і серйозну драматургію передати. Совок полягає в тому, що пишається своїм голосом не там, де треба, а там, де може; для цього зазвичай заготовлена кінцівка (до пісні чи до арії), яку він відпрацьовує все своє життя, щиро вважаючи її «ефектною». Совок-слухач теж до цього привчений, і на таку кінцівку в нього вироблено рефлекс: чим вище й голосніше візьме співак фінальну ноту, тим бурхливіше шаленіє слухач. Хоча змісту пісні цей цирк найчастіше ніяк не стосується.

«Ой кряче, кряче» – це така пісня, що хоч би й хотів у кінці «себе показати», то нема як. І голос Огневого ідеально до неї підходить, і це чуєш зразу: пісня вдалась, бере за душу. Але головну роль тут зіграли об'єктивні дані, а не майстерність і не глибина виконання (точно так само виконує він і «Вчителько моя»).

Щоб не перехвалювати Огневого, послухайте ще раз уважно останній куплет: там він, мабуть чисто рефлексивно, робить невеличке притискання – саме там, де найчастіше тенори «взимвають голосом», як коти в бе-

резні, – але тут же хаменує себе, бо взмивати нікуди. Отак моя сучка іноді підбіжить до тополі, нюхне стовбура та бува пробує й собі задню лапу задерти, але вчасно згадує, що вона не пес, і покірно коло того стовбура присідає.

Через такий конфуз я її нітрохи не менше люблю.

Розмова 6

ДідВасиль, 16.06.2012 15:21

Звикаючи читати народні пісні, мимоволі переносиш цю звичку на інші пісні і на всяке інше слово. Так я свого часу наблизився до Т. Шевченка – від народної пісні. І побачив, що це та сама мова.

Я іноді питаю студентів, де ключове слово у всім знайомій, аж засмальцьованій фразі: «Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя». Іноді навіть вгадують. Але головний результат – виявлення неймовірного факту: ця заїжджена фраза має глибокий зміст!

Зайдемо з кінця, з найбільш інтонаційно наголошеного слова: своя.

- А що, в нас мудрість хіба не своя?
- Звичайно не своя, он вам і Шевченко про це каже.
- Та чого ж вона не своя?
- Бо ви, очевидно, вчилися не так, як треба.
- А як треба?
- Та так, як усе на світі вчиться: своєю головою, своєю шкурою, своїм власним досвідом.
- А ми хіба не так училися?
- Звісно що ні. Ви вчилися від чужого розуму, від чужої мудрости, задовбували собі в голову чужі думки,

чужий досвід, чужі переконання, та так старалися, що ваша власна здатність добувати знання залишилась недорозвиненою. Так і живете чужим розумом: нам так сказали; там так написано; ще не було розпорядження... і т. д., від Біблії до Статуту військової служби...

Леся, 17.06.2012 09:51

Діду Василю! І чого у нас не було таких учителів?..

ДідВасиль, 17.06.2012 16:54

У вас (і у нас) прекрасних учителів було і є дуже багато. Кожна народна пісня – вчитель. Кожна зустрічна людина – вчитель. Кожна подія, в якій ми беремо участь, – урок. Ми просто не вміємо їх читати. Не тої абетки нас навчили з дитинства.

Як же важко порятувати наших дітей...

ДідВасиль, 06.08.2012 23:00

«Ой п'є вдова, гуляє»

Згадували оце про Леонтовича. А що Леонтович? Класик, геній, ні врізати, ні доточити. Можемо переслухати кілька десятків переважно нездарних аудіозаписів – і більше до нього не підходити: це, мовляв, культура минулого.

Ну добре, не будемо чіпати Леонтовича – якщо за останні 50 чи 70 років не знайшлося кому його проспівати як слід (усього, а не кілька «хитів»), то тепер *і лад погас*. Але пісні, на які лягла печать цього Майстра (чи, коли хочете, Вчителя), – зовсім не зобов'язані належати тільки йому. Особливо якщо його обробки не дуже вдалися. Але про невдачі Леонтовича іншим разом, а зараз про вдову хочу. І про смерть. Це якраз ті теми, про які

сучасний українець навідріз не хоче навіть і згадувати. Услід за брехливим окупантом він уперто закликає: Хай завжди буде Сонце! Хай завжди буде небо! Хай завжди буде мама! Хай завжди буду я!

Мама буде не завжди, це безперечно, і це примушує задуматись: а чи не так само безглузді й три інші твердження?

Прочитайте уважно слова пісні «Ой п'є вдова, гуляє». Це ніби такий собі застольний не дуже дотепний жарт, хамський дурносміх над страшними й священними речами. Але ж це таки давня народна пісня! Погані народні пісні справді бувають, але... дуже рідко. Тому до цієї варто придивитися уважніше.

Колись, у давню давнину, українці смерті не боялися, були з нею (як і з усіма «божественними», тобто природними, силами) на «ти». Відгомін цих спокійних – але зовсім не зневажливих – стосунків чуємо й тут. Вдова не блазнює: вона щиро віддалась гостям, гульні, веселощам, усім тим нехитрим радощам, якими життя її дуже мало тішило. А тут уже – смерть! Прийшла в таку непідходящу хвилину – і вдова не підкоряється їй:

*Йди, смерть, іди проч,
Голівоньки не мороч,
Бо я часу не маю –
З сусідами гуляю.*

І починається «фантастика»: смерть іде до бога плачучи – не може вдову взяти. Боже рішення несподіване: *Як не можеш вдови взять – візьми її гості*. Інакше сказати – позбав удову її колективної підтримки! Гостей і брати не довелося – вивтікали, тільки-но почули, що їм

світить. І виходить так, що вдова своєї гідності не втратила, але й бога не перехитрила. А що бог діяв через колективну свідомість – то хіба ж це не найвищий зразок народної філософії? Велика сила – громада, але...

Але приходять час, коли й громада не врятує.

Що, банальні істини? Я б не сказав, навіть коли брати до уваги тільки слова. Але у пісні є ще й мелодія, в якій уже закладено могутні сили гармонії, вільного багатоголосся, де домінує напружений мінор, але в найгострішому місці злітає вгору сильний, непереможний, нескорений мажор!

Макоша, 07.08.2012 00:40

А моя бабуса любила смерть. А знаєте, чому? Тому що на цьому світі її ніхто не любив. Усі казали, що – відьма. Її єдиним коханням був Олекса з Буковця (так зветься село неподалік від Верховини), від якого вона народила мого тата, а потім трапилася велика злива з блискавками, дідусь заганяв отару до кошари, а блискавка вдарила в кошару... Було вісім овечок, вижило дві... Дідусь теж не вижив. З тих пір бабуса говорила про смерть спокійно і просила прийти до неї, та й мене навчила її не боятися.

Я не боюся ніякої смерті! Але я не хочу балакати на ці теми!

ДідВасиль, 07.08.2012 11:32

Балакати на ці теми справді дурне заняття. А от співати – це інша річ. А ще є багато приказок, де згадується смерть («Тебе тільки по смерть посылати» або «Не дай бідному вмерти, то він не дасть тобі жити» ...). Словом, справжній фольклор не тільки не боїться теми

смерти, але й являє найвищу народну мудрість, і мужність, і етику в цьому страшноватому кутку життя.

п. Лесю, мажорна кода періодично спливає на поверхню як данина лицемірному оптимізму, і тут немає ради. Але в пісні «Ой п'є вдова, гуляє» кода якраз мінорна, а мажор, як блискавка серед хмар, спалахує всередині. Взагалі, все, що натворили українці з тими двома бароковими ладами, не вкладається ні в яку відому теорію, а невідому ніхто так і не написав. Думаю, не скоро й напише, бо зараз така темрява, хоч в око стріль.

Проте наші пісні, як і той забутий на півтора чи два століття Бах, ще долежать свого часу. Я прийду в ту школу білявим хлопчиком. А поки що нічого музичного не задумую й не силкуюсь писати, бо нічого розумнішого й кращого, як наші пісні, все одно не втну.

Макошо, а Вам не здається, що бабуся не так просто собі пішла, а звільнила дорогу Вам? Але Ви – це зовсім не вона, у Вас зовсім по-іншому піде дорога. Може саме тому вона й не хотіла Вам заважати. Відчувала, що не має права?

Макоша, 07.08.2012 21:55

Коли бабуся взяла собі та й померла (інакше не висловиш), я постійно ночувала у її хатці. Вона обіцяла мені передати свої знахарські уміння, а тут взяла і померла, нічого не сказавши. Я плакала говорила до неї, бо дуже важко було, а вночі вона постійно снилася і казала, що під лежачий камінь вода не тече. «Ти цей камінь зруш» – казала у сні. Який камінь? – не розуміла. Аж коли наводила лад у хатці, то знайшла чорно-зеленуватий камінець, у полотняну хустинку загорнутий. Я тоді

листувалася з Мавкою, що на цьому сайті (давно вже її не чула). Сказала їй про це і про те, що поїду до діда Нечая і покажу йому цей камінь, розпитаю щось його, бо бабуся його знала. Мавка мене відповіла до нього їхати. Зараз його вбили, наславши на нього зазомбованого ідіота. А камінь... Думаю, що всьому свій час і ніщо справжнє так просто «з неба» не падає. Але мені здається, що я вже трішки щось підсвідомо починаю розуміти. Ще не знаю що...

А відносно того, що бабуся мені якусь дорогу звільняла... Не мала права вона мене отак залишити напризволяще! Тим паче, знала, що помре. Вона жорстоко віднеслася до мене, хоч знала, що вона для мене найближча була. Я дотепер трішки гніваюсь на неї.

Леся, 07.08.2012 22:21

До Макоші: Хтось книжку хотів... Не бачу матеріалу. У мене фантазії бракує вигадувати про тебе історію.

Макоша, 07.08.2012 22:42

П. Лесю! Для Вас влітку – відпочинок, а мені не до мемуарів. Сінокіс, трави, по горах хочу полазити з Любком. От взимку сяду біля печі, заварю собі трави, візьму ноутбука (така собі сучасна лісовичка) та й щось подрукую, та й надішлю.

Нещодавно Юрко з Чернігівки запросив у похід на Сивулю. Казав, щоб взуття мала міцне. Ги-ги-ги!.. Я боса по скелях дряпаюсь. Піти не вдалося, хоч там ще не була, сіно косила у батьків. Але пояснила, що мені і намета не треба, бо мені гори, як ціла хата!..

ДідВасиль, 08.08.2012 10:54

Сяк-так ніби бачу, як боса Макоша на скелю дряпається. А от як Любко за нею поспіває, не можу уявити. Не вистачає телепатії. Ну, врешті, може, на те й Юрко з Чернігова, щоб песика підсадити...

Макоша, 08.08.2012 12:17

Я Любка по скелях не тягаю. Він більше у мене по стежках. Як іду на скелі, то вдома сидить. Та й боса на скелі не ходжу, хоча можу. Але навіщо? По стежках – так, але коли вранці роса. На здоров'я добре, але коли постійно босою ходитиму, то подошви будуть як у старої баби. А я ще молода і маю файно виглядати!

Лісовик, Дрогобич, 08.08.2012 15:32

Макошо, а навіщо тобі якась книжка? Ти краще здай тему телепродюсерам і буде кльовий серіал, а то вони все про тайгу та й про тайгу... Про Карпати – анічирк! Станеш телезіркою як істинно живий персонаж!..

Макоша, 08.08.2012 15:41

А пішов би ти в тайгу!.. (це найстрашніша українська лайка).

ДідВасиль, 24.08.2012 21:32

«Чом ти не прийшов»

Давно не «читалося»... А тут прийшли й намуляли вавку цією піснею. І примусили читати не тільки пісню, а й співаків. Чому співають цю пісню навіть люди, котрі абсолютно її не розуміють?

Хоча – що там розуміти? Кохання. Дівоче страждання. Що сто раз чекання, а раз любовання. Трохи стар-

ші жінки одного разу скажуть: «Не прийшов, то й не треба». Але ось тут, у цій пісні, цього ніяк не скажеш. Це саме той вік і той стан, коли він не може не прийти. А він узяв і не прийшов!!! Цікаво, що навіть його «пояснення» – це пісня дівочої душі, чи двох дівочих душ, чи двох вікових жіночих філософій: мале сатанча сідло сховало – дурість дитяча чи підсвідома фрейдистська ревність? – а старша вже зовсім інакше дивиться, бо краще ніж будь-хто розуміє ситуацію.

Чому сюди прилип куплет з іншої пісні? Тому що це пісня про найкращий, зоряний час у житті дівчини. Її благання до матері суперечить звичаю, принаймні не хоче з ним рахуватись, але воно ще сильніше, ніж Звичай: це благає сама Природа. Мати за кадром – але важко уявити собі матір, котра залишилась би байдужою до переживання доньки.

А він узяв і не прийшов!!!

«Чом ти не прийшов... чом ти не прийшов... чом ти не прийшов...» – просто, як мантру, й геніально просто й проникливо закінчують пісню Мареничі. Бо саме тут світ клином зійшовся. Все можна пережити, матір можна переконати, впросити, і з звичаєм можна спільну мову знайти... а от що Він узяв і не прийшов... це вже непоправно, невиліковно.

Ну то й що? що тут аж такого шекспірівського? Типова історія, яку переживають із віку в вік тисячі, мільйони закоханих. Ніяких шпаг, плащів, отрути... Банально!

Оце примітивне розуміння пісні якраз і світить-ся практично у всіх виконавців (окрім тріо Маренич). Всі показують себе, тобто своє ж таки розуміння, тобто те, чого насправді немає. Доводиться кривлятись, зображуючи те, чого не розумієш і не відчуваєш, або

принаймні користатись нагодою показати хоча б свою технічну вправність.

Це дуже проста пісня, і тому виникає спокуса щось додати свого, розвинути пісню... але ускладнювати такі пісні неприпустимо! Послухайте, як дивовижно професійно, чисто, химерно співає її «Диво». Можна слухати й слухати – але це буде «Диво», а пісні «Чом ти не прийшов» не буде й близько. І скільки б ви не слухали той запис (а він дуже гарний), пісня так і не прийде.

Бо її секрет не в гармонійних знахідках, а саме в геніальній простоті, яка відповідає простоті й силі природного почуття дівчини. Забавлятися з такою силою, чіпляти на неї стрічки, пацьорки й шаманські брязкальця – то справжнє блюзнірство. Проста мелодія, прості слова... та саме в них сказано все, і сказано так, що це відразу чує кожен, кому, взагалі кажучи, дано чути.

Чому ж такі пісні не даються не тільки «Диву», чи «Менсаунду», чи «Пікардійській терції», а й високочолім академічним співакам? Про естрадних кривляк не хочеться й говорити, але треба, тому що найстрашніше, що можна зробити з такою піснею, схвалюється публікою й фахівцями! Щоб зрозуміти, чого варте те схвалення, послухайте, як цю пісню співає, наприклад, Ані Лорак, і порівняйте з Мареничами.

Воістину, прості народні пісні є випробуванням для співаків, і мало хто це випробування витримує. А починається все з недбалого ставлення до тої простоти: а що там співати, я можу куди краще наплести!

Ну й понаплітали...

Увага, питання: чому в такій лагідній пісні козак так страшно проклинає свою малу сестричку («бодай не зросла»)? Він що, не сповна розуму?

Наталя_, 25.08.2012 07:04

Василю Герасимовичу, я читала лібретто «Фауста», там у першій дії Валентин, ідучи у хрестовий похід, дає присягу в останню мить свого життя помолитися за кохану сестру Маргариту, а насправді перед загибеллю вимовляє такого страшного латинського прокльона, що публіка у театрі перелякано хреститься. Проти цього братове «коб ти не зросла, дитиною позосталася», це попросту безвинна сімейна сварка. Але здогадуюся, що Ви вже щось помітили особливого, чекатиму, що там напишете далі, певно, щось цікавого. Мені подобається, коли у людей з віком не згасає допитливість (у байдужих життя нецікаве).

ДідВасиль, 28.08.2012 21:40

Таке важко порівнювати. Валентин дуже високо бере, і взагалі, це такі європейські (шекспірівські) «страсті», яких у житті не буває. Одне діло високий театр, інше – просте, звичайне, реальне життя реального сільського люду. Не було в цього люду ні свого шекспіра, ні ґюте, ні ґуно, ні верді, і то добре – не вчили його брехати. І український фольклор як дзеркало української душі зайняв належне йому найвище місце. Ми мали б цим пишатися й хвалитись, але не вміємо. Мабуть, і це добре: не перевели й досі народну пісню на товар.

Але, п. Наталю, маєте рацію! Це справді побутова сварка. Чого тільки не кажуть люди з досади. Знаєте, є приказка: «Якби бог пастуха слухав, то вся худоба виздихала б». А згадайте, як страшно проклинала баба свого внука в повісті О. Довженка «Зачарована Десна» – але від тих прокльонів йому тільки сили прибувало. А з

іншої пісні: «Бодай же ти, дівчинонько, зозулі не чула,/ Як ти мого голосочка вночі не почувла».

Взагалі, в народних піснях, особливо в баладах, значно більше брутального негативу і всіляких жахів, ніж уявляють собі фольклорні теоретики. *Тому що фольклор ніколи не бреше!* Навіть коли прибріхує. Будь-яка гіпербола в народній пісні має своє глибоке виправдання. Чого, на жаль, не скажеш про розливні моря авторських/естрадных/професійних пісень...

Чиста правда народної пісні – це найголовніша прикмета, за якою впізнаєш саме народну пісню й відрізняєш її від бозна чого.

Леся, 02.09.2012 20:09

Намагалася «прочитати» пісню «Чом ти не прийшов». Хотіла написати відповідь, але вже побачила все в останньому коментарі Діда Василя.

Можу просто додати до цього кілька думок. Наша бабуся казала на нас, своїх онуків, що ми гаспидові діти, але це звучало так лагідно, що ніхто і не думав порівнювати з отим «Гаспидом»...

Українці люблять якісь отакі прокльони, але вони знають, що ніякі отакі прокльони не вступлять у якусь силу, якщо це буде висловлено «в повітря», не думаючи, не аналізуючи, несвідомо. Я знаю багатьох, що свідомо «проклинають» з щирою усмішкою, аби усе погане відійшло: «а щоб тобі не тее і не сеє, а щоб тобі добро було!..» Я мало що знаю, але «бодай не зросла» у даній пісні є не прокльоном, а звичайним додатком, таким, як існує матюк в російському язику (адже найвідоміша російська лайка на маму ніколи не підрозуміває свого змісту...).

ДідВасиль, 02.09.2012 21:12

Це так, але не слід забувати, що ті несвідомі (не осмислені) прокльони мають далеке, але дуже реально коріння. Той же російський матюк означав первісно: «Ти, шмаркач, ти знаєш хто я такий? Я мав (або маю) певні стосунки з твоєю матір'ю, а звідси з необхідністю впливає, що ти таки шмаркач і маєш мені коритися!»

Оці наші прокльони, як і російські матюки, мають, так би мовити, залишкову функцію: вони показують той відчайдушний стан людини, коли їй «злости не вистає», щоб виразити свій гнів, коли вона, не володіючи кращими засобами, мусить вдаватися до неадекватних. Інакше сказати, це стан безпомічності. Так мені колись давно пояснював і мій батько: будь-яка лайка завжди означає одне й те саме – що людина, яка лається, безсила. Чогось вона не доганяє, щось їй не вдається.

Наступна метаморфоза лайки/прокльону/матюка – перетворення їх у зовсім беззмістовне сміття, яке вже нічого не означає, а просто сиплеться з рота, щоб заповнити провалля в думці й мові. Тоді вже немає різниці, чи то матюки, чи прокльони, чи лайка, чи пустопорожні мантри («о господи», «ето самое», «тіпа», «ну, ето»...).

Я так детально зупиняюсь на цьому явищі тому, що воно глибоко проникло і в сучасну пісню, паскудить і засмічує навіть гарні тексти, не дає сприймати їх належно. Це не обов'язково матюки (хоча теж є), найчастіше це просто порожні, хоч може й «красіві» слова, за якими немає й не передбачається жодного змісту. Вони дають «об'єм», «наповнення», як погана їжа наповнює шлунок, не даючи ні здоров'я, ні справжнього задоволення, але бодай тимчасово гамує голод.

Леся, 02.09.2012 22:12

Діду Василю, це все прекрасно, але мені щойно дали читати книгу «Метафізика Карпат» і там написано, що у 1974 році на старому забутому цвинтарі, де я зараз вигулюю свого собаку, потурбовано могилу вампіра, потім це місце спалювалося якось у совіцькі роки (було багато вбитих людей з ознаками укусів на шиї, а КГБ до пори до часу списували на маньяків), але ми з Бімом (моїм собакою) туди трохи заглядали... нічого! Але, кажуть, що останнього разу вампір був 1974 р., Совіти не вірили, але кілька днів випалювали якимось напалмом. Потім усе припинилося. Зараз – це просто порожній склеп. До вчорашнього дня я навіть не знала, що там можуть мешкати якісь вампіри, адже я в таке і не вірю. Правда, уже три дні поспіль там сидить чорно-біла кішка, мій пес на неї гавкає, але вона з місця не рушає, спокійно шипить.

Макоша, 02.09.2012 23:15

Ги-ги-ги!.. Кішка ця – моя!

Пані Лесю, звертаюся через форум!!! Чому мене не взяли з собою на «Ладу Терношорську!?!»

ДідВасиль, 02.09.2012 23:36

Як не дивно, але ви, дівчата, не порушили тему дискусії. Метафізика, вампіри, НЛО, торсійні поля, космічні вібрації та всяка така парапсихологія – це все різновиди матюків, тобто заняття людей безсилим, не здатним до серйозної роботи чи серйозного навчання (що, втім, одне й те саме). Заповнення часу, який без цих цяцьок виявився б зовсім пустим.

Ех, якби ви вчилися так, як треба...

Леся, 03.09.2012 01:01

Я згідна навчатися, якщо навчите!..

Макоша, 03.09.2012 01:03

Я теж, Діду Василю!..

Я тільки не дуже впевнена, що «ТЕЖ», бо щось інакше собі роблю, але дід Василь є добрим. Через те його неправильні побажання я не здійсню...

03.09.2012 01:25

...мовчить Дід Василь, як той з Тибету, що висів у повітрі. Певно, Дід Василь також завис, медитація!.. А цікаво, бо була на Тибеті, а вони якось медитують у повітрі. Це медитація така, чи якийсь лохотрон?.. Хтось відповість?

Леся, 03.09.2012 01:35

Замовкни, або на екскурсію не підеш!..

Гориславець, 03.09.2012 08:42

Буддійські монахи – наче наші козаки-характерники: вміють те, що простій людині не під силу. Як вони це роблять, невідомо. Але ж роблять! Медитація в повітрі, хода по битому склу, піврічне голодування і ще багато цікавих речей...

ДідВасиль, 03.09.2012 11:53

Де ви цього всього понавчались? Хтось справді бачив того завислого в повітрі монаха? А якщо й бачив, то чи насмілюся підійти й полапати? Може то була примітивна голограма?

Та ні, ви вчилися НЕ так, як треба. Ви начиталися книжок, надивилися видовищ (не так і важливо, чи по

телевізору, чи їздили спеціально в Тібет), наслухалися захоплених теревенів талановитих балакунів – і думаєте, що це знання. А це просто вмонтовані в вашу голову **чужі** знання або фантазії, ви не здобували їх власним досвідом. І мудрість ваша – не своя. Ви запрограмовані, і хоч би вже від одного хорошого програміста, а то звідусюди. В голові бедлам, як у погано настроєному компі. Що ж у такому разі говорити про творчість, гідність, самотність...

Здатність **навчатись** є в кожній живій істоті. Сучасна фізика навіть вважає цю здатність «*визначальною ознакою живої істоти*». Але люди, силкуючись обдурити Природу, навчилися... **програмуватись**. Бо це швидше, легше, дешевше. Ми тішимо себе, що чогось навчені – але це омана. Ми всього лиш напрограмовані. Чужою мудрістю. А частіше дурістю, бо й «програмісти» наші – теж невігласи.

Гориславець, 03.09.2012 14:15

Діду Василю, набридло читати ваш маразматичний бред. Краще пишіть про народні пісні, це у вас краще виходить!

ДідВасиль, 03.09.2012 15:32

Краще признайтеся, де Ви бачили буддійських монахів... Може хоч це у Вас вийде :)))

Гориславець, 03.09.2012 19:13

Я не бачив, зате як історик читав багато літератури. Особливо правдиві оповіді про Тибет у відомого мандрівника Всеволода Овчинникова (у 80-ті роки він вів передачу «Вокруг света» на центральному радянському

ТБ). Він особисто побував на Тибеті й написав про це книжку, будучи безпосереднім свідком непересічних здібностей місцевих монахів. Та й Макоша каже, що бачила (чого б їй нас обманювати?)

А як же наші характерники? Ви теж в них не вірите?

ДідВасиль, 03.09.2012 20:37

Це не є предмет віри, бо віру, як і знання, людина здобуває власним досвідом, а не з телевізора й навіть не з книжок. Це просто казочки, розважальні теревені.

Я нічого цього не знаю. І тому мені нецікаво, мені нічого сказати про монахів, чи НЛО, чи наших характерників. І слухати нудно. Це казочки. Хтось любить бавитись казочками, а я не люблю. Але дуже сумую, коли розумні люди (а Українці – один з найрозумніших народів на планеті) за казочками забувають про серйозне навчання.

Навчання (справжнє, «так як треба») – це ознака й навіть синонім життя. Не-навчання, підміна його казочками й забавами – це ознака смерті. Українці справді вимирають, і ніхто не знає чому. А я знаю – бо перестали вчитись. Але мене ніхто не слухає, кажуть – старий маразматик.

Макоша, 05.09.2012 22:42

Трішки посиділа й почитала тему форуму. Пане Гориславцю, не гнівайтесь на мене, але про Тибет я збрехала! Я там не була, просто бачила, як тітка моя колись щось таке дивилася по телевізору, коли я ще приходила до неї посидіти в інтернеті.

Зате про характерників трішки знаю. Моя бабуся жила і творила в Карпатах, але сама родом вона не з Карпат, а Шевченкового краю, з Трипілля. Її пра-прадід був характерником і про нього розповідала їй у дитинстві її

бабуся, яка все життя прожила сама з діточками, з моєю бабусею і двома братами, як і її мама.

Так от вона казала, що характерники не ставали невидимками, не оберталися на птахів і тварин, не висіли в повітрі, а просто володіли надзвичайним гіпнозом, щоб це комусь навіяти. Окрім цього майстерно володіли зброєю, прийомами козацького бою, що дуже скидається на сучасне у-шу. А ще вони мали якісь таємні знання, про які бабуся не знає, але здогадується, що брали їх десь у Карпатах.

За кілька днів до того, як бабуся мала вмирати, вона щось про це казала, але я ж неуважна! Треба було ловити кожне її слово! Та що вже тепер... Хоча маю надію, що ще до чогось і сама дійду...

Макоша, 08.09.2012 16:30

Є така народна пісня «Ой на горі вогонь горить» – вона є і на цьому сайті. Там є такі слова:

*«Візьми, мамо, піску в жменю
Та й посій 'го на каменю.
Коли тобі пісок зійде,
Тоді твій син з війська прийде».*

Такі пісні народжувалися, коли хтось (чи батько, чи син) ішов у рекрути або на війну. Дивно, але моя бабуся знала таку ж пісню, але пісок потім таки проріс травною і син повернувся, але ці слова матері казав карпатський чародій. Не думаю, що це такий оптимізм пізніших перероблювачів і дописувачів, бо їх було дуже багато.

Українці знали, що на камені не виросте з піску нічого, але були моменти, що і поверталися... Чому саме тут

такі слова, адже ніколи ніхто і не відав, чи син живий, а чи мертвий?

І чому саме на камені?

Леся, 08.09.2012 16:49

Думаю, ці слова, очевидно, були «викинуті» з пісні.

ДідВасиль, 08.09.2012 19:48

«Ой на горі вогонь горить» геніально завітчана М. Леонтовичем, це справді була дуже популярна тема в ті часи, коли у військо забирали на 25 (!) років.

У Леонтовича, як і в усіх фольклорних оригіналах, – болючий безжалісний реалізм. Але є у фольклорі й гіпербола (перебільшення, фантастичні, казкові повороти сюжету), хоча досить рідко. Згадайте:

*А ще тая вдова та й додому не дійшла,
А вже кажуть люди, що пшениченька зійшла.
А ще тая вдова та й на лавку не сіла,
А вже кажуть люди, що пшениця доспіла.*

Ці потрясаючі прориви несуть у собі, як правило, якусь містичну винагороду за терпіння, мужність, вірність... це не від бога винагорода, а саме від людей, це люди склали пісню, в якій знайшли отакий спосіб висловити свій захват, свою найвищу шану вдові і її тяжкому подвигу. З іншого боку, ми розуміємо, що пшениця, яка доспіла за кілька годин після посіву, – це абсолютно неможливо, і саме ця обставина додає ще більшої гіркоти: ніхто тій вдові насправді не допоможе.

А що син таки вернувся з війська – це трохи інше. Таке іноді бувало й має право на відображення в пісні як

реальність. Але така пісня втрачає свою високу драматургію. Я схильний думати, що чародій приторочив хепі енд – несила було витримати страждання, яке несе пісня. А в совіцький час тих хепі ендів наплодилося стільки, що марудить від них..

Розмова 7

ДідВасиль, 13.01.2013 17:56

«Птичка невеличка»

Всі кажуть, що це кант. Та хоч горшком назвіть, а це Українське диво, де фокусувалися такі рідкісні властивості пісні, як медитація, поезія, лікувальна сила і... школа народного співу. Спершу послухайте: <http://www.pisni.org.ua/songsfiles/483083.html>

На жаль, записано тут тільки два куплети. Насправді пісня триває довго, і це необхідно, щоб по-справжньому увійти в медитативний стан, коли спершу відсторонюєшся від навколишнього світу, а далі й від самого змісту пісні, коли спів лине на автопілоті, але це автопілот вищого пілотажу: переживається не текст, не зміст, а майже фізичне відчуття єдності, участі в чомусь такому, що й імені не має. І це «щось» сотворене самими співаками, їхніми узгодженими намірами й діями. Це вони – творці, вони – боги.

Але почнемо з навчальної роботи.

Пісня побудована так, що її може співати людина, яка її вперше чує: перший рядок подає заспівувачка, котра, звичайно, знає й текст, і мелодію. Мелодія досить проста, текст іще простіший. І другий рядок – це

просте повторення першого, але вже кількома голосами. Далі слова цього самого рядка повторюються ще кілька разів поокремо. І все. Далі ця структура без жодних змін повторюється протягом десяти чи двадцяти куплетів, кожний з яких складається по суті з одного коротенького рядка! Слова диктує заспівувач(ка), учасникам залишається лиш повторювати їх. Простішої пісні важко відшукати. І важко сказати, ким треба бути, щоб не вміти або не хотіти приєднатися до цього співу.

Але це чисто механічна, навчальна частина дійства. Головне – попереду.

Леся, 15.01.2013 08:46

Давайте вже своє «попереду»! Кілька днів чекаю...

ДідВасиль, 15.01.2013 13:59

Ну, пані Лесю,

Якщо вже Вам півтори доби здаються кількома днями, значить, заскучили за мною. Та ще в такі дні. (Слухайте, а яку б ми з Вами містерію могли вчудити про Меланку й Василя! Але то вже мабуть наступного року.) А зараз мене чекає птичка-невеличка.

Вона, хоч і невеличка, але не промах. Сокола шукає. Не горобчика й навіть не дятла, а таки ж сокола. Він, бачите, «ясний, милий, прекрасний». Один недолік: гордує птичкою-невеличкою. Власне, оце й увесь сюжет. Жодної конкретної інформації з цього тексту більше не добудеш.

І не тільки з цього. Пісня має безліч варіантів, як мелодійних, так і текстових, але суть скрізь незмінна й дуже проста. Навіть, здається мені, спрощена: вся друга половина пісні якась непевна й не дуже грамотна: гордувати можна кимось або чимось, але не «з» кимось/

чимось. А «Божичі», тремтячи над кожною буквою записаної десь «автентики», старанно вимовляють цю смислову помилку. Та це ще пів біди. Що ото за конструкції (а вони так чи інакше вилазять і в інших дуже автентичних записах): гордуєш ти мною, як вітер горою... як туман долиною... як сонце калиною... і навіть як козак дівчиною (явно тут недоречне порівняння)? Ці вкрай невдалі й незрозумілі порівняння виникли від неувagi до слів і поступового забуття первісного тексту. А неувaga пояснюється двома причинами: 1) загальна й тривала деградація пісенної культури; 2) специфічний характер пісні, коли на певному рівні виконання слова вже не стільки важать, щоб надто пильно за ними стежити.

Оцей рівень і вводить у медитацію.

А про що тут медитувати?

Незграбність порівнянь, які трапляються в сучасних записах цієї пісні, означає якусь втрату, забуття, недооцінку справжнього тексту. Люди, які можуть щиро співати «гордуєш ти мною, як вітер горою», вочевидь байду-жжі до того, хто ким гордує. Як на мене, неприступна гора швидше мала би гордувати несерйозним вітром-перелесником (до речі, куди поділася наша Макоша?); дуже дивно, як може гордувати туман долиною – аж розтане від зневаги, чи як?

То якими ж були справжні слова? Не знаю. Народній фантазії немає дна. В інших піснях можна зустріти інше гордування. Ось козак дівчині дорікає:

*Не вернуса, забарюся,
Гордуєш ти мною,
А вже ж буде твоє гордування
Все перед тобою...*

Судячи з інших, традиційних порівнянь, у нашому канті повинні б бути такі пари, де щось велике й сильне має всі підстави пишатися перед дрібнішим і слабшим (місяць – зорьєю, гора – долиною, вітер – травой...)

З іншого боку, пісня фактично нічого не втрачає від цих спотворень, бо не для того складена й не для того співається, аби розбиратися в складній ієрархії природних сил і явищ. А для чого?

А це свого роду чистий наркотик. Недарма цей спів нагадує церковну півчу («опіум для народу») – це справді щось типу релігійного обряду, притому надзвичайно потужного, з вивільненням свідомості від реального світу, з екстазом причастя...

Причастя до чого?

Леся, 16.01.2013 21:26

Мені чомусь до голови відразу прийшла думка про якусь обрядовість. Але я не фахівець у дослідництві народної пісні, просто підсвідомо її відчуваю, а пояснити щось по суті не вмію.

Ви, Діду Василю, дуже цікаво усе розповідаєте і розкладаєте по поличках. Пишіть!

ДідВасиль, 16.01.2013 22:55

А скажіть, пані Лесю, Ви коли любите чоловіка, не лякаєтесь, що Ви не фахівець в анатомії/фізіології й не можете пояснити по суті, що відбувається?

Я теж не фахівець, ото й тільки що люблю народні пісні. Коли б пан Гориславець любив естрадні пісні, він теж про них цікаво писав би, а не лише колекціонував.

Леся, 17.01.2013 09:15

А хто Вам сказав, що я чогось лякаюсь?.. Просто не вмю висловлюватися. Я – музичний «математик», там можу і попаякати, а от «читати» – це інше.

Е-ех, де ж та Макоша? У цій темі бракує її «приправ».

ДідВасиль, 17.01.2013 09:44

Мабуть її цього разу таки замело... Нічого, Любо не дасть пропасти.

ДідВасиль, 19.01.2013 20:46

Отже, про яке причастя можна говорити, коли тут майже банальна міщанська пісенька-кант-романс?

Яким це не дивним може видатися, але саме простота пісні дозволяє почути її магію. А я навіть наважусь сказати – її релігійну силу. Бо що таке «релігія»? Буквально це «те, що об'єднує». Може світові релігії когось і об'єднують, але це завжди виходять об'єднання когось проти когось, тобто, по великому рахунку, вони скоріш роз'єднують людство (згадайте наші історичні взаємини з турками, поляками... та навіть свої православні вже поділилися на патріархати...). Що ж, межі також мають бути, життя вимагає різноманітності. Але коли воно вимагає єдності, то кращої молитви, ніж пісня, не знайдеш.

Щоб відчути магію єдності, треба просто співати гуртом. Насправді це «просто» дуже непросто: навчитися співати багатоголосся так само складно, як вивчити іноземну мову (дїтвора колись засвоювала співи разом із умінням говорити, ходити, їсти ложкою – але ті часи, на жаль, минулись).

То «**Птичка невеличка**» – це саме така пісня, щоб учитися співати гуртом. Треба вивчити слова, багато слів, щоб співати довго. І тут дуже важливо співати однаково, без модуляцій, без обробок-розробок та інших пустощів. Саме незмінна проста мелодія ріднить нашу пісню з мантрою, дає вийти на режим «автопілота», коли свідомість вимикається... а що ж тоді залишається?

А залишається **відчуття** звукової краси, яка твориться всім гуртом. Сам такого не втнеш... та й бажання не буде... коли спробуєш цього гуртового наркотику! Секрет тут біологічний: людина – істота гуртова, вона потребує гуртового життя, але не штучного, а справжнього, душа в душу. Цього сьогодні ніяка релігія й ніякий наркотик не дають.

Та й пісня вже мало кому доступна, правду кажучи...

Гориславець, 21.01.2013 10:01

Не зрозумів оце: «Коли б пан Гориславець любив естрадні пісні». Я всі пісні люблю – і естрадні, і народні, і народні в естрадній обробці, і естрадні, що стилізовані під народні.

ДідВасиль, 21.01.2013 11:08

А все решта – зрозуміло?

Гориславець, 21.01.2013 14:45

Навіщо писати про пісні? Їх треба слухати. Бо те, що ми пишемо про них – це наші чисто суб'єктивні враження. Виключення становлять пісні малозрозумілі чи незрозумілі, про такі можна і треба розказувати. Як ось наприклад робите ви. Ясно, що в основному це стосується народних. Естрадні пісні, а вірніше сказати, написані у

XX ст., в основному не потребують пояснення. Тому писати про них – марна справа. Це так само безглуздо, як писати про красу заходу сонця чи верб, що нахилилися над ставком. Потрібно дивитися, слухати, відчувати! Пити душею!

Тепер про інше. Ось ви виступали проти естрадної пісні (я пам'ятаю). Скажіть, чи могло бути інакше, якщо українське село, «модернізоване» голодоморами і репресіями, перестало складати і з часом навіть співати пісні? А ті генії, самородки з народу, замість того, щоб стати сільськими музикантами і піснетворцями, поїхали до міста, щоб закінчити консерваторії і теж творити пісні, нехай трохи інші, але все одно українські, дуже часто – основані на народному мелосі. Навіть іноземні віяння ми змогли пристосувати до наших традицій – коли в Україну прийшли джаз і рок, вони чудово зазвучали українською, причому дуже часто – у нерозривній єдності з фольклором. Біда лише в тому, що зараз нормальні пісні писати практично перестали... Відірвалися від фольклору, від села, від землі – і все, кінець! Настала епоха сурогату, зробленого на синтезаторах і комп'ютерах, з нікчемними текстами...

ДідВасиль, 21.01.2013 16:35

«безглуздо... писати про красу заходу сонця чи верб...»

Можна й не писати, але чомусь люди пишуть. І дуже багато й гарно пишуть, і прозу, й вірші, і навіть пісні. Про верби й про захід сонця. На всіх мовах світу. А то ще й малюють. Навіщо, коли можна фотографувати? Або просто дивитись?

А от про інше... це справді тема. От і поведіть її, пане Ігорю. Треба говорити й писати про те, чому такий

талановитий народ закинув свою природну красу на горище та вдався до джазів і років, почав надягати на себе, як мавпа, чужі обноски та ще й тїшитися з того: он як чудово звучить українською! Де ж воно, те чудове? Чи не самі Ви бачите, як швидко все те «чудове» з'їхало на пси, на синтезаторний сурогат з нікчемними текстами?

Невже це всім байдуже, й замість того, щоб бодай спробувати зрозуміти цю катастрофу, ми так і будемо бавитись ретро-зітханнями та колекціями?

Гориславець, 21.01.2013 17:36

«Ретро-зітхання»... Це не є ностальгія за тим часом, хоча б тому, що я майже не жив за СРСР. Це потяг до гарної музики. Ви любите народну музику, якій куди більше років – 100, 200, 300 а то й більше. Але я ж не кажу вам, що ви слухаєте якийсь старий непотріб. Зрозумійте нарешті, що стара естрада – це не нафта-лін, а класика.

Щодо колекції... Якби я робив це тільки для себе, так, як люди колекціонують поштові марки, монети та метеликів, то це було би марною справою. А коли я регулярно викладаю записи, фото, відео, тексти пісень в інтернеті на різних сайтах (на цьому теж) і безплатно надсилаю всім бажаючим – це мабуть корисна справа, бо люди дякують... Просто не хочу хвалитися, інакше б розповів, скільки рідкісних записів я відкопав, і яких виконавців і композиторів витяг з небуття... Бо державі нашої на це начхати. Потрібен же хтось цим займатися. Є в мене гарний знайомий, Андрій Красоткін. Він займається тим, чим і я, але працює виключно з народними українськими піснями. Ось його б ви напевне похвалили. Я ж не чекаю від вас ніяких похвал. Просто зрозумійте. Кожен

займає певну нішу. Я зайняв свою. Але нікому нічого не нав'язую.

ДідВасиль, 21.01.2013 19:59

Коли у мене, буває, ворухнеться інтерес до естради 50-80-х (скоріш таки ностальгійного походження), я швидко тону в потоці тієї музики: на поверхні те, що найчастіше крутилося по радіо й добре намозолило вуха; і ось тепер, після півстолітнього досвіду, я бачу й чую, що моя ностальгійна прихильність – така сама омана, як шкільні роки. Як ота найкраща пора дитинства й юности згадується з благоговінням, але об'єктивно то була колосальна втрата найдорожчих років для навчання й духовного розвитку, так само й та музика часом аж розчулює, але то просто ностальгія за молодими подвигами, а по суті художньої цінності вона не має й кане в небуття закономірно.

Молодші люди (от хоча б Ви особисто) справді не можуть страждати ностальгією за тими 50-80-ми, значить, щось у тій пісенності чують... Мені це просто дивно, тому я Вас і зачіпаю. Може й не слід цього робити, але принаймні жодного наміру образити чи ще якось уколоти я не мав. Хіба що сподівався почути пояснення – в чому ж секрет старої естради (крім ностальгійного неврозу).

Гориславець, 22.01.2013 00:50

Секрет старої естради – в двох складових: музиці та поетичному слові. Як на мене, більшість композиторів тих років писала чудові мелодії, багато з яких, як я вже казав, ґрунтувалися на народній мелодиці. І виконувалися ці речі під оркестр, а не під дешеві дармограйки, як зараз. А оркестрова музика – це найвищий ступінь

музики, що доведено як музикознавцями, так і психологами (у плані впливу на людський організм). Крім оркестру, були вокально-інструментальні ансамблі, які часто грали досить драйвову музику, а я, як і більшість молоді, люблю електрогітари, рок та все таке інше. Ну і тексти пісень були справжньою поезією – ніяких тобі мусі-пусі, джага-джага, а просто чудові вірші найкращих українських поетів.

І ще: стару українську естраду слухає багато молоді. За 5 років я таких людей в інтернеті знайшов багатенько. Ці люди орієнтуються на якісні речі, мають добрий смак, отже, вони не дураки, раз таке слухають. Спостерігаю повільну тенденцію до відродження інтересу до старої музики, і не лише в Україні. Тому з вашим «кане в небуття закономірно» я не погоджуюся.

ДідВасиль, 16.02.2013 19:31

Леся: *«Просто не вмію висловлюватися. Я – музичний «математик», там можу і попаякати.»*

п. Лесю, Ви, коли хочете прикинутись музичним математиком, то «попаякайте» про пісні на слова Василя Василяшка. Чого це Ви з ними ховаєтесь? «Як легко красивою бути» навіть нот не подали, а про соловейка заморського що собі думаєте? Може й ще щось подібне в запічку тримаєте?

Леся, 17.02.2013 09:08

Василь Василяшко – мій добрий давній друг. А не подала ноти, бо не пам'ятаю, де їх поділа. Ці пісні, що Ви, Діду Василю, перечислили, виконує Надія Зяблюк, а я особисто запису не маю. На днях виправлю помилку і занесу ноти.

Приємно вражена, що Ви про це написали, дякую (чесно кажучи, не вважала ці пісні вартісними).

ДідВасиль, 17.02.2013 10:27

Багато чого я не знав би, коли б не Н. Зяблюк.

Коли чесно казати (а казати чесно тут треба завжди), ці пісні таки не такі вже й вартісні. Але на нинішньому безриб'ї, та ще у виконанні п. Надії, звучать дуже пристойно. Це гарний приклад того, як сучасний композитор із добрим смаком добирає добру поезію і не опускається до зачовганих одеських ритмів. Тобто торує свою нелегку дорогу.

(І не помітив, як зробив етимологічне відкриття: добирати добре – це, мабуть, тавтологія, бо слово «добре» утворилося, очевидно, від «добрати, добирати, добірне... добре».)

А хто знає, де наша Макоша? Щось я скучив за нею.

ДідВасиль, 17.02.2013 11:49

Минулого квітня в цій темі ми мали розмову про лелек. А зараз саме час Колодїя (Коло діє!), і я вже починаю виглядати наших майже приватизованих лелек. Он їхнє гніздо на стовпі, цілесеньке. А що робити, на колодки я не ходжу, нічого вже мені там робити. Та й які тепер колодки, ніхто вже навіть у селі не знає, що то таке Колодїй. Зате всі знають, що на «святого» Валентина, бо дай він був скис, можна цілуватися.

Але не будемо про погане, краще подивіться, що то таке чорний лелека, про якого згадувала п. Наталя Крилатова: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/marshrut-nol/u-krayu-chirmusa-i-oha>

Макоша, 17.02.2013 23:42

Я теж за Вами заскучила, Діду Василю. Та й взагалі за цим чудовим сайтом, за всіма, з ким спілкуюся, навіть за Гориславцем... Замело трохи... Мітла поламалась, а для лижвів було забагато снігу. Любко, бідака, їв саму бульбу з кукурудзянкою. Коротше кажучи, у нас був передвеликодній піст. Та й ще й Велесовий тиждень!.. В народі кажуть «чортовий тиждень».

Ага, про книжку! Є такий анекдот про чукчу-писателя, што он не читатель. Взятася писати. Ніби добре виходило, а потім захотілося почитати Булгакова. Ого-о!!! Не буду я нічого писати, буду читателем!

Леся, 18.02.2013 08:34

Даремно, Макошо. Хоча ти, можливо, і права. Твої цікаві історії я б не радила описувати з подробицями (навіть чи твоя бабуся це одобрила б).

А тепер за Колодїя. Є гарний обряд. Спекти дома круглу паляничку, або простий коржик чи млинець, запалити свічечку і попросити у Сонечка-Сварога гаразду на нову весну. Потім поділити по шматочку у сім'ї і обов'язково поділитися з тими, хто у вас мешкає (якщо є господарка), а ще дати пташкам.

ДідВасиль, 18.02.2013 09:05

Радію, що наші дівчата живі-здорові ще й про Колодїя не забувають. Щось і дітям може передадуть.

А щодо чукчів. Хльосткій Булгаков, старінний рускій романс та багато інших яскравих феноменів російської культури не одній Макоші охоту до творчости відбивають. Куди там нашому теляті такого вовка з'їсти...

А його не треба їсти. Він тільки зовні дуже привабливий, а всередині... те саме, що й по цей бік озера.

Наше мистецтво не таке блискуче та хльостке, як у росіян, зате воно глибше й правдивіше. Отож, Макошо, побалуйтеся з Булгаковим, та й за роботу. Велес не простить Вам, якщо занехаєте свій дар. І я, грішний, не прощу.

Мітлу поладуйте й бережіть, тепер таких не випускають.

Макоша, 23.02.2013 19:52

Оце, Діду Василю, дочитала «Собаче серце» і, діставши купу задоволення, дістала ще й натхнення. А натхнення – від Ваших слів. На кожного «пісателя» знайдеться свій «читатель». Це я порівнюю з піснею. Хтось любить народну пісню, а хтось вважає її за дешевий примітив, хтось любить класику, а хтось слухає «віагру», хтось грає по весіллях, а хтось – у камерному оркестрі. Гадаю, що писати таки треба. Буде погано – не читатиме ніхто, але зате воно буде на папері. Краще тратити папір на спогади, аніж на реклами броньованих дверей і на банківські депозити.

А чи не так?..

Пе.еС. п. Леся відмовилася щось писати, бо сказала, що у мене краще виходить. Я сказала, що напишу про це на форумі і вона погодилася.

Ага! Забула! Діду Василю, визначення «чукчі» мені подобається («а щодо чукчів...»), але чи воно сподобається самим чукчам? Чукчі – це жителі Планети Земля, а ті, кого Ви так називаєте – її вандали.

ДідВасиль, 23.02.2013 21:02

Гей, справжніх чукчів я точно не мав на увазі; навіть коли забреде який сюди, то зрозуміє, що це не про нього. Вибачусь, коли що.

Писати Вам, звісно, треба. Правда, великий український поет А. П. Чехов писав, що кожне немовля відразу після народження треба лупцювати різками, примовляючи «Не пиши, не пиши, не пиши!», але цей момент для цілющої процедури у Вас, видно по всьому, вже минув. Так що писати доведеться. Спогади Ви, правда, скоро викинете, бо вони виявляться дуже літературно недосконалими. А даремно. Поки набереться літературної вправності, багато чого забудете. Не викидайте. Але щоб не прогавити ще один історичний період, пишіть вірші. Поки зуби цілі й Перелесники попід вікнами бігають. Всі гарні поети гарні, поки молоді. А потім уже не помагають ні конспекти, ні Спілка письменників.

Пишіть на папері. Краще в товстому зошиті. Мій перший начальник Матвей Міронович Спокойний казав, що «всякая глупость, написанная на бумаге, становится очевидной». Тоді ще інтернету не було. Свято несучи його заповідь, посмію її розвинути й адаптувати до сьогодення: «Усяка дурня, написана в інтернеті, стає загальним надбанням».

Макоша, 23.02.2013 22:16

«...Перелесники попід вікнами бігають...» – про Перелесника бабуся розповідала. Пишу на папері, а потім друкую у «ворді».

Уривок з моєї бездарщини:

«...Чи снила я собі це, а чи не снила, але під вікном щось тихо засяяло. Крізь шибку у місячному світлі я побачила обличчя, та таке гарне, що аж не вірилося, що таке буває.

– Мотре! Вже час!

Хто це? Перелесник? А може дідусь, за яким баба Мотря дотепер тужить?.. Все каже: «Ох і нащо було йому тих овець?..» Казали мама з татом, що його убила блискавка під час грози. Але бабуса веліла, щоб я їм не вірила. ніхто його не вбивав. Він був такий гарний, що Гроловиця сподобала його собі, перетворила на Перелесника і забрала до своєї оселі. З тих пір він там живе і літає на Карпатське диво щоночі. Але, як казала бабуса Мотря, на «молодик» йому дозволено брати бабусю з собою, але тільки на трішки. По-«їхньому» «трішки» – це ціла ніч, адже хвилинами «вони» не міряють. Для «них» життя – це простір, а не час.

Навшпиньки бабуса Мотря перейшла кімнату, зазирнула у вікно, хитнула головою «Іду!» і рушила до дверей. Вона думає, що я сплю, отже я можу й підглянути тихенько, куди це вона мандрує! Я – навшпиньки за нею! Вийшла на подвір'я, а там – нікого!.. Де ж вона поділася? Аж раптом бачу – Місяць-молодик човником завис над смерекою, а бабуса стала молодою дівчиною, та такою гарною, що я таких у Верховині і не зустрічала! На голові віночок (а мені забороняла плести вінки!), ленти у довгих косах, а кептар сріблом гаптований! Іде босоніж, а може і не йде, а пливе по росі, усміхається. А Перелесник їй з місяця-човника руку дає...»

Перш ніж критикувати, треба читати з самого початку.

Макоша, 23.02.2013 22:46

Почитала окремо – примітив. Перед тим щось було і опісля...

«Коротка мить – і місяць-човник злетів у небо й спокійно завис між зірочок. Ніби нічого й не трапилось, але бабусі ж то немає!

– Аго-о-ов! – кличу, візьміть і мене! – тихо, лиш коники сюрчать. – Аго-о-ов!

– І чого ти там кричиш? – питає бабуса, беручи мене на руки з теплого ліжка.

– Я все бачила! Я бачила тебе і Перелесника!

– Якого Перелесника, серденьтко? Щось наснилося?..

– Ти була гарна й молода і пливла місяцем-човником на Карпатське диво! Я бачила!

– О-о-о! Любисток таки має добрі чари, раз тобі снилися такі гарні сни!

– Хочу теж на Карпатське диво!

– Карпатське диво ось тут, Макошо, подивися, як унизу хмари пливуть, а ще нижче твій татко вівці пасе, а мама бринзу робить...

– Ні! Неправда! Я все бачила! Хочу на Карпатське диво! Хо-о-очу-у!

Бабуса насупила брови:

– Вигадуєш дурної! Кращого дива немає, аніж сама бачиш! А бачиш те, що хочеш бачити і чуєш те, що хочеш чути!

– А Перелесник – це дідусь?

– Дідусь... – несподівано здалася – тільки не хочу тобі такої долі. У селі є гарні хлопці...

– Ов-ва! Хочу на Карпатське диво! Хочу! Хочу!

– Не можна людям на Карпатське диво...

– То ти – не людина?

– Людина! Але на Молодик мені дозволяють бути вілою, це такі навки, що уміють з Місяцем балакати.

– А мені дозволять?

– Ні, бо ти бачиш тільки те, що хочеш бачити.

– А ти що бачиш? Ти бачиш дідуся Перелесником, бо ти так хочеш бачити!

– Хочу, і бачу те, що є!

– То мені можна на Карпатське диво?

– Гарзд! Але будеш бачити тільки те, що хочеш бачити!

– А якщо я нічого не захочу бачити?

– Такого не буває!

Молодик, молодик, ну швидше приходь! Так довго отой повний місяць висне! Кажуть, що в цей час відьмаки гуляють. Якісь басаврюки та вурдалаки бенкет роблять на душах людських, хоча тато з мамою кажуть, що все це – тільки у дешевому кіно. А бабуся на такі теми розмовляти не хоче. Тільки сидить і дим пускає.

– А коли молодик буде?

– Коли захочеш, – з усмішкою пустила дим з файки.

– Я хочу, щоб зараз був!

– Щось мало хочеш!

– А чому Карпатське диво ті... <...> »

Макоша, 23.02.2013 22:50

Коротше кажучи, мало що зрозуміло. Уривочки. Так не вийде. Краще подумати...

Леся, 23.02.2013 22:56

Макошо, ти не ті уривки пускаєш в «єфір». Краще пускай по частинці з самого початку, тоді й зрозуміло буде. Найцікавіший факт – «Карпатське диво». А з твоїх уривків виходить фігня...

ДідВасиль, 24.02.2013 18:34

Не згоден! Не фігня! Все починає світитись і дихати, коли другий раз читаєш. Трохи схоже на сценарій: читаєш – нічого особливого, штучно якомсь. А коли до того письма додати уяви (а це вміють хороші режисери й деякі читачі), сценарій оживає й народжується диво.

З Макоші слабенький літератор, але дуже цікавий сценарист. Отже треба перечитати «Зачаровану Десну» й передивитись «Землю» О. Довженка. І все стане на місця. Макошо, я дуже бажаю Вам успіху.

Гориславець, 26.02.2013 23:29

Пане Юрію Крилатов, ви колись питали за оцю пісню – на який мотив вона співається

<http://www.pisni.org.ua/songs/6220848.html>

Я знайшов запис, якщо цікаво – послухайте (внизу сторінки є посилання на сайт, де її можна прослухати). Виконують земляки діда Василя – ансамбль «Бояничі» з Жашкова Черкаської обл.

ДідВасиль

Маю враження, що це переспів: не дуже схоже на мелос Черкащини. Хоча... і мелодія, й слова такі, що їх могли скласти де завгодно. Інакше кажучи, совок. Песні советських композиторів Чи не 60-х років шлягерок, такими нам тоді через радіо й танцмайданчики інтенсивно затуплювали пісенний смак. На слуху ще й досі оце безглузде «на шавлію руки мию, на руту не буду», тільки що співав якийсь більш хвацький гурт. Чи то, пардон, ВІА (бо саме тоді, за правилами хорошого моветону, почали все на світі називати іноземними словами).

Ну, сьогодні, звісно, це вже має вигляд старої благо-родної класики, особливо в порівнянні з «Ти мене бум-бум, я тебе бум-бум».

Гориславець, 27.02.2013 09:53

Так, самодіяльний вокально-інструментальний ансамбль «Бояничі» жашківського районного будинку культури, 70-ті роки. Вони чомусь не виконували третій куплет пісні, замість нього повторювався другий. Я знайшов текст цього твору у співанику моєї бабусі, а це значить, що вона виконувала її у сільському ансамблі «Любичанка» у супроводі баяністів. Баян, звісно, не зовсім український інструмент, та все одно таке виконання ближче до народного мелосу.

Але й у стилі фольк-рок (виконання народних пісень під електроінструменти, у відповідній обробці, як це робили наші ВІА) теж нічого поганого не бачу. Мабуть ми все-таки з вами, Василю Герасимовичу, із занадто різних поколінь.

ДідВасиль, 27.02.2013 10:06

Схоже, що так. Але, зрештою, це не страшно.

Щодо мелосу... баян на мелос не впливає. Баян впливає на голос. Власне, на тембр голосу. Поросячий тембр жіночих голосів в Українських «народних» хорах сформувався саме завдяки неодмінному баянному супроводу: баян «кричить» і примушує кричати й співаків, особливо жінок, бо у них близька теситура, отже, з одного боку, баян ніби підтримує, а з іншого – провокує на крик, бо таки ж треба показати голос... а якщо той голос трохи ріже вухо, то за баянним ревом цього майже не чути; виходить так, що і вдосконалювати голос немає

потреби, і звучання загалом гарне, й співати (кричати) легше. Словом, дешево й сердито.

Але співати без супроводу Українці таки розучились.

Webmaster, 27.02.2013 15:45

послухав і собі, цікавий запис
народно-естрадизована пісня
так у чому символізм «шавлії» і «рути»?

ДідВасиль, 27.02.2013 17:04

Оце ж і мені кортіло б дізнатись. Українська символіка – дуже непроста річ, а в той самий час дуже цінна. Але тут, судячи з усього тексту, просто намішано «красівих слів». Якогось розумного змісту ні в цьому омовенні рук, ні в подальших прокльонах я, принаймні, не можу вбачити. Нерідко в народних піснях примітивний текст передбачає цікаву мелодію. Або навпаки: примітивна мелодія несе дуже змістовний текст (як-от балади). А тут і те, й те примітивненьке, з чого й роблю висновок, що це «поделка» доби розгорнутого соціалізму. Дуже був би вдячний тому, хто має щось заперечити чи додати. По суті.

ДідВасиль, 01.03.2013 10:41

<http://www.pisni.org.ua/songsfiles/2184277.html>

Пісню «**Забрала вода всі луги**» записала на Рівненщині Лідія Орел. А співає її Надія Зяблюк у супроводі сопілки (Леопольд Яценко).

Зізнаюсь відразу, я не дуже розумію символіку тексту. Л. Яценко відніс цю пісню до веснянок, і це слушно, бо тут домінує веснянкова мелодія; дві простенькі теми (голосу й сопілки) малюють безмежний, чистий, ясний світ пробудження й краси і викликають у душі якийсь

щем, аж біль за беззахисність цієї краси. Такий от суто український народний імпресіонізм, якого годі шукати під чужим тином.

Але слова...

Вода «забирає луги» в літню пору, коли там є що забирати (покоси, копиці сіна...), тобто це не схоже на ранню весну. Та й зозуля – це скоріш червень.

Але за цими тупими ознаками ніколи не прочитаєш нашу обрядову пісню. У нас уміють сіяти в сніг, орати на різдво, а в місяці юні, бува, випадає пороша. І ця фантазія тільки додає гостроти і високої правди тому, що діється. То що ж діється і цій пісні? Що за калина на останній купойці, хто плаче по косі й чому? Невже це весільна пісня? Чи йдеться про якесь велике узагальнення?

Гарна, загадкова, цікава символіка. Може так і задумано – щоб вона нерозгаданою й залишалась?

Леся, 02.03.2013 08:24

Важко сказати, що це за символіка. Єдине, в чому я впевнена – це обрядова пісня дохристиянського періоду. Особливо це видно з характерної приспівки «Рано-раненько», притаманної дохристиянським колядкам (а може й не тільки колядкам).

Пісня унікальна. Заворожує, надихає і веде в якусь щемливо-знайому таїну, якусь підсвідомо близьку і рідну.

Леся, 15.05.2013 02:14

Знайшла, Діду Василю, про пісню «**Ой ти соловейку**». Колись ви казали, що він рано не прилітає! Прилітає! Я його чула цього березня, він мерз разом з лелеками затяжною зимою з березня. А я тут хочу сказати про веснянку «Ой ти, соловейку». Шукала по форуму

нашу з Вами дискусію, але не знайшла. Ви тоді казали, що соловейко – не рання пташка, але слушно сказали, що Дажбог не крилонька видав, а ключики. Мій варіант: <http://www.pisni.org.ua/songsfiles/6160399.html> і варіант автентичного запису здійсненого О. Ошуркевичем у Камінь-Каширському районі на Волині в с. Оленине <http://www.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fsoundcloud.com%2Fpoliany%2Fvesna-oshur-01%23new-timed-comment-at-33443&h=cAQENCku> (слова ще хочу якось розібрати автентичні, але радости зараз у мене!..)

Я як почула автентичний зразок, то аж вухам не повірила!!! Я уперше це почула, а пісню робила років 10 назад суто за нотним уривочком у часописі «Сварог». Уявляєте?!

ДідВасиль, 16.05.2013 18:53

п. Леся, Дажбо з Вами! Невже переплутали соловейка з зимовим горобцем? Ніколи жоден соловейко в Україну раніше середини квітня не прилітав. А коли б і занесло його якимсь вітром, то співати він би не наважився. Лелеки ще можуть прилетіти в кінці березня, цього року через це багато їх загинуло. А соловей – це травень! Ну, остання декада квітня.

Посилання Ваші неодмінно послухаю, хай тільки... закінчиться ремонт у хаті.

ДідВасиль, 06.10.2013 11:54

Ще не вмерла!

Поздоровляю Українців із перемогою Володимира Кличка!

А, думаєте, чого це мене з таким поздоровленням та занесло в цю тему? Ні, не випадково й не помилково. За-

чепило те, як зневажливо дехто на форумах відгукнувся про виконання Українського гімну Джамалою перед поєдинком. Мовляв, слабенько, та ще й без музики. Бідні мої Українці, як же ви забуцані цим нескінченним «Сім сОрок»...

Та це ж і була Сама Музика! На тлі розлютованого залу, примітивної російської, потім американської «вихідної» попси, а далі ще й напіндюченого кобзонівського совка ця тендітна татарочка з України була й музикою, й самою Україною – нібито слабенькою, беззахисною, як Давид проти Голіафа, тримала вона в руці той мікрофон, а друга рука піднята в стиснутий кулачок... невже можна було не побачити, не зрозуміти тієї краси й сили? Це ж той самий вічний наш крихітний жайворонок, що вилетів крильцями сніги розмести, ніжками криги розтоптати й своє гніздечко звити – вічне повернення життя, природного духу.

Разючим був контраст цієї чистоти, гарної мелодії й щирих слів нашого гімну (та це ж фактично народна пісня!) з показною величчю дійства і всього оточення...

Слава Україні!

Розмова 8

ДідВасиль

01.12.2012 01:00

Ох ці лемки...

Довелося останнім часом працювати з піснею «Під обличчям» – і ще раз упевнитись, який дивовижно талановитий і безталанний цей народ, скільки біди й скільки гумору, сили й живучости дарувала йому історія!

Але про пісню. Не був би я занудним дідом, коли б простив нашим артистам знущання над цим шедевром щирости й краси. Як можна таке співати, дбаючи тільки про себе любого (любую)? Як можна кривлятися в розкоші свого вокалу, аранжування, підтанцювок і т. п., оповідаючи цю вічну й завжди нову драму закоханих? Це ж не гра словами: «же з любови нич добре не биват», це ж не риторичне питання «чи та любов є од бога дана, а чи може дяблом підшептана?»

А задумаймося справді: любов – це від бога чи від сатани? Той, хто дійшов до цього питання своєю власною дорогою, розуміє прірву, над якою стоїть.

Мені легше. Я вже ту прірву переходив не раз, я знаю, що любов людям дав таки сатана, а бог чомусь загавився й своєчасно не наклав на неї вето. Пізніше він спохватився, але було пізно: люди вже сіли на цю голку. Богу залишилось хіба що намотати зверху всіляких обмежень, умов, заборон і відповідальностей, але це тільки ускладнило людям життя, нітрохи не зменшивши сатанинської сили кохання.

Як гарно, по-лемківськи, відчув це Семан Мадзелян. Крізь нібито банальний текст пісні чути все – і ледь уловимий гумор, і справжню глибину прірви, безвиході, і якусь священну красу самих закоханих.

Здається, ніхто й досі не догадався співати цю пісню вдвох. Я ось вистежу Н. Боянівську й В. Самайдю та спробую в них це чудо вкрати – тоді ви зрозумієте, що я маю на увазі.

Гориславець, 01.12.2012 13:26

Дует «Червоне і чорне», чоловік і жінка, він – лемко, вона – з Житомира, давно виконують цю пісню вдвох. Ось: <http://youtube.com/watch?v=VtMfSN78UcY>

ДідВасиль, 01.12.2012 18:08

п. Гориславцю, ну будь-ласка, хоч трохи стежте за своїми реакціями. Вам що, так сильно свербить заперечувати? Увімкніть Ваше «Ось» та почуйте чисте сольне виконання, з елементами підспівування «тихо сам з собою». Жінки там і духу немає. І то ще й добре, а то зовсім спортили б пісню, як вони це вміють.

Я вже кілька разів просив Вас: говоріть по ділу – я, та й інші читачі, радо дослухаємось Вашої думки. А Ви тільки з теми збиваєте.

Проте, якщо пошукати, дуєтне (змішане) виконання «Облачка» таки трапляється. І хоч воно й недосконале, а все одно відразу зовсім інший простір: менше вокальних піруєтів та відеопоказухи, більше простоти й широти.

Леся, 01.12.2012 19:03

А то, Діду Василю, вже так заведено: якщо напрошується 2-й голос, то співають дуєтом, або, у гіршому випадку, на студії прописують бек-вокал.

ДідВасиль, 01.12.2012 19:43

Тут 2-й голос проситься і за змістом, і за музичним строєм, але в Україні ансамблевий спів тепер не в шані: мороки багато, а зиску мало, бо публіці по барабану. Коли моя жінка варить борщ, а я в цей час співаю, це теж можна назвати дуєтом (наприклад, «Гаряче й холодне»), бо все таки нас двоє. Можу й бек-вокалу додати, коли дуже захочеться. А вона другу миску борщу може насипати.

Ні, ну звісно, в нас є такі неперевершені вокальні циркачі, як Менсаунд (не називати ж їх «Чоловічим звуком» – ще бозна що люди подумують) або Пікардійська терція. Але то все більше на експорт та для загальної крутизни,

а пісень українських вони фактично майже не співають. Все більше якісь «композиції» та «розробки».

Живе, просте дво-(я вже мовчу про три)голосся, без інструментальних та танцювальних прикрас, тепер почувеш хіба десь на конкурсі, та й то для журі, та й то рідко.

Дуже мені жаль, бо це саме серце української пісенної традиції – гуртовий спів, колективне творення краси, неможливе одноосібно. Гуртовий спів мав би наvertати сьогодні українців до правічних механізмів колективної діяльності не тільки в музиці...

Леся, 01.12.2012 21:02

Ото-ж бо – для журі!..

Пригадую маленькою, як збереться моя родина у дідуся, виїде човном на Тікич (Звенигородка) та й заспіває «Ой, не шуми, луже» на 3 голоси... (родина в мене музична). Шкода, що не усвідомлювала тоді, який скарб під ногами у мене «лежав»... Зараз таке тільки у пам'яті, зараз такого не буває ні в телебаченні, ні в Ютубі і навіть рідко де в родині...

...А мій собака теж закохався у вівчарку Герду, що охороняє поблизу комплекс гаражів. Але кого цікавить собача любов (хоч вона, можливо, не гірша і вища за людську)?.. А це не смішно, тварини теж мають право на захоплення і закоханість. На жаль, людям про це начхати.

Макоша, 02.12.2012 00:31

От чомусь усі «професори» не бачать далі свого носа? Кожен живе у своєму регіоні, де є своя народна творчість і свої народні пісні, які далеко ще не вивчені. Щоб зрозуміти лемківське, треба знати лемків, щоб зрозуміти коломийки, треба знати, що таке коломийки, щоб

ганьбити гуцулів, треба знати, хто такі гуцули (це про мене і моїх батьків) і що ніяких коломийок гуцули не співають.

Отже, щоб навчитися ЧИТАТИ народні пісні, то треба почати вчитися їх читати там, де ви живете (я не маю на увазі Схід, де по селах за пляшкою чешуть російські частушки, або коляться опіумом з макових голівок, чи курять конопляну траву...) Я маю на увазі якесь ще нормальне свідоме суспільство, якому не байдужа українська пісня (я не маю на увазі єврейські штоци на кшталт однієї калини за вікном, чи усіх на Україні (чомусь) ланів квітучих).

Я не маю права повчати «метрів», але думаю, що маю право висловити свою думку, нікого не образивши.

Дід Василь не конкретно написав, і п. Леся теж. От читаю ваші пости і ніц не збагну: «а чьо пісалі?.. аль сказать чьо хателі?..»

Леся, 02.12.2012 01:16

Макошо, щоб вивчати творчість, наприклад, Гектора Берліоза, не обов'язково їхати до Франції – це по-перше! По-друге! Мова не йшла за коломийки, «Гуцулки», співанки, тощо... Мова йшла за лемківську пісню «Під облачком» і її розуміння. Трішки відхилилися від теми – і це природньо, бо попри тему виникають ще якісь думки і їх хочеться висловити, вже не залежно чи потрібно це темі, чи ні. Поясню: людина завжди потребує слухача (читача) власних думок. В інтернеті, принаймні, її почують більше, аніж десь у квартирі, чи в будинку... Можливо, хтось не має з ким поговорити. А тема ж добра! Я дослідила гармонічно-ритмічну схему лемківських пісень і можу по них написати наукову роботу. Але для чого? – воно до чогось зобов'язує.

Макоша, 02.12.2012 02:18

«...на городі – бузина,
а в Києві – дядько...»

Дурню усі досліджують. Синкопи, ритміку, лади... Не досліджують тільки душу. Адже кожний народ має ДУШУ у піснях, окрім ладів, зворотів, синкоп і правил! Має своє життя, кохання, побут, свято... – а ви все досліджуєте, копаєтеся без Природи знань, до якої вам зась! Природа знань відома лиш тим, хто дбає про неї з особливою увагою. Розмовляє з рослинами, а вони чують...

ДідВасиль, 02.12.2012 09:28

Макошо,

По-перше (якщо Ви в темі), в Києві не дядько, а дід. По друге, Ви з бузиною на городі говорили? Вона Вас почула? Чи зась? А що Ви їй конкретно хотіли сказати? А що вона відповіла? Нічого? А навіщо Ви її згадуєте все? А от я на своїй купленій садибі друге літо тільки й роблю, що з бузиною розмовляю, бо повиростала така за попередні роки сім, що поміж нею мамути ходять. Невеликі, правда. З-отакі, як їжаки. Може то їжаки й є, але вночі, коли вони там шелепотять у бузині, хіба розбереш...

Словом, я маю всі підстави заборонити Вам навіть заїкатись про бузину, бо знаю про неї трохи більше, ніж Ви. Але я цього не зроблю. Не тому, що мені зась, а тому, що я хороший. Коли всім усе прощаєш, тоді особливо хочеться бути хорошим.

І коли я пишу про пісні, то наперед прощаю всіх, кого це дратуватиме, хто заперечуватиме все підряд, або вчепиться в якусь несуттєву деталь, або просто збиватиме з теми. Я розумію, що слухати розмову про пісні, а тим більш розуміти її – дуже непросто і навіть принизливо

(«Він мені про мою Душу буде розказувати!»). Але я говоритиму про пісні й далі, бо це справді Душа, і Доля, і велике Багатство. Нікому не зась, але треба трохи більше уваги до теми. Маю й досі надію, що десь хтось бодай зрідка мене чує.

02.12.2012 10:45

до п. Лесі:

Ви, «сліпі митці», не прибіднюйтесь, бо й справді посліпнете. Краще ніж будь-хто розумієте й відчуваєте ви й душу пісні, і її синкопи, ритміку, лади, і зовсім одне іншому не заважає. Тільки запрягли ви її до своїх робочих возів та й поганяєте все життя, ніколи вам із нею кохатися. А вона теж кохання хоче, як і той собака, як і ми з Вами і навіть як абсолютно самотійна й незалежна Макоша. Я Вас просив – прочитайте мій нарис «Як кохатися з піснями»; здається, Ви його так і не знайшли, ніколи перетворилося в нікОли.

Ну що я можу зробити, коли покохав лемківську «Під облачком»? Дивитись, як вона охороняє чужі гаражі? Як її, безборонну, тягають по своїх вертепах справді сліпі й глухі «митці», як прикрашають нею своє ветеринарне кохання? Заборонити їм? Зась. Показати, як треба по-справжньому з нею кохатися? Може й покажу якось, а може й не вдасться. З десятка переслуханих в інтернеті записів ні один Душі цієї пісні не торкнувся.

Мені застається тільки говорити про пісню. Може, це так само безглуздо, як і вчити співати заочно, а може хтось і зрозуміє: є така проблема – не поганяти пісню, а кохатися з нею. Не силувати жінку варити борщ, а...

Щодо ансамблів: чи «тихо сам з собою», чи під мінусовку, чи й зовсім під повну фонограму (але свою) – це все форми. В них можна вкласти й чорзнащо, і геніальне виконання. Я лиш хотів показати п. Гориславцю, що там ніякого дуету немає, тим паче змішаного, а є скромний бек-вокал, самим же співаком і доданий у студії. А оцінки тому співу я не хотів би давати, бо він і не поганий, і не прекрасний. Спів як спів. А що сам із собою – так тепер ще й не такі форми кохання практикуються.

А мені найбільше до душі акапельний ансамблевий спів – в українській традиції просто «гуртовий». Як Ваша родина на Тікичі співала. В акапельному дуєті, тріо і т. д., як на долоні видно, чути кожний голос і кожний огріх, і це завжди дисциплінує співаків, бо розуміють, що тут нічим прикрити свою неспроможність. Зате коли голоси

Макоша, 02.12.2012 10:51

Я Вас ЧУЮ, Діду Василю, хоч і з бузиною ще не розмовляла...

ДідВасиль, 02.12.2012 10:54

...коли голоси чисті, точні, зливаються між собою в гармонію, то ніякі найдорожчі інструменти з тим святом не порівняєш. А ще коли співаки чують Душу пісні – то я й не знаю, чи є на світі більше щастя.

Макоша, 02.12.2012 10:58

Страшенно люблю, коли Дід Василь щось пише. Для мене – це як заспокійлива казочка, як мед! Просто і мудро! Усе, як думаю, а не вмію висловитися, а тут – на тобі! Усе викладається у форму слів! І усе так, як думаю!

02.12.2012 11:39

...а ще на подвір'ї у моїх батьків виросла верба з га-
лузочки, привезеної з Канева, з Тарасової гори. Колись
моя бабуся з моїм татом їздила і разом зірвали. Наказа-
ла посадити на подвір'ї.

Уже така крислата! Люблю порозмовляти з нею.
А бузина... Я навіть не знаю, як вона виглядає...

Dido, 02.12.2012 11:43

*«А задумаймося справді: любов – це від бога чи від са-
тани? Той, хто дійшов до цього питання своєю власною
дорогою, розуміє прірву, над якою стоїть».*

*Мені легше. Я вже ту прірву переходив не раз, я знаю,
що любов людям дав таки сатана, а бог чомусь загавив-
ся й своєчасно не наклав на неї вето. Пізніше він спохва-
тився, але було пізно: люди вже сіли на цю голку. Богу за-
лишилось хіба що намотати зверху всіляких обмежень,
умов, заборон і відповідальностей, але це тільки усклад-
нило людям життя, нітрохи не змінивши сатанин-
ської сили кохання».*

*Як гарно, по-лемківськи, відчув це Семан Мадзелян.
Крізь нібито банальний текст пісні чути все – і ледь
уловимий гумор, і справжню глибину прірви, безвиході, і
якусь священну красу самих закоханих.»*

Золоті слова Діда Василя. Більш тут нічого додати.
Сам я теж переходив цю прірву, а це дається не кожно-
му... «Під облачком» – дуже гарна пісня.

ДідВасиль, 02.12.2012 19:21

Макошо, це не мамонти, а мамути. Якщо хтось і досі не
зрозумів різниці, то що ви тоді хочете від старшого брата?

Взагалі, даремно Ви так їсте поїдом того бідного стар-
шого брата. В тій смерті, яку він приніс на цю землю, його
вини не більше, ніж у чумаків, які принесли чуму в рідне
село. І протиставляти йому свою лють, свою зброю, свою
смерть – теж даремна справа. Проти смерти є тільки один
засіб – життя. І тратити життя на ненависть – значить
просто вкорочувати його. У Вас не залишається сил на-
віть на те, щоб доглянути свій божий дар – слово, пісню,
а може й ще щось. Наприклад, народіть шестеро гуцуля-
ток – оце буде гідна відсіч чужій наволочі.

До речі, ще й про слово. Коли б я не знав, як Ви вміє-
те володіти словом, то легко простив би Вам словесну й
граматичну неохайність. А так не можу простити.

Юрій_Крилатов 03.12.2012 00:54

*«Тратити життя на ненависть – значить просто
вкорочувати його».* Золоті слова!

ДідВасиль, 03.12.2012 11:26

Макошо,

Ви важне питання поставили, а позаяк Dido не від-
повідає на нього, то спробую я. А тим чином і до теми
повернемось, бо дуже вже всіх нас позаносило вбік.

Насправді йдеться навіть не про переклад (це лиш
один із засобів), а про *повну, повноцінну й повнокров-
ну передачу всієї краси, правди й сили*, захованих у пісні
(конкретно – «Під облачком»). Для цього музику пере-
кладати не треба, а от слова...

В Українській пісенній культурі завжди словам на-
давався пріоритет. Старі люди, котрі знають і шанують
свій фольклор, завжди легше пробачать відсебеньки в
мелодії чи поголоссі (хоча це теж гріх), аніж у словах.

А причина проста й глибока. В наших піснях, як ні в яких інших, мудрість, ніби мед у сотах, зібрана з усієї України за віки, за десятки віків, вистояна й нетлінна. Мало того. Вона **виСЛОВлена** так майстерно, так прекрасно, що дихання спиняється (недарма Ніна Матвієнко, коли ще була геніальною, сказала якимось: «Я плачу не від жалю, а від краси»). Передивіться всю сучасну пісенну лірику, від найвишуканіших романсів до низькопробної попси, і знайдіть, хто й де сказав простіше, лаконічніше й краще оцю «банальну» вічну думку: «не мож, мила, ніяк без тя жити». Але ж одна фраза – це ще квіточки. Як просто, логічно, гарно й водночас змістовно в'яжеться строфа за строфою – не переплутаєш, не переставиш, не додаси й не віднімеш. Для порівняння візьміть якусь сучасну естрадно-популярну пісню – переміна місцями її куплетів або й рядків зазвичай нічого не псує, бо там нічого й псувати.

Може хто більше знає про Мадзеляна? Чи живий він (бо таки 1922 р. народження). От же ж відчув, спіймав чоловік золоту пташку народної поезії!

Якщо таке диво не перекласти, іншомовна людина сприйме лиш мелодію, зрозуміє, що це про любов, і подумає, що перекладу й справді не треба – всі тепер кохаються без слів... або просто «ти мене бум-бум, я тебе бум-бум»...

Та тільки чорта з два перекладеш. Тут потрібен божий дар такої самої проби, як у Семана.

03.12.2012 11:53

п. Лесю, до Вас теж маю слово.

«Любов, кохання – це все гарно і ні до чого тут якийсь диявол, і ні до чого тут якийсь Бог.»

Ви пробували вимовити ці слова вголос? Спробуйте – у Вас не повернеться язик!

Я, глибоко віруючий атеїст, і то не можу без цих персонажів обійтися, то як же Ви, судячи з того й сього християнка, так ними нехтуєте? Та це ж чи не найважливіша задача людини, яка потрапила в пастку любови, – вирішити, од кого ця напасть, і тоді спробувати відповідно себе й поводити. Це дар божий, чи кара, чи спокуса чортова? Так, у всякому випадку «маш терпіти», але що терпіти – боже чи диявольське?

Я можу відповісти тільки за себе, атеїста. Для мене бог і диявол – могутні й прекрасні символи, вироблені майже всіма народами світу як ознаки добра й зла. А оскільки добро й зло у всіх різне, то атеїст перекладає ці символи точніше: природне й неприродне. Їсти груші – природно, бо це здорове задоволення здорової природної потреби. Пити каву з коньяком – неприродно, бо це неприродне (хоч і приємне) задоволення неприродної (дитина чи тварина в рот не візьме, треба довго й хитро привчати) потреби.

Увага, питання: любов – потреба чи видумка? якщо потреба, то природна чи неприродна? От у цій задачі Ви й знайдете відповідь, від бога любов, чи від лисого.

ДідВасиль, 03.12.2012 12:09

Не вірю, що «Під облачком» – народна мелодія. Якщо слова складені в ХХ столітті, то або на готову мелодію (скоріш за все я запідозрив би мадярську), або ж цю мелодію скомпонував сам Семан. Бо така органічна єдність музики й тексту випадково не трапляється.

Може хтось щось знає? Пісня варта того, щоб про неї потурбуватись. Принаймні, не менш, ніж «Всюди буйно квітне черемшина» чи «Гуцулка Ксеня».

Dido, 03.12.2012 17:32

На мою думку, такі пісні пишуться тільки душею, а не розумом. Як і всі світові шедеври, і не тільки музики чи літератури. Або в цілковитій гармонії душі і розуму. А ще мені здається, що таку пісню ніколи не напише людина, яка не пережила це прекрасне і диявольське почуття – кохання. Така пісня може прийти уві сні... Коли душа вільна від розуму.

А перекласти «Під облачком» можна дослівно, але щоб вона не втратила своєї чарівності й шарму, мабуть неможливо.

Я перепрошую всіх за може не зовсім вірні слова чи речі. На жаль я не маю ні вищої, ні музичної освіти.

ДідВасиль, 04.12.2012 10:41

Dido, я теж не маю музичної освіти, але маю кілька вищих освіт, правда, трохи далеких від музики. Тому з певним правом наполегливо раджу: нікому не вірте, що те, що називається освітою, справді нею є. То просто дипломи, довідки такі. Людина з дипломами може бути дуже розумною, а може бути (і не рідше) – дуже дурною. Не кажучи вже про властивості, які до освіти взагалі мало стосуються, – совість, доброта, талант... Справжні знання людина (і будь-яка жива істота) здобуває собі сама.

Приклад: як дізнатися, яке насправді слово треба співати в пісні «Під облачком» – «**Же** мя **здурит** дівка чорнобрива» чи «**Же** мя **звурит** дівка чорнобрива»? В досяжних словниках цього слова немає, виконавці діляться – одні співають так, інші сяк. Сам цих слів ніколи не чув. Академічного видання Мадзеляна немає. Спитати нікого. Як визначити істину?

От і доводиться визначати її своїм розумом. А прийде час – це знання підтвердиться (або навпаки); в кожному разі воно залишиться знанням, тільки ще твердішим. І це буде власне знання, а не позичене.

Як я визначаю, яке ж слово правильне?

1) Іду в Гугл і по черзі ставлю обидва речення в пошук. Отримую понад 4000 на користь «звурит» і понад 2000 на користь «здурит». Ага. Придивляюся до тих і тих варіантів: виявляється, там, де «здурит», більше граматичної і всякої іншої дурні (аж дехто співає «ВЖЕ з любови нич добре не бива»). Мені стає майже очевидно, що правильний варіант – «звурит». Правда, я не знаю, що воно означає, хоча й ніби догадуюсь – звурочить? скаламутить? Та й справа ж не в тому, що дурить (вона, знай, і не дурить), а що голову закрутила так, що... словом, звурила чоловіка.

2) Цей пошук, ця робота не пропадає даром: прийде час підтвердження – буде свято!

Dido, 04.12.2012 17:07

ДідВасиль, Ви праві в питанні освіти, але мені її часом не вистачає.

В пісні «Під облачком», на мою думку, до слова «звурит» ближче наші: звабить? зачарує? чи зведе з розуму...

ДідВасиль, 15.12.2012 14:11

Зарослий ставок

Стрибнуло жабеня

Сплеск

Як ми глибоко читаємо японські чи то хоку, чи то танку! А чого ж ми такі байдужі до своїх перлин:

*Жала Марійка
Шовкову траву
Ой рано*

Чим ці шість слів поступаються японським мініатюрам? Хіба тим, що мають продовження, кожен рядок якого вартий поеми:

Згубила вона золотий перстень

*Приспів (після кожного рядка):
Ой рано,
Ой рано-рано
Сонечко зійшло кохано.*

*Та й пішла вона лужком-бережком,
Зустріла вона трьох косариків:
Ой косарики, рідні братики,
Викосить траву – я перстень найду,
Першому буде шовкова трава,
Другому буде золотий перстень,
Третьому буду сама молода.*

Занесене це диво до колядок – скажу по правді, зовсім не розумію, чому. З іншого боку, відчувається, що тут що не слово, то символ, що не рядок, то якась важлива подія. Може хто знає читати цей текст?

27.12.2012 21:57

Ну то хоч послухайте це диво. Дякувати п. Надії Зяблюк та Вебмайстру, це тепер зовсім просто: <http://www.pisni.org.ua/songsfiles/4256232.html>

Скоріш за все, це таки весільна пісня. До всіх приязна Марійка, всім щось дарує, але себе – тільки тому третьому. Містика. Це може бути якийсь зовсім несподіваний космічний образ, із трьома небесними силами, але хто ж та Марійка?

ДідВасиль 28.12.2012 07:55

Вище було багато букв про пісню «Під облачком». Тепер є можливість послухати Надію Боянівську та Володимира Самайду – їхнє виконання цієї пісні-романсу я вважаю найкращим: <http://www.pisni.org.ua/songsfiles/1622.html>

Запис 07.12.2012 з концерту «Катерини-Долі» в музеї І. Гончара в Києві.

Зверніть увагу: перші два куплети (філософське споглядання-роздуми) співаються традиційно – сопрано веде мелодію, баритон її супроводжує. Але далі вони міняються ролями! І не тому, що хизуються своїми вокальними даними, а тому що так вимагає зміст: це сповідь, і протест, і крик душі закоханого чоловіка, який бачить прірву і бачить своє безсилля проти того дядька. Під кінець співаки знову повертаються до класичного поголосся, притихають, ніби погоджуючись із невблаганною Долею.

Концертний запис має свої огріхи, але тут вони несуттєві.

ДідВасиль, 31.12.2012 09:24

Ще одна пісня Надії Зяблюк (<http://www.pisni.org.ua/persons/560.html>), записана колись на Буковині Леопольдом Яценком

*Ой у лузі береза стояла,
Та й у лузі береза стояла,*

На березі зозуля кувала. (2)

Питається зозуля берези: (2)

Чого стоїш суха, не зелена? (2)

*Ой як мені зеленою бути –
Підо мною ходили рекрути,*

*Шабельками гілля обтирали,
З мого гілля постіль собі слали,*

*З-під коріння води добували,
Підо мною жаркий вогонь клали.*

Ой у лузі береза стояла... (2)

Про що ці слова? Що це за пісня? Екологічна? Рекрутська? Не дуже зрозуміла, не дуже цікава розмова зозулї з березою про те, як березу кривдили рекрути. Гарні слова, гарна поезія, але до чого це все сучасній людині?

Ні до чого, якщо сучасна людина не вміє читати такі пісні. А ми все ж таки спробуємо, бо навіщо тоді цей сайт.

Зайдемо з музичного боку. Наслухаємося цієї простої й водночас вишуканої мелодії, навіть спробуємо повторити її... еге, та вона не така проста, як здалося! Треба любити і вміти виспівати оті мелізми в першому слові і в кінці кожного рядка... немов листя затріпоче на кінчику гілки з кожним подихом вітру. А вся мелодія така світла,

майже святкова, до мажору поривається, та кожний той порив закінчується сумним, тремтливим мінором.

Коли ввійде вам у душу мелодія, тоді, хочете ви того чи ні, почнете промовляти слова й задумуватись над ними. Отут і почне відкриватись вам безсмертна таїна. Звичайно, це жіноча пісня. Звичайно, співаючи, жінка ототожнює себе не з зозулею, не з рекрутами, а з березою. Зозуля й рекрути – то зовнішній світ, жорстокий або просто байдужий. А от береза, її краса, її біль... переживаючи кривду, заподіяну березі, жінка водночас переживає й свою якусь біду, але про це ви ні словечка, ні натяку в пісні не почувєте. Нащо вам чуже лихо... Це глибоко інтимна пісня, це сповідь жінки-берези в завуальованій, символічній формі, коли тебе розуміє тільки той, хто сам пережив подібне.

Тому ми й проходимо мимо цієї пісні, куємо собі щось своє... та одного разу... Одного разу ви раптом зрозумієте, що це пісня для вас і про вас. Ви відчуєте жаль до знівченої краси, і свою частку вини, і свою частку страждання. Зрозумієте ви й інше: не можна поділити світ на гарних скривджених і поганих кривдників. Хіба ті рекрути (чоловічий світ) такі вже винуваті? То молоді хлопці, ще зовсім жовтороті й дурні, а вже мають свою біду, розлуку з рідним домом, хіба їм якась там береза в голові, на них чекає стільки справжнього лиха... Або що ви хочете з тієї зозулї (жіночий світ), чим вона може допомогти, своєю цікавістю? От допиталась, вислухала березу... та й полетіла далі своє кувати.

Народна пісня ніколи не звинувачує, не читає моралі, не дає конкретних пропозицій. Чому ж вона така славетна, наша народна пісня? Ми вже мусимо над цим замислюватись, бо забули...

А вже років двісті

Слова: А. Свидницький

Музика: народна

Поголосся: В. Трилiс

♩ = 60

Tenor

Baritone

Bass

3

Тен.

Бар.

Бас

6

Тен.

Бар.

Бас

А вже ро-ків дві - сті як ко-зак у не - во - лі,
По-над Дніп-ром зо - дить, Ви - кли - ка - є до - лю, Гей, вий-ди, до - ле,
із во - ди, Ви - зволь ме - не, сер - день - ко, із бі - ди!

Було літо, було літо

Поголосся: В. Трилiс

(чумацька)

♩ = 50

3

5

7

Бу - ло лі - то, бу - ло лі - то, та й ста - ла зи ма,
Як не бу - ло при - го - донь - ки, гей -
гей! та й до - сі не - ма. Як не бу - ло
при - го - донь - ки, гей - гей! та й до - сі не - ма.

1. Було літо, було літо, та й стала зима,
Як не було пригодоньки, гей, гей, та й досі нема. (2)
2. Була ж, була пригодонька, з Дону ідучи,
В чистім полі при дорозі, гей, гей, воли пасучи. (2)
3. Занедужав чумаченько, та й ліг, та й лежить,
Жалується отаману, гей, гей, голова болить. (2)

4. Скинув чумак сіру свиту, скинув ще й жупан,
Воли мої круторогі, гей, гей, хто ж вам буде пан? (2)
5. Скинув чумак сіру свиту, скинув ще й кожух,
А сам припав к сирій землі, гей, гей, оддав Богу дух. (2)
6. А в неділю рано-вранці та вдарили в дзвін –
Це ж по тому чумакові, гей, гей, що ходив на Дін... (2)

Вилітала галка

Поголося: народне

(Слобожаничина. Від гурту «Муравський шлях»)

Вилітала галка з глибокого балка,
Та й вилітала друга з зеленого луга.

Сіла-впала галка на високій сосні,
Та й на високій сосні, на гілці розкошній.

Не хилися, гілко, бо й так мені гірко,
Та не хилися сосно, бо й так мені тошно.

Тошно сиротині на чужій країні
Та й на чужому краю, де роду немає.

Тільки в мене й роду – два братіки зроду,
Та й ті приїжджають аж третього году.

Ой приїдьте, братці, у неділю вранці
Та посидимо, братці, на тисовій лавці.

Посидимо, братці, на тисовій лавці
Та вип'ємо, братці, горілки по чарці.

Чогось мені, братці, горілка не п'ється,
Та коло мого серця, як гадина, в'ється.

Совила гніздечко, де моє сердечко,
Совила друге, де серденько моє.

В саду осіннім айстри білі

Поголосся: В. Триліс

(народний романс)

Mezzo-Soprano

Alto

Mezzo

A

Mezzo

A

Mezzo

A

Mezzo

A

1. Ва ду о - сі - ннім а - йстри бі - лі

схи - ли - ли го - ло - ви вжур - бі. Вмо - є - му

се - рці га - снуть си - ли, чу - жо - ю ста - ла

я то - бі. Вмо - є - му се - рці га - снуть

си - ли, чу - жо - ю ста - ла — я то - бі.

1. В саду осіннім айстри білі
Схилили голови в журбі.
В моєму серці гаснуть сили –
Чужою стала я тобі.

2. Мені сімнадцятий минало
Весною, як сади цвіли,
Я про кохання ще й не знала,
Ми тихо з сестрами жили.

3. Як я садила айстри білі,
То ти поміг мені полить.
З тих пір я мрію про кохання,
З тих пір душа моя болить.

4. Як ти проходив нашим садом,
Я задивилась на твій стан,
Стояла довго під вербою,
Поки вечірній спав туман.

5. Коли умру я від кохання,
То поховайте серед трав,
А ти, зірвавши айстру білу,
Згадаєш, хто тебе кохав...

Зауваження:

Підголосок (найвищий голос у 9–16 тактах) має прозвучати тільки один раз – у четвертому куплеті. І дуже тихо, не виділяючись. Щоб вухо ледь ловило його.

Гей гук, мати, гук

Слова: народні
Музика: народна
Поголосся: В. Гриліс

♩ = 56

Tenor

Baritone

Bass

1(3, 4). Гей, гук, ма - ти, гук, де ко - за - ки п'ють.

3

Тен.

Bar.

Bas.

1 ве - се - ла - я та до - рі жень ка, ку - ди во - ни йдуть.
2. По - пе - ред се - бе та вра - жих па - нів Об - ла - во - ю пруть

6

Тен.

Bar.

Bas.

2. Та ку - ди во ни йдуть, там бо - ри гу - дуть,
5. Глянь о - та - ма - не Вже світ на - ста - є

8

Тен.

Bar.

Bas.

ко - ней сі - дла - є

3. Збирались вони під рясні дуби,
Та чекаючи отамана на раду собі.

4. Отамане наш, не дбаєш за нас!
Ось і бач, наше та товариство –
Як розгардіяш!

5. Глянь, отамане, вже світ настає!
Ой уже ж наше та товариство
Коней сідлає!

Гей, скинемось та по таляру

Поголося: В. Триліс

(гайдамацька)

$\text{♩} = 60$

Tenor

Baritone

Bass

⁵

Ten.

Bar.

Bas.

Гей, скинемось та по таляру
Та купім коня отаману.

Гей, скинемось та по другому
Та купім сідло з попругою.

Купім коня та вороного
Та й поїдемо в чисте поле.

Приїхали та під байраки
Та й стали коня попасати.

Стали коня та попасати,
Ой та став пугач та пугати.

Ой ти, пугачу та пугаченьку,
Не пугай в саду-байраченьку.

Як же мені та не пугати,
Що наїхали гайдамаки?

Наїхали та гайдамаки
Та хочять байрак ізрубати.

Хочять байрак та й ізрубати,
Й моїх діток та й забрати.

Голуб на черешні

$\text{♩} = 60$

Го-луб на че-ре-шні, го-лу-бка на ви-шні,
го-луб на че-ре-шні, го-лу-бка на ви-шні. Ска-жи, мій ми-ле-нький,
що ма-єш на ми-слі, ска-жи, мій ми-ле-нький, що ма-єш на ми-слі

Голуб на черешні, голубка на вишні.
Скажи, мій миленький, що маєш на мислі.
– Я маю на мислі тебе покидати,
Через воріженьки не можу тя взяти,
Через воріженьки, через поговори,
Не дають перейти до тебе дороги!
– А в моїм садочку стежечка вузенька,
Ніхто там не ходить, лиш я, молоденька,
В правій руці ключик від мого серденька,
Бо моє серденько треба замикаєти,
Бо казав миленький, буде покидати,
Через воріженьки не може узяти...
Голуб на черешні, голубка на вишні...

Зауваження:

1. Кожний рядок можна повторювати двічі, але можна групувати деякі рядки й парами (на смак співаків).
2. Це пісня «для двох сердець» (два вищі голоси). Проте додати до них третій (найнижчі ноти в останньому ряду) теж не шкодить і не важко.

Гомін, гомін, гомін по дїброві

Поголося: В. Трилїс

The musical score is written for Tenor (T) and Baritone (B) voices. It consists of three systems of staves. The first system shows the beginning of the piece with a 4/4 time signature. The second system starts at measure 4 and includes a key signature change to one flat. The third system starts at measure 7 and includes a time signature change to 3/4. The lyrics are in Ukrainian and describe a scene of a forest clearing with smoke and a mother's warning to her son.

Tenor part lyrics:
 Го - мін, го - мін, го-мін по дї - бро - ві,
 ту - ман по - ле по - кри - ва - є, Ту - ман по - ле,
 по - ле по-кри-ва - є, Ма - ти си - на про - га-ня(є).

Baritone part lyrics:
 ва - є, Ту - ман по - ле, —

2. – Іди, сину, іди пріч від мене,
 Хай тебе татарин візьме!
 – Мене, мамо, татарин боїться,
 В чистім полі сторониться.

3. – Іди, сину, іди пріч від мене,
 Нехай тебе орда візьме!
 – Мене, мамо, мене й орда знає,
 В чистім полі обминає.

3. – Іди, сину, іди пріч від мене,
 Нехай тебе москаль візьме!
 – Мене, мамо, мене й москаль знає.
 Жить до себе підмовляє.

4. – Вернись, вернись, вернись, мій синовьку,
 Змию тобі голівоньку!
 Мені, мамо, мені змиють дощі,
 А розчешуть буйні вітри.

5. Гомін, гомін, гомін по дїброві,
 Туман поле покриває.
 Миють дощі, миють білі кості –
 Син додому не вертає...

Дай ня, мамко, дай ня

Поголосся: В. Трилїс

1. Дай ня, мамко, дай ня там де хата крайня, там де хата крайня.
Кажуть люди, кажуть, що я дівка файна, що я дівка файна. (2)
2. Що я дівка файна межі дівочками, межі дівочками,
Як біла лелія, як біла лелія межі квіточками. (2)
3. Красна'м біла красна, заки'м воли пасла, заки'м воли пасла;
Тепер їх не пасу, тепер їх не пасу – взяли хлопці красу. (2)
4. Ходила'м по полю, збирала'м тополю, збирала'м тополю...
Що ми до тополі, що ми до тополі, коли нема долі.
5. Дай ня, мамко, дай ня там де хата крайня, там де хата крайня.
Кажуть люди, кажуть, що я дівка файна, що я дівка файна. (2)

Зауваження:

В другому та четвертому куплетах у 6-му такті при повторі дві останні ноти подовжуються до 1/4 кожна (розмір такту при цьому стає 6/8).

Добри вечір, хазяїну

Мелодія: народна

Поголосся: В. Трилїс

(колядка з архіву Д. Яворницького,
запис 1910 р., с. Гороховатка, Київщина)

1. Добри вечір, хазяїну,
Чи спиш, чи лежиш?
Чом ти свого подвір'ячка
Та й не оглядиш?	3. Стоять столи тисовії
На його дворі,
Горять свічі восковії
На кожному столі.
2. А в нашого хазяїна
На його дворі
Печуть рибу-осетрину
Та всій родині.	4. А ми тебе, хазяїну,
Не забуваєм:
З Новим Світом,
Святим Різдвом
Поздоровляєм!

Зауваження:

Повтор двох останніх рядків – за бажанням чи за обставинами.

Козаченьку, куди йдеш?

1. – Козаченьку, куди йдеш?

Чи ти жалю не маєш?

– Не плач, не плач, дівчино, не журись

Та до мого серденька пригорнись.

2. – Що за лихо тебе жене?

Бачу, зрадиш ти мене.

– Я вернуся, серденько, восени,

Як упаде листячко з калини.

3. Ждала дівка навісна,

Мина осінь, ще й весна,

Нема, нема козаченька, та й не чуть,

Злії люди-воріженьки вже кують.

4. А як жито зацвіло,

Прийшла звістка у село:

Не вертатись вже до тебе козаку,

Заснув в степу він, сердега, довіку.

Коло млина, коло броду

1. Коло млина, коло броду (2)

Два голуби пили воду.

2. Вони пили, вуркотіли, (2)

Ізнялися, полетіли.

3. Ізнялися, полинули, (2)

Крилечками стрепенули.

4. Крилечками стрепенули, (2)

Про кохання спом'янули.

5. Тому горе, хто кохає, (2)

З стрепен ніжок не виймає.

Коляда їде!

Alto

Ко-ля-да ї-де, Ко-ля-да ї-де, Ко-ля-да ї-де, Ко-ля-да ї-де, Ко-ля-да ї-де,

Tenor

Ра - дуй, Земле, Ко-ля-да ї-де, Свя - тий ве-

A

Ко-ля-да ї - де, Ко-ля - да ї-де, Ммм... Ммм

T

чор, _____ до - брий ве-чор! Ко-ля-да ї-де, всім да-ри ве-зе,

A

Ммм

T

Свя - тий _____ чор, _____ до - брий ве - чор!

Радуй, Земле, Коляда їде,
Святий вечор, добрий вечор!*

Коляда їде, всім дари везе,
Всім дари везе, нам слово скаже.

Земле, Земле, одчиняй двері,
Одчиняй двері – твій Князь їде,
Твій Князь їде, молоду бере,
Молоду бере, обдаровує!

Ми ж тебе, господарю, та не понижаємо,
А святими щедрими та благословляємо!

Зауваження:

1. Перший голос весь час співає одну ноту – спершу скандуючи слова, а далі (тихіше) створюючи безперервне гудіння.

2. Спів (гуртовий, у другому голосі) посилюється від куплету до куплету.

*) Повторюється після кожного рядка.

Меланка

Поголося: В. Триліс

Ой там у - чо - ра із - ве - чо - ра па - сла Ме - ла - нка два ка - чо - ра,
 5 па - сла Ме - ла - нка два ка - чо - ра. 2. Ой па - сла, па - сла, за - гу - би - ла,
 9 пі - шла шу - ка - ти - за - блу - ди - ла, пі - шла шу - ка - ти - за - блу - ди - ла.
 13 2. Тай при - блу - ди - ла вчи - сте (є) по - ле, а там Ва - си - лько
 16 плуж - ком о - ре, а там Ва - си - лько плуж - ком о - (ре).

1. Ой там учора ізвечора
Пасла Меланка два качора. (2)
2. Ой пасла, пасла, загубила,
Пішла шукати – заблудила. (2)
3. Та й приблудила в чистеє поле,
А там Василько плужком оре. (2)

4. Ой оре, оре та й жито сіє,
За ним те жито зеленіє. (2)
5. Ой оре, оре, сам плуг заносить,
Йому Меланка їсти носить. (2)
6. – Ой ти, Васильку, ти чепчику,
Посію тебе в городчику. (2)
7. Та й буду тебе шанувати,
Щосуботоньки поливати. (2)
8. Щосуботоньки поливати,
Щонеділеньки милувати. (2)
9. Щонеділеньки милувати,
За русу косу закладати. (2)

Мені Ворожка Ворожила

♩ = 64

Мені во-ро - жка во-ро-жи - ла, мені во-ро - жка
 ка-за-ла, Щоб ко-за-ка - я не лю-би - ла, Йо-го зпо-хо - ду
 не жда-ла, Щоб ко-за-ка - я не лю-би - ла, Йо-го зпо-хо - ду
 не жда - ла.

1. Мені ворожка ворожила,
 Мені ворожка казала,
 Щоб козака я не любила,
 Його з походу не ждала.
2. Бо у поході він загине,
 Або в неврої пропаде,
 Або повернеться – й покине,
 А твоя молодість пройде.
3. Покине карі оченята,
 Покине личко цілувать,
 Покине дівчину любити
 Та ще й своєю називать.

4. Дівча до моря зближається,
 А з моря синя хвиля б'є...
 Дівча з миленьким прощається –
 Праву рученьку не дає.
- 5 – Нехай тебе багачка любить,
 Нехай тебе з походу жде,
 Вона любити так не буде,
 Як я любила колись тебе.
6. – Усі ворожки – злії люде,
 Слова лукаві у їх,
 А той хто вірно-вірно любе,
 Не може зрадити повік!

Не ходи, улане

Поголосся: В. Трилiс

(балада з Кiровоградщини)

1. Не хо-ди, у-ла - не, ой не хо-ди, у -

ла - не по - над бе - ре - га - (ми).

10 (2...7). Не су-ши сер-де - нько, ой не в'я - ли ли -

14 че - нько з чо - рни - ми бро - ва - (ми).

– Не ходи, улане, ой не ходи, улане, понад берегами.
Не суши серденько, ой не в'яли личенько з чорними бровами.

– Чорні брови маю, ой чорні брови маю, та не оженюся,
Піду в Дунай-річку, ой піду в Дунай-річку, з горя утоплюся.

– Не топись, улане, ой не топись, козаче, бо дівчина плаче!
– Нехай вона плаче, ой нехай вона плаче – вона перебуде...

Пішов козак яром, ой пішов козак яром, дівка долиною,
Зацвів козак терном, ой зацвів козак терном, дівка – калиною.

Козакова мати, ой козакова мати пішла терен рвати,
А дівчини мати, ой а дівчини мати – калину ламати.

– Не рви мене, мати, ой не рви мене, мати, я ж не тереночок,
Я ж не тереночок, ой я ж не тереночок, а я твій синочок.

– Ой не ламай, мати, ой не ламай, мати, бо я не калина,
Бо я не калина, ой бо я не калина, я ж твоя дитина.

Один місяць сходить

$\text{♩} = 60$

О - дин мі - сяць scho - дить, а дру - гий за - хо - дить,

3 ко - зак до дів - чи - но - ньки, ох, що - ве - чо - ра хо - дить,

5 ко - зак до ді - вчи - но - ньки, ох, що - ве - чо - ра хо - дить

1. Один місяць сходить,
А другий заходить.
Козак до дівчиноньки, ох,
Щовечора ходить.
2. Козаче, козаче,
Не ходи до мене,
Ти багач, я бідная, ох,
Не візьмеш ти мене.
3. Хоч візьму – не візьму,
То так нахожуся.
Я з тобою, серденько, ох,
Не наговорюся.
4. Як дозволить мати
Невісточку брати,
То візьму за рученьку, ох,
Приведу до хати.

Ой горе тій чайці

Обробка для сопрано
й чоловічого хору: В. Триліс
(народна пісня)

$\text{♩} = 56$

Voice

Tenor

Baritone

Bass

Ки - ги, ки - ги,

М...

5

1. (3, 4, 6, 7) Ой го - ре тій чай - ці, ча - сч - ці не - бо - зі,

ки - ги, ки - ги.

Ten.

Bar.

Bas.

7

Що ви - ве - ла ча - є - ня - ток при би - тій до - ро - (зі).

Що ви - ве - ла ча - є - ня - ток при би - тій до - ро - (зі).

Ten.

Bar.

Bas.

Ой горе тій чайці

10

Тен.

2. І - ха - ли чу - ма - ки, ве - се - ло спі - ва - ли

Вар.

2. (5)

Вас.

12

Тен.

І ча - єч - ку і - зіг - на - ли, ча - є - нят за - бра - (ли).

Вар.

І ча - єч - ку і - зіг - на - ли, ча - є - нят за - бра - (ли).

Вас.

1. Ой горе тій чайці,
Часяці-небозі,
Що вивела часняток
При битій дорозі.
2. Їхали чумаки,
Весело співали,
І чаєчку ізігнали,
Часнят забрали.

3. А часечка в'ється,
Об дорогу б'ється,
К сирій землі припадає,
Чумаків благає.
4. Ой ви, чумаченьки,
Ви ще ж молоденькі,
Верніть моїх часняток –
Вони ще маленькі.
5. Ой чаєчко наша,
Неправдонька ваша:
Поварили часняток –
Добра була каша.
6. Бодай ви, чумаки,
Щастя не зазнали,
Що ви моїх часняток
Із гнізда забрали.
7. Бодай ви, чумаки,
У Крим не сходили,
Що ви моїх часняток
В каші поварили!
8. Ой горе тій чайці,
Часяці-небозі...

Зауваження:

Останній куплет (8-й) – незакінчений, солістка співає одна, без будь-якого супроводу.

Ой зійди, зійди, да місяць на ту пору

Розшифрував: О. Стьошка

Ред.: В. Трилєс

(народна пісня)

(с. Пологи-Яненки, Київщина)

1. Ой зі - йди, зі - йди, да мі - сяць на ту по - ру.

3 Ой і зі - йди, зі - йди, мі - сяць,

5 на ту по - ру.

6 Ой і при - йди, при - йди, ми - лий,

8 на роз - мо - ву.

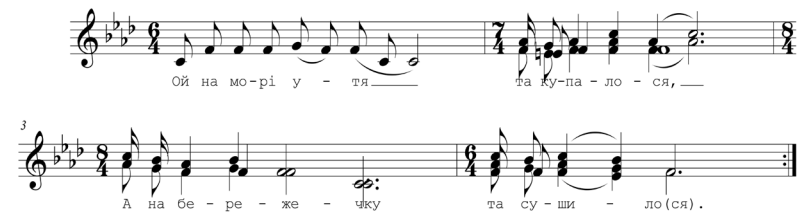
2. Ой прийди, прийди, да милий на розмову, (2)
Ой болить, болить серце за тобою.
3. Та нехай болить, да воно мені байдуже. (2)
Ой було б не любить да з першого разу дуже.
4. Ти в мене влюбивсь, а я в тебе вкохалась, (2)
Ой ти сів поїхав – одна я зосталась.
5. Ти сів поїхав лугами-берегами, (2)
А я зосталась та з тяжкими ворогами.
6. Ти сів поїхав да горою-долиною, (2)
А я зосталась із малою дитиною...

Ой кряче, кряче та чорненький ворон

1. Ой кряче, кряче та чорненький ворон
Та й у лузі над водою.
Ой плаче, плаче молодий козаче
За своєю родиною.
2. Ой їде козак та дорогою
Слізеньками умивається:
– Десь моя ненька, десь моя старенька
Та за мною побивається.
3. Ой згадай мене, моя рідна нене,
Коли сядеш та й обідати:
– Десь моя дитина, десь моя рідненька,
Що нікому та й одвідати.
4. Ой згадай мене, моя родинонько,
Як сядеш увечері їсти:
– Десь наша дитина, десь наша кровинка,
Та й нема од нього вісти...

Ой на морі утя

1. Ой на морі утя та купалося,
А на бережечку та (й) сушилося.
2. А на бережечку та сушилося,
А на мене мати та сварилася.
3. А на мене мати та сварилася,
Щоб я на юлиці не барилася.
4. Ой як будеш, мати, та сваритися,
Буду на юлиці та баритися.
5. Ой як будеш, мати, та докучати,
Буду на юлиці та й ночувати!

Зауваження:

Це не лірика. І навіть не веснянка. Це підлітковий бунт. Відповідно пісня має й співатися – дзвінко, гостро, драматично. І вільно: виконавці не мусять бути рабами занотованої тут ритміки.

Ой на синьому морі

Поголосся: В. Триліс

$\text{♩} = 40$

1. Ой на си - ньо-му мо - рі Бі - лий ка - мінь мар - му - ро - вий,
А на тім - ка - ме - ньо - ві Сто - їть хло - пець чор - но - бро - вий.
А на тім ка - ме - ньо - ві Сто - їть хло - пець чор - но - бро - вий.

Ой на синьому морі
Білий камінь мармуровий,
А на тім каменюві
Стоїть хлопець чорнобровий.

Ой стоїть же він, стоїть
Та й бровами моргає
Все на туу дівчиноньку,
Що так вірно кохає.

– Поможіть мені, люди,
Цюю дівчину взяти:
Хоч худоби не діждуся –
З хорошою наживуся.

Нащо мені та худоба,
Що подвір'я заляже,
А нелюба дружинонька
Молодому світ зав'яже.

Ой не стій, вербо

(жіноча веснянка)

Ой не стій, вер - бо, над во - до - ю,
бо гір - ка во - да під то - бо (ю).

1. Ой не стій, вербо, над водою,
Бо гірка вода під тобою.

2. Ой не так гірка, як бистрая,
Що день і нічку прибуває.

3. Що день і нічку прибуває,
Глибокий корінь підмиває.

4. Глибокий корінь підмиває,
На крутий берег вивертає.

5. На крутий берег, на пісочок,
Де збирається челядочка.

Зауваження:

1. Цю вкрай просту мелодію досить важко передати засобами нотної грамоти. Особливо складно з ритмікою. Звісно, в усіх публікаціях мовчки припускається, що ритмічна нотація суто орієнтовна, що користувач має якось там сам

розібратись. З такого дива і вродилось підсвідоме й дуже поширене уявлення про ритміку наших пісень як щось несуттєве, неважливе, довільне. А відтак і маса розбіжностей та недбалостей навіть у фахових нотних публікаціях. Це дуже сумно, бо проблема тут значно серйозніша, ніж здається зопалу, а неухвага й неповага до неї породжує ніби не дуже помітну, але таки глибоку руйнацію пісенної культури.

2. Всю красу цієї веснянки передають тільки сильні, молоді жіночі голоси – то розквітають у дво- і триголосі, то зливаються в могутнім одноголосім потоці. Вражає розгалужена й точна символіка: стрімка, холодна, напружена весняна повинь, що загрожує красуні-вербі, відображує тривожний стан пробудження жіночої душі, красу й небезпеку того пробудження; втративши опору, «глибокий корінь», верба не встоїть, упаде на пісочок, під ноги веселій, але байдужій челядоці...

Ой сербине

Мелодія: народна, від Алли Чигирин

Поголосся: В. Триліс

(народна балада)

$\text{♩} = 80$

1. 1. Ой сер-би - не, о - й сер-би-но - чку, Ой

7 се - би не жи, ой се - рби - но - чку, жи

17 сва - тай ме не жи, ой ді - вчи - но (чку) !

– Ой сербине, (ой) сербиночку, (2)
 Сватай мене, дівчиночку!
 – Ой рад би я тебе сватать, (2)
 Так боюся твого брата.
 – Отруй, дівко, свого брата – (2)
 Буде тебе сербин сватать.
 – Отруїла б, не жаліла, (2)
 Та не знаю того зілля.
 – Ой у полі єсть могила, (2)
 На могилі єсть калина,
 На калині єсть гадина,
 На калину сонце пече, (2)
 А з гадини отруй тече.

Підстав, дівко, коновочку, (2)
 Під гадини головочку!
 Дурна дівка послухала (2)
 Та й отрутоньки набрала.
 Іще братик у дорозі, (2)
 А отрута на порозі.
 – Ой, на тобі, брате, пива, (2)
 Що для тебе наварила!
 Козак пива як напився, (2)
 Та й за серденько схопився.
 – Яке, сестро, хмільне пиво, (2)
 Що за серденько вхопило,
 Що за серденько вхопило (2)
 І з коника похилило. –
 Пиво своє ізробило (2)
 Та й братика ізгубило.
 Дзвони тихо задзвонили – (2)
 То братика хоронили.
 Сестра брата не ховає, (2)
 До сербина поспішає:
 – Ой сербине, сербиночку, (2)
 Сватай мене, дівчиночку!
 Я вже чари зготувала, (2)
 Свого брата зчарувала.
 – Як же мені тебе сватать, (2)
 Ти ж згубила свого брата.
 Як ти брата отруїла, (2)
 То й мене б не пожаліла!

Ой ти, жайворонку

– Ой ти, жайворонку, ранняя пташино,
 Рано-раненько, ранняя пташино.

Ой чого ж так рано ти з вир'їчка вийшов,
 Рано-раненько, ти з вир'їчка вийшов?

– Не сам же я вийшов, Дажбо мене вислав,
 Рано-раненько, Дажбо мене вислав.

Дажбо мене вислав, ще й ключики видав,
 Рано-раненько, ще й ключики видав:

З лівої рученьки зиму замикати,
 Рано-раненько, зиму замикати,

З правої рученьки літо відмикати,
 Рано-раненько, літо відмикати.

– Ще ж по горах сніги, а в долинах криги,
Рано-раненько, а в долинах криги.

– А я тії сніги крильцями розмету,
Рано-раненько, крильцями розмету,

А я тії криги ніжками розтопчу,
Рано-раненько, ніжками розтопчу,

І кубельце зів'ю, й діточок наведу,
Рано-раненько, й діточок наведу!

Ой ти місяцю, я зіронька ясная

наспівно ♩ = 60

1. Ой ти місяцю, я зіронька ясна-я; Ой ти па-ру-бок,
я дівчи-на красна-я, Ой ти па-ру-бок,
я дівчи-на красна-я. 2. Ой я па-ру-бок, ти дівчи-на красна-я,
Ввишне-вім са-ду ти мені ко-ня па-сла. Ввишне-вім са-ду
1. ти ме-ні ко-ня па-сла. 3. Ой па-сла, пас

1. – Ой ти місяцю, я зіронька ясная,
Ой ти парубок, я дівчина красная.
2. – Ой я парубок, ти дівчина красная,
В вишневім саду ти мені коня пасла.
3. – Ой пасла, пасла з вечора до півночі,
Та й впала роса на мої карі очі.

4. Не так на очі, як на русую косу...
Серце козаче, віночка не доношу!

5. Ой дай же, Боже, віночка доносити,
Буду й ворогів на весілля просити.

Зауваження:

1. Особові звертання (чоловічого/жіночого роду) залежать від складу виконавців.

2. Варіант закінчення (парубоцький):

5. – Як ти хотіла віночок доносити,
Було б до мене в садок не виходити.

Ой у лузі береза стояла

(Запис від Надії Зяблюк)

Ой у лузі береза стояла,
Та й у лузі береза стояла,

На березі зозуля кувала. (2)

Питається зозуля берези: (2)

Чого стоїш суха, не зелена? (2)

Ой як мені зеленою бути –
Підо мною ходили рекрути,

Шабельками гілля обтинали,
З мого гілля постіль собі слали,

З-під коріння води добували,
Підо мною жаркий вогонь клали.

Ой у лузі береза стояла... (2)

Ой у лузі та ще й при березі

Поголосся: В. Триліс

♩ = 54

Tenor

Baritone

Bass

Ой у лу - зі та щей при бе - ре - зі

3

8

Тен.

Бар.

Бас.

чер - во - на ка - ли - на По - ро - ди - ла

6

Тен.

Бар.

Бас.

мо - ло - да дів - чи - на хо - ро - шо - го си - на

9

Тен.

Бар.

Бас.

По - ро - ди - ла мо - ло - да дів - чи - на хо - ро - шо - го си - (на).

хо - ро - шо - го си - на

хо - ро - шо - го си - (на).

Ой упав сніжок

Поголосся: В. Триліс

(З Кривниччини)

♩ = 52

1. Ой у - пав _____ сні - жок, гей, тай на бе - ре - жо - (к)

3

тай у - зяв - ся _____ во - до - ю.

5

(2...5) Тай у - зя - вся _____ во - до - ю... Ой лу - чче _____ жи бу - ло,

7

гей, та дів - чи - но - ю да, чим те - пер у - до - во - ю.

1. Ой упав сніжок,
Гей, та й на бережок,
Та й узявся водою.
2. Та й узявся водою...
Ой лучче ж було,
Гей, та дівчиною,
Чим тепер удовою.

3. Чим тепер удовою...
 Ой походжено,
 Гей, та поброджено
 Та коло ставу кіньми.

4. Та коло ставу кіньми...
 Ой то не кіньми,
 Ой то ж не кіньми –
 То журавочка з дітьми!

5. То журавочка з дітьми...
 А журав грає,
 Гей, а журав грає,
 А журавочка дибле.

6. А журавочка дибле...
 Ой п'є чумака,
 П'є мед-горілочку,
 А шинкарочка сипле!

Ой у полі висока могила

(народна)

1. Ой у по - лі ви - со - ка мо - ги - ла, На мо - ги -
 - лі че - рво - на ка - ли(на). На ка - ли -
 ні чо-р(и) - ний во - рон кря - че, На чу - жи - ні
 си - ро - ти - на пла(че).

Ой у полі висока могила,
 На могилі червона калина.
 На калині чорний ворон кряче,
 На чужині сиротина плаче.

– Не кряч, не кряч, чорний вороночку,
 Не плач, не плач, бідна сироточко.
 – Перекрядчу, та й буду літати,
 – Переплачу, та й буду співати!

Ой у полі вітер віє

Ой у по - лі ві - тер ві - є, а жи-то по - ло -

ві - є, а ко-зак дів-чи - ну тай вір-не-ньо лю - бить,

а зай - нять не по смі - є, а ко-зак дів-чи - ну

тай вір - не - ньо лю - бить, а зай-нять не по - смі (є) .

- Ой у полі вітер віє, а жито половіє,
А козак дівчину та й вірненько любить, } 2 р.
А зайнять – не посміє.
- Ой тим же ж він не займає, а що сватати має,
Ой да тим же ж він та й не горнеться,
А що слави боїться.
Ой да тим же ж він та й не пригорнеться,
А що слави боїться.
- Сидить голуб на дубочку, а голубка на вишні,
Ой скажи да скажи, серце дівчино,
А що в тебе на мислі.
Ой скажи, признайся, серденько дівчино,
А що в тебе на мислі.
- Сидить голуб на вершечку, а голубка на купці,
Ой скажи да скажи, серце козаче, } 2 р.
А що в тебе на думці.

Ой у полі древо

(село Крячківка, 1950-ті роки)

Вільно ♩ = 60

Tenor

Baritone

Bass

Ой то - нке - є та ви - со -

Ой у по-лі дре - во ой - то - нке - є та ви со -

Ой то - нке - є та ви - со -

4

T

B

B

ке - є, А на - ньо - му ли - стя

ке - є а на ньо - му ли - стя

ке - є, а на ньо - му ли - стя

7

T

B

B

ши - ро - ке - є та зе - ле - не - є,

ши - ро - ке - є та зе - ле - не - є

ши - ро - ке - є та зе - ле - не - є,

Ой у полі дерево

10

Т а на ньо - му - ли - стя ши - ро - ке - є

В а на ньо - му - ли - стя ши - ро - ке - є

В а на ньо - му - ли - стя, ши - ро - ке - є

13

Т та зе - ле - - - не(є).

В та зе - ле - - - не(є).

В та зе - ле - - - не(є).

1. Ой у полі древо

Ой тонкеє та високеє,
А на ньому листя
Широкее та зеленее.

2. А на тому дереві

Чорний ворон сидить та й криче.
А по козакові
Молодая дівчинонька плаче.

3. Ой ти, козаче,

Ти хрещатий та барвіночку,
Хто ж тобі постеле
У дорозі та й постілочку?

4. Ой стелиться мені

Лист зелений та й бурковина,
А й у головоньки
Голубая та і жупанина.

Зауваження:

Два останні рядки кожного куплету співаються двічі.

Ой у полі криниченька

Слова: народні
Мелодія: народна
Обробка: В. Триліс

Тенор

8

1. Ой у по - лі кри - ни - чень - ка, з не - ї - во - да про - ті -

3. А но - чу - ють чу - ма - чень - ки в чи - стім сте - пу при - до -

Баритон

8

Бас

8

ка - є, з не - ї во - да про - ті - ка - є.
ли - ні в чис - тім сте - пу при - до - ли - ні.

Ой - там чу - мак сї - рі - во ли па - се
2. Ой - Бог зна - є та Бог ві - да є,
3. Роз - пус - ти - ли сво - ї сї - рі во - ли
4. Ой - як же ж ви, мо - ї сї - рі во - ли,

8

1. Ой там...
2 Ой Бог...
3 Роз - пус - ...
4 Ой - як...

Ой у полі криниченька

8 та з кри - ни - ці на - пу - ва - є.
де чу - ма - чень - ки но - чу - ють.
3 по зе - ле - ній му - ра ви - ні.
4 ме - ні жа - лю на - ро - би - ли.

Fine

8 2. Во-ли ре-вуть, во-ди не п'ють, бо в Крим до-рі же-нь-ку чу-ють,
4. Бо дай же ви, сі-рі во-ли, та в Крим по-сіль не-схо-ди-ли,

8 бо в Крим до-рі-жень-ку чу-ють.
4 та в Крим по-сіль не-схо-ди-ли!

D.S. al Fine

1. Ой у полі криниченька,
З неї вода протікає. (2)
Ой там чумаки сірі воли пасе
Та з криниці напуває.
2. Воли ревуть, води не п'ють,
Бо в Крим доріженьку чують. (2)
Ой Бог знає та Бог відає,
Де чумаченьки ночують.
3. А ночують чумаченьки
В чистім степу при долині, (2)
Розпустили свої сірі воли
По зеленій муравині.
4. Бодай же ви, сірі воли,
Та в Крим по сіль не сходили! (2)
Ой як же ви, мої сірі воли,
Мені жалю наробили...

Ой у полі могила

Поголося: В. Трилiс

Ой у по - лі мо ги - ла звіт-ром го - во - ри - ла:

5 По - вiй, вiт-ре буй-не - се - нький, щоб я не чор - нi - ла.

9 По - вiй, вiт-ре буй-не - се - нький, щоб я не чор - нi - ла.

Ой у полі могила
З вітром говорила:
– Повій, вітре буйнесенький,
Щоб я не чорніла.

Щоб я не чорніла,
Щоб я не марніла,
Щоб по мені трава росла
Та ще й зеленіла.

І вітер не віє,
І сонце не гріє,
Тільки в степу при дорозі
Трава зеленіє.

Ой у степу річка,
Через річку кладка.

Ой не кидай, чумаченьку,
Та рідного батька.

Як батька покинеш,
Сам намарне згинеш,
За річкою за бистрою
За Дунай поплинеш.

Бодай тая річка
Риби не сплodiла,
Вона ж мого товариша
Навіки втопила.

Бодай тая річка
Куширем заросла,
Вона ж мого товариша
На той світ занесла.

Ой у полі озеречко

Поголося: В. Трилiс

Ой у по-лі о-зе-ре-чко, там пла-ва-ло ві-де-ре-чко:

5 со - сно-ві кле-пки, ду-бо-ве - є де - нце, не цу-ра - ймо - ся, се-рце!

9 Со - сно-ві кле-пки, ду-бо-ве - є де - нце, не цу-ра - ймо - ся, се-рце!

Ой у полі озеречко,
Там плавало відеречко –
Соснові клепки, дубовеє денце –
Не цураймося, серце!

Не раз, не два над водою
Стояв козак із журбою.
– Вийди, дівчино, вийди, рибчино,
Поговоримо з тобою.

– Ой рада б я виходити,
Із тобою говорити,
Так лежить нелюб на правій рученьці,
То боюся розбудити.

Ти козаче молоденький,
В тебе коник вороненький,
Сідлай коня та їдь із двора,
Бо ти не мій, я не твоя!

Козак коника сідлає,
До коника промовляє:
– Лети, мій коню, лети, вороненький,
Аж до самого Дунаю!

В Дунай-річку подивлюся
Та й із горя утоплюся.
Прощай, дівчино, прощай, рибчино,
Вже я більше не вернуся.

Ой у полі тихий вітер віє

Ой у полі тихий вітер віє,
Ой там козак пшениченьку сіє. (2)

Ой він сіє, досіває лану,
Аж виходить дівчинонька з гаю. (2)

– Помагайбі, козаче-гульгяю,
Виведь мене з зеленого гаю,
Я молода – дороги не знаю!

– Ой коли б ти дороги не знала,
Ти б козака гульгяєм не звала, (2)

А сказала б: «Козаче-соколю,
Виведь мене з зеленого бору
Та й проведи до самого двору».

Ой у полі тихий вітер віє,
Ой там козак пшениченьку сіє. (2)

Зауваження:

Повторення першого куплету в кінці натякає на те, що козак заграванням дівки не піддався й продовжує свою роботу. Образився. Або не сподобалась. Якщо ж закінчити пісню без повтору, то наслідки цієї зустрічі залишаються слухачеві на його фантазії.

Ой учора орав

Поголосся: В. Триліс

Ой учора орав
І сьогодні орав.
А хто ж тобі, серце козаче,
Воли поганяв?

Приносила мені
Дівчинонька моя,
Чорнявая, личком білявая,
Галочка моя.

Поганяла мені
Дівчинонька моя,
Чорнявая, личком білявая,
Галочка моя.

Ой учора куліш
І сьогодні куліш.
Прийди, прийди, серце козаче,
Мою душу потіш.

Ой учора косив
І сьогодні косив.
А хто ж тобі, серце козаче,
Обідать носив?

Ой учора галушки
І сьогодні галушки.
Прийди, прийди, серце козаче,
На біленькі подушки.

Зауваження:

Перші два рядки кожного куплета співаються повільно, наступні два – в швидкому танцювальному темпі.

Ох і не стелися, хрещатий барвінку

Обробка для солістів і хору: В. Триліс

$\text{♩} = 50$

Tenor

1. (2, 3) Ох і не сте-ли - ся, хре-ща - тий бар-він - ку,

Baritone

Bass

Ten.

3 Та і по кру-тій го - рі. Гей не вті-шай - тесь,

Bar.

Bas.

Ten.

5 злі - ї во - рі-жень - ки, Та при-го - донь-ці мо - їй.

Bar.

Bas.

Ох і не стелися, хрещатий барвінку

7

Ten.

4. А я, як жив бу - ду, у - се те здо-бу - ду:

Bar.

Bas.

9

Ten.

Во-ли й во-зи по - куп - лю, Ме-ре-жа - ні яр - ма,

Bar.

Bas.

11

Ten.

1. тер - но - ві за - но - зи - Те все сам я по - роб-лю!

Bar.

Bas.

13

Ten.

2. // Те все сам я по - роб - лю!

Bar.

Bas.

Переманочка

– Переманочка, чорная галочка,
Ой рано-рано, чорная галочка

Переманила сизого сокола,
Ой рано-рано, сизого сокола.

– Я ж його, молодая, та й не манила,
Ой рано-рано, та й не манила.

Він до мене, молоді, та й сам прилітав,
Ой рано-рано, та й сам прилітав.

– Переманочка, молодая дівочка,
Ой рано-рано, молодая дівочка

Переманила молодого хлопчину,
Ой рано-рано, молодого хлопчину.

– Я ж його, молодая, та й не манила,
Ой рано-рано, та й не манила.

Він до мене, молоді, та й сам приходжав,
Ой рано-рано, та й сам приходжав.

Та й сам приходжав, гостинчики приношав,
Ой рано-рано, гостинчики приношав.

Поза лугом зелененьким

Поголося: традиційне
(балада)

♩ = 50

Tenor

Baritone

Bass

лу - гом зе - ле - не -

По-за лу - гом зе - ле - не-ньким, по-за лу - гом зе - ле - не -

зе - ле - не

5

T

B

B

ньким бра-ла вдо-ва льон дріб-не нький, бра-ла вдо-ва льон дріб-не - нький.

ньким бра-ла вдо-ва льон дріб-не-нький, бра-ла вдо-ва льон дріб-не - нький.

Поза лугом зелененьким
Брала вдова льон дрібненький.
Вона брала, вибирала,
Тонкий голос подавала.

Там Василько сіно косить,
Тонкий голос переносить.
Кинув косу додолоньку,
А сам пішов додомоньку.

На дубовий стіл схилився,
Тяжко-важко зажурився.
Вийшла мати із кімнати,
Стала Василя питати:

– Чого сидиш та думаєш,
Чого не п'єш, не гуляєш?
– Дозволь, мати, вдову брати,
Тоді будем пить-гуляти.

– Не дозволю вдову брати,
Вдова вміє чарувати.
Зчарувала мужа свого,
То зчарує й сина мого!

По той бік гора

1. По той бік гора, по сей бік друга,
Поміж тими гіроньками сходилла зоря.
2. Ой то ж не зоря – дівчина моя
З новенькими відерцями по водицю йшла.
3. А я за нею, як за зорею –
Полям, полям, сивим конем – аж до Дунаю.
4. А як догонив, та й заговорив:
– А хто ж тебе, моя мила, так рано збудив?
5. – Ніхто не збудив, збудилась сама,
Зійшла зоря серед моря – я й личко вмила.
6. – Дівчино моя, напій мі коня!
– Не напою, бо ся бою, бо ще'м не твоя.
7. Як буду твоя, напою ти два
З рубленої криниченьки, з повного відра!

*Сміливіший варіант
(замість останніх двох куплетів):*

6. – Дівчино моя, напій мі коня
З рубленої криниченьки, з повного відра!
7. Кінь води не п'є, копитами б'є,
Утікай же, дівчинонько, він тебе заб'є!
8. – Нехай собі б'є, я ся не бою,
Таки своєму миленькому коня напою!

Зауваження:

В нотному запису можна помітити, що голоси «переплітаються», кожен навперемінно летить то вгору, то вниз, утворюючи запаморочливе враження гірського краєвиду. Реальні голоси значно краще передають це враження, коли дуєт змішаний, тобто співають, наприклад, сопрано й баритон або альт і тенор. При надто схожих голосах це «шаманство» втрачається.

Сивий коню, сивий

Поголосся: В. Триліс

Музична партитура для голосу та фортепіано. Тональність: D-dur (два дізми). Метр: 6/8. Темп: Moderato. Текст пісні розташований під нотами.

Си - вий ко - ню, си - вий, зо - ло-та - я гри - во, За - не-си ня,
6 си-вий ко-ню, де ді-вчи-на ми - ла. Ста-неш ко-ло бра - ми, вда-риш ко-пи -
12 та - ми, Чи не ви-йде мо-я ми - ла зчор - ни-ми бро - ва - ми.

Сивий коню, сивий,
Золотая грива,
Занеси ня, сивий коню,
Де дівчина мила!

Станеш коло брами,
Вдариш копитами –
Чи не вийде моя мила
З чорними бровами?

Ой не вийшла мила,
Вийшла її мати:
– Коли хочеш зятем бути,
То прошу до хати.

Сивий коню, сивий,
Золотая грива,
Занеси ня, сивий коню,
Де дівчина мила.

Скрипливії ворітечка

Музична партитура для голосу та фортепіано. Тональність: D-dur (два дізми). Метр: 6/8. Темп: Moderato. Текст пісні розташований під нотами.

Скри-пли-ві - ї во-рі-те - чка, бре - хли-ві-ї лю-де,
5 На - ко - го - жи на - бре-ше - те, як нас тут не бу-де?

Скрипливії ворітечка, брехливії люде,
На кого ж ви набрешете, як нас тут не буде?

Нехай брешуть, нехай брешуть – наберуться лиха,
А ми з тобою, серденько, любімося стиха.

Любімося, кохаймося, як голубів пара;
Прийде пора – розійдемося, як чорная хмара.

Чорна хмара, чорна хмара, дрібний дощик іде,
А з нашого коханнячка нічого не буде.

Скрипливії ворітечка тяжко зачиняти...
Кого люблю – не забуду, хоч вік буду ждати.

Зауваження:

*Третій (найнижчий) голос доречний при ГУРТОВОМУ співі.
Але ця пісня більше підходить для дуету (бажано змішаного).*

Стояла сосна серед Дунаю

(про сотворення світу)

Стояла сосна серед Дунаю, Дажбоже, (2)
На тій сосонці сив сокіл сидів, Дажбоже,
Крильцями стріпав, в Дунасць упав, Дажбоже,
Вийшов він відтам третього року, Дажбоже,
Виніс він відтам аж трое зілля, Дажбоже,
Перше зіллячко – чорна земляця, Дажбоже,
Друге зіллячко – яра пшениця, Дажбоже,
Третє зіллячко – зелена трава, Дажбоже.
Чорна земляця – хліб ізродиться, Дажбоже,
Яра пшениця – для коровайця, Дажбоже,
Зелена трава – для худобоньки, Дажбоже.

Зауваження:

1. Кожний рядок виспівається двічі.
2. Пісня, за всієї своєї простоти, має дуже своєрідну ритміку, яку нотний запис передає лише приблизно. Ця ритміка виразно танцювальна, але не вкладається в жодну сучасну ритмічну схему. Дозволю собі децю фантазійне припущення, що учасники обряду співали й танцювали в ритмі 6/8 (а ймовірно й 3/4) перші два такти, а далі, протягом тре-

того такту (звернення до Дажбога) спів продовжувався, але рух припинявся; можливо, під час цієї зупинки вони здіймали руки до неба.

3. На особливу увагу заслуговує текст. Наївність того первісного землероба, дитяча простота – але й краса – його уявлень про творення світу поєднуються тут з мудрістю тисячолітнього досвіду. Досить оцінити вибір того сокола – чому саме ці «трое насіння» він виніс із глибин Дунаю? Мабуть таки, то необхідні й достатні елементи для землеробської світобудови...

Та нема гірш нікому

Та не-ма гірш ні-ко - му, — як тій си-ро - ти - ні,

5
Що ні-хто не при - го - рне при ли-хій го-ди (ні) .

9
Та ні-хто не при - го - рне, — ні ба - тько, ні ма - ти,

13
А тіль-ки той при - го - рне, що ду-ма - є взя (ти)

1. Та нема гірш нікому,
Як тій сиротині,
Що ніхто не пригорне
При лихій годині.

2. Та ніхто не пригорне,
Ні батько, ні мати,
А тільки той пригорне,
Що думає взяти.

3. Ой як ми любилися,
Як голубів пара,
А тепер розійшлися,
Як чорная хмара.

4. Ой як ми ж любилися,
Як зерна в горісі,

А тепер розійшлися,
Як туман по лісі.

5. Та налетіли гуси
З далекого краю,
Скаламутили воду
В тихому Дунаю.

6. Та бодай тії гуси
З пір'ячком пропали,
А що нас розлучили,
Як голубів пару.

7. Та нема гірш нікому,
Як тій сиротині,
Що ніхто не пригорне
При лихій годині...

У ніч темную

Слова: народні
Мелодія: народна
Обробка для хору й соліста: В. Гріліс

♩ = 48

Соло

Тенор

Баритон

Бас

У ніч тем - ну-ю, тай до бі-ло - ї дни-ни І - шли чу - ма - чень - ки

з У-кра-ї - ни. Тай і - шли чу-ма-чень-ки, чу - ма-ченьки з У-кра-ї-ни,

та й ста-ли спо - чи - ти край до-ли - ни. Тай роз-кла - ли во-гонь,

У ніч темную

во - гонь із тер-ни - ни, та й по-жар пу - сти-ли по до-ли - ні.

Та й пу - сти - ли по-жар, по - жар по - до - ли - ні,

та й спа - ли - ли ді - ток со - ло - в'ї - них.

У ніч темную

Ой як со - ло-вей - ку, со - ло - вей - ку без ди - ти - ни,

(М...)

так і чу-ма-ченьку на чу-жи - ні.

...(М) У ніч тем - ну-ю,

та й до бі - ло - ї дни-ни і-шли чу-ма - чень-ки з У-кра - ї - ни.

Що по горах сніги лежать

Обробка для хору й соліста: В. Триліс

(З записів О. Потебні. Київщина)

$\text{♩} = 40$

Тенор
Baritone
Bass

1. Що по го - ра х сні - ги ле - жать,

6
Тен.
Bar.
Bas. По до - ли - на х во - ди сто - ять.

11
Тен.
Bar.
Bas. 2. По під - гі - р'ю ма - ки цві - туть.

16
Тен.
Bar.
Bas. Би - ти - м шля - хо - м чу - ма - ки йдуть

21
Тен.
Bar.
Bas. 3. Ту - ма н по - ле у - сти - ла - є

Що по горах сніги лежать

26
Тен.
Bar.
Bas. Ма - ти си - на пі - д мов - ля - є

31
Тен.
Bar.
Bas. 4. (6, 7) Ве - рнись си - ну до до - мо - ньку.

36
Тен.
Bar.
Bas. Зми - ю, зче - шу го - ло вонь - ку.

41
Тен.
Bar.
Bas. 5. І - змий ма - ти са - ма со - бі,

46
Тен.
Bar.
Bas. Не за - вда - вай жа - лю ме - ні.

1. Що по горах сніги лежать,
По долинах води стоять,
2. По підгір'ю маки цвітуть,
Битим шляхом чумаки йдуть.
3. Туман поле устилає,
Мати сина підмовляє:
4. – Вернись, сину, додомоньку,
Змию, зчешу голівоньку.
5. – Ізмий, мати, сама собі,
Не завдавай жалю мені.
6. Мені змиють дрібні дощі,
А розчешуть густі терни,
7. А розмають буйні вітри,
А висушить ясне сонце!

Мої чумаки

З історії одного хору

Чумаки не мають нічого спільного з бурхливим сьогоденням.

Чумаки – це наше славне минуле. І, можливо, майбутнє.

В. Триліс

Заспів

 есь на Херсонщині чи Одещині, а може й далі на схід сонця – не розберу здалеку – є ще великий незайманий степ, і досі нерозораний (забутий або не помічений нашими ретельними господарниками). І немає там ні атомних електростанцій, ні залізниць, ні навіть найкращих в СНД камазів та мазів, а є жайворонки, дикі кози та неозора предвічна ніколи ніким не кошена тирса.

Посеред того безмежжя горить спокійний ошадливий вогонь, а круг нього сидять усі мої прапрадіди – молоді, дужі, очищені вітром, сонцем і часом од усякої скверни, мудрі й нелукаві, суворі й доброзичливі чума-

ки. Воли їхні сиві розбрелися по зеленому довкіллю, вози стоять осторонь, куліш вариться потихеньку, ніхто нікуди не спішить: попереду вічність.

І вони ведуть неспішну бесіду, все про все згадують, усьому віддають шану і щире зітхання. А часом ще й заспівають – Боже милий, що то за пісня! То сама душа їхня випростується з клопотів земних, розправляє крила та й летить над степом, то радіє світу-сонцю, то квилить журливо, то сміється як дитина.

Іду до того вогнища, як зачарований. Ближче й ближче, а все далеко. Пісню чую, а розмова така тиха та спокійна – треба йти ближче. Усе життя йду. Так хочеться посидіти в їхньому колі, послухати ту мову. Ще не пора. Ніхто не підніметься мені назустріч, не покаже дороги, не дасть місця коло вогню.

Ще не пора.

До діла

«Чумаки» – це київський хор, що склався з чоловіків, які не вміють співати. Якби вони вміли співати, то цей хор не склався б, бо: 1) хто вміє співати, той заробляє цим гроші, а з нами не заробиш; 2) хто в Україні вміє співати, той співає не своїм голосом, бо Україна забула свою пісенну культуру й послугується чужою (академічною європейською, італійським бельканто, російською та американською комерційною попсою, простим свинячим криком тощо). І зібрати гурт людей, не скалічених

чужими стереотипами, можна тільки в середовищі музично неграмотному.

Цей традиційний, хоч і трохи дивний хор виник непомітно в 1987-88 роках у тому київському народнопісенному середовищі, яке називається «хор Гомін Леопольда Ященка». Наприкінці 1988 року «Чумаки» виділилися в самостійний окремий чоловічий хор, якому ось уже ... ой, таки набігло!

Офіційних заслуг у нас небагато: формальне звання Народного колективу, Гран-прі на міжнародному фестивалі в Росії (Ярославль, 1991), перше місце серед чоловічих хорів України на академічному Конкурсі хорових колективів ім. М. Леонтовича (Київ, 1993), Диплом першого ступеня на Конкурсі народного співу ім. П. Демущького (Київ, 2001). За кордоном не були, грошей не заробили.

Та й не про те йдеться. Од перших кроків, коли нас було п'ятеро чи семеро, до сьогоднішньої громади з понад 30 чоловіків ніхто не приходив у гурт по заслуги чи заробітки. Цим можна було б і пишатись, бо всі відомі нам хори подібного рівня або утримуються державою, або підтримуються якимись організаціями, або й самі заробляють як професіонали; а триматися просто на любові до народної пісні, не маючи з того жодного зиску, а тільки докори не завжди позитивно настроєних, хоч і рідних жінок, – це треба мати характер. Упертий, терплячий український характер.

Не тільки цим дивний наш хор. Не меншим, а більшим дивом є те, що складається він таки з людей, які не вміють співати. Але, щоправда, хочуть. Хотіти треба дуже, бо якщо не вмієш та ще й не дуже хочеш, то нічого й не вийде. Здавалось би, це якийсь абсурд, не може

бути такого хору. Справді, таких хорів більше й немає. А в нас є. І ми не приховуємо своїх секретів.

Головний секрет: цих дивних людей треба зацікавити. Зацікавити їх можна лише найкращими піснями, бо вони забули свою історію, свій рід, свою мову, і тільки наші пісні, глибокі думкою й почуттям, розлогі, прекрасні, ще й досі вивертають їм душу. Пісні треба вибирати забуті, бо відомі – заяложені виконавськими штампами до огиди.

Далі цих людей треба навчити хоча б трьохголосого співу. Обробка пісні (гармонізація) має бути дуже простою, щоб під силу початківцям, і водночас не спрIMITивленою, інтелегентною – без профанації, без пошлости, без чужих впливів, бо суть пісні має бути не лише не спотворена, але цілком збережена й гарно подана, інакше навіщо співати?

Є ще інші проблеми – організаційні, фінансові, психологічні (оскільки такий гурт неминуче виявляється вкрай різномірним за своїм складом) і т. ін. Але й сказаного досить, щоб переконатися, що цей хор сьогодні неможливий. Та «Чумаки» існують і співають! Багато літ, багато хлопців, багато пісень... Єдине можна зауважити: це не зовсім те, що мало б бути. Авжеж, нам дуже далеко до тієї виконавської досконалості, яка б відповідала досконалості наших народних пісень. Нам це можна пробачити з огляду на реальні обставини нашого існування, але можна й безжалісно розігнати нас через безнадійний інтонаційний і гармонійний фальш та загальну музичну безпорадність зачуханої самодіяльності. Але «Чумаки» подобаються людям і покинути свою справу вважали б за зраду.

У чому ж таємниця якщо не успіху, то принаймні такої живучості «Чумаків»? Керівник? Знаєте, на Україні дуже багато талановитих керівників, а самотніх і водночас цікавих колективів дуже мало. До того ж я добре знаю, що й музикант, і організатор я посередній, а якщо й дав бог якийсь талант, то хіба що слухати: скільки пам'ятаю себе, любив і не втомлювався слухати красу. Якби котрась жінка хотіла причарувати мене, то найлегше зробила б це голосом. Але жодна так і не здогадалась. На щастя, у них є й інші засоби.

Так от, річ у тім, що не в таланті річ. Кожний путній керівник несе в собі і втілює у своїй роботі, свідомо чи не дуже, якусь концепцію, точніше – систему знань і намірів. Така система, якщо вона є, величезною мірою і визначає успіх його діяльності. Нерідко посередній керівник досягає яскравих результатів, стає героєм сьогодення, а є чимало прикладів, коли блискучий музикант і організатор плутається з року в рік у якихось другорядних проблемах та ніяк не доведе справу до переконливої вершини. Я придивлявся до тих і тих – то виходить таки, що вирішальною є ота сама система. Простіше кажучи, як немає царя в голові, то не допоможе ні бажання, ні талант, ні навіть Всеукраїнська музична спілка.

Як з'являється цар в голові – велика загадка. Можливо, це збіг обставин. Мені по-справжньому захотілося написати цю книжечку тоді, коли я усвідомив, що й у мене є своя система; ба більше, я, здається, нарешті усвідомив її. Тут головне не те, що я такий розумний (я обдумував це все років двадцять і бачу, що я навіть не автор якоїсь нової ідеї, а тільки провідник та виконавець назрілої і важливої соціально-культурної проблеми); головне те, що система прийшлася до діла, та ще й вчасно. Склались

історичні обставини. Десятиліттями не склалися, то нічого й не було, а от тепер склалися. Це, як відомо, щастя. Трохи запізнилося воно, зате визріло.

Я хочу показати цю систему на матеріалі своєї практичної роботи з «Чумаками» і тішу себе надією, що коли не концепція, то бодай конкретні здобутки цієї роботи – партитури пісень і методичні поради до них – комусь та й згодяться. Бо концепція без перевірки практикою мертва.

Мені не вдасться викласти суть концепції чітко, правильно й безсторонньо: мабуть, я ще сам не до кінця її зрозумів, не довів до методологічної прозорості, але не хотілось би й перетримувати. Мені доведеться сказати багато зайвого, аби не втратити головного. Мені доведеться ввести в розмову багато суб'єктивного, аби читач відчув об'єктивність і привабливість отого головного.

А тим часом я почну з майже автобіографії, свідомий того, що відчиняю двері надто широко – можуть упертись і чобітьми, й дишлом, – але я сподіваюся в гості й братів.

1. Децю про себе

Мені так і не довелося (в тім є божя воля) навчатись у будь-якому музичному навчальному закладі та опанувати хоча б середню музичну грамоту. Тепер доводиться тішити себе тим, що десь у якійсь дуже хорошій країні до фольклору й близько не підпускають професійних музикантів.

Але сказати, що я не маю музичної освіти, було б неправдою й невдячністю. Освіта ця почалась, як у всіх

нормальних українців, з колиски. Я навіть пізніше бачив на горищі ту колиску, виплетену з вербової лози нашим сусідою Михайлом. Секрет її плетіння втрачено, і то шкода, бо тепер, поки ще є вербова лоза, легко можна було б організувати виробництво колисок – та й мали б масову музичну освіту.

Мама співала завжди. Особливо чомусь запам'ятався її спів, коли білила хату: чи то постава з піднятою догори щіткою сприяє звуковеденню, чи в тій роботі найменше завантажена філармонія душі, але я просто не міг вийти з дива, як так в одну дійсність може вкладатися брудна, важка робота й небуденна краса пісні:

*Із-за гори, гори та буйний вітер віє,
Ой там удівонька та пшениченьку сіє.*

Так чи не так, а моя майже рефлекторна зневага до оперного театру почалася, видно, тоді, коли я вперше побачив, як там титуловані співаки розводять руками, ніби намагаються імітувати мою величну маму над відром з глиною, але роблять те так нездарно й неприродно, що годі рівняти.

*Сіє вона, сіє, та й стала волочити,
А заволочивши, стала Бога просити:
– Ой зароди, Боже, та пшениченьку яру
Та на моїх діток, та на вдовину славу.*

Гіркий присмак у цій пісні дійшов до мене дуже нескоро, а тоді це була чиста поезія. Пісня народжувала в мені зовні невидимий, але живий, барвистий, запашний світ, і буяв там вітер, здіймаючи веселі хвилі зеленої ярої

пшениці, співали пташки, а по Качаловій горі стриба-
ли зайці. Світ чистої поезії, розташований серед чистої
реальности: сам Качало (з французьким наголосом на
останньому складі), який щойно відсидів кілька років у
тюрмі за торбинку колгоспної пшениці, йшов горою, і я
його дуже боявся, бо він ніколи не усміхнеться, а я ще й
учора набив пику його Петрикові.

*А ще тая вдова та додому не дійшла,
А вже кажуть люди, що пшениченька зійшла.
А ще тая вдова та й на лавку не сіла,
А вже кажуть люди, що пшениця доспіла.*

Чому пісня така гарна? Жорстока правда вдовино-
го життя з дітьми прикрита солоденькою казочкою
про милостивого Бога, який сотворив чудо над пше-
ницею. Бо вдова роботяща та богобоязлива – от їй і
ласка від Бога. Оце така краса? І все? Ні, не все. Ще
є мелодія. Це така дивна послідовність інтонацій, що
коли згадаєш їх, щось у горлі починає бриніти, хо-
четься дати їй життя, голос. А голос сам собою не йде,
а просить слів. Слова сплітаються з мелодією так, що
розділити їх важко, аж грішно. А потім, коли цю піс-
ню співають усі мої тітки й дядьки, вона стає багато-
голосою, і ті голоси різні, але чомусь не заважають
один одному, а зовсім навпаки. Одне діло побачити
стеблину з колосочком, інше – дужого снопа, в якому
вже світиться на сонці ціла паляниця... Світяться, мо-
лодшають обличчя співаків, гримить розкішний ма-
жор вдовиної слави, який там аналіз! Треба пожити
селянським життям, треба побачити й почути все ра-
зом – і мелодію, й гармонію, й слова, і правдиві, хижі,

поважні, брехливі, гарні, неповторні, щирі обличчя
всього мого роду, все разом, укупі.

Укупі. Синкретичність народної пісні – це не художній
прийом. Це не штучне змішування фарб. Це справді єд-
ність, цілісність і світу, і світосприйняття тих людей, які
склали пісню. Вони й не складали її, не було в них такого
наміру. Пісня сама прийшла до них з безмежного просто-
ру, зродилася з роси й води, з чорної ріллі й ясного сон-
ця, з важкучої роботи й невичерпного здоров'я. І хоч би
скільки ми мудрували, розкладаючи й досліджуючи всі
складники пісні, вона дістає нашого серця саме єдністю
й цілісністю поезії й реальности. Справжнє чудо справж-
нього гречаного меду на скибці справжнього житнього
хліба, спеченого в справжній селянській печі.

Справжність згаданої пісні про вдову не можна іден-
тифікувати на підставі самого тільки тексту, хоч він оче-
видно геніальний; автори тексту не мали й думки, що
Бога трактуватиме всяк по-своєму. Необхідно почути
все разом, і тоді ви побачите справжню вдову в тяж-
кій роботі, в тяжкій долі, але та доля не може зламати
жінку. Вдова просить Бога, але як! ЯК РІВНОГО СОБІ.
Вона з ним на ти, і це не тільки граматичне, але й живе,
людське ти, і це ніяка не метафора, це впливає з усьо-
го контексту її пісні і її життя. Вона сама, своїми руками
зробила свою справу – тепер Бог має підставити плече.
Вона сотворила своє чудо – тепер Його черга. І якби Він
не сотворив свого чуда, то навіть не дорівнював б до вдо-
ви! Чи ж це не найкращий у світі зразок чуда: воно не
тільки не суперечить законам Природи, але й творить-
ся саме як закон Природи.

То чому ж усе так так неприродно швидко росте й
доспіває пшениця?

А вам що, так кортить усе знати? А не боїтеся рано по-старітись?

* * *

Мати щось із рік чи два невіщила в батьковій родині, щойно вони одружилися. З якогось там Колодистого (то вже дорослим я дізнався, що в колодиській церкві був колись семиярусний іконостас – диво на весь величезний Звенигородський повіт – і що син колодиського священика Василь Доманицький упорядкував перше повне видання «Кобзаря») та потрапити в торговельно-ремісничий Катеринопіль, що поряд із самою залізничною станцією Звенигородкою, та ще й у яку сім'ю! Йшов 1924 рік, удова-мати, четверо синів (мій батько був найстарший) і чотири дочки, старий батько рано помер, але залишив міцне середняцьке господарство – їх пізніше навіть замірялися були розкуркулити (якось обійшлося), – до невістки все це товариство поставилося... прагматично. А відділятися було не просто – довелося й землю ділити, перегризлися всі, і то перед самісінькою колективізацією. Словом, мати тяжко й на все життя зненавиділа весь батьків рід. Тільки батько залишився чистим, незаплямованим ідеалом, мати все життя любила його тихо й незрушно, жодним чином, здавалося, не реагуючи ні на плітки, ні на фактичні батькові... знаєте, в житті чого не буває. (Хоча перед смертю батько шкодував, що «мало погуляв»).

Та навіть моя делікатна аристократична мама віддавала належне музичним досягненням батькової рід-

ні, особливо жінок. Весь рід був дуже співучий і любив весело посвяткувати. Тітки Нюська й Сянька творили головну красу й гармонію родинного хору, інші тітки й бабуня ту гармонію доповнювали й доквітчували – все музично-репертуарне керівництво здійснював матріархат. А дядькам – і своїм, і зятям, і сусідам – доручалася традиційна партія басів: вони справно ревли собі найпростіший низький «голос», але той голос складав міцний фундамент пісні, додавав їй страшною чорноземною сили, а тіткам – натхнення.

– А гарно в Трилісів співають, – гомоніла вся розкинута на версту Трилісівка, коли наша рідня збиралася на свято «до бабуні», в старе родове гніздо над Тікичем. Тепер Трилісів там кіт наплакав, і вже вулиця називається «Набережна» – як у всіх людей. Скоро й того Тікича не стане – як же її тоді перейменують?

Село розлягалось кутками – бо вулицями ті ландшафтно-архітектурні комплекси називати не повертався язик. Там були ще Гиндиківка, Вишківка, Трясцівка (точніше Трасцівка) і навіть, прости господи, Сраківка. А що зробиш, як там споконвіку жили Сраки. Одержавши смачне прізвисько, його господар міг бути певний, що й правнуки того прізвиська вже не здихаються. Хто ж був першим Омельком чи Пилипом Сракою, в архівах Катеринополя не зафіксовано.

У моєму дитинстві співав увесь Катеринопіль, від Безпалівки до Низу, від Гисаїв до Студінки, чути було навіть Єрки. Не було кутка в селі, де б не діяв свій хоровий клас, не було вечора без конкурсу-фестивалю, і слухало ті співи все село, бо не гарчала ще техніка, а неузгодженим собачим голосам було далеко до міцного портамента дівочих та парубоцьких гуртів.

А ще були неймовірно довгі, складні й незрозумілі – жодного слова не розбереш – поліфонічні полотна немолодих жінок на толоці або на побілці колгоспного корівника (щоправда, не розбирав слів той, кому вони й ні до чого, а кому треба, той їх давно знав). А простенькі, легкокрилі колискові, а веснянки, а купальські! А хвацькі парубоцькі – чого варта єдина в світі маршова пісня у вальсовому розмірі «Закувала зозуленька в лузі на помості», – а сороміцькі (о сором! – такі заборонно-привабливі, такі непристойні й такі дотепні)...

А що то таке справжнє сільське весілля! Та не монографії про нього треба писати, а творити свій національний музично-драматично-ритуальний жанр мистецтва, перед яким мали б побліднути італійська, німецька й китайська опери разом узяті. Бо в цьому живому спектаклі на кілька днів задіяне все село, часом ще й не одне. У цьому спектаклі є традиційна неперевершеної краси поезія, музика, пісні, глибока й правдива драма, а разом з тим величезні можливості для експромту – де ще так щиро заплачеш з жалю й краси, де ще так нарегочешся, як не на українському весіллі! Тільки не плутайте з нашим весіллям те жалюгідне посміховисько з найнятими мікрофонними «тамадами», до якого сьогодні опустилися в шлюбних обрядах правнуки погані...

І була ще стихійна самодіяльна вокальна школа. З одного боку, цілковита демократія: кожен співає, як Бог на душу кладе, у кожного голос – як обличчя, не схожий на інші, і міняти, переінакшувати його на чийсь кращий зразок нікому в голову не заходило, це було б так само аморально, як фарбувати волосся, щоки чи губи. З другого боку, спробуй заспівати не в лад або занадто голосно в спокійних камерних посиденьках чи на

репетиції – тобі швидко закриють рота ще й насмішкою припечатують («Чого ти кричиш, наче кабанчика колють?»). Зате для охочих погорланити на всі груди існував вуличний спів, що навіть узимку не тільки не припинявся, але й давав зігрітись! До школи ми ходили за три кілометри, та ще таким вигоном, де вітер завжди в обличчя, – отам ми й грілися, і голоси ставили. Яка ще застуда! Голосам, які формувалися на катеринопільському морозі, вже ніколи ніяке стихійне лихо не загрожувало. Ну, хіба що були вони не зовсім такі ніжні, як у Козловського чи Огневого.

Та після тієї вокально-музично-поетичної академії що міг мені запропонувати Київ – мені, першому баяністові не тільки Безпалівки, а й усього катеринопільського правобережжя!

У той час я цього не розумів, страждав комплексом музичної меншовартості і тому з першого ж дня кинувся сторч головою в усі концерти, на які тільки вистачало студентської стипендії (тоді це було ще й немало).

* * *

Надзвичайно низький рівень музичної культури Києва (поєднання провінційного несмаку з невольничим лицемірством і столичним гонором) зробив мені добру послугу: не в змозі довго витримати щось одне, я мусив чергувати свої захоплення – оперний театр змінювався абонементом філармонії, концертні зали – радіонавушниками, серйозна музика – придуркуватим, малопристойним та часом все ж талановитим міським

фольклором; пробував складати якісь пісні й сам. Не один рік перебував у полоні «песен советских композиторов»: тут Дунаєвський, Мокроусов, Фрадкін, Бернес, Утьосов, Бунчіков, Нечаєв та десятки інших московських євреїв виявляли незаперечну перевагу над євреями київськими, а з цього випливало, що російська пісенна культура куди вища за українську.

Через аматорські ансамблі та хори (у Л. Падалко, В. Іконника, В. Лисенка, В. Мальцева та інших хороших керівників – світла їм пам'ять) я одержав практичну хорову освіту, «пройшов» майже всіх геніїв від Палестрини й Баха до Лятошинського й Авдієвського.

Крапкою в моїй неформальній музичній школі став народний хор Леопольда Яценка «Гомін». «Гомін» заслуговує на окреме слово, а поки що докажу про себе.

Київ довів таки мене до повної зневіри в самому собі. Справжня музика, можливо, десь існує, та не для мене. Кому я потрібен з моїм парубоцьким ентузіазмом та жалюгідними вокально-інструментальними талантами. Хоча розумні люди щось помічали. Юрко Бовсуновський просто сказав: «Отак і треба співати українську пісню. Василю, мусиш сісти й записати всі, які ти знаєш, народні пісні на магнітофон. Для нащадків». Це тоді звучало якось пафосно, непереконаливо, а мені ще здалося, що й неширо. Чому саме – народні? Що там в них такого особливого? Хто їх тепер слухає? А запис – це ціла морока. А потім що? Подарую комусь на пам'ять ті записи, а той їх зітре випадково чи й свідомо, та й по всьому.

А вік уже такий, що соромно на дурниці час переводити. Сім'я, діти, дисертація, серйозні технічні науки, відповідальність.

За якийсь час, правда, з'ясувалося, що ні серйозних наук, ні відповідальності теж немає. Повсюди, як туман, стояла густа-непрозора брехня. Те, що називалося наукою, виявилось порожньою балаканиною й казнокрадством; те, що називалося виробництвом, виявилось божевільною переробкою однієї утильсировини в іншу. Тікати було нікуди, я вже розумів, що скрізь буде те саме. Навіть рідне, любе село... аж страх погано у тім хорошому селі. Той же дикий феодалізм, тільки ще відвертіший, простіший і страшніший, ніж у книжках.

І був вегетативний період життя без особливих надій. Ходив на роботу, а у вихідні – з родиною й товариством тікав у ліс по гриби та ягоди або на річку по рибу й сонце.

І саме в той період відкрив я для себе дивну терапію. Узяв собі подумки співати народних пісень – найчастіше вранці, коли їхав чи йшов на осоружну службу. Купив собі кілька пісенників і часом розбирав там невідомі мені мелодії, нерідко вони виявлялися відкриттями й звучали в голові цілими днями. Поступово я втягнувся в цю «роботу», але ще довго не усвідомлював, що маю справу з чимось величезним і незбагненим. Ті пісні, весь їхній музичний, поетичний і водночас абсолютно реалістичний світ, їхні стежечки до батьків, до роду, до власної підсвідомої пам'яті – все це відкривалося мені поступово, не давалося охопити поглядом, скласти загальне уявлення; та все ж я відчував себе... ніби вдома. То було несподіване відчуття рідного, але забутого Богом і людьми маєтку, де все заросло бур'яном, трухлявіє, валиться і нікому немає діла до того. Щодалі більша краса – і все як у якійсь пустелі чи на покинутій планеті.

Я нікому не міг пояснити, що діється. Я й співав тих пісень людям, і люди кивали головами й плескали мене

по плечах, але я чув і бачив, що вони тих пісень не розуміють. Та насправді й не слухають.

Довгий час пісні так і залишалися для мене індивідуальною терапією. Найкращі процедури вдавалися зранку, по дорозі на службу. Я міг сидіти собі чи стояти в якомусь трамваї, а ще краще йти пішки. Я не шукав, якої заспівати, вони знаходилися самі. Зовні ніхто нічого не помічав і не підозрював, а в моєму храмі сяяли, дзвеніли, гриміли пісні. Щоразу це була найкраща в світі пісня. Іншим разом найкращою ставала інша, а та, попередня, теж ніде не дівалась; вони не втрачали від часу й повторення! Вони були прекрасні, як жінки, але їх можна було кохати не одну, не боячись ні ревностів, ні претензій! Часом я плакав – так гарно «звучала» пісня. Щоб тепер, то подумав би, що це вікова плаксивість, атеросклероз або що; а тоді я ще був молодий! Пізніше Ніна Матвієнко скаже мені: «Я плачу не від жалю, а від краси», але й ці слова мало що пояснюють. Чому це від краси доводиться плакати?

Коли я нарешті приходив на службу, мені, як не дивно, легше ставало сприймати моїх приглухуватих, звироднілих, нещасних колег-співвітчизників, вовтузитися поруч з ними коло того злиденного корита, яке складало мету й суть нашого соціалістичного буття.

* * *

Що далі я входив у цей рідний, з дитинства знайомий світ, то очевидніша ставала його приреченість. Я бачив, що наша давня пісня – це лише музейний експонат;

що в тому, за виразом Кошиця, «райському саду» може раювати хіба що рідкісний дивак, який поклав на себе великий труд навчання. Так справжній філолог цілий вік вивчає давньогрецьку, щоб колись увійти, як у рідний дім, в «Іліаду» та «Одісею» – і мати від того ні з чим не зрівнянну насолоду. Та наші народні пісні ніколи не матимуть того престижу, який би порівнявся з гомеровим. Ми примудрилися втратити й забути їх раніше, ніж устигли як слід заспівати. Втратити такий рай! Мене пекла зневага до власного народу.

Минуло ще чимало часу, перш ніж я переконався, що помиляюсь.

* * *

Десь 1986 року я почав відвідувати репетиції хору «Гомін». Той хор ще в 60-х організував Леопольд Яценко, за що одержав розкішного прочухана від властей і позбувся наукового звання й місця роботи. А тепер, вдихнувши свіжого вітру «перестройки», хор круто набирав кількість, якість і силу.

Принцип діяльності «Гомону» такий, що там співає кожен, хто хоче, і практично ні дисципліна, ні голосові та слухові дані учасників не контролюються. Можна догадатися, що за теперішнього рівня музичної й загальної культури киян чекати високої художньої чи бодай технічної якості від такого хору годі. Цей надто очевидний факт багатьом дав підставу асоціювати «Гомін» з ярмарком, юрбою, безладдям і майже зневажати. Яка прикра помилка! Але от що цікаво: я ні разу не чув,

щоб цієї помилки припустилася людина, яка переросла рівень «Гомону» в своєму музичному розвитку. Отже, то просто нерозуміння.

«Гомін» не слід називати хором у тому значенні, якого ми надаємо словосполученням типу «хор ім. Г. Верьовки», «хор Роберта Шоу» або «хор Фрески Києва». «Гомін» не ставить своїм головним завданням виконавську майстерність. Його місія – прилучити якомога більше людей до співу, відчинити широкі двері в цей храм кожному, хто хоч трошки туди прагне. Це – початкова школа, музичний лікнеп для дорослих і молоді. Але водночас це й академія, де навіть фахівцеві є чому повчитись, за чим поспостерігати, що осмислити. Спокійна, ненапружена, «недисциплінована» атмосфера сприяє спілкуванню й душевному відпочинку талановитих, але стомлених чи покривджених людей. З другого боку, там зовсім немає чого робити людям випадковим, непричетним до пісні. Вони там і не затримуються. Отже, «Гомін» – це ідеальне середовище для становлення. Якщо саме так на нього дивитися, то не виникає ніяких аберацій.

2. Становлення

У «Гомоні» я тішився недовго, рік чи півтора. Я бачив невичерпні запаси фольклору, якими володів Леопольд Яценко, але все це йшло через дуже вузькі ворота й не потовплялося. На очах діялася досить болюча дискримінація: найкращі, найбагатші пісні відсіювалися – на

них не вистачало музичної культури виконавців. На гарну пісню, на повнокровний її варіант тратилося надто багато часу й зусиль, а забували її скоріше, ніж устигали вивчити. Домінували спрощені чи й зовсім примітивні пісні. До того ще й сам Яценко почав «грішити» власними творами – цією страшною й невиліковною хворобою страждає вся наша музична еліта, спродукована інститутом культури та подібними йому кузнями масовиків-затійників. Даючи своїм випускникам дипломи та ілюзію музичної освіти, ця кузня провокує їх на «творчість», а далі від тієї творчості стогнуть і калічаться всі залишки співочих людей, які ще беруть участь у народних колективах. Чому ця напасть перекинулася на Яценка, людину багатющого фольклорного досвіду й досить вишуканого смаку (мало хто знає його прекрасні романси та академічні обробки народних пісень) – для мене так і залишається загадкою.

Розуміючи, що для початківців, та й для старших, але не дуже вибагливих людей «Гомін» є й буде дорогоцінною школою й відрадою, я все ж шукав якоїсь хоч трохи вищої реалізації. Однак ніякого вибору не було.

З одного боку рядами й колонами крокували незліченні академічні хори, які з упертістю невігласів насаджували й будуть насаджувати в Україні європейську музичну мову. Мова гарна й досконала, і тому насаджувати її в нашому рабському суспільстві ще легше, ніж, скажімо, російську, але ж таким робом українську багатющу, унікальну музику можна тільки спотворювати, що, власне, й робить уся сучасна академічна знать.

З другого боку під баянно-балалаєчний розлив верещали поросячими голосами «народні» хори, всі як один, услід за хором Григорія Верьовки, закроені на

зразок хору ім. П'ятницького. Навіть репертуар у всіх один і той самий.

Податися було нікуди, хоч усе ще хотілось. Затриманий такий був у мене розвиток. І тільки від безвиході, не маючи й на думці керувати якимось колективом (у мене ж ні музичної грамоти, ні досвіду, ні навіть жодних фюрерських нахилів), я з кількома хлопцями взявся відводити душу чумацькими піснями. Чому саме чумацькими?

Усе справді важливе починається випадково. Випадково я знав щось із п'ять чумацьких пісень – а хто їх не знає? Вони є в кожному пісеннику – «Ох і не стелися, хрещатий барвінку», «Над річкою бережком», «Було літо», «Гуляв чумак на риночку», «Ой у полі криниченька», «Ой у полі три криниченьки» – і так далі, далі, далі... Випадково в один час і в одному місці зібралося п'ять чоловіків, яким ці пісні щось говорили. Випадково у цих чоловіків склалися голоси до купи. Коли ми заспівали чумацьких пісень перед ширшим товариством – а це був усе той «Гомін», – стало видно, що випадок закінчився, починаються закономірності. Міцний і темпераментний чоловічий гурт був потрібен усім, мабуть, усій Україні. Йшов 1987 рік.

«Чумаками» нас почали називати жартома, ніхто тоді не гадав, що з цього експерименту виросте окремий колектив. Жіноцтво дивилося на нас заздрісно-закоханими очима, а чоловіцтво просилося до гурту. За півроку нас було вже чоловіка п'ятнадцять; сам Яценко теж приходив регулярно на наші репетиції й охоче співав басом, а то ще й на сопілку пригравав до співу. Гурт ріс, ріс репертуар – додавалися пісні козацькі, гайдамацькі, та просто чоловічі, та й навіть жіночі («Такий, мамо,

мельник»). Нас запрошували на різні культурні вечори, хвалили й плескали по плечах.

Я довго дивився на це все, як корова на опудало – ніяк не міг усвідомити себе в ролі художнього керівника. Особливий подив і в людей, і в мене самого викликало моє диригування. П'ятнадцять-двадцять сучасних українців нізащо не заспівають злагоджено, якщо над ними не стоятиме з палицею диригент, але який з мене диригент? А я мусив диригувати, щоб пісня не гальмувала! Моя особиста диригентська школа виросла тільки з отих практичних потреб виконання народної пісні в київському середовищі. Сьогодні я вже міг би викладати спецдиригування в якомусь (поки що неймовірному) музичному закладі, а тоді, на початку, дуже соромився. Та й од доброзичливців перепадало. Я був чудовою моделлю для коментаторів і самодіяльних пародистів.

Проте гурт ріс і міцнів. Більшість учасників співали також у хорі «Гомін», і прийшов час, коли ця роздвоєність почала заважати всім, і то дедалі відчутніше. Було очевидно, що перед «Чумаками» стоять інші задачі й лежать інші дороги. Навесні 1988 року відбулося наше відділення від ракети-носія. Не без емоцій. Емоції зіпсують українцям ще не одну справу, бо народ цей дуже чутливий та реактивний, а про культуру емоцій тут давно не чули.

Нічого, пологи відбулися. Трошки асфіксоване дитя (майже половина «Чумаків» залишилися в «Гомоні») щось із півроку тинялося без притулку, не бажаючи вмирати. Це було добре випробування. Ми навчилися проводити репетиції в парках, підземних переходах (вони тоді ще не були забиті торгівлею), в електричках і в автобусах. Саме в підземних переходах ми побачили й зрозуміли свою аудиторію. Саме там до гурту пристава-

ли найколеритніші нові учасники. Той підземний спів («у трубі») вартий окремої розвідки.

«У Трубі»

Спочатку труба привабила акустикою. В порожньому підземному переході співати взагалі легко, майже як у храмі. Якщо ви зумієте придивитися до київського підземного переходу, то побачите, що це й є головний храм міста. Нам дістався період найвищого, майже містичного розквіту його духовної аури. Сьогодні фактично весь сакральний простір під землею забитий мініайлами, а попередні священнослужителі хто позабивався в кутки, а більшість пішла по ресторанах, вагонах метро та електричок грати «Хаванагілу» або вальс чи то Ківи, чи Доги. А може й Губи. Мабуть, це таки правильно: для музик то добра житейська школа, а щодо мініайлів, то це теж священні люди, бо Київ ніколи не був ні робітничим, ні науковим, ні революційним, ні військовим, ні громадсько-політичним містом, а був він завжди містом-мініайлом. Мініав, щоправда, все більше шило на швайку, але в торгівлі важливий не результат, а участь, процес. Бо результат там завжди один і той самий: кожен одержує своє. А далі собі сидить та дивується, чому немає щастя. Отак у вічному здивуванні й живуть наші зачаровані кияни. В чуді й диві.

От зайшли «Чумаки» в підземий перехід, стали півколом у затишному кутку та й завели щось неголосне,

ліричне, молитв'єнне. Розспівувань, як в академічних хорах, у нас ніколи не було, просто починали з тихих, мелодійних, повільних пісень. «Їхав чумаки із Криму додому». «Було літо, було літо, та й стала зима». «Ой Боже, Боже, зглянься на нас, дай же нам кращої долі». «Гей, браття-опришки, долийте горівки». Голоси дужчали, пісні набирали потужності. Люди зупинялися, котрі на секунду, котрі на хвилину, а хто й до кінця концерту. Бо то таки був концерт, тільки що не оголошений, не рекламований, несподіваний – і безкоштовний. Хоча безвість тривала недовго: після кількох таких виступів у трубі люди щовівторка та четверга почали збиратися біля звичного місця ще до нашого приходу.

Атмосферу тих концертів не переказати словами. Труба гула своїм життям, люди кудись бігли, спішили (переважно з роботи, бо це відбувалося надвечір), кожне чимось заклопотане, стомлене й нещасливе. В Києві тепер узагалі рідко побачиш щасливе обличчя. Акорд дужих чоловічих голосів падав на людей, як грім з ясного неба. Ефект несподіванки. Ми не гірше, а то й багатого досконаліше співали потім у концертних залах, але такої яскравої реакції ніколи там не спостерігали. Для змороної, зневіреної, потовченої людини та пісня була як хвиля свіжого повітря, як обійми рідного роду. Люди слухали, прикипівши до місця, лагіднішали, розквітали й молодшали на очах. Нам дарували квіти (грошей ми довгий час не брали), нас розпитували, хвалили, заздрили, приєднувалися. Нас любили.

Звичайно, не всі, далеко не всі. Більшість перехожих якщо й зупинялася, то на півтори секунди, та й знову по-нуро тупотіла далі. Нас практично вже тоді не сприймала молодь (хіба що малі діти). Я бачив гарного молодика,

який, проходячи «коридором» між співаками й слухачами, гордовито й виразно заткнув собі вуха пальцями. Але я бачив і Лесю Дичко, що плакала, сховавшись за колонами. Діставали нас часом п'яниці й міліціонери, котрим увижався зовсім інший порядок життя. Але їх досить швидко в той чи той спосіб знешкоджували самі слухачі. А в день горезвісного ГКЧП хтось із юрби слухачів крикнув: «Співайте ще, співайте, хлопці, бо завтра тут будуть танки!» На що Володя Купчин хвацько відгукнувся: «А ми й перед танками заспіваємо!»

На Покрову 1990 року «Чумаки» приїхали в село Сулимівку на відкриття відреставрованого храму. І день святковий, і погода гарна, і людей з'їхалося сила, і програма добра була підготовлена – освячення храму та концерт на затишному майданчику коло церкви... Тільки хтось продумав і другу програму: церква виявилася на замку (щось там ніби ще не дороблено), ключі невідомо де зникли, священик не може зайти в храм, організатори розгубилися; тим часом навкруг майдану назбиралося десятка півтора дорогих автомобілів; невдовзі в окремих групах людей, переважно там, де майоріли жовто-сині прапори в руках рухівців, почали спалахувати суперечки, щодалі гостріші. У самому центрі майдану, як навмисне, виразно височіла гора замашного щебеню. Я попросив хлопців вибратися на самий верх того щебеню – щоб нас краще чути було, та й щебінь, коли що до чого, під рукою. Ми неголосно почали співати – спокійних аполітичних старовинних пісень про кохання, про молодого чумаченька, про дівчину, що народила хорошого сина... Не зразу, поступово почали обертатися до нас люди: народний чоловічий хор тепер не менше диво, ніж політичні переміни чи україномовні

африканці! Ми не робили перерв, співали одну за одною;десь хвилин через двадцять чи тридцять уже весь майдан повернувся в наш бік – слухали! Треба було бачити, як на очах змінювалися обличчя. Чи то на обличчях очі. Десь відпливли всі політичні пристрасті, люди слухали давно не чутих, але знайомих пісень, дехто й підспівував. Нас довго не відпускали, просили співати ще й ще. Тим часом і священик знайшов гідне продовження: він відправив молебень надворі, над козацькими могилами, а по тому, піднявшись на ґаночок запертої церкви, могутнім басом виголосив убивчу проповідь на адресу новітнього панства, яке тут таки, метрів за вісімсот, не зважаючи на святковий день, гарчало бульдозерами, трощило древній парк – будувало дачі...

Уже тоді можна було зрозуміти, що в психологічній війні наша народна пісня сильніша за «смерч» і за ядерну бомбу. Як нас слухали! То були наші зоряні години, тільки ми того як слід не розуміли, нам хотілося офіційного визнання й нечуваних перемог.

3. По славу

Ще восени 1988 року «Чумаків» пригрів Жовтневий палац, де ми числились як самодіяльний колектив по весну 1993 року. Наші виступи «в трубі» продовжувалися; начальство Жовтневого пробувало бурчати, але ми знайшли для нього невідпорний аргумент: так, ми там заробляємо, бо ви нам не можете належно заплатити за нашу роботу.

Ми ніколи не заробляли в трубі. Проте гроші від слухачів з якогось часу почали приймати: на нас ображалися, мало не силою примушували їх брати, не знаючи іншого способу подякувати за співи. Одного разу на вокзалі ми довго співали під центральним куполом, чекаючи потяга, а під кінець до нас підійшов жебрак на милицях і мовчки пересипав свій «заробіток» у нашу шапку. Зібрані гроші завжди ретельно рахувалися, їх зберігав староста, а використовувались вони найчастіше несподівано: якусь суму переказали поштою на Шевченківський музей у Каневі, часом приносили з собою на виступ подарунки та гостинці дітям, було кілька випадків матеріальної допомоги нашим же учасникам, але головні наші витрати пішли на три поїздки в Галичину (галичани нам теж часом допомагали, пустивши шапку по залу, – принаймні на дорогу назад до Києва вистачало).

Ми охоче відгукувалися на різноманітні запрошення; дуже рідко ці запрошення бодай символічно оплачувались. Був недовгий період, коли гурток чумаків, чоловіка шість, занадівся по підземних переходах заробляти гроші співами, але це так суперечило роботі і всьому духові колективу, що хвороба (для більшості самодіяльних колективів летальна) якось сама собою минулася.

Ми взялися працювати серйозно. Цього вимагали найкращі пісні, а не наші амбіції. Для того, щоб заспівати «Ой у лузі та ще й при березі» так, як ця пісня вимагає – й заслуговує, – сучасним українцям треба працювати на репетиціях кілька місяців, і то не менш зосереджено, ніж на репетиціях «Аїди» чи «Великої Меси». А працювати кияни відвикли (правда, вони ніколи особливо й не перероблялися). Досить сказати, що після багатьох спроб я таки плюнув і заборонив хлопцям співати цю

пісню. Так за все життя й не довелося почути, як вона звучить по-справжньому. А хтось же колись це диво співав, а перед тим хтось його склав – не на скрижалях же її нам згори спустили? Та й пісень такого рівня в Україні було колись стільки, що ні в які скрижалі не втиснеш.

Творчу стелю «Чумаки» відчули швидко. Щось отаке, як «Закувала та сива зозуля» Ніщинського або «Покаянія...» Веделя, суто технічно було й залишилося їм на межі сил. Любили, хапалися співати, але що ж ти зробиш з неосвіченою та ще й ледачою самодіяльністю. Коли б одна з цих бід. З неосвіченими буває дуже цікаво й перспективно працювати, бо вони не замулені ні чужою, ні своєю музичною «культурою»; але ж найчастіше вони саме тому не освічені, що ледачі, а отже що вбий, то в'їдеш. Ще цікавіше працювати з ледачими, якщо вони талановиті: гарною роботою можна будь-якого талановитого ледацюгу розбудити й розворушити; але ж усе, що трапляється талановитого в Києві, миттєво виловлюється й за кілька років знекровлюється в педагогічному павутинні нашої «системи освіти»; залишаючись ледачим, воно стає безсилим, отож де сядеш, там і злізеш. На довершення до всього, більшість моїх чумаків були вже тоді немолодими людьми й поступово ставали літніми. Молодь до нас так і не пішла – навпаки, її з кожним роком відносив усе далі свіжий смердючий вітер європейської та американської ветеринарної культури.

Отак я досить рано зрозумів, що творчий простір «Чумаків» жорстко обмежений, і це вберегло мене від багатьох помилок, а колектив – від швидкої загибелі. Але про це згодом.

А поки що, визначивши собі найпростіший репертуар і найпростіші способи його виконання, «Чумаки» вирушили по славу. По ту, що «заповідь моя».

4. Загрипанка, шинкарка, перекупка

«Чумаків» стрічали (й проводжали) в Бориславі, Дрогобичі, Трускавці з такою любов'ю й захватом, що це нам навіть зашкодило, бо поселило в душах ейфорію, з якою в Києві жити небезпечно. Такий приклад. У Бориславі 17 червня 1990 року під час концерту хтось із залу передає записку: «Чи ваш соліст (Святослав Стус) не родич Василя Стуса?» Я відповідаю в мікрофон: «Ми всі його родичі. Тільки ще не всі признаються». Кінець фрази тоне в шквалі оплесків, весь зал встає й влаштовує овацію. Просто за вдалу репліку.

У Києві така реакція залу немислима, але тим дорожчими були крихти визнання, які тут перепадали нам з губатих мистецьких застіль. Чого варта була перемога на хоровому конкурсі імені М. Леонтовича 1993 року! Почати з того, що ніхто нас туди й не подумав запросити – ми випадково про нього дізналися й зухвало «влізли в останній вагон». Конкурс тривав майже півтора року, в три тури, і на кожному турі кругом «Чумаків» бігали якісь пацюки, чорні коти та інше страхіття. Проте світлі сили перемогли, й ми посіли перше місце серед

чоловічих хорів (щоправда, на пару з хором Одеського військового округу, але ж там гарно працювали професіонали, а ми таки чисті аматори)! Та це була справді крихта. «Чумаки» так явно не вписувалися в атмосферу конкурсу, що про них ніхто не згадав навіть у тих жалюгідних двох-трьох публікаціях про конкурс, що промайнули в ніким не читаних журналіках.

Для уявлення про той конкурс процитую свою ж таки репліку в газеті «Посвіт» Українського центру народної творчості Міністерства культури за квітень–травень 1993 року.

«Імені М. Леонтовича?»

Заключний 3-й тур Другого Всеукраїнського конкурсу хорових колективів ім. М. Леонтовича (25–28 травня, Київ) пройшов, як і попередні тури, майже непомітно – і це незважаючи на хорошу організацію його роботи, добрі приміщення, найвищого рангу журі і дуже високий рівень учасників. Звичайно, не той тепер загальний рівень музичної культури, щоб на подібний захід «пішов увесь Київ», але при теперішньому стані засобів інформації годі сподіватися, що той рівень колись підніметься. Нї зал Будинку вчителя, нї Національна опера (заключний концерт) не були навіть наполовину заповнені. Кияни просто нічого не знали про цей конкурс, бо декілька злидених афіш та одна-дві об'яви по радіо серед рекламного галасу не могли бути помічені, а тим

більш сприйнятті. Те, що мало б стати всенародною подією в культурному житті України, звелось до камерного, майже інтимного свята самих учасників та дуже небагатьох шанувальників.

Що ж відбулося в конкурсі? Перш за все, це таки справді було свято хорового співу. Такої досконалості, широкої творчої палітри й культури виконання не чекали, здається, ні члени журі, ні самі учасники. А це ж не були професіонали! Саме факт великого творчого ентузіазму серед співочих людей України несе в собі потужний заряд оптимізму. Незважаючи на тяжкий час, люди співають, співають прекрасно, ще й роблять усе, щоб їх почули (деякі колективи приїхали в Київ своїм коштом).

Вражає високий рівень саме «периферії». Досить сказати, що серед дев'яти лауреатів I ступеня (оцінювались окремо хори різних складів – дитячі, жіночі, чоловічі, змішані, камерні, народні) виявився лише один столичний колектив – чоловічий хор «Чумаки», – а в повному списку 24 лауреатів – ще три київські дитячі хори. Це не докір киянам – Київ має свою специфіку, не дуже сприятливу для хорового співу, – але це хвала і честь прекрасним керівникам та ентузіастам-учасникам зі Львова (хорові капели «Антей» та «Марія»), Тернополя (дитячий хор «Зоринка»), Миколаєва (народний хор ім. М. Аркаса та жіноча хорова капела), Рівного (камерний хор «Воскресіння»), Харкова (дитячий хор «Весняні голоси»), Одеси (чоловічий хор Ансамблю пісні й танцю Одеського військового округу). Я назвав лише лауреатів I ступеня, а треба сказати, що інші «фіналісти» цього півторарічного марафону мало їм поступалися!

Серйозний аналіз конкурсу, сподіваюсь, буде проведений і доведений до публікації нашими найкращими

фахівцями. Я ж хочу висловити деякі думки як аматор, тільки прошу сприйняти їх критичний зміст як ділове занепокоєння, а не амбіційну стрілянину.

По-перше, конкурс вийшов не зовсім імені М. Леонтовича. Леонтович – це наша народна пісня, це її дивовижно шляхетне, дбайливе і геніальне продовження. Саме цю, магістральну лінію його творчості мав би пошанувати, а, можливо, й продовжити такий конкурс. На жаль, на конкурсі переважала, а часом і панувала інша музика – або відверто чужа естетиці Леонтовича, естетиці національного співу, або пов'язана з нею умовно чи поверхово. Особливо відчувалося всезагальне захоплення духовним (правильніше сказати церковним) співом. Після довгого «голодування» це зрозуміло, модно, навіть потрібно – та треба ж і міру знати. Бо в результаті народна пісня, народна співоча традиція якось загубилася серед величних, складних, строгих та дуже вже професійних хоралів. І залітала коли-не-коли в залу прегарна, хоч і обов'язкова, сивая зозуленька, та й вилітала хутко, наполохана тим чужим академічним бородатим дідом.

По-друге, весь час якось відчувалося, що «Леонтович у своїх кращих обробках народних пісень досягає рівня світових зразків музично-драматичного мистецтва» (доктор мистецтвознавства М. Гордійчук). А може, то найкращі зразки світового музично-драматичного мистецтва досягають рівня наших народних пісень, і саме Леонтович переконав у цьому весь світ! От цю діалектику мав би сміливіше обстоювати хоровий конкурс, якщо він носить ім'я Леонтовича.

По-третє, нарешті, хочу повторити: якщо наші заводи інформації й далі ігноруватимуть такі явища, як

конкурс імені М. Леонтовича, то це загрожує серйозними збитками національній культурі і виникає глибокий сумнів у тому, що згадані «засоби» до тої культури взагалі мають відношення.

Не можу не зауважити, що цю репліку з відповідними фактичними змінами можна повторити й стосовно наступного конкурсу М. Леонтовича та багатьох інших культурних подій. Так само – ні уваги, ні пропаганди, ні аналізу результатів. Кому ж потрібні такі події? О, це дуже цікаве питання, але тут не місце для відповіді.

Перемога на конкурсі ім. Леонтовича дала «Чумакам» єдиний відчутний дивіденд: нас узяв до себе Київський міський будинок учителя, який і став нашим постійним, зручним і престижним гніздом аж до 2002 року. Ми нарешті добулися статусу й слави, вище яких аматорському хору в Україні немає чого й замірятись. Частенько хор підтверджував свою репутацію на різних конкурсах та фестивалях, нас періодично плескали по плечу, але далі діло не йшло. Фактично Києву такий хор був ні до чого. Нами не цікавилась ні музична еліта, ні влада, ні кияни за винятком кількасот українців-ізгоїв, яким, як і нам, ніде не було душевного притулку. Такий показник: у столиці є кілька хороших відділень та факультетів у різних музичних і культурних закладах – за весь час існування «Чумаків» їхні студенти ні слова про цей хор не чули від своїх професорів, не кажучи вже про якусь практику чи бодай екскурсію на нашу репетицію чи концерт.

Нам не залишалось нічого іншого, як потихеньку занепадати.

*5 червня 2005 року,
Київ*

5. Секрети майстерності

Яка там майстерність.

Хоч як натхненно та темпераментно співали хлопці, хоч із якою любов'ю стрічали й проводжали нас свої люди, та шила в мішку не втаїш – кожний наш студійний (тобто дуже старанний) запис неблаганно показує вкрай низьку співочу і взагалі естетичну культуру «Чумаків». Перш за все б'є по вухах звичайний інтонаційний фальш, який тут таки процвітає фальшем гармонійним – особливо це тяжко, коли трапляється якийсь архаїчний лад («Гомін, гомін по діброві», «А вже років двісті», «Гей гук, мати, гук», «Ой під лісом та під Лебединим»), тим більш коли та архаїка заявлена або просто спотворена в нотних виданнях та в «канонізованих» записах державних хорів («Ой наступала та чорна хмара», «Ой у лузі та ще й при березі», «Ой пушу я кониченька в саду», ...). Чиста інтонація дається тільки вишколом з дитинства – але такий вишкіл у селі давно припинився, а в місті його ще давніше монополізували академічні музичні школи, де немає й духу Вкраїнського; і наслідок такий, що всі наші серйозні (професійні тобто) музиканти чудово володіють європейською музичною мовою і славлять Україну, виспівуючи на європейських сценах хоч Верді, хоч Баха, а хоч і Мусоргського, а приїхавши додому, застосовують часом своє бельканто і до українських народних пісень – що з тих покрутів виходить, нехай судить кожен собі сам, бо в цій справі ні авторитетів, ні навіть взірців

сьогодні немає. Не оглядатись же щоразу на Оксану Петрусенко (хоча й досі геніальний репертуар Марусі Чурай жодна співачка не передала так щиро й правдиво, як це зробила залякана, зацькована Оксана всупереч усім інтригам і нещасній долі – ото й був останній подих справді українського вокального мистецтва).

Та вернімося до наших волів. Не менш болісно вражає артистична тупість «Чумаків». Кожна народна пісня, яку вони співають, – це повнокровна, жива драма або й трагедія, де немає зерна неправди, на відміну від «кращих зразків світового музично-драматичного мистецтва». Коли тобі відкривається ця драма й ця правда, то, з одного боку, маєш ні з чим не зрівнянну естетичну й духовну радість, а з другого – безперервну травму від бездушного виспівування по складах, яке одразу й не поправно руйнує драматичну природу пісні.

Спів по складах – о, це візитка нашого хорového сьогодення! Спів по складах – як багато цим сказано й утверджено! Це – аналог початкової освіти для дефективних. Навіть найкраще видані українські пісенники-співаники відповідають саме цьому рівню: це недбало складені букварі, де наші священні гімни записані чужою мовою, та й не більше того. І наші навіть наймуштрованіші співаки далі того механічного співу не йдуть.

Спів по складах – це коли співаки ретельно виконують кожний склад, як він написаний у нотах, навіть не намагаючись досягнути ціле слово, а тим більше фразу. Куди вже там осмислювати всю пісню. Цьому вірно служить і вокальна культура виконавця: він вкладає стільки уваги, напруги, інтелекту й хисту у виконання кожного поточного складу, що побачити чи почути щось поза тим складом у нього вже просто не вистачає

ні розуму, ні здоров'я. Не вистачає й духу: доки звучить той склад, дух видихується, сила голосу спадає, і тому наступний склад доводиться брати як нову висоту або й фортецю, відчайдушним поштовхом діафрагми й усіх причетних до співу м'язів. І навіть непричетних – часто можна побачити характерні безглузді жести й міміку під час співу, якими співак «допомагає» собі подолати ті важкі склади.

Гірш того, спів по складах провокується ще й ритмічними проблемами. Усі ми бували учасниками сучасного гуртового (без диригента) співу і знаємо, що той спів неодмінно й невблаганно в'язне, розповзається, гальмується, аж доки всім не набридне. Це наслідок ще одної естетичної (енергетичної?) втрати – втрати внутрішнього чуття ритміки. Дарма дехто думає, ніби українські пісні мають примітивну ритміку. Вона зовсім не така козирна, як, скажімо, кавказька, арабська чи латиноамериканська; але вона багатюща й розумна, хоч рідко виставляється напоказ (ну, буває, звісно: «...тИ ж мені молодОму вечЕрЯти не далА»), щоб не перегороджувати потік пісні, не відволікати від головного музично-драматичного дійства. Але вона так само важлива для пісні, як скелет для тіла! Треба бути художником і добре знати анатомію, щоб, милуючись гарною жінкою, водночас помітити й поцінувати особливості її скелетної будови. Але й треба бути роботом, щоб сприймати в жінці тільки кістки.

Ритміка, цей скелет пісні, тримає на собі все – і мелодію, й гармонію, і текст, і всю драматургію. І коли недолугі співаки не відчують ритміки, не розуміють її, не володіють нею вільно, невимушено, то й виходить пісня, як тіло без кісток. Або з поламаними кістками. І

оте гальмування темпу – перша ознака ритмічної безпорадності.

Європа давно придумала на те раду (вона взагалі майстерна на штучні засоби): поставила диригента. Диригент (намуштрований у добре налагоджених музичних закладах) давно поочолював усі наші співочі гурти – і це приблизно те саме, що примусити здорових людей ходити на милицях: через рік-другий ніхто вже не зможе ходити без милиць. Або – так само – силоміць нав'язати цілому народові скалічений варіант його питомої мови: не мине й трьохсот років, як народ почне звикати й навіть називати ту каліку родною речю...

Що ж діється в сучасному співочому гурті, очоленому диригентом? Якщо це академічний хор, то після належної дресури він починає більш-менш вправно відтворювати європейські партитури, і непогано часом виходить, бо ті партитури розраховані саме на таку технологію виконання. У нас теж написано немало творів для такого співу, особливо церковного (навіть у Леонтовича більше партитур – для класичного змішаного чотироголосого хору), і це посилює ілюзію розвиненої національної музичної культури.

Та геть інша історія з хором народним. У народній традиції диригент не передбачається, а це означає цілком іншу ансамблеву дисципліну – кожний учасник несе повну відповідальність за ритміку, та й за все інше! Спів без диригента і без інструментального супроводу – це зовсім інший процес, інша психологія слухання й звуковедення, інші механізми підтримки строю, тональності, ритміки, драматургії. Суть цієї відмінності в тому, що, не маючи тонального й ритмічного взірця, учасники мусять слухати один одного, підстроюватись

один до одного й спільно, в режимі самоорганізації, утверджувати і ритміку, і тональність, і стрій, і тембри, і безліч нюансів, яких жодний диригент і жодна партитура не передасть – але вони існують! Усе це становить цілу культуру, культуру народного співу і народної хорової композиції, культуру таку багату й складну, що проаналізувати її і розкласти на методичні вказівки неможливо, та ніхто цього й не пробував робити. Ця культура була живою й очевидною ще на моїй пам'яті: десь у 40–50-ті роки моє рідне село ще співало а капела прекрасних багатоголосих пісень, яких ніколи не торкався ніякий диригент і ніякий нотний запис.

І прийшов у те село патефон, а далі радіо, магнітофон, телевізор, дискотека. І прийшов туди дурний як пробка масовик-затійник, він же, у найвищій своїй іпостасі, керівник і диригент народного хору. Керувати й диригувати людьми, яких сама Природа навчила співати, було легко й почесно. Ніхто не думав про те, що це схоже на загодовування дитини солодощами. Ніхто не помічав, що, звикаючи до всюдисущих баянів та інших «народних інструментів», діти Природи поступово перестали слухати один одного, бо баяни верещали дедалі голосніше й пронизливіше, а ритміку відмахував диригент. Минуло якихось 50 років – і сьогоднішнє покоління аматорів, які думають, що люблять українську народну пісню, вже не може заспівати без супроводу чи хоча б диригента навіть примітивну маршову на кшталт «Ой на горі та жінці жнуть». Оті самі ансамблеві механізми атрофовані по самісінький корінець. У відповідність із цим станом прийшов і репертуар. Народ, який без нот, магнітних стрічок і компакт-дисків зберігав у живому вигляді сотні тисяч пісень, сьогодні обходиться

кількома їх десятками, і то все пісні простенькі, часом і гарні, бо їхня простота теж шліфувалася століттями, а переважно таки примітивні, складені недавно та на догоду примітивному й нездоровому сьогоденню. А де ж ті розлогі, багатющі мелодикою, унікальною гармонією та ще й довершеною поезією слів хорові полотна, за якими полювали найкращі композитори, співаки, збирачі-етнографи? Ні, вони не знесли без сліду, вони записані на ноти, на грамплатівки, дещо навіть на компакт-диски й флешки встигло поміститись. Але ніхто їх не співає. Не тягне ні «народний» хор, ні його диригент, ні його слухач. «Навари, милая, навари, милая, навари, у-ха-ха, моя чорнобривая!» – ото й уся наша фольклорна естетика. Ото її й пропагують останні наші «культурні» радіоканали в програмах типу народних джерел, фольклорних скарбниць, золотих ключів тощо, ото її й підхоплюють нечисленні (вже) місцеві хорики та численні «хоровики-спеціалісти» поплавської випічки. І коли ввімкнеш той засіб масової інформації і пощастить тобі потрапити на фольклорну програму, то обов'язково почуєш жіночий вереск, ухикання та традиційні балаганні тексти про прищелепуватого кума або ненажерливого милого. Зупинити це професійно організоване приниження нікому.

У такій ситуації чекати від нашого самодіяльного чоловічого гурту якихось зрушень протягом десятка років було б смішно, тим менше, що всі ми музично неосвічені й недосвідчені. Та якась сила нас повела. Я не певен, що тут правильно буде говорити про майстерність, бо її як такої не було й немає. Але хор заспівав. Сам Павло Муравський на засіданні журі 2-го конкурсу ім. Леонтовича сказав, показуючи на мене: «А он дивіться – люди музично неграмотні, і керівних не має музичної освіти –

а хор співає!» Те, що «Чумаки» заспівали, і заспівали достойно, було своєрідним чудом. Колись один жартівник на сільських танцях вигукнув: «Невелике щастя – танцювати, коли вмієш. Ти затанцюй, коли не вмієш!» Була, значить, велика потреба, велика спрага, великий ентузіазм тридцяти чоловіків, що за рік-другий у них зазвучали такі шедеври, як «Гомін, гомін по діброві», «Ой у полі криниченька, з неї вода протікає», «У ніч темную», «Ой піду я до млина», «Ой наступала та чорна хмара» та інші.

Однак сьогодні, пробуваючи розповісти про свій досвід, я не можу заодно передати читачеві тої спраги й того ентузіазму: ото ж, обмежуючись тим, що можна передати, я застерігаю: без внутрішнього двигуна, без справжнього бажання співати незалежно від того, чи вам платять і навіть чи вас слухають, співати заради самої краси співочого дійства – без цього народний хор неможливий, бо таки не платить ніхто, а на дурняк слухають рідко й неухважно.

Що ж я можу передати такого, що можна назвати секретами майстерности?

Секрет 1. Сьогодні основою будь-якої майстерности в будь-якій сфері є вміння зробити хорошу або бодай привабливу річ з поганого матеріалу. Стосовно хору цей секретний закон формулюється так: можна створити *хороший хор з поганих співаків* – але їх має бути багато. Або так: що гірше люди співають, то більше їх треба зібрати до купи, щоб можна було слухати їхній спів. Або ще так: що менше учасників, то більша від них вимагається майстерність. За моєю статистикою, на широті Києва критична маса звичайних чоловіків оцінюється цифрою 30. Маєш тридцять нормальних дядьків – можна за рік вийти на хорові конкурси національного рівня.

Інша річ, що таких конкурсів давно не буває. Мабуть, зібрати тридцять чоловіків до купи сьогодні нікому не під силу.

Од технічної майстерности керівника мало що залежить. Можу підтвердити це тим фактом, що моя майстерність як хорового диригента й художнього керівника за два десятки років зросла неймовірно, я вже почуваюся ніби як професором, а критична кількість пересічних чоловіків, з яких я можу зробити хор, зменшилася лише з 30 до 20, та й то ще як дивитись, бо ці 20 хлопців теж часу не гаяли, трохи хисту набрались; вони вже не пересічні!

Секрет 2. Зібравши гурт людей, навіть великий, їх треба *зацікавити*, інакше через тиждень розбіжаться (і правильно зроблять). Оскільки йдеться про українську пісенну (хорову) культуру, то майже нічого, крім народних пісень, я в своєму репертуарі не уявляю. Які з них запропонувати хористам? По-перше, найпростіші, бо складних такий гурт не втне, тільки віру в себе втратить. По-друге, маловідомі, бо відомі пісні «заспівані» – на них лежить невикорінне тавро отого рабського співу, якого нас уперто навчають протягом останнього століття. По-третє, гарні, змістовні й зрозумілі – бо такі собі, або сприйняті як такі собі, швидко набриднуть. І по-четверте, як тільки почнуться перші успіхи, треба своєчасно й швидко піднімати планку – давати нові, складніші й кращі пісні.

Отут уже важлива майстерність керівника. Він має знати багато пісень і добре володіти їхньою «силою», а для цього потрібні роки медитації над цими піснями. Він має бути готовий до швидкого зростання учасників – зростання не так їхньої майстерности, як свідомости, – і тримати репертуар наготові. І він повинен дати таке багатоголосся, яке не спотворить і не збіднить пісню, але й не становитиме тяжких перешкод для

співаків. Скажімо, вкрай невдячною справою є розучування хорових партитур М. Лисенка, оскільки практично всі вони структурно неприродні й невинуватно складні в своєму поголоссі.

Секрет 3. Основа української пісні – *триголося*. Це, звичайно, не новина, та й не догма, але для мучеників європейської 4-голосної хорової догми – відчутне полегшення. Бо такі величезна більшість наших народних пісень цілком «віддаються» трьома голосами – а це не на 25%, а в кілька разів спрощує техніку хорового співу, роблячи її реально доступною для нормальних немущтрованих людей. Освоївши пісню в трьох голосах, можна потім її доквітчувати й розмальовувати всілякими експромтами, але практика показує, що це рідко буває виправдано: зайві деталі тільки обтяжують основну тканину й заважають тому священному сеансу зв'язку, заради якого пісня складена й заради якого співається.

Узагалі, будь-яке ускладнення, будь-які прикраси до традиційної мелодії чи гармонії мають бути всебічно – і насамперед духовно – виправдані, інакше вони тільки віддаляють нас од самої суті, од святого, праведного серця пісні. Рідкісні зразки такого розвитку народної пісні найчастіше трапляються у Леонтовича; і погляньте: вони або триголосі, або мають триголося за основу!

Секрет 4. *Простота* – запорука успіху. Простота технічної обробки, простота манери співу, простота одягу, жестів, поведінки диригента й виконавців – усе це потрібно й необхідно, але не для того, щоб було легше, а для того, щоб показати пісню – а не виконавців, диригента чи обробку. Простота віддячує тим, що пісню легко вивчити й невимушено співати; і слухач (особливо сьогоднішній) швидше її сприймає й оцінює. Але й тут

потрібна своя майстерність, бо надто легко звести пісню до примітиву.

Секрет 5. Не тратити часу й сил на *непотрібне*. Багато чого з стереотипного хорового арсеналу потрібне лише в академічних (європейського штибу) хорах – наприклад, вокальні вправи, розспівування, заняття по партіях, інтонаційна дресура тощо. Усі ці види діяльності не тільки нічого не дають народному хорові, а ще й розвивають аналітичну дисципліну та аналітичне мислення, тобто привчають співаків розкладати музику на деталі, чистити ті деталі, як автомат Калашникова, потім знову збирати їх до купи. Для аналітичної (суттєво формалізованої) європейської музики це природно, а для української синкретичної культури – смерть.

Тут теж од керівника вимагається якщо не майстерність, то дуже серйозний здоровий глузд, бо визначити, що потрібне, а що непотрібне, дуже непросто. Та воно й не буває так чітко – оце потрібне, а оце ні. Потрібне все, але треба знати міру. Вловити ту міру.

Секрет 6. *Психологічні* проблеми. Неможливо прозирнути до кінця їх складності і глибини. Реальний колектив складається з дуже різних людей: у них різні рівні освіти, різні інтереси, поняття, професії, вірування, смаки, амбіції, а оскільки це люди дорослі, то ні взаєморозуміння, ні компромісу, ні навіть толерантності між ними досягти неможливо. Суворе правило – не з'ясовувати персональні стосунки в рамках колективу – діє лише частково, до пори до часу, бо люди – не ангели. Тому єдине, що можна протиставити внутрішнім напругам і конфліктам, це серйозна робота, справжнє захоплення процесом творення співу. Я не люблю слова «любов», але це той випадок, коли саме любов долає всі

перешкоди. Любов до пісні, до її живого звучання, до її народження – а далі й до її життя, тобто сприйняття слухачами, – це єдине, що гарантує колектив від розпаду, від нестерпного психологічного клімату. Оті погані вівці, що збивають з путі всю отару, – то, так і дивись, люди, що люблять не так пісню, як себе.

Секрет 7. Проблема *лідера*. У хоровій справі вона найчастіше виявляється, як проблема *соліста*. Любити себе – річ природна і в будь-якому ділі обов'язкова; але у нездорової людини й любов нездорова. (Я тому й не люблю слова «любов», що живу у хворому суспільстві, де будь-яка любов неодмінно чимось спотворена.) Співак, який відкрив у собі талант до публічного співу, неодмінно переживає етап самозакоханості й палкого бажання аплодисментів; якщо співак має якісь психічні відхилення, то цей етап розтягується, іноді надовго, а іноді й на все життя. Такий співак – справжнє нещастя: якщо він стає професіоналом, та ще й титулованим, то від нього взагалі немає порятунку, бо сам він міри не знає, а пояснити йому теж нічого не можна, оскільки його рушійна сила розташована не в розумі, а в емоційній сфері; якщо ж він у «видатні» чи бодай «відомі» співаки не вибився, то відводить душу в самодіяльних колективах, де часом виявляє себе своєрідним деспотом і карою божою.

Проте солісти й лідери в українському співі таки необхідні, що й казати. Тільки ж той соліст має відповідати пісні, яку заспіває чи в якій ще якось «веде». Психічні ж особливості сучасного самодіяльного соліста такі, що він переконаний, ніби пісня має відповідати йому, його голосу і його розумінню, а якщо не так, то тим гірше для пісні, але не для нього. Він усе одно співатиме її по-своє-

му. Наслідок виходить такий, що кожний соліст годиться для якоїсь пісні, а часом і ні до якої; і коли йому не дають сольного виступу, страждає тяжко і в тому, що його недооцінюють, звинувачує кого завгодно, тільки не себе. Керівник його «не випускає», не ті пісні йому доручає, та ще й вимагає від нього смаженого льоду.

Погамувати спрагу лідерства в хорі дуже важко. Ця спрага постійно дає себе знати то прямими претензіями, то нестримними спробами виділитися в загальному хоровому звучанні. Найліпше, коли таких лідерів (не за майстерністю, а за характером) є кілька в кожній партії хору – тоді вони один одного і врівноважують, і виховують. Оце ще одна причина того, що чим більше співаків у хорі, тим краще той хор звучить. І ще одна причина того, що з досвідчених співаків скласти хор, який служив би народній пісні, неможливо. Їх навіть використати як солістів рідко вдається.

Секрет 8. Треба розуміти благотворну роль *стихійних* механізмів. Чому, наприклад, не треба особливо перейматися інтонаційною дресурою? Тому що точно настроєний хоровий звук наближається до інструментального – і неминуче втрачає природність людського голосу. Точний стрій – це цікаво як своєрідний цирк, чудо майстерности, але що він точніший, то менше годиться для пісні. Зверніть увагу: технічно витончені хори та ансамблі дуже рідко співають народних пісень (для невігласів це доказ, що народні пісні не варті уваги таких високих митців, а для самих митців – постійний головний біль аж до роздратування). З другого боку, за рахунок реального усереднення, яке відбувається в людському вусі, деякий тональний різнобій сприймається як досить певна нота, тим точніша, чим, знову ж

таки, більше учасників. Хтось завищує, хтось занижує, і якщо той розподіл природний, то в середньому виходить те, що треба. Виграш перший: цих учасників не треба мордувати вокальними вправами – заощаджується час і здоров'я; виграш другий: зберігається природний тембр людського голосу. При такому механізмі усереднення всі голоси виявляються корисними для хору (крім геть зовсім позатональних); наприклад, голоси з надмірним вібрато не руйнують, а навіть збагачують звучання – хоча окремо вони досить нестерпні, а в академічному співі просто неприпустимі.

Секрет 9. До стихійних механізмів належить і чудотворний процес *відкриття свого* пісенного голосу. Часто людина приходить у хор і співає (особливо коли на неї звертають увагу, наприклад під час прослухування) абсолютно не туди. Це зовсім не означає, що вона не музикальна. Серед українців людей без слуху так само мало, як і, скажімо, дальтоніків. У більшості ж випадків ідеться про скалічену психіку, тільки мало хто про це здогадується, бо масові психічні відхилення й хвороби в будь-якому суспільстві набувають статусу норми і не вважаються лихом. Тому шлях до співу нікому не заказаний, але через ту психічну травму виявляється нелегким, і рідко хто його долає. Так оці «рідко хто» – найдорогоцінніші співаки, і я хочу пояснити чому. Та неймовірна сила, яка примушує їх усе ж таки ходити на репетиції, терпіти смішки, а то й знущання, медитувати над піснями, знову й знову добувати з себе той голос, учитися слухати, настроюватись, поступово, стиха приєднуватись до гуртового співу, щоб через півроку, рік, а іноді й пізніше почути: «Слухайте, хлопці, а він нормально співає!» – та сила, кажу я, дана йому Природою, вона

вічна, невичерпна і, як стає очевидним, велика – бо подолати тяжкий і довгий шлях. Не кожен ту силу в собі знаходить, ба не кожен і шукає. Що фактично зробила ця людина? Вона вилікувала свою психічну травму, вона зробила перший крок у царство волі, музики й краси і буде не тільки милуватись, але й творити те царство. І шануватиме й берегтиме його ретельніше, ніж той, кому цей божий дар дістався без зусиль.

Секрет 10. Ніколи й нікого *не треба відсторонювати* від хору. Люди, яким надто важко увійти в цю колективну роботу, відходять самі – хто одразу, хто з часом. Тим, хто має терпіння й бажання пройти дорогу до відкриття себе в співі, треба показати прості прийоми навчання. Я це формулюю коротко: «Співай, але так, щоб я тебе не чув». Дуже добре, коли на цю фразу гурт відгукується сміхом – це дає нагоду пояснити: якщо ти співаєш правильно, то твій голос не виділятиметься поперек піснi, і я його не почую серед загального звучання; якщо ти співаєш «не туди», то принаймні роби це тихо, знову таки щоб тебе не було чути й щоб неправильний звук не руйнував стрій. Але якщо я співатиму тихо, то я нічому не навчуся, бо не чую свого голосу, зауважить такий учасник. Добре, я тебе навчу, як це робити. І я показую йому, як співати в долоню або як слухати свій голос, затуливши одне вухо рукою (у будь-якому оточенні людина чує свій навіть тихий голос, навіть мугикання носом, коли затулить одне вухо – а друге нехай усе-таки прислухається до загального співу).

Секрет 11. *Не можна ставити голоси!* Будь-яке навчання – це процес «від учня», а не від учителя. Напоїти коня – це просто так кажуть, і кажуть неправильно, бо кінь тільки сам може напиться. Але можна дозволити

або запропонувати йому напиться. Якщо є вода. Ніхто ніколи нікого на цій планеті нічого не навчив, люди вчаться самі. Але можна дати їм можливість навчитися. Або запропонувати. Якщо є що. Або не дати, не запропонувати; а найтяжчий гріх – спокусити, запропонувати щось не те, щось неприродне, штучне, але з якоїсь причини звабливе.

Один з таких штучних дарунків – постановка голосу. Голос у кожної людини свій од Природи. Будь-яка спроба вдосконалити, покращити його зовнішнім «вокально-педагогічним» втручанням веде туди само, що й усяке втручання людини в Природу: дуже рідко наслідок буває вдалий і дуже часто – руйнівний або потворний. Гарний голос професійного співака, якого хочеться слухати, – це завжди його природний дар, а не продукт академічного навчання. Руйнівна місія європейської школи полягає в тому, що вона, нав'язавши людям штучний спів, примушує їх забути, що таке спів природний, і дедалі більше надавати перевагу інструментальній музиці, бо людські голоси не можуть змагатися з інструментами в точності, а свою природність і природну красу давно втратили. Європейці втратили не тільки культуру природного голосу, але й свою природну пісню – фольклор. Тобто, він у них зберігається й шанується, але... як музейний експонат. Рідкісні спроби зберегти чи реставрувати живі зразки фольклору в Європі (Болгарія, Корсика та ін.) залишаються маловідомими експериментами – їхнє суспільство вже давно зійшло з предковичної культурної колії.

Але українська пісня, хоч у якому вона жалюгідному стані, ще жива. А це означає, що її діти зобов'язані *дати їй жити*. А це, серед іншого, означає, що не треба й не

можна «ставити» (читай: спотворювати) свої голоси, а треба навчитися давати їм звучати повнокровно й правдиво. Взірець – Природа: кожна істота вдосконалює свої природні органи тренуванням, іграми, практикою, але ніколи не спотворює їх і не замінює штучними. Правда, в Природі є імітація (шпаки, папуги тощо), але то ініціатива самих імітаторів, до того ж вони завжди зберігають і свою рідну «мову».

6. Занепад

У Києві можна співати – не забороняють. Так само не заборонено спати на деревах або вирощувати поросляток у ванних кімнатах, і трапляються диваки, яким до серця подібні заняття. Не переводяться й охочі співати, хоч кияни дивляться на них скоріше з подивом, аніж із розумінням.

Я часто допитуюсь у людей, чому вони співають. Або чому не співають. В обох випадках реакція одна: здивування або й абзац – тимчасова повна зупинка розумової діяльності. Нї відповідати, нї обдумати питання, нї навіть послухати якоїсь думки з цього приводу нормальний киянин не хоче й скоро забуває про цю незвичну спробу спілкування. Забув, та й годї.

Проте, почувши гарний народний спів, той самий киянин стрепенеться, а бува, що й заслухається. Саме в такі хвилини дехто вирішував приєднатися до «Чумаків», а зрідка й приєднувався, бодай ненадовго. Бо воно

таки не іграшки, а праця. І як себе не наламуй, а хорова праця перетворюється на каторгу, якщо це – *не твоє діло*.

Зважаючи на тотальну психічну травму нашого суспільства, природне бажання співати хоч і прокидається в його членів (як і належить, у колисково-ясельному віці), та вже в перших класах школи міцно засинає, найчастіше навіки. Натомість у декотрих дітей прокидається *неприродне* бажання співати – не від внутрішньої потреби, а щоб догодити мамі, гостям, учителям, почути аплодисменти, заробити грошей, звань, та ще й слави, того дива... І якщо такий співак (співачка) пробивається на рівень *прибуткового шоу-бізнесу*, то вже не перестає співати, і зупинити його дуже важко. Якщо ж він (вона) того рівня не дістає, то перестає співати, і спокусити його на спів, бодай на домашній, – ще важче. Оце вам і відповідь на обидва згадані питання.

Народна пісня для такого вжитку незручна. Природний продукт етнічної культури, вона творилась і співалася в обставинах, які не передбачали її товарних, розважальних, торгово-економічних аспектів. Звісно, народною піснею, як і будь-яким іншим продуктом традиційної культури, намагаються торгувати і навіть нїби то торгують, але майже все, що трапляється на сучасному ринку під виглядом народної пісні, схоже на неї не більше, ніж лялька-матрешка з головою Єльцина на самого Єльцина. Дивно, але навіть прекрасні, справжні народні пісні, наспівані визнаними майстрами народного співу, в київському повітрі якось зіщулюються й нїби аж спішають скоріше dospіватися та й замовкнути.

Отак мусили замовкнути й «Чумаки». Непотрібні вони виявилися нї владі, нї музичній еліті, нї самим киянам. Ніколи кількість учасників не сягала навіть 40 чоловік.

Я зрозумів і озвучив це аж у 2002 році, коли прощався з рештками хору. Тих решток збиралося на репетиції вже не більше 12–15 чоловік (хоч виступати на сцені Будинку вчителя збігалось й до 25 – любили таки хлопці гарне товариство та аплодисменти), і я їм сказав: «Хлопці, я більше не можу вдавати, що ми – хор. Після наших досягнень і доброї слави та опускатися до рівня силуваної совіцької самодіяльності – соромно. Треба знати, коли сходити зі сцени. Я не втомився, мені не набридло, але зрозумійте: вас просто немає. Подивіться, скільки вас. Я можу й хочу працювати з хором, у мене безліч готових хороших народних пісень у голові й на нотах – але реалізувати цей потенціал я не можу. Переді мною має сидіти тридцять чоловіків – де вони? Можна працювати й з меншою кількістю, але за умови такої вокальної майстерності, якої ви чи то не хочете, чи не можете досягти, а результат виходить один: профанація священної справи. Я глибоко поважаю ваш ентузіазм і щиро вдячний за ваші безкорисливі зусилля, однак пора припинити те, що вже перетворюється на дискредитацію і народного співу, і народних пісень, і всієї нашої попередньої діяльності».

Мене не зрозуміли ні хлопці, ні наші шанувальники, і це було несподівано й боляче. Шукали, за звичкою, якихось інтриг, конфліктів, таємних замислів. Звинувачували переважно мене: не витримав, здався; зрадив, покинув; знайшов собі краще заняття; набридло тощо. А ображені рештки навіть пішли в Києво-Могилянську академію, де Сашко Жигун об'єднав їх зі своїми ветеранами та підкріпив хористами з розкішної академічної «Почайни» – утворився був непоганий хор, який ретельно зберігав частину старого «чумацького» репертуару і назву «Чумаки». Спочатку мене це радувало – не вмирає

душа наша! Пізніше я побачив, що «мої» хлопці звідти поступово йдуть, манера співу й репертуар сповзають у стандартне академічне русло, а крім того, хор почали використовувати як привабу в політичних акціях. Я звертався до учасників і до Жигуна з проханням поміняти назву – марно. Дуже вже гарна вивіска...

Чи можна було назвати це сумним кінцем? Не думаю. Все, що є на світі живого, вмирає. Довго живуть мумії. Муміфікувати хор заради того, щоб він довше жив? Дорого обійдеться, а результат... огляньтесь, прецедентів багато, і хороших, і персональних.

За чотирнадцять років нашого «чумакування» (1988–2002) нічого з того, що ми так хотіли змінити, не змінилось. Як схлипували старі баби, слухаючи народні пісні, так і схлипують, тільки все рідше. Як затикали вуха молоді хлопці, йдучи біля народного гурту, так і затикають, тільки що тепер не пальцями, а спеціальними електронними пристроями (*дундулятори* називаються). Закон Природи: коли щось котиться вниз, то зупиниться тільки на дні.

А я, знаєте, не сумував. Мені пощастило підрости за ті чотирнадцять років на ті чотирнадцять мікронів, що дозволяють далі бачити. І я побачив, що українська народна пісня безсмертна – бо нічого кращого, теплішого, правдивішого й сердечнішого за неї ніхто ще не склав і навряд чи складе. Як добра, мудра й сумна старенька мати, терпляче виглядає вона своїх нерозважливих дітей – і ніколи від них не відвернеться, не затулить вуха, не відмовить їм у пораді й душевній допомозі. Аби лиш вернулись до неї хоч на час.

Є в народній культурі одна чудотворна властивість, яка ріднить її з насінням. У кожній насініні зберігається повна документація на майбутню живу істоту,

але про ту документацію часто навіть не здогадуються ті, хто її переносить, – як листоноші носять листи й не відають, що там написано. Як качки переносять з озера в озеро риб'ячу ікру на лапах, а собаки й корови, набравшись реп'яхів, розсівають їх по всіх луках, садибах і смітниках; а є рослини, які взагалі не розмножуються, доки їхнє насіння не пройде крізь увесь травний тракт, наприклад, слона.

Кожна народна пісня несе в собі цілий світ, як та насінина, але найчастіше людина сприймає тільки оболонку – мелодію або слова – і за все своє життя так і не дізнається, які ласощі носила на кінчику язика та так і не спізнала справжнього смаку. Принаймні це мій досвід: я не тільки переконався в цьому на безлічі прикладів – я майже не пам'ятаю винятків. Мої сучасники коли й співають (дедалі рідше й тихіше), то від того співу скоріш молоко скисне, ніж розквітне душа. Але щось і досі примушує їх згадувати давні пісні, укладати пісенники, радити й журитися звуками бодай механічного запису нашої пісні. Ми – покоління листонош. Ми добросовісно протягом свого життя переносимо пісенну базу даних, майже непричетні до тих даних, і ледь жевріє в нас чи то думка, чи тихий шепіт із підсвідомості, що колись комусь це все в пригоді стане. Ми ще й досі переконані, що пісня – величезна сила, що пісня – душа народу, що пісня – велика розкіш, терапія душі й тіла, що пісня – наша релігія. Але майже не співаємо. Не вміємо. Нема коли. Нема слуху. Нема голосу. Нема грошей (а що ви думаєте: покажи гроші – і моментально вродяться «золоті голоси»!).

Ото ж то й воно. Поки грошей не було, або поки гроші служили людям, то й пісні склалися. А коли люди почали служити грошам...

Але насіння є насіння. Зерно можна купувати, молоти й натоптувати кишку варениками. Але доки хоч одна насінина зберігається неушкоджена, доти зберігається й цілий майбутній світ, який з тієї зернини виросте.

2005 року,
м. Київ

6. Мій епілог

Восени 2005 року в актовому залі Інституту декоративно-прикладного мистецтва та дизайну імені Михайла Бойчука зібралось – ну зовсім випадково – *більше тридцяти* зрілих мужів, і вирішили вони, що роботу хору «Чумаки» треба продовжувати, хоч би там що. Гей, не вмирає душа наша!

Не дуже розраховуючи на сучасну молодь (а правду сказати, чекаючи, коли вона дозріє), ми гукнули до гурту співаків-ветеранів – українських чоловіків, у яких іще співає душа і є сила вистояти дві години та виспівати, наприклад, усю Шевченківську літургію «Не жди сподіваної волі».

Я надто добре розумів, що шансів на відновлення нашої слави, нашого рівня хоча б 90-х років дуже й дуже мало. Молодь у хор не йде – здається, молодіжного чоловічого хору в Україні немає жодного. Старші люди ще більше старішають, і навчити їх чогось нового все важче й важче. Навіть слухати живе хорове звучання

дедалі менше охочих. В інституті спалахнув був великий ентузіазм, на першу репетицію прийшли мало не всі викладачі й працівники чоловічої статі – але той спалах згас безслідно за три-чотири репетиції. Люди настільки звикли, що пісня – це розвага й відпочинок, що зіткнувшись із цілком іншою реальністю й необхідністю серйозної роботи, скисають на диво швидко. За сім років наших занять у стінах інституту постійними учасниками хору стали... один викладач і один студент.

Чому ж я погодився на спробу реанімації? Повна відповідь дуже непроста, бо має врахувати багато причин, але головну треба назвати зразу: я любив і люблю сам процес розучування пісень у три, а то й у чотири, п'ять голосів! Так, незалежно від наслідків – чи буде з того публічний виступ, чи вдасться він, чи нам аплодуватимуть, чи нам заплатять – безперечно, головним для мене завжди був процес роботи з піснею. Якось аж незручно називати «роботою» те, що скоріш є святом, коханням, чарівною пригодою.

Проте я завжди мусив і мушу рахуватися з тим, що для більшості учасників хору над усією цією поезією все ж домінує компонент роботи, зусиль, напруги, відповідальності. І взагалі, співвідношення між романтикою й роботою в житті хору – це вкрай нестабільна, хитра, аж підступна математична величина, за якою необхідно постійно стежити, з якою не можна не рахуватися. Без романтики хор може існувати, але це була б складна й нудна машина, життя якої доводиться підтримувати заради власного прожитку. І тоді репертуар, естетика, художні принципи відходять на другий план. Без роботи ж, на самій романтиці... а знаєте, саме так колись виникла, творилася й співалася справжня українська пісня!

Вона входила в життя кожного українця ще з колиски, ще навіть у материнській утробі, дитина виростала в середовищі співів і, як огірок у розсолі, без жодних зусиль «просолювалась» тією культурою. Навчитися співати було так само просто, необхідно й непомітно, як і навчитися говорити чи ходити.

Сумно, але та культура втрачається, тане з кожним роком. І нічогісінько тут не вдієш. Ще довго, а може й завжди, будуть збиратися диваки, яким наші давні пісні говорять більше, ніж усі телеканали, концертні зали, газети й інтернети разом узяті; і будуть ті хлопці й дівчата покладати велику працю, аби відчутти у своїх грудях живе унікальне диво людської душі – українську гуртову пісню; але тієї всенародної пісенної атмосфери, в якій ця пісня колись творилася, вже ніколи не буде – надто багато легких, спокусливих і порожніх, як солодка жуйка, заміників витворила й продовжує продукувати сучасна цивілізація.

Вісім останніх років «Чумаків» пройшли під тяжким ярмом систематичної роботи, яку не могли компенсувати чи виправдати крихти творчого успіху, що більше маячів десь у мареві пустопорожнього степу, лиш зрідка торкаючись нашого скрипучого воза краєчком золотих риз... Висихання отої первісної романтики позначилось навіть на наших характерах: формується сучасний будівник соціалізму, неспроможний на систематичну роботу, але й не позбавлений спраги до краси й свята. Простіше сказати, хлопці люблять виступати, але не люблять регулярно ходити на репетиції й працювати – вивчати й запам'ятовувати слова та мелодії.

Тяжка систематична робота над піснею, співом... це такий абсурд. Пісня насправді просить не зусиль, а щи-

рого кохання. Авжеж, нічого путнього з найупертіших зусиль тут вийти не може. І не вийшло. «Чумаки» не дотяглися навіть до своєї планки 90-х років. Повторюся, що молодь цією справою не цікавиться, а старше покоління старішає і втрачає здатність до нових фокусів.

Це говорить відчай. Спокійний, виважений відчай. Але я не маю забувати, що теж старіюсь, що в мене дедалі менше тієї енергії, без якої неприпустимо ставати перед хором і зображувати диригента.

Тому мій Епілог – це мій особистий епілог, а що не все вичерпано, не все сказано, не все доспівано – то це може бути великим Прологом для інших. Нехай приходять, я буду щасливий вітати їх!

*Василь Триліс
Київ – Добраничівка
2000-2022 роки.*

Літературно-художнє видання

Василь Триліс

Пісні над М'кичем

Технічна редакторка – Ю. Чабаненко
Комп'ютерна верстка – А. Зоря

Підписано до друку ???? р.
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Умов. друк. арк. 25,25. Гарнітура Neuristica.
Зам. № 1256. Тираж ???? прим.

Видавець: Чабаненко Ю. А.
Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру видавців
серія ДК № 1898 від 11.08.2004 р.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел: 0472/56-46-66, 0(93)788-99-99
E-mail: office@2upost.com

Друк ФОП Чабаненко Ю. А.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел: 0472/56-46-66, 0(93)788-99-99
E-mail: office@2upost.com